

”TAHDON JOTAIN MAANI PUOLESTA TEHDÄ”

HEIKKI RENVALL
AATTEIDEN JA ILMIÖIDEN VÄLITTÄJÄNÄ
1900-LUVUN ALUN EUROOPASSA

Kannen kuva: Antti Favén: ”Heikki Renvall, Aino Ackté ja Glory” (1905).
Yksityiskokoelma.

Ulkoasu: Lena Malm

Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Helsingin yliopisto
Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistossa XXXIX

ISSN 2342-0138 (nid.)

ISBN 978-951-51-1785-4 (nid.)

ISBN 978-951-51-1786-1 (PDF)

Unigrafia, Helsinki 2015

kaarina.reenkola@pp.inet.fi

KAARINA REENKOLA

”TAHDON JOTAIN MAANI PUOLESTA TEHDÄ”

HEIKKI RENVALL
AATTEIDEN JA ILMIÖIDEN VÄLITTÄJÄNÄ
1900-LUVUN ALUN EUROOPASSA

Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan
suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi yliopiston
pienessä juhlasalissa torstaina 3. joulukuuta 2015 klo 10.

MOT Heikki Renvall 1900. Kuva: kotiarkisto.

SISÄLLYS

ESIPUHE	7
I JOHDANTO	9
Tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimuskysymykset	9
Tutkimusmenetelmät, käsitteet ja tavoitteet	13
Tutkimuksen lähteet	17
Renvall jalkautui Eurooppaan	24
Perhepiiri taustalla	27
POLIITTISENA JA SOSIAALISENA VÄLITTÄJÄNÄ	
II OPINNOT OSOITTIVAT SUUNNAN EUROOPPAAN	35
Yliopistoura jäi unelmaksi	35
Ylioppilaskunnan ja osakuntien hautomossa	38
”Polyteknikumien” oppilaiden protestointi	43
Valtataistelua yliopistouralla	47
”Viikinki-nulikan” kritiikki ranskalaisessa julkaisussa	55
Kansantaloustiedettä järjellä ja tunteella	59
III TEOLLISTUMISEN JA LIIKE-ELÄMÄN SOSIAALISIA HAASTEITA RATKOTTIIN EUROOPPALAISIN KEINOIN	75
Kirjoituspöydällä henkivakuutus- ja työlakkoasiaa	75
Pienen ihmisen asialla – yhdistymällä vahvaksi	78
Kansanvaltaiset ajatukset taustalla	82
Renvallin mietteitä sosialismin kehityksestä. Ranskan vai Saksan sosialismia?	89
Sosiaalireformistit tutkivat työväenlainsäädäntömalleja	97
Agraarikomitean mietintöjä ulkomailta	103
JULKISUUDEN LUMOISSA – HYVÄSSÄ JA PAHASSA	
IV LEHDISTÖVÄKI VAIKUTTI EUROOPASSA	115
”Ranskan sanomalehdistö” <i>Päivälehdessä</i> 1903	115
<i>L’Européen</i> – politiikan ja julkisuuden toimijat	122
Pariisilaislehdet Suomen asialla	131
Kagaalit koolla Kämpissä, Turholmassa ja Tukholmassa	137
Ranskalaiset intellektuellit mallina – Dreyfus edellä	143
Pontignyssä sorrettujen kansojen oikeuksien puolesta	149

V LEHTIMIEHENÄ KOTIMAASSA	155
<i>Helsingin Sanomissa</i> päätoimittajana 1904–1906	155
Lakonsovittelijana Voikkaan paperitehtaalla	159
Mielipidevaikuttajan aseman vartiointia	163
Uusi iltalehti <i>Suomalainen Kans</i> 1907–1911	172
Uuden lehden haasteet	175
Eurooppa-henkisen <i>Valvojan</i> avustajana	180
VI KULTTUURIELÄMÄN TAUSTATUKIJA	185
Kulttuuriadressi kiinnitti Renvallin katseen Eurooppaan	185
Edelfelt ja Renvall kohtasivat Pariisissa v. 1900	190
Oskar II ja Renvall Pariisissa. Acté ranskalaisten lakimiesten ihaillemana Helsingissä	195
Kotimaan oopperahankkeen tukija	199
JOHTOPÄÄTÖKSET	205
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	210
ENGLISH SUMMARY	227
HENKILÖHAKEMISTO	229

ESIPUHE

Minulle ennen tuntematon Heikki Renvall on ollut seuranani siitä lähtien, kun vuonna 2007 päätin laatia kulttuurihistorian pro gradun hänestä sen sijaan, että olisin tutkinut paljon tunnetumman Aino Acktén isänmaallista näkemystä. Päätettäessäni Turun yliopistossa kulttuurihistorian opintojen maisterivaiheen talvella 2010 professori Hannu Salmi yhdisti minut ja Sibelius Akatemiassa Cantatrices Achté -projektin käynnistäneen professori Anne Kauppalan. Heikin ja Ainon välinen kirjeenvaihto oli pohjana tiiviille yhteistyölle, joka on ollut väitöstutkimukseni peruspilari. Kiitos on liian vaatimaton sana välittämään ajatuksiani 1900-luvun alkuun painottuneista keskusteluistamme ja hyvästä ystävyystämme. Väitöstyöni ei olisi valmis ilman Annen pyyteetöntä tukea.

Haluan painottaa, että väitöstutkimukseni Helsingin yliopistossa ei olisi ollut mahdollista ilman pääsyä professori Laura Kolben historian tutkimuksen eurooppalaista näkökulmaa korostavaan ohjaukseen tammikuussa 2011. Olen luottamuksesta työtäni kohtaan erittäin kiitollinen. Kohdallani oikea painotus itsenäiseen työskentelyyn nopeutti opinnäytteeni valmistumista itselleni asettamassa neljän vuoden määräajassa. Muistan erityisen lämpimästi työtäni ohjanneen FT Kristina Rankin perusteellista ja koko työskentelyn ajan intensiivistä ja rakentavasti kriittistä kiinnostusta ja kannustusta työni edistämiseksi. Jään kaipaamaan yhteisiä, iloisia ja rönsyileviä keskustelujamme työni vaiheista aamukahvilla Ekbergillä ja meren rannalla Birgitassa.

Erityiskiitos kuuluu tutkijaseminaarissa työtäni kriittisesti ja analyttisesti kommentoineelle professori Martti Häikiölle. Näkökulmani vaihtui ja Renvallin aatteellinen kehitys ja poliittiset linjaukset tarkentuivat hänen omista tieteellisistä teksteistään kirjeenvaihtoa hyödyntämällä. Ymmärsin professori Markku Kuisman kanssa käymistäni keskusteluista, että *Helsingin Sanomien* ensimmäinen todellinen päätoimittaja Renvall oli aikaansa edellä elänyt visionääri, jonka elämäkertatutkimukselle on oma paikkansa. Kiitän rakentavista ja älykkäistä huomioista ja kannustuksesta. Professori Matti Klingen ohjaus Renvallin yliopistovuosien vaiheisiin ja sukutaustan painotukseen laajensi työni pohjaa. Olen tapaamisestamme ja ystävällisyydestä työtäni kohtaan erityisen kiitollinen. Suurta iloa ja innostavaa otetta ovat tutkimustyöhöni tuoneet professori Tarmo Kunnaksen minulle työstäni suullisena ja kirjallisena palautteena välittyneet tietorikkaat kommentit. Toivon, että olen osannut työhöni välittää oppimaani.

Väitöskirjani esitarkastajina ovat toimineet Turun yliopistosta kulttuurihistorian dosentti Anne Ollila ja dosentti Maarit Leskelä-Kärki. Kummankin arvokkaat kommentit työn viimeistelyvaiheeseen olivat tarpeellisia. Anne Ollila suostui ystävällisesti vastaväittäjäkseni. Erityisesti haluan mainita kiitokseni FL Hanne

Koiviston työnohjauksesta aina kulttuurihistorian opintojeni alkuvaiheesta asti Turun yliopistossa 2006. Intellektuelli-käsite on kulkenut teksteissäni mukana tiiviisti hyvässä ohjauksessa.

Työni käsikirjoituksia lukeneet ja viisaasti kommentoineet hyvät ystäväni FT Elina Melgin ja FM Marja-Leena Paukkonen ovat olleet alusta asti tarjoamassa myös mahdollisuutta siirtyä tutkimuksen ulkopuoliseen todellisuuteen ja yhteiseen ilonpitoon. Samasta syystä kiitän myös professori Jarmo Lehtisen tutkimukseni ensimmäisen version kärsivällisestä läpilukemisesta. Suuri kiitos työn alkuvaiheen opastukseen osallistuneelle Opetusministeriön neuvottelevalle virkamiehelle Ilkka Turuselle miettiessäni Renvallin asettumista työolainsäädännön uranuurtajaksi. Tutkimustyöni usein yksinäistä arkea ovat aika ajoin olleet jakamassa historian laitoksen jatko-opiskelijat tutkimusseminaarissa ja erilaisilla kursseilla yliopistolla. Kiitän kaikkia erikseen ja yhdessä – monista kohtaamisista on jokaisesta ollut apua tutkimukselleni.

Tutkimustyöhön keskittymistä ovat auttaneet Helsingin yliopiston rahastojen myöntämät kanslianeuvos Kaarlo Koskimiehen ja rouva Irma Koskimiehen stipendirahaston tutkijastipendi ja väitöskirjan loppuvaiheen viimeistelyyn tarkoitettu Helsingin yliopiston apuraha sekä Niilo Helanderin Säätiö.

Olen viihtynyt hyvin Heikki Renvallin seurassa, ehkä liiankin hyvin ja tiiviisti, kadottaen välillä yhteyksiä omaan lähipiiriini. Etäisyydestä huolimatta olen tiedostanut, että työtäni on kannustettu lujasti. Erityisen lämpimästi haluan kiittää äitiäni Pirkkoa, sisartani Hilkkää ja tytärtäni Lauraa poissaoloni kärsivällisestä ymmärryksestä. Puolisoni Pekka on erityisasemassa kiitosteni kohteena. Tinkimätön ja kannustava tuki on ollut korvaamaton monessa tiukassa tutkimuspaineessa. Perheeseemme vuosiksi tiiviisti liittynyt ”Heikki ”on onneksi ollut yhteisen kiinnostuksen aihe.

En vielä halua päästää irti ”Heikistä ja Ainosta”, vaan toivon, että edelleen saan viihtyä heidän valloittavassa seurassaan.

Helsingin Kampissa, Hiirihaukan korttelissa, torstaina 29. lokakuuta 2015

Kaarina Reenkola

I JOHDANTO

Tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimuskysymykset

Nuori Heikki Renvall kirjoitti itsevarmuutta ja tarmoa uhkuvan kirjeen nuorikolleen Aino Acktéille Pariisiin lokakuussa 1897.

Minä tahdon vaikuttavaksi ja siihen minun täytyy päästä. Siihen tarvitaan välttämättömänä ehtona kielitaitoa erittäinkin ranskan kielessä, ja senhän voin juuri mainiosti saavuttaa. Ne vaikeudet jotka ehkä lisäksi tulevat ne eivät ole verrattavissa siihen onneen, minkä saavutan niin pian kuin pääsen ainaiseksi luoksesi. Näet, että olen kunnianhimoinen. Sitä en ikävä kyllä voi kieltää. Mutta en kuitenkaan tahdo valtaa ja vaikutusta vallan tähden, en – minä tahdon jotain maani puolesta tehdä, tahdon suomalaisuudelle voittoa.¹

Jo Renvallin ensimmäisistä salakihlatulleen, Pariisin konservatoriossa lauluopin-toja opiskelevalle Aino Acktéille lähetetyistä kirjeistä huokui kunnianhimoisen ja elämäntehtävänsä jo varhain tiedostaneen nuoren miehen itsevarmuus. Lokakuussa 1897 Pariisiin kirjoitetussa kirjeessä painotetaan erityisesti ranskan kielen hallintaa ehtona tulevaisuudessa hyvän aseman saavuttamiselle. Hyvän kielitaidon merkitys oli ymmärretty ja tulevaisuutta rakennettiin tämänkin osaamisen varaan. Taustalla oli pyrkimys päästä osalliseksi tai ainakin lähituntumaan kulttuurielämään Pariisissa, mihin Ackté ja muutama muu Ranskaan matkustanut suomalainen oli asettumassa.

Raportoidessaan puolisolleen ympäristön tapahtumia ja omia tehtäviään Renvall on kirjeisiinsä dokumentoinut ajatuksiaan ympäristöstään ja tekemiään havaintoja hänelle henkilökohtaisesti merkityksellisistä ajankohtaisista tapahtumista ja käänteistä 1900-luvun vaihteen Suomessa. Kirjeaineisto on yksi tarkastelukulma Renvallin moninaisiin toimiin ja yhteyksiin häntä ympäröivään kulttuuriin ja eritoten politiikkaan. Toiseksi tutkimukseni merkittäväksi lähdeaineistoksi ovat tarkentuneet eri lähteistä koottu vielä osin paikantamaton aineistokokonaisuus, joka kattaa vuodet 1896–1951, sisältäen Renvallin kirjoittamat tieteelliset artikkelit, lehtiartikkelit ja muut kirjalliset työt, joita on ollut mahdollista löytää arkistoista kirjeenvaihdon ja aikaisempien bibliografisten tutkimusten kirjausten

1 H. Renvall A. Acktéille Turusta 25.10.1897. KA.

ansiesta. Käytän tutkimuksessa rinnakkain kirjeaineistoa ja julkaistua materiaalia, koska nämä aineistot täydentävät toisiaan avaten erilaisia näkökulmia Renvallin ajatuksiin ja toimintaan.

Tutkimukseni ajoittuu 1900-luvun vaihteen ajanjaksoon, aikaan ennen ensimmäisen maailmansodan alkua, jolloin yhteydet Euroopassa oleellisesti muuttuivat ja sen myötä vähitellen olosuhteet Helsingissä.² Jatkossa Renvall asettui asteittain johtamaan Vakuutusyhtiö Kalevaa ja keskittyi sisäpoliittisiin tehtäviin kotimaassa. Sodan syttyessä Actén sopimukset Lontoon Govent Garden oopperataloon peruuntuivat. Tämän olosuhteiden muutoksen seurauksena puolisoiden kirjeenvaihto harveni, millä seikalla on olennainen vaikutus tutkimukseni rajaukseen. Olen myös rajannut tutkimukseni hyvin kapealle toiminnan sektorille suhteessa henkilön koko elämänsäkaareen ja samalla jättänyt tutkimukseni ulkopuolelle suurimman osan Renvallin elämästä. Tämä on henkilökuvan uskottavuuden kannalta suhteellisen radikaali ratkaisu.

Mitkä olivat ja mihin asettuivat Heikki Renvallin Euroopasta omaksumat aatteet ja ilmiöt? Tutkimuskysymykseeni sisältyy runsaasti hänen omaan rooliinsa ja elämäntehtävänsä liittyvää suuntaa antavaa aineistoa. Tutkimuskenttään sopii hyvin tutkimus Renvallin roolista perustuslaillisenä suomenmielisenä poliitikkona, joka tulee esille aineistoni lähes jokaisesta vaiheesta. Työni tehtävänä on selvittää, mitä aatteellisia näkemyksiä ja kulttuurielämän ilmiöitä Renvall kansantaloustieteilijänä ja yhteiskunnallisena toimijana halusi kansallisia rajoja ylittään välittää Suomeen.

Oppisivistyneistö omaksui Pohjoismaissa 1800-luvun lopulla näkemyksen, jonka mukaan perifeerisen maan eliitin ja kansanliikkeiden, erityisesti työväenliikkeen, oli mahdollista ja jopa välttämätöntä esittää tavoitteensa ja tehtävänsä edistyneimmistä maista saadun tiedon pohjalta. Oleellista oli pyrkiä ennakoimaan ongelmia ja hahmottamaan niille ratkaisuja hankkimalla tietoa jo teollistumisessa pitkälle edenneiden ydinmaiden kokemuksista, oppia niiden tekemistä ratkaisuista ja samalla myös välttää mahdollisia tapahtuneita virheitä. Ennakoiva, avantgardistinen, perifeerisen maan oppineiston omaksuma ajattelutapa ohjasi tarkastelemaan kohteita, joissa sosiaalinen uudenaikaistuminen oli pisimmällä. Tätä ajattelutapaa edellytti Euroopan pohjoisosien integroituminen 1800-luvulla laajenevaan kapitalismiin eli yksityisomistukselliseen talousjärjestelmään.³

Kun 1870-luvun Suomessa esimerkiksi G. Z. Yrjö-Koskinen nosti ”työväenkysymyksen” poliittiselle agendalle, hän kirjoitti ”eurooppalaisesta yhteiskunnasta”, jonka ongelmista ja ajan erilaisista ilmiöistä oli paljastettavissa suomalaisen

2 Poikkeusajan yksityiskohdista Helsingissä 1914–1918 tarkemmin Nyström 2013. Actén oopperalaulajauran käänneestä Acté 1935, 194. I maailmansodan käynnistymisvaiheista Englund 2008, 12.

3 Kettunen viittaa norjalaisen sosiologin Rune Slagstadin teokseen *De nasjonale strateger* (1998) ja unkarilaisen taloushistorioitsija Karl Polanyin tutkimukseen *The Great Transformation* (2001). Kettunen 2008, 136.

yhteiskunnan tulevaisuudennäkymät. Maantieteellisesti Euroopan keskuksista etäällä sijaitsevassa Suomessa oli vielä 1800-luvun lopulla mahdollisuus tarkastella melko rauhallisesti muualla tehtyjä ongelmanratkaisuja ja ennakoiden oppia tehdyistä virheistä. Vierasperäinen sana sosiaalinen kääntyi yhteiskunnalliseksi ja 1900-luvun taitteessa ”yhteiskunnallinen kysymys” tarkoitti luokkajakoa ja –konflikteja. Aikaisemmin ”valtiollinen kysymys” saattoi merkitä valtiopäiväedustuksen periaatetta ja järjestelyjä, mutta 1900-luvun käänteessä se tarkoitti yleensä Suomen suhdetta Venäjän keisarikuntaan. Kun yhteiskunta vähitellen hahmottui kansallisena subjektina, jossa valtio, talous ja kulttuuri sulautuivat alueellisesti ja väestöltään yhteen, sen oli mahdollista ennakoida uhkia ja havainnoida edistyneempien toimijoiden hyödyntämiä uudistusmahdollisuuksia.⁴

Lähtökohtana tutkimukselle on havainnoida ja analysoida Renvallin omilla kannanotoillaan ja kiinnekohdillaan luomaa kuvaa Keski-Euroopasta. Lähestyn tutkimusaiheittani kahdesta rinnakkaisesta lähtökohdasta: ensin pyrin hahmotamaan Renvallin poliittisen mission sisältöä 1900-luvun vaihteessa tutkimalla hänen aatteellisia kannanottojaan ja poliittista aktiivisuuttaan toteamalla niiden sidoksia 1900-luvun vaihteen Keski-Eurooppaan. Samanaikaisena ja rinnakkaisena kokonaisuutena tarkastelen hänen rooliaan julkisuudessa, jota hyödyntäen hän esittäytyi poliittisena vaikuttajana lehdistössä ja toisaalta aikaansa seuraavana toimijana kulttuuriverkostoissa Euroopassa ja kotimaassa. Tarkastelemalla samalta näyttävien Euroopassa esiintyvien aatesidonnaisten toimintatapojen asettumista uuteen kontekstiin Renvallin kotimaahan, tarkentuu hänen toimintansa aatteiden ja ilmiöiden välittäjänä ja samalla selviää hänen esittämiensä usein liian uudistumielisten pyrkimysten vastaanotto.⁵

Temaattinen tutkimukseni alkaa tarkastelemalla nuorsuomalaisen Renvallin asettumista 1900-luvun alun Helsingin yliopiston virkanimityspooliin. Miten kansantaloustietelijään vaikutti sitoutuminen ajankohtaisiin eurooppalaisiin aateisiin? Oliko liiallinen poliittinen aktiivisuus tuolloin rasite vai normaali sisältö akateemiselle uralle? Käsittelen Heikki Renvallin opiskeluajan ja yliopistouran Eurooppaan suuntautuvaa kehityskaarta johdannon jälkeisessä toisessa luvussa. Lakitieteitä opiskelleen Renvallin pääaineeksi ja kiinnostuksen kohteeksi valikoitui kansantaloustiede, jonka myötä hän päätyi miettimään teollistumiseen ja yhteiskunnallisiin uudistuksiin liittyviä ajankohtaisia sosiaalisia kysymyksiä ja ehdottamaan ratkaisumalleja niiden toteutukseen. 1800-luvun lopulla kansantalous-

4 Kettunen 2008, 136–137. Sit. Yrjö-Koskinen: ”Työväen-seikka I”. *Kirjallinen Kuukauslehti* 9, 1874, 4.”...yhteiskunnan virka on ylipäänsä valvoa, että kaikilla yhteis-elämän aloilla, niin muodoin myöskin taloudellisella, itsekkäät edut ja pyrinnot eivät saa semmoisella vapaudella vaikuttaa, että heikompien onni siinä taistelussa hukkuu tai itse yhteiskunnan edistys pilalle joutuu...”. Kettunen 2008, 56. Kettunen 2003, 189–191. Yrjö-Koskinen fennomaniasta Virtanen 2002, 94–95. Sosia(a)li, sosiaalinen juontuu Ruotsin social sanasta, joka on peräsin latinan sanasta sociālis ja merkitsee yleisesti yhteiskunta- tai seuraelämään liittyvää. *Nyky-suomen etymologinen sanakirja*. Häkkinen 2004, 1118.

5 Yhteiskunta ja yksilö -käsitteistä historiantutkimuksessa tarkemmin Carr 1986, 122–124.

tiede oli hyvin ajankohtainen ja keskustelunalainen sosiaalipoliittinen oppiaine. Renvallin kansantaloustieteen väitöskirja vuodelta 1899 hyväksyttiin lainopillisen tiedekunnan oppiaineessa, ja vasta 1907 Leo Harmaja ja Yrjö Jahnsson väittelivät kansantaloustieteessä. Taloudellisista kysymyksistä väitelleitä oli 1800-luvun puolella vain yksitoista, joista neljä väitteli nimenomaan tilastotieteestä.⁶ On kiinnostavaa havaita, mistä Euroopan yliopistoista Renvall kansantaloustieteen oppinsa omaksui ja miten varsin ajankohtaisen ja poliittisen oppiaineen valinta vaikutti hänen uralla etenemiseensä.

Kolmannessa luvussa tuon esille kansantaloustieteilijän suosimia eurooppalaisia aatesuuntauksia ja niiden varaan rakennettuja käytännön sovellutusehdotuksia kotimaassa. Kun Renvall kiinnittyi uudistusmielisten perustuslaillisten nuorsuomalaisten kannatusryhmään ja hänet valittiin edustajaksi vuoden 1904 valtiopäivämiesvaalissa, hänelle avautuivat mieluisan poliittisen kentän vaikutusmahdollisuudet. Ajankohtaiseen työväen asiaan etsittiin ratkaisuja ja Renvall osallistui lainvalmistelukunnassa laatimaan ja esittämään Suomeen ensimmäistä työopimuslainsäädäntöä. On mielenkiintoista havaita, mistä hän haki ja sai ajatuksilleen tukea ja miten hänen ja muun lainvalmistelukunnan laatimaan uudistusehdotukseen suhtauduttiin.

Tarkastelen Renvallin roolia julkisuudessa neljännessä luvussa kartoittamalla hänen yhteyksiään poliittisesti latautuneeseen sosiaaliseen ja solidaariseen aatesuuntaukseen ja sen luomaan ranskalaiseen lehdistökulttuuriin. Käsittelen Renvallin suhtautumista autonomisen Suomen venäläistämisyhkymyksiin ja hänen osallisuuttaan tämän kehityksen estämisessä erityisesti vallitsevan ranskalaisen poliittisen aateilmapiiriin vaikutteiden myötä. Minkälaisia yhtymäkohtia voi havaita ranskalaisten intellektuellien aatteellisen liikehdinnän ja yhtenä kotimaansa erityisesti perustuslaillisuutta painottavan uudistusmielisten ryhmän jäsenenä toimineen Renvallin toimien välillä?

Renvall kiinnittyi politiikkona toimimaan erityisesti lehdistön parissa ja nauttimaan julkisuuden tuomista eduista ja varsin usein myös haitoista. Viidennessä luvussa käsittelen Renvallin roolia perustuslaillisten nuorsuomalaisten ryhmässä ja hänen osuuttaan puolueen kahtia jakautumiseen. Käsittelen aihetta tutkimalla nuorsuomalaisten pää-äänenkannattajien *Helsingin Sanomien* ja *Suomalaisen Kansan* kehitysvaiheita ja puolueen poliittisia tavoitteita Renvallin näkökulmasta. Äänioikeusuudistus aktivoi lehdistökentän politisoitumaan ja jakautumaan. Lehdistön rooli ja merkitys päivänpolitiikassa korostui ja julkisuudessa esillä oleminen hyvässä ja pahassa kuului nuorsuomalaisen politiikan arkeen. Muuttiko uudistunut ja terävöitynyt puoluepolitiikointi Renvallin aiemmin Euroopasta omaksumia aatteellisia kannanottoja?

6 Pihkala 2000, 539. 1800-luvun lopulla ilmaantuneen kansantalous-nimityksen taustasta Kettunen 2003, 195.

Renvall oli tutkimukseni koko ajanjakson aikana yhteydessä kulttuuripiireihin ulkomailla ja kotimaassa. Kuudennessa luvussa tarkastelen näitä piirejä, niiden toimintamahdollisuuksia ja toimintaedellytyksiä Renvallin näkökulmasta. Kulttuuripainotteinen yllirajainen liikehdintä tiivistyi kansallisuus- ja solidaarisuustunnuksin varustettuna Kulttuuriadressin nimien keräysten toteutusvaiheissa. Tutkimuksessani keskityn näiltäkin osin hahmottamaan Renvallin uudistusmiehisiä näkemyksiä muuttuvasta Euroopasta. Poliittisten aatesuuntauksien seuraamisen lisäksi kuului kulttuurielämän vaikuttajan rooliin luontevasti puolison kanssa yhteinen tahtotila kotimaisen oopperan perustamiseksi. Kulttuuriverkoston toiminta kytkeytyi yllättävän moneen sosiaaliseen kannanottoon ja on hyvä analysoida ja arvioida sitä, miten poliittiset näkemyserot vaikuttivat myös juuri Suomessa erityisenä taidemuotona esiintyvän musiikkikulttuurin uudistusten läpivientiin.

Tutkimusmenetelmät, käsitteet ja tavoitteet

Aate- ja sosiaalishistorian piiriin kuuluvassa väitöstutkimuksessani pyrin selvittämään, mitkä olivat perustuslaillisen nuorsuomalaisen Heikki Renvallin kytkenät 1900-luvun vaihteen Eurooppaan ja mitkä olivat niiden leikkauspisteet yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin aiheisiin hänen kotimaassaan Suomessa. Selvitän myös minkälaisen vastaanoton Renvallin kansainväliset vaikutteet saivat suomalaisessa poliittisessa ja kulttuurisessa kontekstissa. Käytän translitteroimaani kirjeaineistoa apuna tutkiessani Renvallin asettumista oman aikansa tapahtumiin Euroopassa ja kotimaassa. Hänen laatimansa tieteelliset artikkelit, kirjaset ja lehtiartikkelit toimivat tutkimukseni kirjeaineiston kanssa rinnakkaisina lähteinä hänen aatteellisten näkemystensä dokumentoinnissa. Sihvolan esittämä tulkinta historiantutkimuksen päättelyrakenteen sisältävän lähteiden synnyn takana olevien tarkoitusten, tekojen ja tapahtumien tulkintaa ja selittämistä, myötäilee myös omaa näkemystäni. Päättely voi olla korkeintaan todennäköisyyspäättelyä. Tutkimuksen tuottama kertomusmuotoinen menneisyyden todellisuus on käsitettävä yhdeksi mahdolliseksi tulkinnaksi tapahtumista, henkilöistä ja heidän toimistaan.⁷

Sosiaaliset uudistukset ja niitä edistäneet aatevirtaukset olivat tutkimusaineistosta päätellen merkittävässä osassa Renvallin ajatuksissa ja työpöydällä. Tutkimuksessani osoitan Renvallin sitoutumisen oman aikansa sosiaalisiin ja kulttuurisiin aatevirtauksiin ja siihen, miten ja mistä hän onnistui välittämään eurooppalaisia oppejaan kotimaahansa. Historiantutkimuksen usein hyödyntämät perinteiset kansallisuuskäsitteet ohittavassa, yllirajaisia aatteita ja kulttuurisia käsitteitä

7 Sihvola 2000, 110. Carr 1989, 184.

vertailevassa tutkimuksessa on kyse käsitteiden merkitysten muutoksesta.⁸ Tutkimus on osa Suomen ja Euroopan historian vuorovaikutuksen tutkimuskenttää. Työssäni tutkin prosesseja, joista erottuu kansalliset rajat ylittävien kulttuuristen rakenteiden ja käsitteiden merkitysten muutosta, kun ne asetetaan uuteen kontekstiin. Osoitan tutkimuksessani, että kansalliset rajat ylittävien kulttuurisidonnaisen aatteiden siirto uuteen kontekstiin muuttaa tuttuun termiin yhdistetyn aatteen sisällön merkityksen.

Kulttuuristen merkitysten siirtoa ja niiden vertailua hyödyntävä ylijajainen tutkimus kohdistuu merkitysten kerrostumiin ja limittäisyyksiin. Kulttuuriset muutokset tulevat esille erityisesti ylijajaisesti käytetyissä termeissä, hybrideistä.⁹ Ilmiö tulee esille yleisesti käytettyjen termien kohdalla. Ne pysyvät samoina, mutta niiden sisällön merkitys muuttuu vastaanottavassa kulttuurissa, sekä ajassa että paikassa, alkuperäiseen verrattuna. Komparaatiotutkimuksen peruslähtökohtana on jaettu tai kietoutunut, myös sekoittunut historia tai havainnot kulttuurin välitymisestä. Blochin hyödyntämän tutkimusmenetelmän uudelleen käyttöön ottamisen taustalla on pyrkimys päästä irti kansallisista määrittelyistä tai alueellisista rajoista.¹⁰ Menetelmä avaa myös mahdollisuuksia lähestyä neutraalisti Euroopan perifeerisiä alueita, jotka usein ovat jääneet toiminnan keskiössä sijainneiden yksiköiden varjoon. Tutkimuksessani hyödynnän ylijajaisuutta historiallisena ilmiönä ja metodologisesti jäsentävänä viitekehyksenä. Tutkimus kohdistuu kansallisuuden ylittäviin prosesseihin, niiden rakenteisiin ja niihin liittyviin tapahtumiin sekä ajatustapoihin. Renvall toimi välittäjänä näissä prosesseissa yhtenä verkostonsa jäsenenä.

Tutkimukseni lähdeaineistoksi ovat valikoituneet Renvallin kirjoittamat kansantaloustieteen alaan liittyvät, sisältöaiheiltaan erityisesti Euroopan yliopistopiireissä ja lehdistössä keskustelua herättäneet tai siellä esillä olleet tekstit. Tarkastelen lähdeaineistoa ymmärtääkseni, mitä tietoja ja ajatuksia Renvall hyödynsi laatiessaan tieteellisiä tekstejään, pitäessään luentoja yliopistolla ja laatiessaan komiteamietintöjä valtiopäivämiestyössään. Mikä oli hänen näkemyksensä Euroopan tiedeyhteisöjen tarjoamista uudistuksista? Tietyt aatteelliset ja ideologiset

8 Marc Bloch on kirjannut siirtymähavainnon jo vuonna 1928 ilmestyneeseen artikkeliin ”Pour une histoire comparée des Sociétés européennes”. *Revue de synthèse historique* 46 (1928): 15–20. Bloch painotti vertailevaa metodologia ja huomautti, ettei vertailua voi todentaa siten, että jokin ilmiö olisi siirtynyt ja rakentunut suoraan samanlaisena uuteen kontekstiinsa. *Espagne* 2013, 39–40. Kielten välisiä historiallisia eroja poliittisessa käsitteistöissä on tutkinut R. Koselleck. Palonen 2003, 569–579. Kulttuurisia siirtoja tarkastelee myös Ranki 2007, 27.

9 Kielitiede määrittelee hybridin sanaksi, jonka osat ovat peräisin eri kielistä. *Nykysuomen sanakirja* 4.

10 Taustalla voi nähdä EU:n alueelliset kehityspyrkimykset. *Espagne* 2013, 41. Komparatiivimetodin teorialausta tarkemmin Hartmut Kälble: H. Kälble ed.: *Vergleich und Transfer, Komparatistik in den Sozial-, Geschichts- und Kulturwissenschaften*. Frankfurt/M., 2003. *Espagne* 2013, 40. Komparatiivisessa historiantutkimuksessa tutkimuskohteen alueellisen, ajallisen ja paikallisen sijoittumisen analysointi minimoi anakronistisia tulkintoja. *Espagne* 2013, 48–49.

kannanotot ovat näkyvästi peräisin muualta kuin Renvallin kotimaasta.¹¹

Poliittiseen kulttuuriin liittyvien ylijäräisten siirtojen tutkimuksen näkökulmasta olen ensin tarkastellut, miten muutos on konkreettisella tasolla tapahtunut eli mitä keinoja Renvall on käyttänyt tiedonkeruussa ja –välityksessä. Lisäksi tutkin mahdollisuuksia todeta siirrosta käytetyn väylän ja onko siirrosta jopa jäänyt pysyviä merkkejä? Tutkimuksellisesti on mielekästä tehdä havainnoja, miten aatteellinen tai kulttuurinen siirto todentui uudessa ympäristössä Renvallin näkökulmasta ja mahdollisuuksien mukaan laajentaa näkökulmaa. Tutkimuksessani on osittain kysymys merkitysten muutosten tutkimuksesta, joka kytkeytyy niiden siirtoon uuteen ympäristöön. Muutos tulee näkyviin käytetyissä termeissä, kuten esimerkiksi sosialismi tai intellektuelli, jotka kuulostavat samoilta eri kielissä, mutta joilla on erilainen tai muuttunut sisällöllinen merkitys eri kulttuureissa. Merkitysten siirtoa yli rajojen tutkivan tutkimuskenttänä on kansallisten alueiden kulttuurien limitteisyys eikä niiden erityispiirteet. Tutkimuksen yhtenä tavoitteena on osoittaa, miten tietyt kansalliset rajat ylittäneet aatevirtaukset ja uudistukset todentuivat asteittain ja vähitellen laajojen joukkojen hyväksynnän avulla hioutuivat ja sulautuivat Suomeen osaksi kansallisia aatteita.¹²

Renvall ei toteuttanut oppejaan yksin, vaan yhtenä oman sukupolvensa toimijana, vahvasti verkostoituneena. Tutkimuksessa käyttämäni sukupolvi-käsite ei ole konkreettinen sosiaalinen ryhmä vain siksi, että joukko ihmisiä on syntynyt samaan aikaan, vaan siksi, että sukupolvella on mahdollisuus integroitua ryhmäksi yhteisten kokemusten myötä; olla samoissa historiallisissa ja sosiaalisissa oloissa. Konkreettinen, aktualisoitunut sukupolviryhmä edellyttää yhteisen kohtalon jakamista. Tässä tutkimuksessa sukupolvi-käsitettä on hyödynnetty ajatellen yksilön toiminnan ja ajattelutavan heijastuvan suuremman joukon toiminnasta. Yhteisen muutoksen ja murroksen ajan konkreettinen kokeminen ja siihen reagointi esiintyy tutkimukseni aikajaksolla esimerkiksi kagaalien salaseuran toiminnassa. Ilmiötä voi tarkastella laajemmin myös verkostoitumisena, jonka osaksi näkisin sukupolvi-käsitteen. Renvall oli mukana oman aktiivisen sukupolvensa verkoston liikkeissä, sijoittui välillä etulinjaan ja välillä sivumarginaaliin ja mukautui näin heterogeenisen ryhmän keskinäiseen dynamiikkaan.¹³

11 Esimerkkinä kulttuurin sisäisestä kehityksestä mainitsen, että Pierre Bourdieu on tutkinut kulttuurin muutoksen erityispiirteitä havainnoimalla kulttuurikenttää ja porvarillista habitusta 1800-luvun Ranskassa. Burke 2005, 56–57. Ylijäräisten aatteiden ja ilmiöiden siirtoprosessin lähtömaan ja tulomaan kulttuurit on syytä huomioida erillisinä kokonaisuuksina tarkemmin määrätystä ajassa.

12 Espagne 2013, 40–44. Ranki 2007, 18. Alapuro 1997, 33–37. Esimerkiksi mielenosoitukset ilmaantuivat Suomeen ensin yliopiston piirissä ja työväki seurasi mallia vasta myöhemmin.

13 Soikkanen & Vares 1998, 37. Sukupolvikäsitettä on hyödyntänyt Karl Mannheim tutkiessaan yhteiskunnassa vaikuttaneita struktoureja. Karl Mannheim 1940. Ks. myös: The problem of generations. Teoksessa *The new pilgrims. Youth protest in transition*. Toim. Altbach & Laufer. (New York 1972). Ks. myös Tuominen, 1991. Näkökulma verkototutkimuksesta; teollistumisen vaikutuksesta ks. *Verkottunut ihmiskunta. Yleiskatsaus maailmanhistoriaan*. McNeillit 2005, 364–370.

Tutkimuksessani otan esille myös 1900-luvun vuosisadanvaihteen ranskalaisintellektuellien toiminnan sorrettujen puolustajina. Ilmiötä voidaan tulkita myös osana sukupolvi-käsitettä ja tässä tutkimuksessa joukkona, johon katson Renvallin halunneen samaistua. Intellektuellit ilmaisivat itseään keskustellen joko julkisissa tilaisuuksissa tai lehtien palstoilla sekä ei-julkisesti yksityiskirjeissä. Keskusteluihin ottivat osaa tiedemiehet, taiteilijat, poliitikot ja lehtimiehet. Ajatusvaihtoa käytiin usein kirjoittamalla ja juuri Ranskassa oli 1800-luvun lopussa enemmän kirjoittamalla itsensä elättäviä kuin koskaan ennen. Kustantamojen ja lehtien määrä lisääntyi samassa suhteessa. Toimintakentän muodosti akateeminen työskentely, poliittinen vaikuttaminen ja taiteellinen toiminta. Ryhmän toiminta vaati tilakseen julkisuuden. Intellektuelli-käsitteen merkityksen muutosten todentaminen eri kulttuureissa on hyvä esimerkki kulttuurinsisäisten merkitysten siirrosta.¹⁴

Renvall unelmoi pitkään akateemisesta urasta, ja sen ohessa hän paneutui kansantaloustieteilijänä ja valtiopäivämiehenä laatimaan puuttuvaa työlaainsäädäntöä ja pohtimaan tilattoman väestön laillisia oikeuksia omaan aikaansa sidottujen eurooppalaisten esimerkkien ja aatevirtausten rohkaisemana. Minkälaisiin eurooppalaisiin aatevirtauksiin Renvall perusti näkemyksensä toimivasta yhteiskunnasta, joka tuolloin oli rakenteilla ja jatkuvassa muutoksen sekä murroksen tilassa? Hänet mainitaan nuorsuomalaisen perustuslaillisten ryhmittymän yhdeksi johtohahmoksi, joka ajoi kieliriidan sijasta laillisuuspohjaa puolueensa ohjelmaperustaksi. Uudistusmielinen puolue oli mielipiteiltään yhtenäinen reformien tarpeellisuuden suhteen, mutta sisäisten ristiriitojen aiheena oli niiden toteutusjärjestys. Tutkimukseni perustuu Renvallin omiin teksteihin, joista käyvät ilmi ajatukset sosialismin eri suunnista ja erilaisista vaikutuksista Euroopassa. Kirjoituksissa esiintyy myös merkkejä sosialismi-käsitteen eri vivahteista osana tutkimukseni ylijärjestyksen kulttuurinsiirron tutkimusaineistoa.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää Renvallin toiminta julkisuudessa valtiopäivämiehenä ja perustuslaillisenä nuorsuomalaisena poliitikkona aktiivisen lehtimiehen roolissa sekä Euroopassa että kotimaassa. 1890-luvun lopulla ranskalainen lehdistö keskittyi Dreyfusin tapauksen vuosia kestäneen oikeudenkäynnin seuraamiseen. Ranskalainen lehdistö auttoi venäläistämistoimia näkyvästi vastustaneita nuorsuomalaisia kagaaleja, joihin Renvall kuului, tuomaan autonomisen Suomen tukalaksi käyneen aseman kansainväliseen julkisuuteen. Julkinen puolustautuminen sopi hyvin omaan aikaansa, jolloin oikeudenmukaisuus ja sorrettun aseman puolustaminen olivat tyypillisiä artikkeliaihteita. Erityisesti Ranskassa pienet, tiettyyn asiaan keskittyneet sanomalehdet ottivat kantaa moniäänisesti näihin ajankohtaisiin aiheisiin. Renvallin julkisuuskuva poliitikkona tarkentui

14 Koivisto 2002, 260. Espagne viittaa artikkelissaan Christophe Charle'in kirjaan *Les Intellectuels en Europe au XIXe siècle* (Paris, 1996). Espagne 2013, 40.

selkeästi, kun hänet kiinnitettiin oman poliittisen ryhmänsä vahvana edustajana *Helsingin Sanomien* ensimmäiseksi todelliseksi päätoimittajaksi ja myöhemmin yhdessä muiden perustuslaillisten nuorsuomalaisten samanmielisten kanssa perustamansa *Suomalaisen Kansan* toimituksen ja johtokunnan jäseneksi.

Itseään voimakkaasti *ultrafennomaaniksi* luonnehtinut Heikki Renvall oli mukana nuorsuomalaisen puolueen toiminnassa ja hänet mainitaan nuorsuomalaisten perustuslaillisten vuonna 1902 muodostaneen ryhmittymän yhdeksi johtohahmoksi. Käsite *ultrafennomaani* alkoi muotoutua 1860-luvulla, jolloin Suomessa pääpuolueiksi muodostuivat liberaalit ja fennomaanit. Pääosin ruotsinkieliset liberaalit jakautuivat kahteen alaryhmään ”ultriin” ja ”moderaatteihin”, joilla oli erilainen käsitys Suomen asemasta Venäjään nähden. Ultrat kannattivat unioniteoriaa ja maltilliset kannattivat Snellmanin näkemystä siitä, että Suomi oli Venäjän valtion alainen ”lydland”, alusmaa. Senaattori Leo Mechelin selvensi unioniteorianäkemystään kansainväliseen jakeluun tarkoitettussa kirjasessaan *”Precis du droit public du Grand-duché de Finlande (1886)*. ”Lydland”-näkemystä on käsitellyt professori Hermanson valtio-oikeuskirjassaan.¹⁵ Kun Renvall nimitti itseään *ultrafennomaaniksi* aivan 1800-luvun lopulla, oli Mechelinin johtama liberaalipuolue jo hajonnut, mutta lisäpontta saanut ultrien unioniteoria kulkeutui perustuslaillisten nuorsuomalaisten ohjelmaan 1900-luvun alussa.

Venäläistämispoliitiikan vastustaminen sitoi yhteen nuorsuomalaisen ja vanhasuomalaisen puolueen liberaalit ainekset ja mukaan liittyivät myös ruotsalaisen puolueen samanmieliset, jolloin kieliriita jäähtyi uuden yhteisen tehtävän edessä. Yleinen äänioikeus kiihdytti puoluekentän muotoutumista ja vaikutti myös nuorsuomalaisen puolueen vaaliohjelmiin. Nuorsuomalainen puolue jakautui erityisesti suurlakon ja eduskuntaudistuksen erimielisyyksien seurauksena sisäisesti stählbergiläisiin ”varpusiin” ja svinhufvudilaisiin ”pääskysiin”, joihin Renvall kuului. Puolueen sisällä eriytyi kaksi eri mentaliteettia, ja näkemuserot nuorsuomalaisen politiikan toteuttamisesta jakoivat puolueen lopullisesti.¹⁶ Nuorsuomalaisen puolueen hajaannus oli Renvallin mielestä jo varhain ennakoitavissa ja hän hämmästeli puolueensa näennäistä kieliriitaan perustuvaa sisäistä hajanaisuutta, kun olisi pitänyt keskittyä paljon syvemmän ristiriidan pohdintaan.

Tutkimuksen lähteet

Heikki Renvallin vuosina 1896–1917 Aino Acktéille kirjoittamat kirjeet muodostavat tärkeän osan tutkimusaineistoani. Käytän näitä kirjeitä lähdeaineistona

15 Jussila 2004, 59. R. Hermanson oli valtio-opin professori, myös Renvallin opintojen ohjaaja. Hän tuli tunnetuksi Suomen valtiosäännön tulkitsijana ja oli autonomian ajan lopulla puolustamassa Suomen perustuslaillista erityisasemaa. Modéen: R. Hermanson. Kansallisbiografia. (14.6.2002).

16 Vares 2000, 77–79.

Renvallin kansantaloustieteilijänä laatimien asiantuntijajulkaisujen rinnalla avaa-
maan ja syventämään näkymää Renvallin elinajan tapahtumiin ja hänen omiin
kokemuksiinsa. Toisaalta olen kirjelähteiden avulla löytänyt muuta Renvallin
tuottamaa Kansalliskirjastoon arkistoitua tekstiaineistoa, johon kuuluu myös
useimmiten nimettöminä julkaistuja sanomalehtitekstejä. Ilman kirjeitä en olisi
päätenyt tekemään tutkimukseeni uusia tulkintoja Renvallin aatteellisten näke-
mysten yksityiskohdista ja näkökulmista oman aikansa aatemaailmaan.

Kirjeaineisto on tutkimuslähteenä moniulotteinen; pariskunnan väliseen kir-
jeenvaihtoon sisältyy lähes koko elämänalue koostuen perheasioista, arjen kää-
nteistä, käytännön asioiden järjestelyistä aina omien tunteiden käsittelyyn, oman
identiteetin pohdintoihin, uskontoon ja aatteisiin liittyviin ajatuksiin sekä työ-
uraa koskeviin suunnitelmiin, unelmiin ja niiden toteutumiseen tai koettuihin
pettymyksiin.¹⁷ Acktén ja Renvallin välinen kirjeenvaihto on sisällöltään rikas ja
kiehtova osa kummankin osapuolen elämäkerta-aineistoa. Kumpikin kirjoittaja
on elänyt, ja tuohon aikaan harvinaista kyllä, päässyt toteuttamaan omaa unelma-
uraansa: Ackté oopperalaulajana ja Renvall kansantaloustieteilijänä ja poliitikko-
na. Kirjeenvaihto on runsas, lähes 3000 kirjettä. Tämä johtui siitä, että pariskunta
oleskeli usein eripituisia ajanjaksoja maantieteellisesti kaukana toisistaan. Renvall
asui suhteellisen tiiviisti Helsingissä perheen lasten kanssa useimmiten hyvinkin
poliittiseksi muotoutuneen työuransa lukuisiin kokouksiin uppoutuneena. Ackté
puolestaan Euroopan suurissa oopperakaupungeissa ponnistellen hyvin alkaneen
uransa paineissa.¹⁸

Väitöstutkimukseni ei ole kummankaan kirjeenkirjoittajan elämäkertatutki-
mus enkä näin ollen hyödynnä kirjeenvaihtoa elämäkerta-aineistona, vaan väitös-
kirjaani rajatun aiheen lähdeaineistona. Koska tutkimukseni ei liity pariskunnan
välisen dialogin etenemisen ja sen kehittymisen tarkasteluun, on Acktén rooli kir-
jeenvaihdossa tässä tutkimuksessa enimmäkseen passiivinen. Hänen kirjoittami-
aan kirjeitä muulle lähipiirille on mukana vain Renvallin yhteyksien todentami-
sessa. Kirjeiden käyttö kertomuksellisenä esityksenä, narraationa, liittyy kirjeiden
väliseen dialogiin, mistä tutkimuksessani ei ole kysymys. Yksittäinen kirje on mer-
kitykseltään erilainen kuin ajallisesti pitkällä ajanjaksolla syntynyt kirjeenvaihto.¹⁹

17 Leskelä-Kärki 2006, 65, 70.

18 Kirjeenvaihdon toisen osapuolen Aino Acktén Heikki Renvallille kirjoittamien kirjeiden litterointiin ovat osallistuneet mm. Anne Kauppala ja Markus Kananen. Aino Acktén, hänen äitinsä Emmy Achtén ja hänen sisarensa Irma Tervanin välinen, pääosin ruotsinkielinen kirjeenvaihto on translitteroitu Anne Kauppalan ja Ulla-Britta Broman-Kananen *Cantatrices Achte* -projektissa ja olen voinut lukea niitä tarvittaessa projektin sähköisestä arkistoaineistosta. Alkuperäinen kirjeenvaihto on sijoitettu Kansalliskirjastoon Aino Ackté-Jalanderin arkistoon. Acktén ja Renvallin keskinäinen kirjeenvaihto on tallennettu Kansallisarkistoon. Sitä on säilytetty sinetöitynä kaksikymmentä vuotta Renvallin kuoleman jälkeen vuoteen 1976 asti. Ks. Luovutussopimus. Yksityisarkisto ja H. Renvallin arkisto. KA, 1976.

19 Tuohela 2008, 32, 39. Tuohela nostaa esiin kirjeenvaihtoaineiston merkityksiin liittyvän tutkimuksen toisinaan kadottaman otteen sosiaalisesta, materiaalisesta todellisuudesta perustaan anglo-amerikkalaisen Downsien näkemyskseen historian tutkimuksen jakautumisesta sosiaalisen todellisuuden ja kulttuurin (kielellisen merkityksmaailman) analyysien tutkimustavoiksi. Downs 2004, 100–101.

Tutkimuksessa käyttämäni arkistoitu kirjeenvaihto alkaa 24.4.1896 Pariisissa kirjoitetulla kirjeellä, josta olen päässyt mikrohistorian johtolankametodin keinoin seuraamaan Renvallin jalanjalkia.²⁰ Kirjeaineiston tutkimus on rajattu tarkastelemalla vain tutkimusaiheeseen liittyviä kokonaisuuksia. Aineisto on säilynyt melko ehjänä, lukuunottamatta sen sisältämiin hyvin henkilökohtaisiin asioihin kohdistunutta varhaisempaa karsimista. Aineiston hyödyntäminen tutkimuksessa on edellyttänyt erityistä yhteinäistä kokonaisuuden läpikäyntiä. Olen translitteroinut Renvallin Actéille 1896–1917 kirjoittamat 897 kirjettä ja muokannut elektronisen kirjeaineiston kronologiseen järjestykseen. Edistääkseni aineiston analysoinnin asettumista tutkimuksen käyttöön, laadin aihe- tai tapahtumakoh- taisen taulukon Renvallin erinäisistä toimista ja meneillään olevista projekteista. Menetelmä tarjoaa mahdollisuuden löytää konkreettisista tilanteista uusia asia- yhteyksiä, historian ja yhteiskunnan tasojen kohtaamisia. Joissain lyhytkestoisissa tapahtumissa voi mikrohistorian lähiluvun avulla havaita pitkäkestoisemman prosessin, joka näin tulee näkyviin.²¹ Koska Renvallista ei ole tehty aikaisempaa tut- kimusta Venla Sainion kokoamien biografiatietojen yhteenvetoa lukuun ottamat- ta, kirjeaineiston tarkka lähiluku ja analyysi ovat luoneet edellytykset laajemman tutkimuksen toteuttamiseen ja myös osittain auttaneet löytämään tutkimukseni toisen lähdeaineistokokonaisuuden.

Koska kirjeiden kirjoittaja ja niiden vastaanottaja ovat olleet kiinnostuneita ympäristönsä tapahtumista, kulttuuriin liittyvien ja poliittisten vaiheiden pitkä- aikainen seuraaminen kirjeenvaihtoaineiston avulla on osoittautunut hedelmäl- liseksi. Koko aineiston äärellä on ollut tärkeää huomata politiikan käänneiden nopeat muutokset kunkin kirjeen kirjoittamisajankohtana. Lyhyt muutaman kuukauden aukko kirjeaineistossa on ollut tutkimuksen kannalta haastava. Kir- jeet eivät siis kerro ollenkaan koko tarinaa eivätkä tapahtumavyyhdyt aukea nii- den avulla kokonaisuutena. Tilanteiden tai tapahtumien rekonstruktion raken- tamisessa on täytynyt huomioida, että tavatessaan toisensa pariskunta kävi myös keskusteluja poliittisista aiheista ja eikä näihin keskusteluihin pääse jälkikäteen kuulijaksi. Kirjeet eivät ole myöskään läpinäkyvä toisto kaikista elämän käänteis- tä, vaan suurin osa menneisyyden todellisuudesta on tapahtunut kirjeisiin doku- mentoidun ulkopuolella.

Omaan tutkijapositioni tämän aineiston äärellä on liittynyt empaattinen nä- kökulma, johon kuuluu ennen kaikkea ajatus menneen ajan ihmisen kunnioitta- misesta ja pyrkimyksestä ymmärtää häntä samalla tiedostaen, että ymmärrykseni

20 Ginzburg yhdistää historiantutkimuksessa teleskoopin ja mikroskoopin, painottaen mikrohistoriallisen tutkimusotteen pyrkivän selvittämään pitkäkestoisia tapahtumia. M. Peltonen esipuhe. Ginzburg 1996, 13. Johtolangat-käsitteen Ginzburg selittää merkkejä tulkitsevan tietokäsityksen historian avulla. Ilman Renvallin kirjeiden johtolankoja en olisi päässyt tutkimuksessa esittämäni kokonaisuuden äärelle. Ginzburg 1996, 37–76.

21 Peltonen 1996, 26. Peltonen 1999, 54–57.

hyvästä yrityksestä huolimatta voi jäädä hyvin vajavaiseksi. Historiantutkimuksessa on aina kysymys vieraan, toisen kohtaamisesta. Tutkijana tehtäväni on välittää oma tulkintani menneisyydessä eläneiden ihmisten jälkeensä jättämistä dokumenteista. Kunnioituksessa on kyse siitä eettisestä prosessista, johon joudun, kun kohtaan menneisyyden ”toisen” ajatuksineen, tunteineen ja kokemuksineen.²²

Toinen henkilökohtainen ulottuvuus on sukulaisuussuhde tutkimuskohteeseeni. Näin jälkempäin ajatellen en nuorempana edes ole tiedostanut sukunimeni alkuperää. Isoisäni suomensi sukunimensä 30-luvun lopulla ja samalla vaihtui myös isäni sukunimi. Heikki Renvall kuoli ennen kuin vanhempani tapasivat. Hänen persoonaansa ei siis omassa lähipiirissäni ole liittynyt mitään näkyvää perhetraditioita. Tämä johtui varmasti myös siitä, että Ackté ja Renvall avioituivat kumpikin pian uudestaan tahollaan avioeronsa jälkeen. Kiinnostuin tutkimaan isoisäni isän Heikki Renvallin elämänvaiheita, kun opintoni Turun yliopistossa etenivät pro gradu -vaiheeseen v. 2007. Totesin, että Acktén mielenkiintoisia elämänvaiheita on tutkittu aikaisemmin, mutta Renvallin elämästä löytyi vain virallisia biografisia merkintöjä. Heidän yhteisistä elämänvaiheistaan ei ole tehty varsinaista tutkimusta. Aino Ackté on laatinut omat muistelmansa, joissa Renvall mainitaan paikoin. Pariskunnan esikoinen Glory Leppänen kertoo vanhemmistaan ja heidän taustoistaan tunnollisesti ja itsevarmasti, mutta lähdeviitteet puuttuvat.

Renvallin urasuunnitelmiin liittyvien erityisten, pitkäjakoisten tapahtumasarjojen kehittymisen ja niiden päättymisten seuraaminen on ollut mahdollista päivämäärän mukaan järjestetyn kirjeaineiston lähilukemisella. Renvallin kirjoittamista kirjeistä voi todeta, kuinka yliopistoura alkoi toiveikkaasti väitöksen valmistuttua vuonna 1900 ja päättyi poliittiseen umpikujaan vuonna 1911, jolloin yliopistourahaaveet romahtivat lopullisesti. Kirjeistä on voinut rekonstruoida myös Renvallin lehtimiesuran vaiheikkaita tapahtumia vuodesta 1904 aina vuoteen 1912. Aineistosta hahmottuu myös pidemmältä jaksolta hänen osallistumisensa kotimaisen oopperan perustamiseen. Renvallin aatteelliseen mielenmaiseen ja joskus siinä tapahtuviin muutoksiin on voinut havahtua kirjeenvaihtoon kuuluvassa asioiden vyöryssä, joskus jopa vain tarttumalla yhden sanan tai lausahduksen esiin tuomaan uuteen, yllättävään asiayhteyteen. Yhteydet työväenasiaan, agraarikomiteaan ja juutalaiskysymykseen tai suhde sosialismiin tulevat esiin kirjeenvaihdossa lyhyesti, mutta painokkaasti herättäen kysymyksen; miksi?

Tutkimuskirjallisuuteen kuuluva Ilkka Turusen artikkeli ”Ammattiyhdistysutopia” (1987) johdatti tutkimaan Renvallin näkemystä oman aikansa sosiaalisiin kysymyksiin. Renvall tutki taloudellisia, oikeudellisia ja väestöseikkoja, jotka vaikuttivat yhteiskunnan rakenteiden muotoutumisessa ja perehtyi kysymyksiin työväen- ja tilattomien asemasta, jotka muuttuivat poliittisiksi kysymyksiksi.²³ Hänen

22 Leskelä-Kärki 2006, 632–633. Leskelä-Kärki, Lahtinen ja Vainio-Korhonen 2011, 16–17.

23 Haapala 2006, 98. Saman aiheen tutkijoita 1900-luvun alussa: O.K. Kilpi, Väinö Voionmaa, Edvard Gylling,

väitöskirjansa *Fysiokratian vaikutus Ruotsi-Suomen Kansantaloudelliseen kirjallisuuteen XVIII vuosisadan loppupuoliskolla* julkaistiin v. 1899. Väitöskirja-aiheeseen Renvall joutui palaamaan 1901 julkaisemalla ilmeisesti itse kustantamansa kirjasen *Några ord om Fysiokrati och fysiokrater* väitöskirjaansa kohdistuneen kritiikin vuoksi.

Seuraavana vuonna Renvallilta ilmestyi *Tulojenjaosta Suomen suurimmissa kaupungeissa 1875–1899*, jossa sisältöaihetta pohjustetaan tarkastelemalla Euroopassa käynnistyneitä yhteiskunnallisia muutoksia. Samana vuonna ilmestyi ranskankielinen vakuutusalaan käsittelevä teksti ”Le développement de l’assurance sur la vie en Finlande”, katsauksessa, jota julkaistiin Pariisissa. Edelleen vuonna 1901 on ilmestynyt kirjanen kannanottona ajankohtaiseen työväenkysymykseen otsikolla *Työvälipuheen vapaus ja Elinkeinolaki-komitean työlakkopykälä*, jonka sisältöä ohjaa professori Lujó Brentanon Münchenissä pitämä luentosarja.

Työväenkysymystä Renvall ratkoi edelleen vuonna 1902 *Valvoja*sa ilmestyneessä artikkelissa ”Työväenkysymyksen luonteesta ja ohjelmista sen ratkaisemiseksi” kirja-arvostelussaan Heinrich Herknerin tuolloin vasta suomennettua *Työväenkysymys*-kirjaa vuodelta 1894 (alkup. *Die Arbeiterfrage*). Renvallin artikkeli tukeutuu eurooppalaisiin taloustieteilijöihin ja hän pohtii laajasti oman aikansa sosiaalisen kysymyksen ratkaisuja samalla linjaten omaa näkemystään saksalaisen koulukunnan näkemuseroja ja tulkintoja professoreiden Schmollerin ja Brentanon välillä. Samassa *Valvoja*-koosteessa on myös Renvallin kirja-arvostelu Émile Zolan teoksesta *Travail* otsikolla ”Nykyinen ja tulevaisuuden yhteiskunta” Émile Zolan kuvaamana. Zolan kirja on julkaistu Pariisissa v. 1901. Edelleen vuonna 1902 ilmestyi Kansantaloudellisen yhdistyksen kustantamana Renvallin laatima esitelmäteksti *Australian työväenlainsäädäntö*. Tämän tekstin lähdejulkaisuina toimivat ranskalaisten taloustieteilijöiden havainnot Australiassa ja Uudessa-Seelannissa tapahtuneesta työväenkysymyksen edistyksestä.

*Valvoja*sa ilmestyi 1906 Renvallin teksti ”Kansanvaltaisen työväenlainsäädännön johtavasta aatteesta”, joka alkaa lauseella ”Se kansanvaltainen uudistus, jonka toivomme pian toteutuvan, asettaa meidät äkkiä keskelle työmaata, jossa on yllin kyllin työtä – työtä, johon meidän heti täytyy käydä käsiksi”. Pian toteutuva eduskuntauudistus edellytti Renvallin mielestä, että myös työväenlainsäädäntöä oli uudistettava. Artikkeliansa etusivulle hän lainasi Brysselin yliopistossa oikeustieteitä opettaneen professori Hector Denis’in luonnehdintaa sosialismin merkityksestä lainsäädännön kehityksessä: ”Ce sera l’un des traits essentiels du socialisme de faire des formations de droit, le caractère même de l’évolution historique”. Denis oli arvostettu taloustieteilijä ja valittu sosiaalidemokraattien kansanedustajaksi Liègeistä.²⁴

Valtiopäivämiehenä Renvall keskittyi pohtimaan ratkaisua tilattoman väes-

Hannes Gebhard, Kyösti Haataja ja Leo Harmaja. Turusen artikkeli teoksessa *Kansa Liikkeessä* 1987.

24 Denis, Hector: *Histoire des systèmes économiques et socialistes*. 1904–1907. Salmonsens konversationsleksikon. Projekt Runeberg. www.runeberg.org. (7.5.2015).

tönosan ongelmiin. Agraarikomitean toiminnastaan julkaisema laaja mietintö sisältää Renvallin v. 1907 kirjoittaman artikkelin ”Preussin nykyinen asutuspolitiikka”. Samana vuonna on ilmestynyt Juridiska föreningen i Finland -yhdistyksen kustantamana Renvallin kirjoitus *Mitä voidaan lainsäädäntötoimin tehdä turvatun maansaannin hankkimiseksi tilattomille?*, joka on Renvallin kirjoittama kooste komitean työskentelystä ja sen tekemästä mietinnöstä.

Edellisistä aiheista poiketen Renvall laati selvitystyön juutalaisten kansalaisoikeuksista Suomessa. Työ ilmestyi Suomalaisen lakimiesten yhdistyksen julkaisemassa lehdessä nimeltä *Lakimies*. Valtiopäivämiehenä lainsäädäntökomiteassa vaikuttanut Renvall oli saanut tehtäväkseen selvittää voiko hallitus voimassa olevan lain mukaan suoda kansalaisoikeuksia juutalaisille. ”Salliiko Suomen laki mooseksen-uskolaisen päästä Suomen kansalaiseksi?” on perusteellinen varhaiseen lainsäädäntöön pohjautuva selvitystyö, joka tukeutui Ruotsin vallan aikaiseen lakiin. Se julkaistiin vuonna 1908.²⁵ Juutalaisväestön asettumiseen Renvall palasi vielä vuonna 1914 *Valvojassa* julkaistussa artikkelissa ”Juutalaisten kansallinen tulevaisuus”, joka käsittelee Renvallin omassa ajassa tunnistamaa siionistista liikehdintää.

Renvall kirjasi ajatuksiaan ranskalaisten sosialistien riitaisasta taustasta *Valvojassa* 1915 ilmestyneessä artikkelissa ”Jean Jaurès”. Renvallin pohdinnat Jaurèsin merkityksestä ranskalaisten sosialistien keskushenkilönä avaa näkymän ryhmän kehityskaareen Ranskassa, mutta artikkeli sisältää myös arvioita sosialistien toimintatraditioista Saksassa. Renvall toteaa Jaurèsin teroittaneen eroa Ranskan ja Saksan sosialistien toimintatapojen välillä.

Lisäksi Renvall on kirjoittanut muutamia lehtiartikkeleita, jotka olen ottanut mukaan tutkimukseeni. *Uudessa Suomettaressa* on vuonna 1901 ilmestynyt Renvallin teksti ”Työväen yhteenliittymisen taloudellinen merkitys”, joka tukee aikaisemmin mainittuja *Valvojassa* ilmestyneitä samasta aihepiiristä laadittuja artikkeleita. *Päivälehdessä* on ilmestynyt 1903 Renvallin kirjoitus ”Ranskan sanomalehdistö”, jossa on esillä hänen näkemyksensä ranskalaisen lehdistön senhetkisestä toimintaympäristöstä. *Helsingin Sanomien* pääkirjoitus ja vastaperustetun lehden linjaa avaava kirjoitus 1904 ”Maksettava Welka” kuvastaa aate- ja asenneilma- piiriä, jonka vallitessa lehteä on lähdetty julkaisemaan. Konkreettista työväen lakkoilua koskeva artikkeli ”Mihinkä raukesivat sovinnonhieromiset Voikasta” julkaistiin *Helsingin Sanomissa* 1904. Renvall kuvaa osallisuuttaan salaseura Kagaalin toimintaan ja kertoo siitä varsin perusteellisesti artikkelissa, joka on julkaistu *Uudessa Suomessa* v. 1951 otsikolla ”Kagaali, sen synty, toimintamuodot ja saavutukset”. Lehtiartikkeleiden löytyminen on usein monen lähdeaineiston tietojen yhdistämisen ehdollistamaa. Edellä mainituissa artikkeleissa on selkeästi Renval-

25 H. Renvall: ”Salliiko Suomen laki mooseksen-uskolaisen päästä Suomen kansalaiseksi”. *Lakimies* 1908, 151–177.

lin nimi. Useimmiten näin ei ole, mikä tekee tutkimusaineiston kokoamisen yksittäisistä lehtiartikkeleista lähes mahdottomaksi.

Käsillä oleva tutkimusaineisto koostuu yhden henkilön kirjoittamista ajatuksista 1900-luvun alun sosiaalisten muutosten tarpeesta ja toteuttamisesta kotimaassa ja ulkomailla. Keräämästäni aineistosta tutkin erityisesti Renvallin näemyksiä Euroopassa toteutuneista sosiaalisista uudistuksista ja samalla myös hänen ehdotuksiaan vastaaviin muutostarpeisiin kotimaassa. Tutkimuksessa keskityn analysoimaan yhden henkilön kansakuntaa rakentavia toimia yhteiskunnallista muutosta läpi käyvän sukupolven edustajana. Aineiston tutkimisessa hyödynnän historia- ja yhteiskuntatutkimuksessa käytettyä jonkin ilmiön tai aatteen ylijärjestyksen välittymis- tai siirtymisprosessin tarkastelumenetelmä. ²⁶ Tutkimuksen kohteina ovat Renvallin tavoittaman tiettyyn asiakokonaisuuteen sitoutuneen verkostoituneen sukupolven liikehdintä Euroopassa ja Renvallin kotimaassa toimiva samoista asioista kiinnostunut verkosto.

Renvallista on laadittu biografia Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ylläpitämään Biografiakeskuksen sähköiseen arkistoon.²⁷ Renvallin ja Aektén esikoinen teatterinjohtaja Glory Leppänen on kirjoittanut elämäkerralliset kirjat *Tulesta tuhkaksi* (1962) ja *Arkkipiispanperhe ja Aino Aekté* (1966), joissa pääosan huomiosta on saanut ansaitusti Renvallin puoliso. Renvallista ei ole tehty aikaisempaa erillistä tutkimusta. Tutkimukseni kirjeaineistoa on osittain aikaisemmin hyödynnetty edellä mainittujen kirjojen materiaalina sekä joissakin muissa tutkimuksissa. Renvallin laatimia tieteellisiä artikkeleita ja kirjasia on myös hyödynnetty aiemmissa tutkimuksissa. Edellä mainittu Ilkka Turusen artikkeli liittyy Renvallin työväenkytymykseen, Seppo Zetterbergin Eero Erkosta laatima biografia kertoo myös Renvallin osallisuudesta *Helsingin Sanomien* perustamiseen, Vesa Vares puolestaan liittyy Renvallin poliittisiin nuorsuomalaisiin kirjassaan *Varpuset ja pääskysel. Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918*, Pertti Haapala liittyy Renvallin sosiaalishistorioitsijoiden joukkoon ja Pekka Suvanto linjaa Renvallin *Konservatismi. Ranskan vallankumouksesta 1990-luvulle* -teoksessa suoran toiminnan mieheksi verrattuna varovaisiin vanhasuomalaisiin. Markku Kuisma mainitsee Renvallin Suomen metsäteollisuuden varhaiseksi visionääriksi kirjassaan *Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920*. Näissä varsin erilaisissa tutkimuksissa on jokaisessa ollut saatavilla lisävalaistusta Renvallin toimista kiinnostuneelle tutkijalle.

Esimerkeillään, aiheillaan ja rakenteillaan tutkimukseeni ovat erityisesti vaikuttaneet väitöstutkimukset, jotka sijoittuvat sisällöltään ja ajallisesti Renvallin

26 Tutkimusmetodista laaja katsaus teoksessa *Transnational Challenges to National History Writing*. eds. Middel and Roura 2013, josta erityisesti Espagne: Comparison and Transfer: A Question of Method. *Histoire croisée* metodista tarkemmin Werner & Zimmerman artikkelissa: "Beyond comparison: histoire croisée and the challenge of reflexivity". *History and Theory* 45 (Feb 2006), 30–50.

27 Sainio, Venla: Heikki Renvall. Kansallisbiografia verkkojulkaisu. (21.1.2009).

aikakauteen. Kristina Rankin frankofiliatutkimus *Isänmaa ja Ranska* (2007) loi ajatuksellisen pohjan vertailututkimukselle ja toimi aikalaiskuvauksena. Elina Seppälän väitöstudium Jean-Louis Perret’stä kulttuurinvälittäjänä ja verkostoitujana *Ranskalainen Eurooppa ja suomalainen Suomi* (2014) on toiminut esimerkkinä tutkimusmetodin samankaltaisuudesta ja yhteen henkilöön keskittyneestä tutkimuksesta, sillä sen rakenteet ovat hyvin samankaltaiset kuin oman tutkimukseni. Elisabeth Stubbin väitöskirja *Rätt som argument. Leo Mechelin och finska frågan* (2012) on ollut apuna taustoittamassa Renvallin poliittista kannanottoa ja sijoittumista Mechelinin kansainväliseen verkostoon. Elise Garritzenin väitöstyö vuodelta 2010, *Lähteiden lumoamat. Henry Biaudet, Liisi Karttunen ja suomalainen historiantutkimus Roomassa 1900-luvun alussa*, sijoittui paitsi ajallisesti myös sisällöltään viittaamaan Renvallin tieteellisen ja poliittisen uran ristiriitoihin.

Marja Jalavan väitöstudium *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n.1800–1914*. (2005) on ollut tärkeä muistutus siitä, miten monimuotoinen ja komplisoitu suhtautuminen vallitsi kansallisuuteen ja sen rakentumiseen samaan aikaan kun Renvall aktiivisesti rakensi kansallisuutta omalta osaltaan poliittisen uransa vaiheilla. Jaana Gluschkoffin *Murtuva säätyvalta ja kestävä eliitti. Senaattori Lennart Gripenbergin sukupiiri ja sääty-yhteiskunnan muodonmuutos* (2008) tarkastelee Gripenbergin toimintaa ja laajoja yhteyksiä politiikkaan sekä yritysmaailmaan, joissa kummassakin myös Renvallilla oli paikkansa. Renvallin yhteydet liikemiespiireihin ja suhteet talouselämän ja yhteiskunnan eliittiin jäivät väitöstudiumukseni ulkopuolelle odottamaan tilaisuutta palata niiden pariin.²⁸

Renvall jalkautui Eurooppaan

Renvall opiskeli filosofiaa, lakitiedettä ja kansantaloustiedettä Münchenin yliopistossa 1895–1896. Münchenin iloinen ja älyllinen ilmapiiri tarjosi innokkaasti opintoihinsa suhtautuvalle Renvallille hyvän mahdollisuuden omaksua ja osallistua tieteenalansa viimeisimpään ajatustenvaihtoon. Renvallin kiinnostus kansantaloustieteeseen on peräisin tältä ajalta. Hän kävi kuuntelemassa kansantaloustieteen professorin Lujo Brentanon luentoja ja päätti suorittaa laudaturin sekä valtio- ja kansainvälisessä oikeudessa että kansantaloustieteessä. Renvall oli vakuuttunut, että ajankohtainen tieteenala tulisi saavuttamaan myös Suomessa merkittävän aseman, ja että hänellä olisi mahdollisuus vaikuttaa tämän alan asiantuntijana.²⁹

28 Käsitteestä eliitti Gluschkoff linjaa, ettei johtava eliitti ole lähtökohtaisesti ristiriidassa demokratian kanssa, koska johtajuus on välttämätöntä myös demokraattisissa yhteiskunnissa. Gluschkoff 2008, 12. Blåfield liittyy Renvallin eliittiin sekä sukutaustan että Aektén menestyksen johdosta ja mainitsee myös Renvallin herraskaisuudesta ja kylmäpäisyydestä. Blåfield 2014, 54, 61, 64.

29 Renvallin kirje isälleen T.T. Renvallille 27.1.1896. Leppänen 1966, 137.

Renvall jatkoi opintojaan Ranskassa seuraamalla luentoja Sorbonnessa ja Collège de France ja ilmoittautuneena opiskelijaksi Collège libre des Sciences politique'iin 1896–1898. Hän oli yhteydessä Sorbonnen kaupallisen oikeuden professori Charles Gideen myöhemmin Pariisissa olonsa aikana. Osa oppilaitoksista oli eliitin jälkeläisilleen sopivaksi muokkaamia yleissivistäviä opinahjoja, joissa solmittiin elinikäisiä kontakteja. Muulle kansanosalle ja opinhaluisille oli tarjolla avoimia ja vapaamuotoisempia kouluja. Opiskelijapiireissä Pariisissa 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa oli myös varsin radikaaleja aineksia. Tutkimukseni ajankohtaan nähden mielenkiintoinen joukko Condorcet'ista valmistuneita opiskelijoita liittyi *La Revue Blanche* intellektuelliin toimittajakuntaan, joka toimi aikalaisittain kiihkeän poliittisen oikeustaistelun, Dreyfusin jutun keskiössä. Renvall osallistui luennoille Sorbonnen yliopistossa, joka oli Condorcet'n ohella avantgardististen toimittajien kohtaamispaikka Pariisissa. On varsin oletettavaa, että Renvall liittyi seuraamaan Dreyfusin jutun kannanottoja jo opintojensa ollessa kesken.³⁰

Renvallin opintojaksot Münchenissä ja Pariisissa kuuluivat osaksi yliopiston hyvinkin tietoisesti tarjoamaa porttia liittyä yleiseurooppalaiseen intellektuaaliseen ja taloudellis-tekniseen kehitykseen. Osa apurahojen ja lainojen turvin rahoitetuista tieteellisistä matkoista tehtiin kiertomatkoina varsin lyhyessä ajassa. Renvall kiersi kolmen viikon ajan Italiassa keväällä 1898 osana omia opintojaan, palasi hetkeksi Pariisiin ja siirtyi sitten Tukholmaan aloittamaan väitöskirjansa laatimista. Tieteellisiä matkoja tehtiin 1800-luvun loppuvaiheilla lähes aina Saksaan ja Ranskaan sekä Ruotsiin, Englantiin ja Italiaan. Myös Itävalta-Unkari, Tanska ja Sveitsi sekä Belgia ja Hollanti olivat tärkeitä kohteita. Venäjän pääkaupungit olivat harvoin opintomatkojen kohteita.³¹

Kansantaloustieteen tutkijana Renvall kiinnitti tieteellisen huomionsa sosiaaliin uudistuksiin liittyvään keskusteluun Euroopan yliopistoissa. Renvallin osallistumisen taustalla taloudellis-poliittiseen debattiin kotimaassa oli tutustuminen Saksassa Verain für Sozialpolitik -yhdistyksen professoreiden kannanottoihin. Toisena näkyvänä ajatuksellisena taustatekijänä oli aktiivinen toiminta Kansantaloudellisessa yhdistyksessä, joka perustettiin ranskalaisen yhdistyksen Société d'Economie Politique'in esimerkin innoittamana.³² 1800-luvun loppuvaiheessa Ranskan ja toisaalta Saksan yliopistoihin suuntautuvien opintomatkojen vaikutus heijastui Renvallin kannanottoihin kansantaloustieteilijänä.

Agraarikomitean toimeksiannosta saksankielentaitoinen Renvall matkusti 1906 senaatin myöntämällä matkarahalla Berliiniin kongressiin tutustuakseen paikallisiin asutustoimenpiteisiin ja alueelliseen historiaan, ja toi raportissaan esille

30 Reenkola pro gradu 2010, 37–38.

31 Klinge 1997b, 86–89.

32 Harmaja 1934, 13. Yhdistyksen perustaja Yrjö Koskinen otti kantaa sosiaaliin kysymyksiin ja painotti ihmiskunnan historian suurta pyrkimystä humaniteettiin. Koskisen historianfilosofian näkemyksestä Klinge 2010, 184, 216–218.

mahdollisia ratkaisuja kotimaansa ajankohtaiseen agraarikysymykseen. Kaukonäköisenä Renvall opiskeli myös englantia, joka auttoi jatkossa asianajajan toimessa liikemiesten ja rahoitusalan toimeksiantojen toteuttamisessa. Lontoossa tärkeissä liikemiesneuvotteluissa Renvall hyödynsi muiden paremmin kieltä osaavien taitoa. Sen sijaan Actén uran ehdoton huippukausi paikantuu Lontooseen 1910 ilman erityisiä kielimuureja. Ranskan kieli ja maan kulttuuri-ilmapiiri oli kummallekin selvästi mieluisin kokemuskohde ja tutkimuskohde. Renvallin matkakohde 1910 oli ranskalainen Pontignyn luostari, jonne oli kokoontunut kansainvälinen, eri tieteenalaja edustanut, arvostettujen henkilöiden joukko. Kokoontumisessa keskusteltiin pienten, sorrettujen kansojen tilanteesta monen maan näkökulmasta. Molemmat puoliset myös hyödynsivät ranskalaista lehdistöä eri käänteissä. Acté loi kontakteja pääsääntöisesti edistääkseen uraansa ja Renvall, hyödyntäen Actén ranskalaisia kulttuuripiirejä, osallistuakseen Suomen asian propagointiin ranskalaisten lehtien sivuilla.

Ulkomaille matkustaminen muuttui osaksi tieteellistä tutkimustoimintaa. Useimmilla tieteenaloiilla päästiin seuraamaan uusimman tiedon ja uusimpien metodien kehitystä. Ulkomailla järjestetyt tieteelliset kongressit liittyivät tiedemiesten ja yliopistonopettajien elämään. Käytännössä suhteellisen nopean liikumisen mahdollisti tekniikan nopea kehitys. Ranskalainen *Le Matin* uutisoi heinäkuussa 1909: ”Englanti ei ole enää saari!” Ensimmäinen onnistunut lento Kanaalin yli oli totta, kun Louis Blériot, ranskalainen insinööri laskeutui Doveriin 31 minuuttia vastarannalta lähdön jälkeen. Hän oli ensimmäinen lentäjä, joka loi ilmasillan kahden valtion välille avoimen veden yli ja avasi uuden matkustusmahdollisuuden. Saksalainen autoteollisuusjätti AEG oli aloitellut jo vuonna 1903 nopeusennätysten haalimisen sähköllä toimivalla ”lokomotiivilla”. Saksan keisarikunnan teollistumisen sydän; Ruhrin alueen hiili- ja terästeollisuus kukoisti ja antoi monelle kansalaiselle mahdollisuuden päästä nauttimaan hyvästä keskiluokkaisesta elintasosta. Euroopan keskipiste oli vaarassa siirtyä Ranskasta Saksaan sen taloudellisen menestyksen ansiosta.³³

Tekniikan avulla keskityttiin kiihtyvällä tahdilla luomaan nopeita yhteyksiä, joilla helpotettiin lähes kaikkea mahdollista lisätuotantoa. Välimatkat Eurooppaan lyhenivät ajallisesti, kun kulkuyhteydet paranivat; matkalle lähtö oli helpompaa ja kynnys siirtyä lähelle ulkomaille oli matalampi kuin aikaisemmin. Suomessakin ja Renvallin perheessä Euroopan metropolit ja hieman pienemmätkin kaupungit tulivat tutuiksi. Acté tunsikin omakseen mantereen musiikki- ja kulttuuripiirit ja Renvall eurooppalaistui tarkastelemalla kansantaloustieteilijänä oman aikansa aatteellista ja sosiaalista murrosta ainakin Euroopan keskiosissa. Onneksi kehittyvät puhelinyhteydet olivat kuitenkin harvoin käytetty vaihtoehto – ilman

33 Blom 2008, 249–251.

kirjeenvaihtoa jäljet pariskunnan eurooppalaisesta elämäntyylistä olisivat jo kadonneet lähes jäljettömiin.

Eurooppa-käsite oli vielä 1800-luvun puolivälissä yleisesti ottaen varsin kiistanalainen ja joidenkin mielestä käyttökelpoinen vain jotain tiettyä hyötynäkökohtaa tavoiteltaessa. Omassa tutkimuksessani Eurooppa esiintyy sen suurten metropolien kautta. Tutkimukseni ajankohtana myös Pietari oli hyvin eurooppalainen metropoli muun muassa liittyen korkeatasoisten kirjallisuuden, taiteen ja tieteen edustajien liikkuvuuteen, kaupungin rakennushistorialliseen taustaan sekä Ranskan ja Venäjän väliseen kauppasopimukseen. Helsinki asuinpaikkana 1900-luvun alussa oli enemmän eurooppalainen kuin puhtaasti venäläinen kaupunki, vaikka kaupungissa asui paljon venäläisiä virkamiehiä.

Yhtenäisen Euroopan ideaa oli kyllä jo pohdittu vuosisatojen ajan esimerkiksi Danten, Voltairen ja Hugon teoksissa, mutta poliittinen todellisuus oli vielä kaukana yhtenäisyydestä. Saksan valtakunnankanslerin Otto von Bismarckin mielestä Eurooppa oli vain maantieteellinen käsite. Jatkossa imperialismiin kritiikki nosti uudestaan esille länsimaiden muodostaman liittovaltioajatuksen, joka ei perustaisi olemassaoloaan imperialistiseen ajatteluun. J. A. Hobsonin kritiikki sai vastakaikua työväenliikkeen piirissä ja kantautui oletettavasti myös Kautskyn ja Leninin internationalistisen ajattelun taustalle. Työväenliikkeen vallankumouksellinen aatteellisuus oli 1900-luvun alun Euroopassa todellisuutta; ajatuksena oli kumota kapitalistinen järjestelmä.³⁴ Tähän todellisuuteen Renvall halusi reagoida ja välittää kotimaahansa hyväksi katsomiaan ratkaisuja.

Perhepiiri taustalla

Henrik Gabriel Renvall syntyi Turussa 19.1.1872 tuomiorovasti ja myöhemmin arkkipiispa Torsten Thure Renvallin (1817–1898) ja Amanda Sofia Limnellin (1837–1916) monilapsiseen perheeseen. Isällä oli vahva vaikutus Heikki Renvallin elämään ja toimintaan. Lapsuudenkodin kristillinen kasvatusta oli merkittävä aatteellinen ja ajatuksellinen tausta Renvallin toimissa ja pyrkimyksissä koko elämän ajan. Maailmaa parantavan, kristinuskoon perustuvan toimintamallin Renvall sisäisti ja oppi lapsuudenkodistaan. Renvall kirjoitti isästään hänen elämäntyötään koskevan artikkelin ”Ehjä elämänkaari” *Uuteen Suomeen* 1948, kun arkkipiispan kuolemasta oli kulunut 50 vuotta.³⁵

Thorsten Thure Renvall toimi valtiopäivien aktiivisena jäsenenä pappissäädys-
sä tultuaan valituksi hiippakunnastaan Turusta. Kieliasiansa T.T. Renvall edusti suomenmielistä suuntausta, jonka jatkaminen oli luontaista Heikki Renvallin

34 Mikkeli 1994, 102–106. John A. Hobson: *Imperialism: A study* (1902).

35 H. Renvall: ”Eheä elämänkaari”. *Uusi Suomi* 2.10.1948.

omassa poliitikon roolissa. Tuomiokapitulissa T.T. Renvallin kannanotot luterilaisuudesta poikkeaviin oppeihin olivat suvaitsevaisia ja pakkokeinoja vastustavia. Hänen toimiessaan Turun tuomiokirkkoseurakunnan tuomiorovastina mielipiteet muuttuivat varovaisemmiksi, mikä tuli ilmi 1860-luvulla hänen suhtautumisestaan Föglön baptistien yhdistystoimintaan. T.T. Renvall määrättiin kirkkolakikomitean ja katekismustoimikunnan jäseneksi, mutta erityisen antoisaksi hän koki jäsenyyden koulu- ja alkeiskoulukomiteassa. Kansansivistys oli mieluinen tehtävä ja lehtori T.T. Renvall sai vaikuttaa yleisen kansanopetuksen järjestämiseen.³⁶ T.T. Renvall lukeutui ”jungfennomaaneihin”, jotka pitivät ensisijaisena kansallisen sivistyksen luomista ja kehittämistä valtiollisen vapauden ensisijaisena ehtona ja kannattivat varovaista suhtautumista Venäjään. Ryhmän äänenkannattaja oli *Helsingin Uutiset*, jonka Yrjö-Koskinen oli perustanut yhdessä veljensä Jaakko Forsmanin kanssa 1863.

T.T. Renvall osallistui vuoden 1863–64 säätykokoukseen ja otti osaa lukuisiin selvittelyihin, joiden pohjalta luotiin uutta valtiopäiväkäytäntöä. Hänen suhtautumisessaan kirkkooa, kouluun ja sosiaalipoliittisiin uudistuksiin ilmenee hänen taustansa historian lehtorina, sillä hän painotti lainsäädäntötyön sisällyttämistä historialliseen jatkuvuuteen unohtamatta kuitenkaan uudistusten välttämättömyyttä. Hän oli reaaliopoliitikko, jonka päätöksentekoa leimasi maltillinen konservatiivisuus. T.T. Renvall valittiin arkkipiispa Bergenheimin seuraajaksi 9.10.1884. Arkkipiispan asema 1800-luvun lopun sääty-yhteiskunnassa ilmeni selkeimmin, kun ryhmäaudienssia pyydettyä ainoastaan arkkipiispa Renvall virka-asemansa perusteella pääsi keisari Aleksanteri III puheille.³⁷

Aikaisemmasta Turussa osoitteessa Yliopistokatu 1 sijainneesta tilavasta vuokra-asunnosta vuonna 1890 Renvallin perhe muutti 1887 valmistuneeseen Turun arkkipiispantaloon sen ensimmäisinä asukkaina. Tuomiorovasti T.T. Renvall jäi leskeksi Emilia Bergenstrählen kuoltua 1863. T.T. Renvall meni uudelleen naimisiin 1865 kruununvouti Gustav Magnus Rindellin lesken Amanda Sofia o.s. Limmellin kanssa. Amanda Limmellin isä oli varakas liikemies, joka testamenttasi tyttärelleen Muurlan pitäjältä Isontalon tilan Muurlajärven rannalla. Siellä Renvallin perhe vietti ainakin vuodesta 1871 lähtien paljon aikaansa nauttien tilan ympäristöstä ja sen maatalouden antimista. Heikki Renvall kirjoitti suhteen alkuvaiheessa kirjeitään Aino Acktéille asuessaan vielä vanhempiansa luona Turussa arkkipiispantalossa ja viettäessään aikaansa Muurlassa Isontalon tilalla.³⁸ Helsingin yliopiston piiriin kuuluminen edellytti kuitenkin asettumista Helsinkiin ja pian arkkipiispan kuoleman jälkeen myös Heikki Renvallin äiti leskirouva Amanda Renvall muutti Helsinkiin asumaan.

36 Paunu 1952, 159–189.

37 Paunu 1952, 292–294. Aleksanteri III (1881–1894).

38 Paunu 1952, 102–103.

Oopperalaulaja Aino Actté (1876–1944) ja Heikki Renvall vihittiin toukuussa 1901 Helsingin Nikolain kirkossa. He kohtasivat toisensa Helsingissä Seurahuoneella viipurilaisten kansansivistyksen hyväksi järjestetyillä juhlilla marraskuussa 1893 ja menivät salaa kihloihin Pariisissa v. 1896.³⁹ Heikki Renvall väit-teli Helsingin yliopistossa lainopillisessa tiedekunnassa aiheenaan kansantalous ja valmistui 1900 molempien oikeuksien tohtoriksi, mutta hänen yliopistouransa jäi erinäisistä poliittisista syistä kesken. Hän sai yliopistossa kansantalouden ja tilastotieteen dosentuurin 1906 ja toimi Teknisen korkeakoulun kansantaloustieteen vt. professorina 1909–1911. Hänen työuraansa liittyi myös intensiivinen toiminta lehtimiehenä. Hän toimi vastaperustetun *Helsingin Sanomien* päätoimit-tajana 1904–1906 ja oli *Suomalaisen Kansan* perustajajäseniä ja sen toimituksen jäsen 1907–1911. Hän kirjoitti *Uuteen Suomettareen* ja *Päivälehteen* sekä *Valvojaan* artikkeleita ajankohtaisista aiheista. Myöhemmin hän oli myös *Uuden Suomen* joh-tokunnan jäsen.

Renvall toimi aktiivisesti politiikassa nuorsuomalaisessa puolueessa ja oli Sa- vonlinnan kaupungin edustajana porvarissäädössä valtiopäivillä 1904–1905 ja jatkoi Helsingin edustajana 1905–1906. Hän toimi uudessa eduskuntalaitoksessa nuorsuomalaisen puolueen kansanedustajana 1907–1908 sekä 1910–1913 ja Kan- sallisen Kokoomuksen kansanedustajana 1922–1924. Poliittisen uran merkittä- vimpiä saavutuksia oli aktiivinen osallistuminen Suomen itsenäisyysliikkeen toi- mintaan ja nimitys marraskuun lopussa 1917 eduskunnan hyväksymään Svinhuf- vudin senaattiin kauppa- ja teollisuustoimituskunnan päälliköksi, jolloin Suomi julistautui itsenäiseksi valtioksi eduskunnan tiukan äänestyksen jälkeen 6.12.1917. Senaatin siirryttyä Vaasaan tammikuussa 1918 hän oli senaatin puheenjohtaja n. kaksi kuukautta.⁴⁰ Kokoomuksen kansanedustajakauden jälkeen Renvall vetäytyi aktiivisesta politiikasta ja keskittyi sen sijaan lukuisiin johtokuntien ja yhdistys- ten hallitusten tehtäviin edustajana ja puheenjohtajana. Hän toimi jo 1906–1916 Vakuutusosakeyhtiö Kalevan johtokunnan jäsenenä ja sittemmin apulaisjohtajana 1916–1925 sekä toimitusjohtajana 1925–1946 ja aina kuolemaansa asti yhtiön hal- lituksen puheenjohtajana 1947–1955.⁴¹

Renvallin ensimmäinen puoliso Aino Achté muutti sukunimensä h-kirjaimen k-kirjaimeksi Actté, koska achté ranskan ääntämyksen mukaan suomennetaan ”ostetuksi” (acheté). Hän sai jo varhain musiikkikasvatusta äidiltään, ooppe- ralaulaja Emmy Achtélta (os. Strömer, 1850–1924), joka oli kotimaisen musiik-

39 Leppänen 1966, 126–128. Liitosta syntyi kaksi lasta; teatterijohtaja, ohjaaja, näyttelijä Glory Leppänen (o.s. Renvall) (1901–1979) ja lääketieteen tohtori, gynekologi Mies Renvall (v:sta 1939 Reenkola) (1908–1988). Avioliitto päättyi eroon 1917. Samana vuonna Renvall solmi uuden avioliiton Elli Sofia Palmqvistin (1888–1957) kanssa. Liitosta syntyi kolme lasta; Rose Marie (s. ja k. 1920), Marja (1921–1951) ja Seppo (1929–1931).

40 P.E. Svinhufvud, J. Castrén, H. Renvall, J. Arajärvi, A. Frey ja E. Pehkonen muodostivat ns. Vaasan senaatin keväällä 1918. Korpisaari 2009, 260–261.

41 Sainio: Heikki Renvall. Kansallisbiografia. (21.1.2009).

kielämän voimahahmo ja isältään säveltäjä, oopperalaulaja ja orkesterinjohtaja Lorenz Nikolai Achtéltä (1835–1900). Renvallin appivanhemmat Achtét kuuluivat Suomalaisen Teatterin oopperaosaston ensimmäisiin taitelijoihin ja yhdessä Kaarlo Bergbomin kanssa he järjestivät oopperaosaston näytöksiä 1872–1879. Heidän toimintansa varhaisen suomenkielisen oopperataiteen edistämiseksi on ollut urauurtavaa. Lahjakas Emmy Strömer opiskeli laulajaksi Pariisissa ja Tukholmassa ja suoritti opettajakurssin Ruotsalaisessa tyttökoulussa. Hän johti myös puolisonsa Helsinkiin perustamaa lukkari- ja urkurikoulua tämän kuoleman jälkeen aina vuoteen 1922. Nikolai Achté oli Helsingin Suomalaisen Seuran (1869) perustajajäsen, hän kirjoitti musiikkiopin ja julkaisi koraalikirjoja sekä sävelsi orkesteri- ja kuoroteoksia. Perheen kulttuurikodissa kokoontuivat monet kulttuuri- ja musiikkielämässä vaikuttaneet henkilöt.⁴²

Aino Acté aloitti lauluopinnot Pariisin konservatoriossa 1894 ja solmi kaksivuotisen sopimuksen Suuren Oopperaan 1897. Sopimusta jatkettiin aina vuoteen 1903, jolloin Acté sai kiinnityksen New Yorkin Metropolitan-oopperaan kahdeksi kaudeksi. Palattuaan Eurooppaan Acté lauloi Pohjoismaissa, Englannissa ja Keski-Euroopan päänäyttämöillä sekä konserttikiertueilla erityisesti Saksan keisarikunnassa. Kesällä 1906 Acté hakeutui säveltäjä Richard Straussin opastettavaksi oppiakseen lempiroominsa *Salomen* haastavan ja dramaattisen esillepanon. Ensi-ilta nähtiin Leipzigissa 1907 ja jatkoa seurasi Dresdenissä. Lontoon oopperahistorian aikakirjoihin Acté on jäänyt erityisesti *Salomen* ensimmäisenä esittäjänä Covent Gardenissa v. 1910. Tämä oli merkittävä ja loistelia ooppera- ja seurapiiritapaus. Helsingissä Aino Acté tuotti, ohjasi, lauloi ja tanssi *Salomen* vuonna 1911.⁴³ Samana vuonna hän perusti Edvard Fazerin kanssa Kotimaisen oopperan. Seuraavana vuonna hän käynnisti Savonlinnan Oopperajuhlien toiminnan ja järjesti oopperajuhlat Olavinlinnassa 1912–1916 ja 1930. Hän toimi Suomalaisen oopperan johtajana 1938–39. Ensimmäisen maailmansodan kynnyksellä ja sodan aikana hänellä oli joitakin esityksiä ja konsertteja Ruotsissa ja kotimaassa. 1920-luvulla Acté opetti vuoden Pariisin konservatoriossa ja jatkoi vielä opetusta kotimaassa.⁴⁴

42 Lappalainen, Seija: Lorentz Achté. Kansallisbiografia (11.10.2000) ja Emmy Achté. Kansallisbiografia (11.10.2000).

43 Kauppala, Anne: "Salome's slow dance with Lord Chamberlain, London 1909–1910", 2013, 99–132.

44 1920-luvulla Acté opetti vuoden Pariisin konservatoriossa ja jatkoi vielä opetusta kotimaassa. Acté solmi uuden avioliiton Uudenmaan läänin maaherran, kenraalimajuri Bruno Jalanderin kanssa vuonna 1919. Heillä ei ollut yhteisiä lapsia. Suhonen, Pekka: Aino Acté. Kansallisbiografia. (31.3.2009).

Heikki Renvallin lähipiirin yhdistävä tekijä oli vahva sitoutuminen fennomaanien kannatusryhmään. Suomenkielen ja -koulutuksen merkityksen korostaminen ei kuitenkaan tullut esiin valtaosin ruotsinkielisessä perhekirjeenvaihdossa. Vain Renvall ja Ackté kirjoittivat keskenään suomeksi. Renvall hyvällä suomen kielellä ja selkeällä käsialalla, Ackté taiteellisena ja innostuneena oman kokemuksympäristönsä kielivaikutteista.

Kansantaloustieteilijä Heikki Renvall 1903. Kuva: kotiarkisto.

*Poliittisena ja
sosiaalisena välittäjänä*

Adèle Leander, entinen Finna
on neljän ^{opalku} vuoden otettu
op. comique'ea. Jos sinä saat
engagerata ^{ruhtini} oopperaan, niin

Toa että Veni, Pohjan kööri
jäseni, on muuttanut vii-
meistä Vallinkoskeksi. Kaveri
oli hän sitä ajatellut jaa te
viciniat; mekkin yllä kau.

II OPINNOT OSOITTIVAT SUUNNAN EUROOPPAAN

Yliopistoura jäi unelmaksi

Heikki Renvall oli mukana syksyllä 1910 valtiopäivämiesvaalissa ja empi kirjoittaa julkisesti liian vahvasti ajatuksiaan siitä, miten hänen näkemyksensä erosivat *Helsingin Sanomien* sivuilla esitetyistä mielipiteistä, koska se saattoi vahingoittaa avoinna olevaa nimitystä kansantaloustieteen professoriksi. Hän kirjoitti puolisolleen: ”Seyn on taas kotona, mutta ei kuulu mitään”.⁴⁵ Voimakkaasti Suomen erityisaseman lakkauttamista ajanut pääministeri A. Stolypin oli nimittänyt F. A. Seynin Suomen kenraalikuvernööriksi 1909. Hänen virkansa jatkui aina vuoteen 1917. Näistä tausta-asetelmista taaksepäin katsoen, voi tarkastella lähemmin syitä siihen, miksi Renvallin vuosia jatkuneen sitkeän akateemisen viranhaun päätös vähitellen paljastui lopulliseksi.

Minun professori-nimitykseni taitaa jäädä. Kuulin nyt, että senaat. Wierenius oli sanonut eräälle, joka häneltä asiaa oli tiedustellut, että Seyn ei koskaan tule minua mihinkään virkaan nimittämään ja arveli viisaammaksi, että asia jäisi tällaiselle väliaikaiselle kannalle. Ei hän luullut, että Seyn Jahnssoniakaan nimittäisi. J:llä ei ole millään taholla sympatioja ja puoli-hulluna kaikki häntä pitävät.⁴⁶

Teknillisen korkeakoulun kansantalouden professorin virkaa haki alun perin kuusi hakijaa 5.9.1908 päättyneen hakuajan kuluessa. Neljän hakijan vetäytyttyä vuoden pätevyöitymisajan kuluessa jäljelle jäivät filosofian liseniaatti Jahnsson ja lakitieteen tohtori Renvall, jota opettajaneuvosto yksimielisesti ehdotti virkaan. Renvallin hakuprosessiin arvioitavaksi laatima esitys *Suomen metsäntuotteiden viienti kansantaloudelliselta kannalta* (1910) arvosteltiin neuvoston lausunnossa erityisen myönteisesti sen elinkeinotoimintaan keskittyvän ja koko maan taloutta koskevan sisällön rakentavasta otteesta. Lausunnossa mainitaan myös Renvallin aikasemmin laatima tutkimus *Tulojenjaosta Suomen suurimmissa kaupungeissa* (1900). Lisä-

45 H. Renvall A. Acktälle Helsingistä 15.11.1910. KA.

46 H. Renvall A. Acktälle Helsingistä 11.2.1911. KA.

meriittinä todettiin myös Renvallin aikaisempi toiminta lainvalmistelukomiteassa erityisesti työläinsäädännön edistämiseksi. Jahnssonin laatimat tieteelliset tekstit arvioitiin myös ansiokkaiksi, mutta ne eivät yltäneet samalle tasolle kuin Renvallin esitykset, eikä hänellä ollut muita haettavaan virkaan erityisesti vaikuttavia vastaavia ansioita kuten Renvallilla.⁴⁷ Jahnsson valitti ehdotuksesta ja opettajaneuvoston sekä korkeakoulun neuvoa antavan komitean annettua lausuntonsa nimitti Keisarillinen Senaatti 28.4.1911 Suomen teknillisen korkeakoulun kansantalouden professorin virkaan vastoin opettajaneuvoston yksimielistä ehdotusta Yrjö Jahnssonin.⁴⁸

Näyttää siltä, että tämä viimeinen isku Renvallin yhdelle tulevaisuuden unelmalle tuli huhtikuun lopulla 1911, kun hän oli vielä täysin kiinni opetustyössään.

Paljon on sattunut näinä päivinä. Tunnen itseni äärettömän yksinäiseksi. Eilen Jahnsson nimitettiin hätäisesti senaatissa ja parin päivän perästä hän astuu virkaani. Kun siitä eilen iltapäivällä sain tiedon, ei se minua lainkaan koskenut, vaikka ystäväni siitä olivat revoltääratut. Mutta tänään olen koko lailla lamaantunut. Kyllä on katkeraa ajatella, että minun taas täytyy asettaa itselleni kysymys, mille alalle antaudun. Kuinka paljon helpompaa on elämässä 99%:lla ihmisistä. Huomenna ja ylihuomenna on minulla 70 oppilasta tentissä, joten en saa Vappua viettää. –⁴⁹

Renvall raportoi vielä viimeisen kerran aiheesta vappuaattona 30.4.1911. Kaikesta näkyy, että itselle mieluista työtä on tehty perusteellisesti.

Pitkä työpäivä on päättynyt. Olen tentteerannut 35 oppilasta melkein yhteen painoon kello 9:stä aamulla ja nyt kello kohta on 1/2 10 illalla. Huomenna minulla vielä on samallinen päivä kello 5:een asti.⁵⁰

Kirjeenvaihdosta voi todeta, että yliopistourasta luopuminen oli vakava asia Renvallille. Hän arveli lähtevänsä pikaisesti vaimonsa luokse Lontooseen heti valtiopäivien päätyttyä, jotta ahdistava todellisuus ja uratoiveisiin liittyvä pettymys väistyisi mielestä edes hetkeksi. Miksi Renvallia ei nimitetty kansantaloustieteen professoriksi, vaikka hän sai hoitaa virkaa pitkään ja oli siihen vielä erityisen pätevä? Miksi hän sai odotella vuosia ratkaisua nimityksiasiaansa? Renvallille itselleen

47 E.G. Palmén ja August Ramsay 17.5.1910 allekirjoittivat opettajaneuvoston edustajina pöytäkirjan. Muut hakijat olivat OT Ehrnrooth, FT Thesleff, FT Kovero ja FT Pitkäniemi. Kirjausmerkintä 17.5.1910, 68, TKK:n opettajaneuvoston pöytäkirjat 1908–1911. Aalto-yliopiston asiakirjahallinto/arkisto.

48 Liesto 1988, 282. Kirjausmerkintä nimityksestä 11.5.1911, 48, TKK:n opettajaneuvoston pöytäkirjat 1908–1911. Aalto-yliopiston asiakirjahallinto/arkisto.

49 H. Renvall A. Acktälle Helsingistä 28.4.1911. KA.

50 H. Renvall A. Acktälle Helsingistä 30.4.1911. KA.

mieluisan ja merkittävän tieteellisen työuran alkutaipaleen käännekohtien lähempi tarkastelu ja arviointi selvittää hänen toimintapiiriään ja yhteiskunnallista positiotaan.

Yliopiston professorihakuun liittyi usein poliittisia jännitteitä eikä Renvallin hakuprosessi ole ollut asenneilmapiiiriltään ainoa laatuaan. Suomen ja Skandinavian historian professuurin täyttäminen E. G. Palménin jäätyä eläkkeelle 1912 on mainittu yhdeksi riitaisimmista valinnoista.⁵¹ Kielipolitiikkaan perustunutta poliittista nimityskehää hankaloitti 1900-luvun alussa lisäksi hakijoiden ja valitsijoiden erimielinen suhtautuminen venäläisen hallinnon yhtenäistämispolitiikkaan. Renvallin valintaprosessiin vaikutti todennäköisesti kielipolitiikkaa voimakkaammin hänen hyvin jyrkästi perustuslaillista kantaa puolustava suuntautumisensa. Yrjö Jahnsson oli vanhasuomalainen myöntäväisyyslinjan puoltaja ja oli tämän kantansa vuoksi kilpailijaansa Renvallia sopivampi vaikkakaan ei pätevämpi virkaan. Päätelmääni tukee huomio Renvallin hyvästä suosiosta yliopistopiireissä yleensä sekä toisaalta monen yliopistopiireissä vaikuttaneen mielestä selkeän ja odotetun nimityksen pysähtyminen lopullisesti kenraalikuvernöörin pöydälle.⁵²

Yliopistouran lähitarkastelu tuo esiin osan Renvallin henkilökuvan rakentumisesta melko pitkältä ajanjaksolta. Erityisesti esiin tulevat nimityksen esteiksi nousseet tekijät, jotka liitän hänen tärkeäksi kokemansa kansantaloustieteen oppialan poliittisiin ja aatteellisiin kytköksiin. Voisiko olla, että Renvallin luennoillaan ja artikkeleissaan esittämät aiheet olivat vallanpitäjien mielestä poliittisesti liian edistyksellisiä ja kantaa ottavia? Renvallin työelämän yliopistouraa rakentava ajanjakso kesti kymmenen vuotta. Onko havaittavissa yhtenäistä koko ajanjaksolla vallinnutta syytä siihen, ettei Renvallin suunnitelma toteutunut, esimerkiksi hänen vahva tutkimuksellinen suuntautuneisuutensa Euroopan metropoleihin?

Heikki Renvall oli Länsisuomalaisen osakunnan jäsen 23.9.1890 alkaen aina siihen saakka kunnes osakunta 1904 jakautui kahtia.⁵³ Vuonna 1904 Renvall valittiin Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan varapuheenjohtajaksi dosentti Heikki Ojansuun toimiessa puheenjohtajana.⁵⁴ Länsisuomalaisen osakunnan jäsenistöön kuului enenevässä määrin suomalaisista oppikouluista valmistuneita ylioppilaita. Renvall oli valmistunut ylioppilaaksi Turun Suomalaisesta lyseosta. Osakunnan kirjoitetusta historiasta voi seurata kansallisen aatteen kehitystä kielipoliittisista aiheista yhteiskunnalliseen kansanvalistukseen.⁵⁵ Tämänkin kehitysprosessin ai-

51 Tommila 1989, 155. Lähteenmäki 2014, 52–60.

52 Garritzen 2010, 24. Garritzen tutkii ristiriitaisten historiantutkijoiden Biaudet'in ja Karttusen asettumista suomen- ja ruotsinkielisen historiantutkimuksen erimieliseen tutkimustraditioon. Yrjö ja Hilma Jahnssonista artikkeli Esko Nurmi: ”Riskikeskittyvä kesti – onneksi kansantaloustieteelle”. HS 16.12.2004.

53 Länsi-Suomalaisen Osakunnan nimikirja s.334. Nimikirjaan merkitty fil.kand. 25.2.1893 ja jur.kand. 17.12.1897 sekä merkintä: asianajotoimiston omistaja. KK.

54 Liite ylioppilaskunnan pöytäkirjaan 14.IX.1904. Ylioppilaskunnan arkisto HYKA.

55 Länsisuomalaisen osakunnan historiikki 1722–1827 ja 1828–1868 käsikirj. Rufus Saikku. KK.

kana kansallinen aate muuttui ja muotoutui uuteen vaiheeseen. Kansallisen aatteen osaksi rakentui uusia yhtenäistä kansakuntaa sitovia aineksia. Osakunnassa toimiminen oli voimakkaasti kytköksissä oman aikansa poliittisten tuulahdusten virtauksiin, joista heijastui ylioppilaiden omasta kokemuspöörästään mukanaan tuomat aatteet ja mielipiteet. Osakunnista oli tullut leimallisesti aatepoliittisia toimintayksiköjä, joissa toiminta oli muotoutunut ylioppilaspoliittiseksi, varhaispuolueiden väliseksi mitteloiksi. Tällä toiminnalla oli yhteiskunnallista merkitystä varsinaisen puolue toiminnan vielä puuttuessa vallitsevasta poliittisesta järjestelmästä.⁵⁶ Lyhyt katsaus osakuntatoiminnan historiaan osoittaa toiminnan traditionaalisen luonteen.

Ylioppilaskunnan ja osakuntien hautomossa

Ylioppilaskunnalla ja osakuntatoiminnalla on Suomessa varsin pitkät perinteet ja niiden lyhyt tarkastelu tässä yhteydessä luo kuvan perinteitään kunnioittavasta yhteisöstä, johon Renvall innokkaasti ylioppilana liittyi. Länsisuomalainen osakunta syntyi vuonna 1846 Turkulaisen, Boreaalisen eli Aurajoen pohjoispuolisten pitäjien ja Satakuntalaisen osakunnan yhdistyessä jäsenpulan vuoksi. Kaikki osakunnat lakkautettiin 1852, kun vuoden 1848 tapahtumien myötä viranomaiset Pietarissa arvelivat kumouksellisen toiminnan pesiytyvän autonomisessa Suomessa toimivien osakuntien ytimeen. Taustalla oli myös pyrkimys pysäyttää suomalais-kansallinen toiminta ja erityisasemaa vahvistavien aatteiden juurtuminen. Idealistiset, filosofiset virtaukset levisivät Suomeen erityisesti yliopiston kautta ja toivat mukanaan uusia tuulahduksia akateemisesta vapaudesta ja vastuusta sekä yliopistoidentiteetistä.⁵⁷

Poliittinen ja kansainvälisille virtauksille avoin 'hautomo' oli jo tuolloin olemassa. Osakuntien tilalle perustettiin yliopiston valvontaan asetetut ylioppilastiedekunnat vahvistamaan dekaanin ja ylioppilaiden yhteyttä.⁵⁸ Kielloista huolimatta ylioppilaat muodostivat vapaamuotoisia yhdistyksiä ja Länsisuomalainen osakunta muiden mukana jatkoi toimintaansa vapaamuotoisena ylioppilasyhdistyksenä valiten puheenjohtajansa ystäväpiirinsä joukosta. Tämä tapahtui yliopiston virallisen valvonnan ulkopuolella, ja pian tämä näkyvä, aktiivinen ja laitton toiminta haluttiin saada tiiviimmän tarkkailun piiriin. Akateemiseen vapauteen tottuneet ylioppilaat eivät kaikilta osin olisi halunneet kahlita toimintaansa, mutta kanslerin kirjelmä 8.5.1868 liitti vapaamuotoiset, yhteisölliset osakunnat yliopiston val-

56 Klinge 1978, 307.

57 Aalto 2013, 4.

58 Aalto 2013, 6.

vonnan alaisiksi, lailliseksi ja viralliseksi osaksi yliopistoa.⁵⁹ Ylioppilaiden yhteiset kokoukset sallittiin uudelleen vuonna 1880, mikä edesauttoi ylioppilaskunnan muodostumista omaksi organisaatioksi. Toiminnan keskuksiksi oli rakennettu Ylioppilastalo vuonna 1870.⁶⁰

Ylioppilaskunnan ja osakuntien toiminnoissa voi 1800-luvun lopussa havaita osittain menneisyydestä kumpuavat tavat toimia ja toisaalta omassa ajassaan uudet ja tärkeiksi koetut yhteiskuntaa rakentavat vaiheet. Tuolloin muotoutui ylioppilaskulttuuri, joka jatkui itsenäisen Suomen ajalle. Ylioppilaat kehittivät kansalaistaitojaan kirjoittamalla aatteellisia kannanottoja paikallisiin julkaisuihin ja osallistumalla kansanvalistustyöhön. Ajatustenvaihdossa on ollut mukana kielipoliittikkaa korostava lähimenneisyys, sen vaikutukset ja eri painotukset. Tämä käy ilmi esimerkiksi siitä, että Länsisuomalaisessa osakunnassa suomenkielinen jäsenistö alkoi vaatia samanarvoista asemaa ruotsinkielisten rinnalla. Tämä aiheutti osakuntalaisten jakautumisen toisiaan vastustaviin ryhmiin ja osakunnan jakoyritykseen. Viisikymmentä vuotta aiemmin kolmesta osakunnasta muodostunut Länsisuomalainen osakunta jakautui vuonna 1904 äänestyksen seurauksena Turkulaiseen ja Satakuntaan osakuntaan.⁶¹

Heikki Renvall verkostoitui ja vaihtoi ajatuksiaan Länsisuomalaisessa osakunnassa ja ylioppilaskunnassa samaan aikaan vaikuttaneiden kanssa. Häntä pyydettiin myös pitämään puheita yhteisiin perinteisiin tilaisuuksiin Ylioppilastalossa. Renvall vaikutti olevan otettu, kun kahden ylioppilaan lähetystö oli jalkautunut hänen kotiovelleen esittääkseen hänelle henkilökohtaisen kutsun vappupuheen pitoon.

Rakastettuni, – juuri kävi luonani lähetystö, mies ja nais-ylioppilas pyytämässä minua pitämään puheen ylioppilaitten yhteisessä iltamassa ylioppilastalossa vappuna. Suostuin ja olen ehtinyt hiukan ajatellakin suuntaa.⁶²

Keväällä 1900 kirjoitetusta kirjeestä ei selviä tarkemmin tulevan vappupuheen sisältö, mutta on mahdollista, että Renvall on puheessaan viitannut ajankohtaisiin aiheisiin, jotka liittyivät helmikuun manifestin jälkeiseen kiristyneeseen ilmapiiiriin. Vappupuheen luonne on todennäköisesti muuttunut radikaalisti kielipoliittisesta aiheesta heijastamaan ajatuksia keisarihallitsijan uudistusasetuksista. Vertailuna löytyy vuoden 1893 ylioppilaskunnan pöytäkirjassa vaaliraportin kirjauksessa merkintä veljesten Heikki ja Thorsten Renvallin kiihtyneistä puheenvuoroista, jotka koskivat puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan valinnan kielipainotuksia.

59 Saarenheimo 1931, 2–3, Aalto 2013, 6–7.

60 Aalto 2013, 6.

61 Länsisuomalaisen osakunnan arkisto. KK.

62 H. Renvall A. Acktälle Helsingistä 28.4.1900. KA.

Veljekset vastustivat ruotsinmielisten voimakasta esiintuloa ja Thorsten Renvall jopa hyökkäsi ruotsinmielisten kimppuun syyttäen heitä vuoden 1850 kieliasetuksen aikaansaamisesta.⁶³ Kielikysymyksellä oli siis pitkät perinteet, kuten raporttiin kirjatuihin tapahtumavuosista voi todeta.

Jo tuolloin kokouksessa esitettiin, että suomenmielisten tulisi irtautua vanhemman polven kielimuureista, kuten ruotsinmielisten joukossa oli jo tapahtunut. Nämä kannanotot olivat selviä merkkejä siitä, että osakuntien toiminnan painopiste alkoi siirtyä kielipoliittisista aiheista sosiaalisten uudistusvaatimusten luomiin haasteisiin. Tämä siirtymävaihe on kuitenkin kestänyt muutaman vuoden ja edennyt hitaasti, mikä ilmenee kolme vuotta edellä kuvatun tiukan kielipoliittisen kannanoton jälkeen Helsingistä marraskuussa 1896 lähetetystä kirjeestä. Siinä paheksutaan edelleen syvästi väärälle kielialueelle poikkeamista.

Keskiviikko- ja torstai-iltana riitelin pahasti Lavoniuksen kanssa. On sekin hyväpäinen poika, mutta hänen kanssaan ei voi sympatiseerata. Hän saarnaa aina persoonallista vakaumusta, ja kuitenkin luulen että hänellä sitä on jotenkin ohuesti. Minä en voi todellakaan häntä käsittää. Suomal. Nuijalla oli kokous keskiviikkona, jossa tämä suomenmielisten seura vasten L:n tahtoa ehdokkaakseen ylioppilastalon taloudenhoitajan toimeen asetti maist. Hummelin'in. Lavonius oli ehdottanut maist. Sireliuksen. Tuli ylioppilaskunta-kokous. Lavonius juoksee agiteeraamaan oman ehdokkaansa puolesta. Sitä en toki niin kamalasti pahakseni panisi. Mutta ajattele että hän meni kerjäämään ruotsinmielisiä ääniä. Se meni jo liian pitkälle.⁶⁴

Kirjeestä ilmenee kielikiistojen ohessa yliopisto-opiskelijoiden kokoontumisiin liittynyt monitasoinen seura- ja yhdistystoiminta. Kirjeessä mainittu Suomalainen Nuija (suom. sanasta ”klubba”) perustettiin vahvistamaan ylioppilaskunnan suomenmielisten yhteistoiminnan lujittumista. Tarkoitus oli muodostaa foorumi, jossa voisi etukäteen valmistella ylioppilaskokouksissa käsiteltäviä asioita ja samalla tiivistää rivejä ”ruotsinkiihkoisia” vastaan. Renvallin kirjeissä tätä toimintaa ja sen haasteita käydään lyhyesti läpi kihlatulle. Yhdistys perustettiin keväällä 1875 ja ensimmäinen kokous pidettiin maaliskuun 9. päivänä, jolloin toiminta käynnistyi vilkkaasti lasien äärellä puheita pidellen.⁶⁵ Ensimmäinen varsinainen

63 Klinge 1968, 141.

64 H. Renvall A. Acktälle Helsingistä 14.11.1896. KA. Wilhelm ”Wille” Lavonius joutui keskeyttämään opintonsa, mutta hänet nimitettiin Kustannusosakeyhtiö Otavan toimitusjohtajaksi 1899 ja myöhemmin Henkivakuutusyhtiö Suomen toimitusjohtajaksi. Hän kuului Kagaaliin ja hänet mainitaan yhdeksi johtavaksi laillisuusmieheksi lapuanliikkeen vuosina. Kallenautio, Biografiakeskus (21.3.2005).

65 Suomalainen Nuija jäi vanhasuomalaisten seuraksi, kun nuorsuomalaiset kokoontuivat Ylioppilaitten keskusteluseuraan ja ruotsinmieliset ylioppilaat perustivat Svenska Studenters Partidelegation yhdistyksen. Klinge 1978, 205. Varhaisin ylioppilaiden keskusteluseura Lauantaiseura alkoi kokoontua 1830 J.L. Runebergin, J.J. Nervanderin ja J.V. Snellmanin luomassa hengessä. Koivisto 2011, 21.

asia, jonka ympärille keräännettiin, käsitteli Helsingissä pidettyjen suomenkielisten luentojen järjestelyjä. Myös kansanvalistustoiminta oli jo heti alussa yhdistyksen kantava teema.⁶⁶

Kun Uusmaalaisen osakunnan toiminta keskittyi ruotsalaisen kansallistietoisuuden vaalimiseen, Hämläisten ja Savo-karjalaisten osakunnat ryhtyivät Nuijan perustamisen jälkeen valistamaan kansaa suomalaisvähemmistöjen pitäjissä. Nuijan toimintaa kuvastaa hyvin pöytäkirjamerkintä vuodelta 1894, jossa todetaan suomenmielisten ylioppilaiden kokouksessa tehty päätös kiirehtiä opetuskieliasian läpiviemistä. Pyrkimyksenä oli saada 800 allekirjoitusta anomukseen, jossa tähdättiin yliopisto-opetuksen sitomista kuulijoiden enemmistön kieleen. Anomusta ryhtyi ajamaan kolmihenkinen toimikunta jäseninä maisterit Heikki Renvall, J.K. Paasikivi ja Zachris Castrén.⁶⁷

Maisteri J. K. Paasikivi oli syksyllä 1893 valittu Hämläisen osakunnan sihteeriksi. Hän kuului myös Hämläisen osakunnan edustajana ”Ylioppilasten työväen opetuskomiteaan”. Paasikivi toimi myös Suomalaisen Nuijan sihteerinä vuoden 1894 alusta ja puheenjohtajana v. 1895, mutta luopui pian tehtävästä kiireisiin vedoten.⁶⁸ Maisteri Zachris Castrén opiskeli uskonnonfilosofiaa, väitteli tohtoriksi v. 1899 ja nimitettiin käytännöllisen filosofian dosentiksi v. 1903. Hän toimi ylioppilaskunnan puheenjohtajana vuonna 1899 heti helmikuun manifestin jälkeen.⁶⁹ Maisterit saivat kokoon 518 allekirjoitusta anomukseen ja aikaa kului kokonainen vuosi. Asia saikin uudenlaisen käänteen, kun rehtori Forsman puheessaan arveli, että yliopistossa opiskelevien oli osattava useampia kieliä. Forsmanin mielestä kielitaidottomat kuuluivat takaisin koulunpenkille.

Yleensä Nuijan toimintaa kuvattiin laimeana; yhteisiä asioita hoitamaan ei erityisesti kokoonnuttu, vain omat opinnot ja hovitukset kiinnostivat. Ylioppilaiden aktiivisuus kansanvalistusaatteen parissa 1890-luvulla oli voimissaan, mutta sisältönsä puolesta murroksessa. Tämän voi todeta Heikki Renvallin syksyllä 1897 Nuijan kokouksessa pitämässä puheenvuorossa, jossa hän nuoren miehen äänenpainolla toteaa, ettei hänen kannattanut tehdä ehdotusta Y.L. laulukoron avustuksesta, ”koska tiesi, ettei se nykyisenä alennustilan aikana, jolloin ei enää noita suuria aatteita nuorisossa havaita, saisi kannatusta”.⁷⁰ Vielä helmikuussa 1894 Renvall on ehdottanut Suomalaisen Nuijan kokouksessa rahankeräyksen

66 Klinge 1978, 25–26.

67 Klinge 1978, 158. Suomalaisen Nuijan ptk 22.II, 21.IV suomenmielisten ylioppilaiden kokous, 27.IX, 12.XI 1894. Polvinen 1989, 33. Paasikiven kihlattu ja tuleva vaimo Anna Forsman ja Renvallin tuolloin salakihlattu Aino Ackté olivat lapsuudenystäviä. Anna Forsman haaveili Acktéille lähettämässään kirjeessä ajasta, jolloin sekä Renvall että Paasikivi olisivat senaattoreja: ”Kuinka hauskaa meillä tuleekaan olemaan”. A. Forsman A. Acktéille 19.10.1896. Aino Acktén kirjekoelma. KK. Renvall ja Ackté olivat J.K. ja Anna Paasikiven esiköisen Annikin kummeja. Polvinen 1989, 28. Myös Zachris Castrén oli jatkossa osa Renvallin verkostoa.

68 Polvinen 1989, 31–34.

69 Klinge 1978, 209.

70 Klinge 1978, 161. Suomalainen Nuija pk. 17.XI.1897. HYKA.

toimeenpanemista Wiipurin läänin rajaseudulla harjoitettavan kansanvalistuksen hyväksi.⁷¹ Tämä viittaa siihen, että esillä on ollut muitakin painotuksia kuin kielipoliittikkaa. Kihlatulleen Helsingistä 25. syyskuuta 1896 Lappeenrantaan lähettämässään kirjeessä Heikki Renvall on jo selvästi ollut jonkin aikaa mukana osakunnan toiminnassa ja haluaa jopa jo vähentää osallistumistaan siihen. Kirjeen sisältö tuo kyllä esille myös hänen pyrkimyksensä olla toiminnan keskipisteessä, mieluiten näköalapaikalla vaikuttamassa.

Eilen olin prof Langen luona, vaan ei hän ehtinyt ruveta minun kanssani puhumaan, vaan pyysi minut lauantaina tulemaan uudestaan. – Illalla oli meillä suomenmielisillä länsisuomalaisilla, yleinen kokous, jossa asetettiin ehdokas kohta tapahtuvaan kuraattorinvaalia varten. Tiedätkö miten heikko olin? Rupesin taas L.S'in puheenjohtajaksi. On niin vaikeata olla erillään siitä, sillä siellä tunnen olevani ensimmäinen. Kunnianhimoa tuokin! Sanon kuitenkin, ett'en ehdi lainkaan niin siihen toimeen antautua kuin ennen. Perästäpäin pahoin kaduin että annoin itseni taivuttaa vastaan ottamaan koko toimen. Luulen että sen vielä jätän.⁷²

Kirjeestä ilmenee, että osakunnassa toimiminen on ollut Renvallille luontaista, hän on tuntenut kuuluvansa samanmielisten joukkoon ja saanut tukea ajatuksilleen. Tapa toimia ja mahdollisuus saada ajatuksensa kuuluville muuttui osaksi Renvallin arkea juuri yliopiston ja osakuntien hautomossa. Tässä vaiheessa muodostuu myös pitkälle Renvallin tulevaisuuteen vaikuttava verkosto. Verkostosuhteiden luonteeseen kuuluu vapaaehtoisuus; verkostosta voidaan erottaa tai siihen voi liittyä lisää jäseniä. Renvallin yliopistouran ajalla keskeiseksi nousevat henkilöiden väliset suhteet, niiden vaikutukset ja niistä muodostuvat verkostot.⁷³

Osakuntien ideana onkin ollut jo keskiajasta lähtien koota yhteen samasta kottimaakunnasta kotoisin olevat ylioppilaat sosiaalisen ja henkisen tuen turvaamiseksi sekä toveriyhteisön muodostamiseksi. Erityisesti toiminnan ”laittomana” aikana niistä kehittyi ns. kansalaisyhdistyksiä, jossa vapaa keskustelu ja mielipiteenmuodostus kukoisti; näin syntyivät svekomanian ja fennomanian mukaiset puolueviritykset. Heikki Renvallin kirjeistä ilmenee, miten tärkeäksi hän on kokenut yhteisöllisyyden ja sen tuomat edut. On selvää, että osallistuminen osakuntatoimintaan on kouluttanut, ohjannut ja sitouttanut Renvallin toimimaan omien aatteidensa ja ajatustensa puolustajana.

71 Klinge 1968, 154.

72 H. Renvall A. Acktélle Helsingistä 25.9.1896. KA.

73 Seppälä 2014, 14–15.

”Polyteknikumin” oppilaiden protestointi

Tekniikan opetus nostettiin Suomessa korkeakoulutasolle vuonna 1908 samalla kun Polyteknillinen opisto muutettiin Teknilliseksi Korkeakouluksi. Sille ja Kauppakorkeakoululle luotiin kansantaloustieteen oppituolit.⁷⁴ Renvall työskenteli Teknillisen korkeakoulun vt. kansantaloustieteen professorina 1909–11. Kun varsinaista virkaa oltiin täyttämässä, Renvallin syrjäytti Yrjö Waldemar Jahnsson, joka oli toiminut Tilastollisen päätoimiston aktuaarina ja oli Helsingin yliopiston dosentti. Hänet nimitettiin virkaan ohittamalla viran täytössä ensimmäisellä sijalla ollut Heikki Renvall, koska kenraalikuvernööri Seyn ei halunnut nimittää liian radikaalia perustuslaillista yliopistoon pysyvästi. Tämä ”ohitus” teki Jahnssonista *persona non grata*n maan akateemisissa piireissä ja etenkin kansantaloustieteilijöiden parissa. Myös Teknillisen korkeakoulun oppilaat protestoivat valinnasta, mikä johti ajan hengen mukaisesti poliisitutkimuksiin. Yrjö Jahnsson toimi myös liikemiehenä ja hänen konkurssiin johtaneiden liiketoimiensa epäonnistuminen oli yhtenä syynä hänen epäsuosiionsa akateemisissa piireissä. Ensimmäisen maailmansodan katkaistessa tuotannon kysynnän, Jahnssonin tiilitehtaan konkurssin maksumiehiksi joutui melko laaja joukko akateemisia, nimeltä mainittuina esimerkiksi Leo Harmaja, Gunnar Suolahti, Väinö Voionmaa, E.N. Setälä ja Väinö Wuolijoki. Suurisuuntaisten linjausten ja nopeasta rikastumisen mahdollisuudesta innostunut Jahnsson oli siis epäsuosiossa myös muista syistä kuin professoriksi nimittämisenä vuoksi.⁷⁵

Minun korkeakouluasiani on lopullisesti ratkaistu, mutta kuka tietää sen seurauksia. Seyn on nyt ottanut kiinni oppilaitten mielenosoituksen ja vaatinut selitystä. Sekä rehtori että Jahnsson ovat olleet kutsutut Wireniuksen luo, joka oli puhunut siitäkin mahdollisuudesta, että Korkeakoulu tulisi sulletuksi. Jahnssonilta oli W. kysynyt, ottaako hän viran vastaan (oli siis W:kin arvellut että J. *ei* ottaisi). J. oli ensin vastannut myöntävästi, mutta tavattuään erään tuttavän, joka sanoi, ettei J. voi muuta tehdä kuin heti jättää erohakemuksensa, oli J. palanut Wireniuksen luo ja sanonut, että hän ei vielä ole päätöstä tehnyt! Hän oli rehtorille puhunut taas uudesta tutkijakunnasta ja siitä, että hänellä *syksyyn asti* on aikaa miettiä asiaa. Tietysti hän jää virkaan, mutta ei hän paljonkaan ole omaa asiataan parantanut. –⁷⁶

Oppilaiden järjestämästä julkisesta protestista päätellen Renvall oli siis hyvin suo-

74 Klinge 1991, 126.

75 Pihkala 2000, 551. Esko Nurmi: ”Riskikertymä kesti – onneksi kansantaloustieteelle”. HS 16.12.2004. Jahnssonista lisää Antti Kuusiterä: Kivitalot tieteen tukena. Jahnssonin säätiön juhla- ja muistokirja. 2004.

76 H. Renvall A. Acttälle Helsingistä 5.5.1911. KA.

sittu ja pidetty opettaja. Soraääniä häntä vastaan ei kuulunut myöskään opettajien keskuudesta. Renvall oli asetettu ensimmäiselle sijalle viranhaussa ja moni oli sekä yllättynyt että pettynyt Jahnssonin valintaan. Mistä syystä kenraalikuvernööri Seyn ja ehkä joku muu päättäjäistä olivat valinnasta eri linjoilla?

Renvallin ja Acktén välisestä kirjeenvaihdosta tätä episodua voi tarkastella lokakuusta 1908 lähtien. Renvall oli tässä elämänvaiheessa jo kahden lapsen isä, valtiopäivämies ja muun muassa mukana keräämässä rahoitusta ja laajentamassa verkostoaan liikemies- ja suuromistajapiireihin perustamansa sanomalehden *Suomalaisen Kansan* tueksi. Hänen kalenterinsa oli täynnä kokouksia, esitelmiä, luentoja, illallisia, mutta mieli paloi edelleen tieteellisen työn pariin.

Hyvä on että minulla on paljon työtä. Ja sitä tulee jatkumaan. Professorivikariaatti Teknillisessä korkeakoulussa (= Polyteknikumissa) on nyt julistettu haettavaksi ennen t.k. 15 päivää. Sinne kai nyt menen ja jätän lainvalmistelukunnan. Sinne minun täytyy päästä ja silloin saan tilaisuutta tehdä tieteellistä työtä, sillä luentoni on minulla miltei, samat kuin alkuajan pidin Yliopistossa.⁷⁷

Kirjeestä päätellen Renvall on ollut erittäin toiveikas ja halukas saamaan tämän avoimeksi julistetun viran. Samassa kirjeessä on maininta, että Renvall oli puheenjohtajana ylioppilaitten kansantalouden seurassa. Tästä voi myös päätellä hänen innokkuuttaan ja sitoutumistaan omaan tieteenalaansa. Lokakuussa 1908 Renvall on jättänyt hakemuksensa ja toteaa samassa, ettei vielä luovuta paikkaansa lainvalmistelukunnasta.

Tänään olen jättänyt hakupaperini professorin viransijaisuutta varten. Kanssahakijana on vain Jahnsson. Saa sitten nähdä, minne tämä kaikki johtaa. – En eroa Lainvalmistelukunnasta ennekuin ensi vuoden alusta. Teen juutalaiset valmiiksi.⁷⁸

Marraskuun alussa 1908 ilmenee, että Renvallin täytyy sittenkin asennoitua viranhakuun uudella tavalla. Yliopiston viranhaun täyttöön kuulunut arviointivaihe ei todennäköisesti ole ollut yllätys, mutta kirjeestä käy ilmi toinen seikka, joka oli mahdollisesti taustalla vaikuttamassa valintaprosessiin.

77 H. Renvall A. Acktélle Helsingistä 7.10.1908. KA. Kanslerinvirasto on määrännyt Renvallin sijaisena hoitamaan kansantaloustieteen professorinvirkaa 27.1.1909, ”kunnes vakinainen hakija voi siihen astua”. Keisarillisen Suomen senaatin kauppa- ja teollisuustoimituskunta. Virallinen tiedonanto. Heikki Renvallin arkisto. KA.

78 H. Renvall A. Acktélle Helsingistä 14.10.1908. KA. Sana ’juutalaiset’ tässä viittaa Renvallin laatimaan lainsäädäntötyön pohjaksi tekemään selvitykseen, josta enemmän luvussa IV. Lainvalmistelukunnalla Renvall viittaa J. Paasikiven johtamaan Valtionvarainoimikuntaan, jonka tehtävänä oli ”valmistaa yksityiskohtaiset ehdotukset tulo- ja varallisuusveron voimaannemisesta valtion verotuksessa.” Suomen Senaatin valtiovarainoimituskunta 1.12.1908. H. Renvallin arkisto. KA.

Teknisen Korkeakoulun opettajisto on valinnut asiantuntijoiksi arvostelemaan minun ja Yrjö Jahnsson'in välillä – kuten jo ehkä olen kertonut – Ramsayn ja Willgren'in: ei siis mitään ystäviäni ellei vihollisiakaan. Koska he työnsä aikovat suorittaa, en tiedä. Mutta ylimalkaan tunnen ikään kuin ilmassa, miten kiihkeästi minua vastaan koetetaan työtä tehdä. Sentähden tahtoisin nyt päästä omintakeista työtä suorittamaan ja osoittamaan mitä voin aikaansaada.⁷⁹

Mikä oli se joukko, joka Renvallin mielestä taustalla teki työtä häntä vastaan – ja miksi? Ilmassa leijuvan painostavan ja uhkaavan tunteen taustalla saattoi olla nuorsuomalaisen puolueen sisäiset ristiriidat, jotka korostuivat, kun Renvall luopui *Helsingin Sanomien* päätoimittajan tehtävästä v. 1906 ja oli mukana perustamassa *Suomalaista Kansaa* – perustuslaillisten nuorsuomalaisten ”pääskysten” äänitorvea vuodesta 1907.⁸⁰ Mitä tekemistä puolueen ristiriidoilla tai politiikalla yleensä voisi olla yliopiston professorinimityksen kanssa? Hakuprosessi ei selviä vielä lopullisesti alkuvuodesta 1909, vaan edelleen eteen tulee uusia, valintaan vaikuttavia seikkoja, joita Renvall pyrki raivaamaan pois tieltä. Stenroth ei antanut vastausta, vaikka hakupaperit olivat olleet sisällä jo pitkään. Renvall yhdisti jo kirjeestä päätellen mielessään professorinviran ja tieteen tekemisen suoman ”vapaan” elämäntyylin ja motiivin matkustaa ulkomaille.

Minä olen saanut kamalan halun kerran taas päästä kanssasi ulkomaille, matkustamaan vapaana kanssasi. Saada olla työstä, hommistaan, ihmisistä erillään ja yksin sinun kanssasi. Koska se voi tapahtua. Sitten kun kerran olen polyteknikossa. – Jos siellä olen. Omituista on, ettei Stenroth vielä ole minua nimittänyt, vaikka paperit ovat hänen luonaan jo toista viikkoa olleet. –⁸¹

Renvall oli jo hieman närkästynyt, kun kuuli, että Stenroth oli kääntynyt senaatin oikeusosaston puoleen selvittääkseen, voiko hänellä lain puitteissa olla kaksi ”virkaa”, toinen lainvalmistelukunnassa ja toinen korkeakoulussa. Renvall totesi luopuvansa lainvalmistelukunnan tehtävästään, jos virka oli siitä kiinni. Hän katsoi tehneensä paljon työtä virkansa eteen ja hämmästeli viransaannin taustalla käytävää taistelua, josta voi vähitellen selvästi erottaa kaksi ryhmää; toinen puolesta ja toinen vastaan. ”On taas ollut intrigejä jos jonkinlaista vastaan”, Renvall kirjoitti tammikuun lopussa 1909 kirjeeseen, jossa kertoi lukeneensa nimitykses-

79 H. Renvall A. Acktälle Helsingistä 2.11.1908. KA.

80 Nuorsuomalaisen puolueen ristiriidoista tarkemmin luvussa V.

81 H. Renvall A. Acktälle Helsingissä 15.1.1909. KA.

tään *Helsingin Sanomista*.⁸² Oliko tapana, ettei asianomaiselle itselle ilmoiteta viranhaun ratkaisua ennen lehti-ilmoitusta? Vai oliko asiaan liittynyt jotain muuta, josta Renvall ei kirjoittanut vaimolleen? Ehkä taustalla olivat *Helsingin Sanomien* kytkennät nuorsuomalaisien ”varpusten” ryhmään. Ryhmän edustajia oli myös Mechelinin senaatissa (1905–1908), muun muassa kauppa- ja teollisuustoimituskunnan päälikköinä K.J. Ståhlberg ja yliopiston rehtori Edvard Hjelt.

Tänään on tullut nimitykseni teknilliseen korkeakouluun. Näin uutisen tänään Hels. Sanomissa. En kuitenkaan ala, ennen kuin olen saanut virallisen tiedon. – Kuinhan tuo nyt olisi minulle onneksi.⁸³

Renvall oli saanut nimityksen viransijaisuuteen ja hän palasi samaan asiaan taas vuoden kuluttua kirjeessä 10.3.1910.

Tahtoisin kerran taas sinulle pitkään kirjoittaa, mutta elän yhä kuten myllyssä. Tänäinkin on taas torstai, juuri kohta alkaa korkeakoulun opettajakokous. Siellä on paljon ikäviä asioita. M.m. on esillä virka-asiani. Sihteeri kertoi, että hänen kuulemansa mukaan tulen saamaan *kaikki* äänet. Kirjani on tehnyt kaikkialla hyvän vaikutuksen – ainakin aluksi. Virka-asiani menee kuitenkin ensin asiantuntijoille ja sitten takaisin opettajakuntaan. Sieltä senaattiin.⁸⁴

Renvall totesi kirjeessään, että hänen kirjoittamansa kirja oli ”ainakin aluksi” tehnyt hyvän vaikutuksen.⁸⁵ Tältä osin viransaantiin oli siis taas hyvät mahdollisuudet, mutta tilanne ei vielä ollut ratkennut. Syyskuussa 1910 nimitystä pohdittiin taas uusin voimin. Tällä kertaa ajatus tulevasta nimityksestä nousi esille, kun Renvall kutsusta osallistui korkeakoulun muuhun yksikköön vastanimitetyn professorin kunniaksi järjestetyille päivällisille.

Eilen olin päivällisillä, jonka antoi korkeakoulun äsken nimitetty professori. Tuleekohan pian minun vuoroni? ”Neuvonantava komitea” on nyt lausuntonsa antanut Jahnssonin valituksesta ja yksimielisesti päättänyt puoltaa minua. – Kuinhan tuon viran saisin! Olisi sekin jokin onnensäde. Mutta ikävä kyllä ovat valtiolliset olot juuri nyt kireimmillään. Valtiopäivät luultavasti huomenna hajoitetaan. Mitä sitten tulee, sitä ei kukaan tiedä.⁸⁶

82 H. Renvall A. Actéllé Helsingissä 16.1.1909. KA.

83 H. Renvall A. Actéllé Helsingissä 26.1.1909. KA.

84 H. Renvall A. Actéllé Helsingistä 10.3.1910. KA.

85 H. Renvall: *Suomen metsäntuotteiden vienti kansantaloudelliselta kannalta*. Yhteisk. tal. Aikak. 6, 1910. Tämä julkaisu esitettiin tarkasteltavaksi viranhaun yhteydessä. 17.5.1910, 6§, TKK:n opettajaneuvoston pöytäkirjat 1908–1911. Aalto-yliopiston arkisto.

86 H. Renvall A. Actéllé Helsingissä 24.9.1910. KA.

Renvallin tiedemiehen uran loppuvaiheista voi päätellä ainakin sen, että hän oli sitkeästi innostunut virkansa vakinaistamisesta ja panosti uraansa voimakkaasta vastustuksesta huolimatta. Häntä arvostettiin tutkijapiireissä ja opiskelijat suhtautuivat häneen myönteisesti osoittaen kannatustaan järjestämällä jopa ankarasti kielletyn julkisen mielenosoituksen. Päälimmäiseksi syyksi hänen syrjäyttämiseensä mainittiin se, ettei kenraalikuvernööri Seyn suostunut häntä nimittämään virkaan. Mutta miksi ei? Mitä löytyi tämän nimitysasian taustalta, joka kytki yhteen yliopiston ja kenraalikuvernööri Seynin? Oliko Renvall ollut jo pitkään liian aktiivinen politiikassa ja saanut aikaan liikaakin kuohuntaa yliopistolla ja ehkä muuallakin?

Valtataistelua yliopistouralla

Renvallin hankaluudet yliopistouralla etenemisessä eivät alkaneet vasta Teknisen Korkeakoulun kansantaloustieteen professorinviranhaun yhteydessä, vaan niiden syitä on tarkasteltava pidemmältä ajanjaksolta. Tarkastelussa on käynyt ilmi, että Renvall oli hyvin suosittu yliopistolla, mutta viranhaussa häntä jarrutettiin ja suoraan syrjittiin. Renvall oli ollut mukana perustamassa dosenttiyhdistystä vuonna 1916 ja toimi yhdistyksen puheenjohtajana 1916–17, mutta hänen oma dosenttuurinsa ei ole ollut itsestäänselvyys. Hänen nimityksensä oli ollut konsistorin ehdottama jo 1902, mutta varsinainen nimitys kansantalous- ja tilastotieteiden dosentiksi kirjattiin vasta 28. marraskuuta 1906.⁸⁷ Selitystä rehtorin ratkaisuun on haettava yliopiston ulkopuolisista toimijoista tai vallitsevista poliittisista olosuhteista, koska Renvallin pätevyys, suosio ja aktiivisuus yliopistoyhteisön keskuudessa oli ilmeinen.

Renvallin innostus ja kiinnittyminen yliopiston tarjoamaan kulttuuriin erilaisine etuineen ja myös haasteineen tuli esille 1903 huhtikuussa yliopistolla professori Th. Reinin kunniaksi järjestetyssä juhlassa. Juhlaan osallistui 500 ylioppilasta ja 100 yliopiston opettajaa. Renvall toimi tuolloin v.t. apulaisena Lainopillisessa tiedekunnassa. Tässä tilaisuudessa Renvall piti puheen ja sai suosionosoituksia. Häntä kannettiin juhraliputuksen kulkuessa samoin kuin professoreita Th. Rein, E.N. Setälä ja Theodor Homén. Renvallia ei ollut hyväksytty ylioppilaskunnan puheenjohtajan vaalissa ehdokkaaksi, koska hän muka oli liian punainen ”kagaali”.⁸⁸

87 Ote §4 Keisarillisen Suomen Aleksanderin yliopiston konsistorin pöytäkirjasta 28.11.1906. ”Kanslerinvirasto on nimittänyt lakitieteittentohtori Heikki Gabriel Renvallin kansantalouden ja tilastotieteen dosentiksi Yliopistoon, josta dosentti Renvallille oli tieto annettava pöytäkirjanotteon kautta.” Alkup. tiedonanto H. Renvallin arkisto. KA.

88 Kagaalin toiminta alkoi 1901 Turholman tilalla järjestetyssä kokouksessa, jonne kokoontui ryhmä aktiiveja käynnistämään passiivisen vastarinnan toiminnot vastustamaan Suomen autonomisen hallinnon venäläistämistoimenpiteitä. Kagaalin toiminta päättyi vuonna 1906. H. Renvall: ”Kagaali, sen synty, toimintamuodot ja saavutukset”. *Uusi Suomi* 25.11.1951.

Ylioppilaat kantoivat Renvallia osoittaen kannanottonsa ehdokasnimityksestä.

Istuin vastapäätä Reiniä. Puheeni luullakseni kävi jotenkin hyvin – ainakin sain paljon kiitosta sen johdosta. Monta muuta ylevämielistä puhetta pidettiin ja mieliala oli koko ajan isänmaallinen ja innostunut. Ukko Rein oli aivan ”rördattu” Hän kannettiin kaikkien osakunnan lippujen ympäröiminä ympäri salin. Myöhemmin kannettiin muutamia muitakin (Setälä ja Homén) ja tuli sama kunnianosoitus minunkin osakseni, vaikka kyllä selitin, etten sellaista kunnianosoitusta ansainnut. Tämän yhteydessä kuulin, että viime ylioppilaskunnan puheenjohtajan-vaalissa U.S:en puolue, vaikka se äänesti ruotsinmielistä, ei hyväksynyt minua, muka liian punaisena ”kagaalina”. Valitaan näet kolme ehdokasta, joista kansleri saa nimittää yhden. Suomenmieliset perustuslailliset ja ruotsinmieliset olivat panneet minua ensi sijalle ja Mörnen toiselle, {toht.} Ojansuu kolmannelle. U.S:laiset hyväksyvät ja äänestivät molempia muita, mutta panivat nimeni sijaan oman miehen. Tämän kautta jouduin kolmannelle sijalle. Se oli tuota vastaan kuin ylioppilaat eilen manifesteerivat kantaen minua. Eilen kuulin myös, että Yliopiston konsistorio on päättänyt uudestaan pyytää minun nimittämistäni dosentiksi. En voi huomata muuta kuin että tuossa on isku rehtoria vastaan, joka ei ole asiani ratkaisemista valvonut. Rehtori olikin eilen omituinen, hän oli hyvin ystävällinen kuin pakosta täytyi kanssani puhua, mutta samalla hän minua vältteli.⁸⁹

Kirjeestä päätellen Renvall oli huomannut itsekin, että rehtori Hjelt oli jostain syystä ”unohtanut” hänen dosenttinitimityksensä. Mistä johtui rehtorin välttelevä asenne huhtikuussa 1903? Hjelt oli valittu virkaansa v. 1899, jolloin elettiin parhaillaan helmikuun manifestin aikaa. Ehkä Renvallin poliittisten kannanottojen taustoihin liittyvä maininta suomalaisen puolueen ”liian punainen kagaali” on vaikuttanut rehtori Hjeltin asenteeseen? Mitä mahdollisia kytköksiä rehtorilla oli yliopistoa ympäröivään muuhun yhteiskuntaan ja valtakoneistoihin?

Professori Edvard Hjelt oli mukana politiikassa, hän kuului nuorsuomalaisen perustuslaillisten kärkiryhmään. Hänen kokoamansa lyhytikäinen senaatti (1908–1909) koostui perustuslaillisista nuorsuomalaisista, suomalaisen puolueen sekä ruotsalaisen kansanpuolueen jäsenistä. Hjelt asettui nuorsuomalaisessa puolueessa ilmeisten sovittelijankykyjensä ansiosta ”varpusten” ja ”pääskysten” välimaastoon. Tämä onnistui siksi, että hän ei ollut varsinaisesti puoluepoliitikko, vaan ennemmin vierasti kielipoliittista radikalismia ja ehdottoman muodollista laillisuuspohjaan perustuvaa aktiivisuutta. Yliopiston rehtorina hän myös pyrki

89 H. Renvall A. Acktéle Helsingistä 10.4.1903. KA. Kirjeessä maininta ”U.S.:laiset” liittyy Suomalaisen puolueen lehteen *Uuteen Suomettareen*.

toimimaan sovittelijana vastarintaa tukevien ylioppilaiden ja venäläisen hallinnon välillä. Hjelt oli onnistunut luomaan hyvät suhteet ministerivaltiosihteerin von Plehween ja sen vuoksi hänen sovittelupolitiikkansa oli menestyksekkästä.⁹⁰

Näiden taustatietojen pohjalta voi kysyä, miksi rehtori Hjelt vältteli Renvallia 1903 järjestetyillä juhlaillallisilla? Todennäköisesti hän oli päätenyt myötäilemään von Plehwen toiveita ja asettamaan liian aktiivisesti toimivan Renvallin sivuraitteelle yliopiston virkoja jaettaessa. Jos Hjelt olisi toimintatapojensa vastaisesti voimakkaasti puoltanut Renvallin nimitystä, olisivat suhteet ministerivaltiosihteriin jäähtyneet ja Hjeltin oma erinomaisesti edenneen virkauran kehitys hidastunut. Hjeltin asema ministerivaltiosihteerin ja yliopiston aktiivien välillä ei ole ollut kadehdittava, mutta kuinka moni oli, ja erityisesti oliko Renvall, tietoinen hänen kytköksestään von Plehween? Jos ei ollut, niin Renvallin epäluulo ja epätoivo on ollut ymmärrettävää, koska hänen vastustajanaan oli hänelle näkymätön ja tuntematon osa poliittisen verkoston toimintaa.

Jos tarkastellaan ministerivaltiosihteerin von Plehwen toimintaa yliopiston suhteen, kytkös käy yhä paremmin ilmi. Von Plehwe oli ottanut palvelukseensa venäläisen juristin E. Berendtsin, joka oli saanut tehtäväkseen auttaa esimiästään Suomeen liittyvissä asioissa ja ennen kaikkea hoitaa salaisen kirjeenvaihdon yliopiston rehtorin E. Hjeltin kanssa. Ministerivaltiosihteerin oli perinteisesti yliopiston v.t. kansleri, johon tehtävään von Plehwe suhtautui vakavasti. Hän pyrki ennen kaikkea estämään vallankumouksellisen toiminnan leviämisen Suomeen. Toteuttaessaan pyrkimystään von Plehwe yhdessä rehtori Hjeltin kanssa määräsi vain lieviä rangaistuksia, joilla katkaista alkava tyytymättömyys.⁹¹ Ehkä Renvallin unelmien ura kansantaloustieteilijänä seisahtui jo alkuvaiheessa von Plehwen toteuttamaan kumoukselliset pesäkkeet poistamaan ja yhteiskuntaa rauhoittamaan lievän rangaistuksen politiikkaan? Nimitysasioissa noudatettiin varmasti erityisen tarkkaa linjaa, koska von Plehwelle suomalainen yliopisto oli separatistmin peruskallio. Hänen mukaansa Moskovan lehdistössä oli ehdotettu jopa yliopiston toiminnan lakkauttamista Suomessa.⁹²

Miten von Plehwelle sitten muodostui käsitys Renvallin vääränlaisesta aktiivisuudesta? Oliko Renvallin yliopistotoiminnasta havaittavissa kumouksellisuutta? Esillä on voinut olla korkeintaan epäily hänen osallisuudestaan Kagaalin toimintaan, koska jäljet osallistumisesta ovat lähes näkymättömät. Vain kirjeenvaihtoon on tallentunut Renvallin osallistuminen lähinnä Pariisissa ja Lontoossa toimivaan aktiiviseen Suomen asiaa ajavan ryhmän toimintaan. Keväällä 1903 Renvall on ollut anonymisti aktiivinen kirjoittaja Pariisin lehdistössä 1902–03 esillä olleessa debatissa Suomen valtiollisesta asemasta. Ajatuksistaan kirjoittelun mahdollisista seurauksista Renvall kirjoitti Pariisiin Acktéle.

90 Yrjänä: *Hjelt*. Kansallisbiografia 2004, 24–26.

91 Klinge 1997a, 370–371.

92 Von Plehwe Hjeltille ja Reinille 17.12.1900. Klinge 1978, 230.

Kultani, olin aivan unohtaa kertoa, että Plehwe nyt lopullisesti on *hylännyt* konsistorin tekemän ehdotuksen minun nimittämisesestäni dosentiksi. – Luultavaa on että siihen on vaikuttanut Nouvelle Revuen kirjoitus, sillä kai Gheusi on minut tekijäksi ilmoittanut. Tai onhan myös mahdollista, että se johtuu santarmien tai kotimaisen hallituksemme ilmiantojen johdosta –⁹³

Ministerivaltiosihteeri oli ylimpänä yliopiston viroista päättävänä hylännyt konsistorin tekemän ehdotuksen Renvallin dosentuurista. Renvall arveli, että päätökseen oli vaikuttanut joko Pariisissa ilmestyneen *Nouvelle Revuen* julkaisema anonyymeinä esiintyvien venäläisen ja suomalaisen kirjoittajan välillä käyty kirjeenvaihto Suomen asemasta osana Venäjää, santarmien ilmianto tai kolmantena vaihtoehtona Renvall piti myös kotimaisen hallituksen ilmiantoja. Tässä hän viittasi Linderin senaattiin (1900–1905), jossa enemmistönä istui Suomalaisen puolueen jäseniä. Nämä suhtautuivat maltillisesti venäläistämispolitiikkaan eivätkä hyväksyneet hallintoon suunnattua kritiikkiä, varsinkaan ulkomaille levitettyä propaganda-aineistoa.⁹⁴ Mitään viranomaisia vakuuttavia todisteita ei ole jäänyt Renvallin tominnasta, koska häntä ei koskaan karkotettu maasta. Renvall kirjoitti äidilleen kirjeen Pariisista toukokuussa 1902, jossa hän mainitsi mahdollisista Pietarissa esiin tulleista esteistä dosenttiniimityksen prosessissa.

Jag tittar med otålighet efer i tidningarna an min utnämning till docent. Men ännu har jag icke funnit det jag sökt. Jag kan icke tänka mig att något hinder kunnat möta i P burg. Inte kunde mamma i telefon fråga at t.ex E.G.P. – eller vännen Lang – Aino är också orolig för dröjsmålets skul.⁹⁵

Renvallin yhteys ministerivaltiosihteeri von Plehween ja hänen alaisenaan toimineeseen E. Berendtsiin oli todennettavissa jo aiemmin. Renvallin äidin, leskirouva Amanda Renvallin lähettämästä kirjeestä pojalleen Pariisiin keväällä 1902 käy ilmi, että myös von Plehwe ja apulaisensa Berendts olivat olleet selvillä Renvallin urasuunnitelmista. Myös rehtori Hjelt on mainittu kirjeessä hyvinkin diplomaattisena välittäjänä Renvallin asiassa. Amanda Renvall oli Pariisissa perheensä luona olevan poikansa pyynnöstä tehnyt tiedusteluja virkanimitysasiasta Helsingin yliopiston rehtorin kansliassa.

Lähdin kuitenkin heti rehtorin kansliaan, kuullakseni mitä rehtorilla itsellään oli asiasta sanomista. Hän oli erittäin ystävällinen ja kertoi juuri

93 H. Renvall A. Acktéille Helsingissä 12.4.1903. KA. *Nouvelle Revuen* artikkelisarjasta enemmän luvussa IV.

94 Kalleinen: *Constantin Linder*. Kansallisbiografia (12.11.2009).

95 H. Renvallin kirje Amanda Renvallille Pariisista 28.5.1902. Turun maakunta-arkisto.

saaneensa sinulta vastauksen kirjeeseensä. Hän luki osan siitä minulle, mutta niin nopeasti ja suomeksi, etten siitä ole paljon käsittänyt. Hän oli sitä mieltä, ettei sinun tarvitse olla levoton, vaikka nimitys on siirtynyt elokuuhun tai syyskuun alkuun. Hän oli tavannut Berendtsin ja kysynyt häneltä asiasta ja Berendts oli vastannut, että Pleve piti valituskirjeesi sävyä jonkin verran ylimielisenä. Mutta Hjelt oli selittänyt, ettei niin ollut asian laita, vaan tällaisissa tapauksissa, kun puolustetaan omia etuja, vapaa muoto on valitusasioissa ominaista. Sitä paitsi Pleve oli kysynyt, oletko se sinä, joka olet madame Acktén kanssa naimisissa ja saadessaan kysymykseensä myöntävän vastauksen tokaissut: ”Der Mann der Sängerin kan ein Bischen warten.” ja lopettanut keskustelun siihen. – Mutta Berendts oli pyytänyt rehtoria muistuttamaan häntä nimitysasiasta, ja sen tämä sanoi tekevänsä, joten sinun ei tarvitse suunnitella urasi keskeyttämistä.⁹⁶

Jostain syystä von Plehwe oli jo kesällä 1902 esittänyt vihjailevaa ratkaisua Renvallin virka-asian tiimoilta todeten, että ”laulajattaren mies joutaa hieman odottamaan”. Miksi hän oli halunnut yhdistää Renvallin puolison uran yliopiston viranhakuun? Olisiko mahdollista, että Renvallin urakehitykseen yliopistolla olisi vaikuttanut myös puolison menestys Pariisissa? Liittyikö siihen mahdollisesti myös tietoisuus siitä, että Acktén seurapiiri Pariisissa koostui tunnetuista, vaikutusvaltaisista henkilöistä? Ehkä liikaa avioliiton myötä ranskalaistunut Renvall koettiin uhkana varsinkin yliopistossa nuorten ylioppilaiden opettajana ja siksi hänet oli parempi pysäyttää odottamaan mahdollista tulevaa virkaansa kansantaloustieteen parissa.

Tässä vaiheessa Renvallin yliopistouraa jarruttaviksi tekijöiksi on todettava ministerivaltiosihteeri von Plehwen yhteydenpito yliopiston rehtoriin E. Hjeltiin, Renvallin vaikeasti todistettava osallisuus kagaalien ulkomaan lehdistössä esiintyneeseen toimintaan tai avioliitto liian näkyvästi ja kuuluvasti Suomen asiaa Ranskassa ajavan oopperalaulajan kanssa. Tähän listaan on syytä lisätä vielä Renvallin hieman aikaisemman, vuonna 1901, esiin tuoma kielipoliittinen este, joka on saattanut vaikeuttaa hänen tohtorin tutkintonsa jälkeistä ensimmäistä viranhakuaan.

Kirjeenvaihdosta selviää, että Renvall ei ole ollut kovin luottavainen tulevan virka-asiansa suhteen, koska yliopistossa ”ruotsinmieliset” olivat vallassa. Renvall kirjoitti ensin lopulta huojentuneena tohtorin tutkintonsa onnistuneesta suorittamisesta toukokuussa 1900 ja riemuitsi päästessään pian punaisen tohtorinhatun omistajaksi. Riemua lisäsi myös mahdollisuus osallistua kuraattorinvaaliin.

96 Amanda Renvallin kirje H. Renvallille 2.6.1902. Leppänen 1966, 187. Amanda Renvall kirjoitti pojalleen ruotsiksi, suomennos G. Leppänen. Alkuperäinen kirje kateissa.

Oma rakastettuni,

Nyt tiedän varmaan että lauantaina klo 7 illalla saan julkisen tutkintoni. Eilen oli tiedekunnalla kokous, jossa tuo päätettiin. Aamulla myös olin tiilaamassa punaista tohtorinhattuani. Rehtorilla myös olin ja olen nyt vaalikelpoinen kuraattoriksi. Kuinhan suomenmieliset vaalissa voitolle pääsivät. Eilen illalla olin oikein hermostunut. Pelkäsin, että tiedekunta ei käärijäpapereitani hyväksyisi. Pyysin sentähden sihteerin minulle siitä kohta ilmoittamaan telefonissa. Sen hän tekikin.⁹⁷

Tohtorin tutkinnon viimeistelyvaiheen aikana Renvall valmisteli tutkimustyötä, josta piti syyskuussa 1900 esitelmän Kansantaloudellisessa yhdistyksessä. ”Tulojen jaosta Suomen suurimmissa kaupungeissa 1875–1899” julkaistiin yhdistyksen esitelmäsarjassa samana vuonna.⁹⁸ Tutkimukseen oli saatu ohjeistusta yleisen historian professori E.G. Palménilta, joka oli erityisen innokas teettämään ja kehittämään kollektiivisia ja tilastollisia kansantaloustieteeseen liittyviä tutkimusmenetelmiä. Kansallisen- ja kansanvalistustoiminnan aktiivina Palmén käynnisti tutkimusprojektin, jonka tavoitteena oli kartoittaa Suomen varallisuussuhteita 1540–1640.⁹⁹ Tähän tutkimuskenttään asettui myös Renvallin tutkimustyö, jota hän työsti päästäkseen käynnistämään tutkijan työtään ja etenemään itselle mielisillä tiedemiehen urallaan. Hän haki kansantaloustieteen v.t. apulaisen virkaa yliopistosta ja raportoi aiheesta helmikuussa 1901 Aktélle Pariisiin seikkaperäisesti.

Ensi kuun 2 p:nä ratkaistaan virka-asiani. Silloin on Hjelt vielä läsnä. Mahdollista kuitenkin on, että sveessit koettavat saada asian yhä lykätynksi, jotta minä häviäisin yhden äänen. 3 p:nä lähtee näet Hjelt pois. En paljon uskalla toivoa, sillä yliopistossa ovat ruotsinmieliset enemmistössä. Oma kultani, elä tule liian surulliseksi, ellen tuota virkaa saa. Jos asia lauantaina ratkaistaan, niin sähköitän sinulle sekä siinä tapauksessa että voitoin kuin siinäkin jos häviän. Telegrafeeraan kummankin äänimäärän. Saat sähkösanoman vasta illalla, sillä konsistorin kokous kestää päivällisen aikaan asti. Sinä tiedät tai ehkä muistat, että ensi kuun 6 p:nä menee haku aika umpeen Aleksanterin stipendiä varten. Sen suuruus on 5,140 mkk ja sen nauttijan pitää olla vuoden ulkomailla. Jos nyt en apulais-virkaa saa, niin haenko tuota {stipendiä}. Vaikka sen – stipendin nimittäin – saisin, voisoin hyvin senpuolesta tulla dosentiksi. Ne ovat toisistaan aivan riippumattomat. Olin ajatel-

97 H. Renvall A. Aktélle Helsingistä 5.4.1900. KA.

98 H. Renvall: ”Tulojenjaosta Suomen suurimmissa kaupungeissa 1875–1899.”, Kansatal.yhdistyksen esitelmää 3:9, 1900.

99 Tommila 1999, 76–77.

lut, että jos tuon {stipendin} hakisin ja saisin, pysyisin {v.t.} apulaisena, siksi että virka tulisi lopullisesti täytetyksi – mikä ei tapahtune, ennen kuin syyslukukauden loppupuolella – ja matkustaisin ulos siis jonkun aikaa ennen joulua. Vuoden saisin sitten olla ulkomailla. En tosin kaiken ajan voisi Pariisissa asua, mutta tekisin kuitenkin siitä olemiseni keskipaikan. Viimeisen kevään minkä sinä sen vuoden kuluttua Pariisissa olisit, voisin vielä pyytää virkavapautta adjunktuurista ja siten jäisimmekin melkein koko ajaksi toistemme luo. Sano nyt mitä ajattelet tuosta tuumasta.¹⁰⁰

Kirjeen alkulauseesta ilmenee, että Renvall ajatteli ”sveessien” vaikuttavan hänen uralla etenemiseensä vahingollisesti ja oli tyytyväinen, kun rehtori Hjelt oli paikalla tukemassa hänen hakemustaan. Kielipoliittinen riita oli vielä tässä vaiheessa todellisuutta ja ilmeisesti vaikuttamassa viranhakijoiden tulevaisuuteen. Kirjeessä on myös esillä Renvallin luoma tulevaisuudennäkymä, jossa hänellä olisi stipendin turvin mahdollisuus asettua hetkeksi Pariisiin ja tehdä tutkimustyötä siellä. Pariskunta Renvall-Ackté ei vielä tässä vaiheessa ollut naimisissa ja heidän kihlauksensa oli pidetty mahdollisimman salassa, jottei se olisi vaikuttanut Acktén uraan negatiivisesti.

Renvallin yliopistourallaan käymä valtataistelu oli käynnistynyt jo väitösprozessin loppuvaiheessa, kun työtä ohjannut professori Lang vapautui vasta joulukuussa 1899 tarkastamaan väitöskirjaa. Renvall oli huolissaan, että hän ei ehtisi valmistua tohtoriksi ja hakea avointa kansantalouden ja tilastotieteen tilapäisen apulaisen virkaa. Samaa virkaa oli hakemassa myös K. S. Willgren, joka sitten määrättiin hoitamaan virkaa ajanjaksoksi 1899–1901. Ensimmäinen maininta Willgrenistä löytyy Renvallin kirjeestä Acktéille 23.10.1899. Professori Langilta ei ollut löytynyt aikaa Renvallin väitöskirjan tarkastamiseen vasta kuin joulukuussa, vaikka Willgrenin työhön kyllä oli löytynyt poikkeuksellista aikaa lokakuussa. Renvallin väitöstä siirrettiin joulukuulle. Sitä ennen löytyy marraskuussa Acktéille laaditusta kirjeestä merkintä professori Hermansonin rauhoittelevasta otteesta, kun Renvall oli tiedustellut Willgrenin asemaa viranhaussa.

Tänään olen ajellut professorien luona viemässä väitöskirjaani. Hermanson varsinkin oli hyvin ystävällinen ja velvoitti minua nyt vaan jatkamaan tuota virkaa varten. Hän sanoi, ettei minulla ole mitenkään vaarallista kilpailijaa Willgrenissä. Puhuin hänelle mahdollisesta matkasta Brentanon luo, ja hän minua kehoitti nyt vaan julkaisemaan jotakin ennen 15 p. ensi lokakuuta, jolloin {vahvistus}haku aika päättyy. En lainkaan tiedä mitä eteeni otan. – Chydenius oli myös hyvin ystävällinen ja puhelimme jotakuinkin

100 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 26.2.1901. KA.

kauvan tuosta aineesta, jota olen tuumailut aina siitä saakka kun viimein München’issä kävin. Kuinhan vaan viran saisin, olisin silloin paljon lähempänä tulevaisuuttamme. Silloin vasta alkaakin elämä, itsenäinen, muista riippumaton elämä. En voi sanoa kuten ihanaa tuo olisi. Voisin silloin niin toisella tavalla ruveta ajattelemaan ja valmistamaan kotiamme.¹⁰¹

Vielä ennen väitöstilaisuutta Renvall sai kuulla huhun, että professori Lang aikoi hylätä Willgrenin väitöksen ja näin ollen Renvall olisi ainoa hakija virkaan. Hallinto-oikeuden ja kansantaloustieteen apulaisen virka jaettiin kahtia syksyllä 1898. Kansantaloustiede, finanssioppi ja tilastotiede eriytyivät hallinto-oikeudesta. Kansantaloustieteestä tuli itsenäinen dosenttitason aine, ja Willgren hoiti virkaa tilapäisesti 1899–1901 ja vakinaisena 1901–1922, kunnes hänestä tuli hallinto-oikeuden professori. Renvall toimi lainopillisen tiedekunnan kansantalouden, finanssiopin ja tilastotieteen vt. apulaisena 1900–1903.¹⁰² Renvall onnistui lopulta ensimmäisessä viranhaussa ja pääsi ainakin aloittamaan valitsemallaan uralla.

Akateeminen yhteisö suuntasi opintomatkojaan ja kongressimatkojaan Eurooppaan tutustuakseen ja osallistuakseen laajasti kansainväliseen tieteelliseen kehitykseen. Yliopiston itsenäinen asema yhteiskunnassa korostui 1800-luvun lopussa ja se kasvoikin toimimaan isänmaan toivojen opinahjona. Yliopisto instituutiona irrottautui vähitellen sääty-yhteiskunnan valtarakenteista ja toteutti itsenäisesti tutkimus-, opetus- ja sivistystehtäviään. Humanistisen tieteen puolella tapahtui selkeä muutos latinan kielen ylivallan purkautuessa saksan ja ranskan kieleen sekä myöhemmin englantiin ja venäjään. Vuosisadan vaihteen tuntumassa Helsingin yliopistossa opiskelevat olivat hyvin kiinni ulkomaisissa vaikutteissa. Jo 1890-luvulla Helsingin yliopistossa toimineet merkittävät professorit J.N. Reuter ja Edvard Westermarck suuntautuivat ja solmivat suhteita Ranskaan ja Englantiin. Renvallin opintoja ohjanneet professorit R. Hermanson ja J.N. Lang olivat kumpikin suorittaneet opintojaan Saksan yliopistoissa. Tieteelliset opintomatkat lisääntyivät edelleen voimakkaasti 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Erityisesti seurattiin saksalaista tieteen ja tekniikan kehitystä. Tämä näkyi myös siinä, että useat tohtorinväitöskirjat julkaistiin saksaksi. Uusia akateemisia seuroja ja yhdistyksiä perustettiin ja professorit osallistuivat näkyvästi yhteiskunnalliseen toimintaan senaattoreina, puhujina ja kirjoittajina julkisella foorumilla.¹⁰³

Yliopistomaailman kansainväliset kontaktit ja niiden vaikutus mielipiteisiin Suomessa olivat lisääntyneet merkittävästi. Tämä kehitys ei kaikilta osin ollut toivottavaa, koska arveltiin, että uudennlaisiin eurooppalaisiin aatevirtauksiin oli jossain määrin kytkeytynyt vallankumouksellisia aineksia, joita Venäjällä pidet-

101 H. Renvall A. Acttelle Helsingistä 22.11.1899. KA.

102 Kansantaloustieteen oppiaineen kehityksestä Pihkala 2000, 538–545. Sainio: *Renvall*. Kansallisbiografia verkkojulkaisu (21.1.2009).

103 Klinge 1997a, 446. Kolbe 2003, 127–128.

tiin vaarallisina. Edellä kuvattu yliopiston ja ministerivaltiosihteerin välinen ”salainen” yhteydenpito oli selvä signaali tuolloin vallineesta valvontakäytännöstä. Etäisyys Helsingistä Venäjän keisarilliseen kaupunkiin Pietariin oli lyhyt ja tästä syystä kumouksellisten pesäkkeiden valvonta ja niiden purkaminen oli yksi Suomessa toimivan venäläisen hallinnon ydintehtävistä.

Yhdistämällä Renvallin eurooppalaisia poliittisia vaikutteita kantaneen tieteellisen tutkimuksen aiheet ja venäläisen hallitsijan suosiosta riippuva urapolku sekä vihjeet venäläistämistoimien vastustamisesta ranskalaisessa lehdessä, voi todeta, että Renvallin mahdollisuudet onnistua ja edetä tiedemiehenä vallitsevissa olosuhteissa huononivat koko ajan.

”Viikinki-nulikan” kritiikki ranskalaisessa julkaisussa

Jo hyvin varhaisessa vaiheessa ennen väitöskirjan valmistumista Renvall oli pannut merkille väitöskirjansa aiheeseen tarttuneen toisen maisterin toimet. Renvallin vasta alkavan tiedemiehen uran kannalta erikoinen tapahtumasarja käynnistyi hänen valmistellessaan väitöstään Tukholmassa toukokuussa 1898. Tuolloin Georg Schaumanin nimi tuli ensimmäistä kertaa esille kirjeessä Acktéille Pariisiin.

Toinenkin asia minut suututtaa. Sain täällä eilen kuulla että Georg Schauman on ollut täällä kirjastossa ja tutkinut melkein samaa ainetta kuin minä. Ehkä täällä nyt teen vallan turhaa työtä, jos hän ehtii ennen minua julkaista väitöskir – [seuraavan rivin alkutekstit revitty]¹⁰⁴

Renvall oli keväällä 1898 Tukholmassa havainnut, että myös toinen suomalainen oli saman väitöskirja-aiheen parissa. Jatkossa Schaumanin kommentointi Renvallin työtä kohtaan oli silmiinpistävä voimakasta, ja voi perustellusti ihmetellä, mistä tämä perin aggressiivinen julkinen kommentointi johtui. Vielä elokuun alussa 1898 Renvall ajatteli rakentaa keskusteluyhteyden heidän välilleen, mutta perui aikeensa, koska arveli Schaumanin suhtautuvan häneen kielipoliittisena vastustajana. Eriasteinen kiusanteko näyttäisi olleen osa yliopistossa opiskelevien todellisuutta ja siksi Renvall oli varovainen Schaumanin suhteen.

Työstäni vähäsen. Schaumanille kirjoitin, mutta kirje on vielä laatikossani. Rupesin viime hetkellä epäilemään hänen rehellisyyttään. Hän voi tahallaan tehdä kiusaa, kun minä olen suomenmielinen ja hän niin kurja viikinki-nulikka. Olen lopettanut nyt varsinaisen kirjallisuuden ja rupean tutkimaan sanoma- ja aikakauslehtiä.¹⁰⁵

104 H. Renvall A. Acktéille Tukholmasta 27.5.1898. KA.

105 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 2.7.1898. KA.

Georg Schauman kuului ns. nuorruotsalaisiin, joita kuvataan ruotsalaisen puolueen sosiaaliliberaalisen siiven kokoonpanoksi.¹⁰⁶ Schauman esitelmöi yliopistolla v. 1891 venäjän kielen uhasta ja syytti ”henkipatoiksi” niitä, jotka valitsivat sen opiskelukieleksi vallitsevissa olosuhteissa.¹⁰⁷ Tämä Renvallin mainitsema ”kurja viikinki-nulikka” oli Nylands Nationin kiihkoruotsinmielisiä, jotka esittivät julkisesti kärkeviä mielipiteitä omien aatteittensa tueksi.

Aivan väitöstilaisuutensa aattona marraskuussa 1899 Renvall oli kuuntele-
massa Schaumanin esitelmää ja havaitsi, että Schaumanin väitöskirjatyöstä ei tule
olemaan hänelle haittaa: ”mutta kyllä olen varma, että hän tulee esiintymään yli-
määräisenä vastaväittäjänä”.¹⁰⁸ Renvall oli saanut kuulla lisää tästä ylimääräisestä
vastaväittäjästä Kansantaloudellisen Yhdistyksen kokouksessa hieman ennen väi-
töstään. Kirjeeseen oli myös listattu pieni otos Kansantaloudellisessa Yhdistykses-
sä kokoontuneista henkilöistä.

Kuten tiedät, olin eilen kansantaloudellisessa yhdistyksessä. Ikävä kyllä-
kin, en saanut Lang’ia tavata, hän meni pois jo ennen päivällisen päätettyä.
En myöskään tullut puheisiin Kansallispankin tirehtöörin kanssa, vaika
niitä oli siellä kaikki neljä. Ståhlberg’iltä sentään sain sen tietää, että
Schauman varmaan tulee esiintymään ylimääräisenä. Hän oli sen kertonut
Ståhlberg’ille Mechelin’ille pidetyssä juhlapäivällisessä (Sinähän olet M:lle
sähköittänyt, näen sanomalehdistä.) Schauman voi kyllä yhtä ja toista tuo-
da esiin, mutta toivon hänestäkin suoriutuvani. Kaikesta päättäen tuntuu
siltä, kuin Lang minun väitöskirjaani hyväksyisi. Olen siksi hyvässä toivos-
sa.¹⁰⁹

Schaumanin laatima Renvallin väitöskirjan arvostelu julkaistiin *Revue d’économie
politique* -nimisessä ranskankielisessä aikakauskirjassa.¹¹⁰ Laajahko ja perusteelli-
nen ranskankielinen arvostelu ”Henri” Renvallin väitöskirjasta oli sijoitettu jul-
kaisussa Bulletin bibliographique osioon muiden kansantaloutta käsittelevien
tekstien ohkeen.¹¹¹ Arvostelusta mainitaan *Valvojassa*.¹¹² Renvall julkaisi vastineensa
Juridiska Föreningens Tidskrift -julkaisusarjassa v. 1900 ja teetti artikkelistaan myös

106 Vares 2000, 92. Schauman jopa kehotti 1910 äänestämään sosialistia olematta itse koko sosialistien ohjelman kannattaja, jota sos. dem. puolueessa ei hyväksytty. Jalava 2005, 303.

107 Jalava 2005, 286. Schauman kuului myös uskonnonvapautta kannattavaan Prometheus -opiskelijayhdistykseen, joka esitti mm. uskonnonopetuksen poistamista kouluista.

108 H. Renvall A. Actéille Helsingistä 22.11.1899. KA.

109 H. Renvall A. Actéille Helsingistä 26.11.1899. KA.

110 Charles Gide perusti julkaisun sosiaalipoliittiseen ajatustapaan kiinnittyneiden muiden ranskalaisten professorien kanssa 1887. Julkaisussa selviteltiin sosiaalipoliittikan teoreettisia perusteita. Inkinen 1997, 19.

111 *Revue d’économie politique* XIV, 1900:2, 830–832.

112 *Valvoja* 1900, 20, 684.

erillispainoksen 1901.¹¹³ Artikkelinsa Renvall alusti puolustautumalla väitöskirjaansa kohdistettua kritiikkiä vastaan toteamalla, että Schauman oli ollut jo väitöstilaisuudessa esittämässä huomautuksia hänen tutkimuksestaan. Tämän lisäksi Schauman oli ensin laatinut lyhyemmän kriittisen esittelyn väitöksestä ranskalaisen *Revue d'économie politique* -lehden sivuille ja jatkoi samasta aiheesta samassa julkaisussa saman vuoden lopussa vielä 40 sivuisella ”arvostelulla”. Renvall totesi omassa vastineessaan Schaumanin kritiikkiin *Juridiska föreningens tidskriftin* sivuilla, että samanlaista huomiota tuskin moni 152 sivuinen tutkimus oli aiemmin ansainnut: ”Jag tror, att knappast någonsin förr ett arbete på 152 sidor så vidlyftigt recenserats i denna tidskrift.”¹¹⁴

Schauman tarjosi voimakkaalle kritiikilleen selvitystä pari vuotta myöhemmin lokakuussa 1902, kun Renvall oli viettämässä iltaa taiteilijoiden juhlassa yhdessä Edelfeltin neitien, Stigellin herrasväen ja Juhani Ahon rouvan seurassa.

Tapasin myös Schaumannin ja istuin paljon hänen kanssaan puhellen. Sch. pyysi minulta anteeksi hävyttömyyttään, vaikka hänen mielestään olin hänelle samalla mitalla takaisin maksanut. Sitä paitsi kertoi hän, ettei hän olisi koko juttuun ruvennut, ellei häntä olisi kerta toisensa perästä siihen kehoitettu. Ja ne, jotka häntä kehoittivat olivat Chydenius ja – Hermansson varsinkin jälkimmäinen. Eikö se ole hävytöntä H:n puolesta. Ja koko ajan hän kuitenkin on ollut olevinaan ystäväni. Kyllä nyt minulla on hänestä aivan toinen käsitys kuin ennen. –¹¹⁵

Renvallille oli vihdoinkin selvinnyt, että Schaumanin aggressiivisen hyökkäyksen taustalla olivat professorit Chydenius ja Hermanson. Miksi nämä professorit toimivat Renvallia vastaan? Jälkimmäinen heistä oli Renvallin lakitieteen opintojen ohjaaja ja siis pitempiaikainen kontakti yliopistossa. Miksi kameraali- ja hallintolainopin sekä valtio-oikeuden professori Hermanson olisi nähnyt vaivaa ja halunnut hankaloittaa Renvallin väitöstä tai jopa etenemistä tieteellisellä uralla? Mistä asioista he olisivat olleet opillisesti niin erimielisiä, että edellä esitetty käytös olisi ollut motivoitua?

Professori Hermansonin ansioiksi oli erityisesti merkitty lainopilliset kannanotot Suomen oikeuksista suhteessa Venäjään.¹¹⁶ Renvallin väitöstutkimus valmistui aikana, jolloin Suomen autonomiaan liittyviä kannanottoja tarkasteltiin

113 H. Renvall: ”Några ord om fysiokrati och fysiokrater”. *Juridiska Föreningens tidskrift*. H VI 1900.

114 H. Renvall: ”Några ord om fysiokrati och fysiokrater af Heikki Renvall” J. Simeliin arfvingsars boktryckeri aktiebolag, Helsingfors 1901a. Björkqvist 1986, 31–32. Schauman kritisoi Renvallin päätelmää A. Chydeniuksen myös olleen fysiokraatti. Björkqvist 1986, 563.

115 H. Renvall A. Aektälle Helsingistä 12.10.1902. KA.

116 R. Hermanson: ”Finlands statsrättsliga ställning” (1890) ja ”Bemötande i frågan om Finlands statsrättsliga ställning” (1892). Heikel 1940, 708.

monelta suunnalta. Tuolloin Suomalaisen puolueen perustuslaillisten ”nuorten” ryhmän kannanottoihin yhtynyt ”liian punaiseksi kagaaliksi” mainittu Renvall oli saattanut linjata perustelujaan toisin kuin Hermanson. Tämä oli varmasti yksi syy, joka oli aiheuttanut Hermansonilta näinkin voimakkaan reaktion.

Siviilioikeuden professori Chydenius puolestaan mainittiin jyrkän taloudellisen liberalismiin kannattajana. Hän oli ehdottoman laillisuuden linjan kannattaja ja osallistui kagaalien toimintaan. Hän oli mukana työoikeuden perusnormiston muovaamisessa yhdessä Einar Böökin, Leo Ehrnroothin, O. Granfeltin ja Heikki Renvallin kanssa. Chydeniuksen tiukka liberaalin talouden kanta eroaa Renvallin uusliberaalista kannasta, mutta muuten heidän näkemyksensä ovat yhtenäiset.¹¹⁷

On hyvä havaita, että vuonna 1846 syntyneen professori Hermansonin ja v. 1863 syntyneen Chydeniuksen aatemaailmat ja niihin liittyneet käsitteet ovat eriytyneet eri sukupolvea edustaneen Renvallin käsitemaailmasta. Sukupolvea ei voida käsittää konkreettiseksi sosiaaliseksi ryhmäksi, jota luonnostaan kehittyneet tai tietoisesti luodut siteet, kuten syntymäaika, yhdistävät. Sukupolvea sitoo yhteen mahdollisuus kokea samoja tapahtumia ja saada samoja tietoja. Niiden on myös ”upottava” samalla tavalla kerrostuneeseen tietoisuuteen.¹¹⁸ On oletettavaa, että iältään ja siksi myös kokemusmaailmaltaan nuorempi Renvall uusine ajatuksineen koettiin erilaiseksi ja siten mahdollisesti uhkaksi, jonka ajatuksia ja käsityksiä pyrittiin väistelemään ja kyseenalaistamaan asettamalla haasteita hänen tieteentekijän uralleen. Edellä esitetystä tilanteesta voi todeta myös muualta kuin kotimaasta tulleiden aatteiden ja käsitteiden vaikutusta talousajattelun kehitykseen ja tulevaan lainsäädäntöön.¹¹⁹

Tutkimuksesta päätellen Renvallin viranhaku oli erinäisistä syistä vastatuulesa jo heti väitöksestä lähtien aina vuoteen 1911 asti, jolloin haaveilu tiedemiehen urasta oli pakko haudata. Renvallin tieteellisen tutkijanuran suurin haaste oli kuitenkin hänen valitsemansa moniulotteinen, mielipiteitä jakava ja ajankohtainen tieteenala. Vaikka Renvallin nuoruuden unelma ei lopulta toteutunutkaan, niin on hyvä tarkastella, miten kansantaloustiede oppiaineena ja tutkimuskohteena vaikutti Renvallin elämään ja haaveiden toteutumiseen. Miksi Renvall kiinnostui erityisesti juuri kansantaloustieteestä?

117 Turunen 1987, 199. *Några ord om Fysiokrati och fysiokrater af Heikki Renvall*. Renvall 1901a, 23–24, jossa Renvall käy läpi pohjoismaisen klassisen liberalismiin ja taloustieteen merkkihahmon 1700-luvulla syntyneen Anders Chydeniuksen näkemyksiä. Renvallin lakitieteen opintoihin vaikuttaneen Jakob Chydeniuksen tiukka taloudellinen liberalismi pohjasi ajatukseen vapaan kysynnän ja tarjonnan lain ohjaavaan vaikutukseen hintojen ja palkkojen asettamisessa sopivaan suhteeseen toisiinsa nähden. Laissez-faire-aate ja Manchester-liberalismi olivat tiukan liberaalin talouden synonyymejä. Renvallin uusliberaali kanta tarjosi palkkaneuvottelumallia ohjaamaan kansantalouden kehitystä ja tätä ajatusta tukemaan Renvall puolsi työväen yhdistymismallia Lujon Brentanon oppien kannustamana.

118 Mannheimin sukupolvikäsitteestä Soikkanen ja Vares 1998, 37.

119 Werner & Zimmermann 2006, 31. Espagne 2013, 39.

Kansantaloustiedettä järjellä ja tunteella

Heikki Renvall kirjoitti Münchenistä 27.1.1896 isälleen arkkipiispalle Turkuun hyvän ennusteen tulevasta loppututkinnoistaan.

Kävin tänään tapaamassa kansantaloustieteen professori Brentanoa, joka on Saksan etevimpiä tällä alalla. Hän luennoi tämän lukukauden maatalouden kansantaloutta sekä toistakin luentosarjaa, yleistä kansantaloustiedettä. Minä seuraan kumpaakin luentosarjaa mitä suuremmalla ilolla ja mielenkiinnolla. Brentanolla on ainoalaatuinen taito tehdä alansa kiintoisaksi. Olen nyt päättänyt, että yritän suorittaa laudaturin paitsi valtio- ja kansainvälisessä oikeudessa myöskin kansantaloustieteessä. Sitä alaa pidetään täällä Saksassa erittäin arvostettuna ja tärkeänä. Olen vakuuttunut siitä, että tämä tieteenhaara myöskin Suomessa on saavuttava merkittävän aseman.¹²⁰

Kirjeestä ilmenee selvästi professori Lujon Brentanon Münchenissä pitämien kansantaloustieteen luentojen myönteinen vaikutus ja merkitys Renvallin tieteenalan valinnoille. Tekstistä selviää myös, ettei kansantaloustiede ole oppiaineena ollut Suomessa erityisessä asemassa vielä 1800-luvun lopussa. Tämän voi havaita esimerkiksi tieteenalan suomeksi käännettyistä harvoista tutkimuksista. Colège de Francesca kansantalouden professorina toimineen Paul Leroy-Beaulieun kirjan *Précis d'économie politique* suomentanut tohtori Tekla Hultin totesi kirjan alkusanoissa: ”Ilolla saan sentähden mainita, että minulle heti työtä alkaessani lupasi apuansa Herra Senaattori Y.S. Yrjö-Koskinen, yksi niitä harvoja henkilöitä maassamme, joka, samalla ollen aineeseen täysin perehtynyt, on suomeksi käsitellyt tälle alalle kuuluvia kysymyksiä.”¹²¹ Kansantaloustieteilijänä Leroy-Beaulieu vastusti valtion liiallista puuttumista sosiaalisiin uudistuksiin. Kirjassaan hän kehitti työväen kysymykseen mallia, joka valtiojohtoisen sosiaalipolitiikan sijasta tukisi yksilön ja valtion välisten vapaiden yhdistysten kehittymistä. Malli sai kantatusta Suomen liberaaleissa piireissä.¹²²

Kansantaloutta ryhdyttiin Euroopassa 1700-luvulta lähtien tarkastelemaan tieteellisin perustein. Ranskassa nimekkäimmiksi mainittakoon François Quesnay ja Jacques Turgot sekä Englannissa Adam Smith. Suomeen esikuvat tulivat pääosin Saksassa toimivan vuonna 1872 perustetun Verein für Sozialpolitik -yhdistyksen 1870-luvulla kokoontuneiden tutkijoiden ajatuksista muun muassa Y.S. Yrjö-Koskinen kirjoitusten välityksellä.¹²³ Kansantaloudellisen Yhdistyksen esi-

120 Leppänen 1966, 137. Renvall kirjoitti isällen ruotsiksi. Suom. G. Leppänen. Alkup. kirje kateissa.

121 Leroy-Beaulieu suom. Hultin 1891, IV. Björkqvist 1986, 513.

122 Turunen 1987, 211. Björkqvist 1986, 194–195, 430, 511.

123 Alapuro ja Alestalo 1992, 81.

kuvaksi mainitaan myös ranskalainen Société d'Economie Politique. Suomeen yhdistys perustettiin 1885, jolloin tieteenalaan esitelmä- ja julkaisu-toiminta sekä käytännön tutkimustoiminnan käynnistyminen alkoi. Suomessa fennomaanien kiinnostus sosiaalipoliittisiin, vähempiosaisten asemaa kohentaviin reformeihin linjasi poliittista ohjelmaa.¹²⁴

Suomessa varhaisemman kansantaloustieteen oppiaineen merkeissä väitellyt liberaali-svekomaani suuntauksen johtaja, lehtimies Axel Lille totesi Anders Chydeniuksen merkityksen talouden ”luonnollisen vapauden vaativana”. Tutkimuksen taustalla olivat merkantilismin vaiheet ja siihen kohdistunut kritiikki.¹²⁵ Kansantaloustiede politisoitui suhteessa liberaaliin talouteen. Vastakkain olivat vanhasuomalaisen valtiopatriarkaattinen linja ja nuorsuomalaisten uusliberalismi, jossa valtiolle oli varattu vain sovittelu- ja välitystehtäviä.¹²⁶

Miten Renvall profiloitui kansantaloustieteilijänä? Hänen pitämänsä esitelmä Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä syyskuussa 1900 oli otsikoitu: ”Tulojenjaosta Suomen suurimmissa kaupungeissa”. Siinä on huolestunut maininta siitä, että kansantalous oli tieteenä saanut liikaakin vaikutteita kaunokirjallisuuden ja muun luovan taiteen keinoin todistetusta rikkaiden rikastumisesta ja köyhien köyhtymisestä. ”Kansantaloustiede, jonka alana juuri on elämä, sellaisena kuin se eletään, on sekin joutunut saman tunnelman ja väitteen vaikutuksen alaiseksi ja on koetelmalla sitä osoittaa todeksi antanut sille arvonimen: tieteellisesti todistettu.”¹²⁷

Renvall otti esitelmässään puheeksi joukon eurooppalaisia 1800-luvun puolivälin jälkeen kansantaloustieteessä vaikuttaneita tiedemiehiä, joiden ”kurjistumisteorian” vastaiset päätelmät ovat häntä puhutelleet.¹²⁸ Saksalaisen professorin Julius Wolfin historiallinen tilastollinen metodi joutui aikoinaan kovan kritiikin kohteeksi, mutta Renvall tarkasteli tutkimusta avoimin mielin, ei kuitenkaan kokonaan sitä hyväksyen. Samasta aiheesta hän mainitsi myös saksalaiset kateederisocialisteina tunnettujen professoreiden Gustav Schmollerin ja Adolph Wagnerin esittämät lausunnot evankelis-sosiaalisessa kongressissa vuonna 1897. Kansantaloustieteelliseen kirjallisuuteen Renvallin mielestä eniten kuitenkin vaikutti Eduard Bernsteinin 1899 julkaisema teos ”*Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*” (Sosialismin edellytykset ja sosialidemokratian tehtävät. Suom. S. ja A. Tarjanne 1910), joka osoitti selvästi, että ”sosialismi tai oikeammin marxismi oli ratkaisevassa käännekohdassa”.¹²⁹ Ranskalaisista kansantaloustieteilijöistä Renvallin mielestä oli ehdottomasti ”voimakkaimmin taloudel-

124 Pekkarinen 1984,15–18. Harmaja 1934, 13.

125 Klinge 2010, 260, 261.

126 Alapuro ja Alestalo 1992, 110. Pulma 1995, 187–188.

127 Renvall 1900, 4. Heikkinen 1995, 158–159.

128 Haapala on käsitellyt väitöskirjassaan työväestön kurjistumista teollistumisen myötä. Haapala 1986, 342.

129 Renvall 1900, 8.

lisen optimismin näkymää ajanut” jo aikaisemmin mainittu Paul Leroy-Beaulieu ja hänen vuonna 1880 julkaisemansa teos ”*Essai sur la répartition des richesses*”.¹³⁰

Saksassa uudistusmielinen suuntaus tunnusti, ettei yksittäinen ihminen voanut rajoittamattoman liberaalitalouden keskiössä parantaa omaa taloudellista ja sosiaalista asemaansa. Valtion tehtävänä oli tukea ja auttaa kansalaisia toimivien elinolosuhteiden saavuttamisessa. Sosiaalireformismi oli käytännöllinen aate, joka keskittyi vallitsevien yhteiskuntaolojen tarkkailuun ja tarpeen mukaiseen reagointiin. Sen taustalla oli saksalainen historiallinen koulukunta, jonka sisällä muun muassa Gustav Schmollerin ja Adolph Wagnerin johdolla samanmielisten joukko asettui liberaalin taloustieteen arvostelijoiksi. Heidän ajattelunsa lähtökohtana oli, että kunkin yhteiskunnan taloutta tulisi tarkastella sen omien instituutioiden, sosiaalisten toimintamallien ja oman kulttuurin muovaamien asenteiden näkökulmasta. He katsoivat, että koska nämä talouden ulkopuoliset tekijät ja reaalin taloudellinen toiminta muuttuivat ja muotoutuivat eri aikoina, oli tarkastelukulman oltava enemmän historiallinen kuin luonnontieteellinen. Näille perusteille muotoutunut historiallinen koulukunta painotti riippumattoman valtion keskeistä asemaa yhtenä kansantalouden toimijana. Heille politiikan, tuolloin vallinneiden ”luokkaintressien”, ulkopuolella pysyttelevä vahva antimarxilainen valtio oli yhteiskunnallisen kehityksen edellytys.¹³¹

Saksassa sosiaalireformistien toimien motiiveja pyrittiin kyseenalaistamaan muun muassa kateederisotalismismi-nimityksen avulla. Nimitys tuli yleiseksi myös Suomessa ja sen avulla ”lokeroititiin” tietyn ajattelutavan omaksuneet, lähinnä akateemiset, sosialismista kiinnostuneet tutkijat, samaan joukkoon. Koulukunnan nimityksellä oli pejoratiivinen kaiku. H. Oppenheimin artikkelissa *Nationalzeitungissa* 7.12.1871 ”Mancesterschule und Kathedersozialismus” kärjistettiin sosiaalisiin reformeihin keskittyvien professoreiden akateemista roolia. ”Akateemiset sosialistit” saivat leimallisen kutsumanimen tämän artikkelin ansiosta.¹³² Koulukunta oli keskeisessä asemassa, kun Saksaan perustettiin 1800-luvun lopussa laajasti vaikuttanut aiemmin mainittu yhdistys Verein für Sozialpolitik, josta Suomessa ottivat mallia Kansantaloudellinen Yhdistys ja ruotsinkielinen Ekonomiska Samfundet i Finland.¹³³ Saksassa yliopiston professorit olivat perhetaustaltaan yläluokkaisia. Heillä oli tietty sosiaalinen asema, jota pidettiin yllä solmimalla sopivia avioliittoja liittäen heidät yhteen liikemies-, teollisuus- ja maatalieliitin kanssa. Professorit olivat asemaltaan virkamiehiä samoin kuin Suomessa.¹³⁴

Verein für Sozialpolitik -yhdistys perustettiin Saksaan 1800-luvun lopun ja

130 Renvall 1900, 6. Björkqvist 1986, 516.

131 Alapuro ja Alestalo 1992, 80–81.

132 Sheehan 1966, 59.

133 Alapuro ja Alestalo 1992, 82,83.

134 Sheehan 1966, 56,58.

1900-luvun alun käänteessä talous- ja sosiaalitieteilijöiden yhteiseksi organisaatioksi. Yhdistys korosti historiallista tarkastelutapaa ja sen piirissä arvosteltiin ääri-liberaalia taloustiedettä. Sen julkaisemissa tutkimuksissa painotettiin tilastollisia menetelmiä ja panostettiin reformistiseen, sosiaaliseen lainsäädäntöön.¹³⁵ Tilastollisia menetelmiä korostettiin myös siksi, että taloudellisia ja sosiaalisia oloja päästäisiin tarkastelemaan tasapuolisesti ja puolueettomasti. Pyrkimyksenä oli edistää yhteiskunnallisia uudistuksia. Yhdistyksen historialliseen koulukuntaan kuuluva siipi korosti riippumattoman valtion keskeistä asemaa yhteiskunnallisen kehityksen välttämättömänä edellytyksenä.

Miten Renvallin kansantaloudelliset näkemykset asettuivat Suomessa vallinneisiin oloihin? Saksalaisen Lujo Brentanon luentoja Münchenissä seurannut Renvall oli ilmeisen vaikuttunut tieteenalan tärkeydestä ja sen moniulotteisesta merkityksestä yhteiskunnan tulevaisuutta rakentavana tekijänä. Opintojakson anti jäikin pysyvästi Renvallin tutkimuksen ja kiinnostuksen kohteeksi. Brentanon merkitys Renvallin esittämiin kansantalouteen ja sen rakenteisiin liittyviin kantoihin on ollut ilmeinen.

Brentano oli aluksi Preussin tilastotoimiston palveluksessa ja toimi sitten valtio- ja taloustieteen professorina eri yliopistoissa Saksassa ja Itävallassa. Hän keskittyi tutkimuksissaan taloushistoriaan, teolliseen organisaatioon ja tullipolitiikkaan. Brentano asettui vapaakaupan kannattajaksi ja kansainvälisen yhteistyön puolestapuhujaksi. Hän oli myös mukana Verein für Sozialpolitik -yhdistyksen toiminnassa ja vaikutti sen historiallista taloustiedettä suosivan liberaalin siiven johtohahmona.¹³⁶ Brentano suosi ns. uusliberaalia ajattelumallia ja korosti vahvan, hyvin organisoituneen kansalaisyhteiskunnan tärkeyttä, jossa työväestö ajaisi itse omaa etuaan ammattiyhdistysten avulla. Tämä ajattelumalli ei suosinut vahvan valtiovallan osallistumista yhteiskunnan rakentamiseen.¹³⁷ Brentano sai vaikutteita ideologiselle ajattelumallilleen asuessaan Englannissa, missä tehdastyöläisten määrä 1800-luvun alussa oli suurempi kuin Saksassa. Brentano oli vakuuttunut, että Englannissa toteutuvan teollistuvan yhteiskunnan suhteellisen rauhallisesti kehittyvä malli olisi avain Saksan vastaavaan tilanteeseen.¹³⁸ Eräät muutkin saksalaiset taloustieteilijät olivat kiinnostuneita Englannin teollistuvan yhteiskunnan kehityksestä 1800-luvun aikana.

Brentanon uusliberaali vaikutus tuli näkyviin myös Suomessa, missä uusliberaalit ajattelijat Heikki Renvall, Wilhelm Chydenius ja Lennart Gripenberg muiden muassa tähtäsivät ”uudistuksiin, jotka olisivat vahvistaneet kansalaisyhteiskunnan vapaita yhteenliittymiä, osuuskuntia, kulttuuriorganisaatioita ja ammat-

135 Alapuro ja Alestalo 1992, 81.

136 Turunen 1987, 204.

137 Sheehan 1966, 54.

138 Sheehan 1966, 22–25.

tyyhdistyksiä”.¹³⁹ Myös Suomessa käytiin keskusteluja sosialismista ja työväenky-symyksistä 1870-luvulta lähtien Saksassa opintojaan täydentäneiden tutkijoiden myötävaikutuksella. Kaikki *Verein für Sozialpolitik* -yhdistyksen sisällä toimivat eivät olleet yksimielisiä vahvan valtion roolista. Yhdistyksen uusliberaaliin edustaja Lujjo Brentano korosti vahvan ja hyvin organisoituneen kansalaisyhteis-kunnan tärkeyttä, jossa Englannissa hyväksi havaitun mallin mukaisesti työväen rooli voimistuisi ammattiyhdistysten avulla.

Brentanon ilmeinen vaikutus Renvallin ajatusmaailmaan näkyy hänen kir-jasessaan *Työvälipuheen vapaus ja Elinkeinolaki-komitean työlakko-pykälä* (1901).¹⁴⁰ Renvall kannatti Brentanon unionismia. Renvallin, Chydeniuksen ja Gripenber-gin kansantaloustieteen aatteellinen pohja on noudettavissa pääosin Englannista, osin Saksan kautta suodatettuna. Brentano on toiminut ajatusmallin välittäjänä ja hänen suomalaiset oppilaansa halusivatkin korostaa ajatustensa alkuperämaaksi Englantia erottautuakseen byrokraattisesta ja valtiokeskeisestä saksalaisesta aka-teemisestä kateederisocialismista.¹⁴¹

Lennart Gripenberg matkusti senaatin määräyksestä Berliiniin 1889 tutustu-maan työsuojelunäyttelyyn. Hän raportoi matkastaan senaatille Saksassa toteu-tuvasta pakollisesta työntekijöiden tapaturmavakuutuksesta. Gripenberg keräsi ja tilastoi Suomen teollisuustietoja ja laati sen pohjalta analyysensä. Gripenberg havaitsi työväensuojelun puutteellisuuden ja paneutui siihen liittyvän lainsäädän-nön edistämiseen. Tästä innostuneena hän ryhtyi täydentämään opillista tieto-pohjaansa opiskelemalla kansantaloustiedettä. Häntä kiinnostivat taloudellisen kasvun ja sosiaalisen hyvinvoinnin turvaaminen, työorganisaatioiden kehittä-minen ja yhteiskuntarauhan takaaminen. Gripenberg oli erityisen kiinnostunut muissa maissa jo tehtyjen ratkaisujen analysoinnista. Vuonna 1890 julkaistussa kirjassa *Arbetare, arbetsgivare och arbetslöner* perustana toimivat kansainväliset ta-lousteoriat ja niiden pohjalta tehdyt tilastoanalyysit.

Gripenberg katsoi, että työväenkysymys oli pääosiltaan palkkakysymys. Rat-kaisuksi hän tarjosi, että työntekijöille taattaisiin oikeudenmukainen ansio si-tomalla se yrityksen nettovoittoon ja mahdollisuuteen lunastaa itselleen yhtiön osakkeita.¹⁴² Tämä uusliberaali ajatus oli suomalaisiin olosuhteisiin sijoitettuna paljon aikaansa edellä. Palkkakannustin järjestelmä tai ehkä paremmin aikaansa sopiva käsite teollinen kumppanuus, olisi ehkä toteutuessaan etäännyttänyt työvä-enkysymyksen pois politikoinnista ja mahdollisesti taannut yhteiskuntarauhan tai siihen Gripenbergin ehdotuksella pyrittiin.¹⁴³ Gripenberg toimi yli-intendenttinä

139 Alapuro ja Alestalo 1992, 82. Turunen 1987, 194–212.

140 Renvall 1901b, 24–26.

141 Turunen 1987, 203. Sheehan 1966, 54–57.

142 Gluschkoff 2008, 203–204.

143 Turunen 1987, 202.

teollisuushallituksessa, joka oli senaatin talousosaston kauppaja- ja teollisuustoimituskunnan alainen virasto. Gripenbergillä oli hyvät suhteet maan tärkeimpiin teollisuusmiehiin, jonka lisäksi valtiopäiväedustajana hänellä oli mahdollisuus vaikuttaa maan talouspolitiikkaan. Hänellä oli valmiiksi olemassa oleva sukulaisista ja tuttavista koostuva piiri, joka lujittui hänen intendenttikautenaan.¹⁴⁴

Siviilioikeuden professori Wilhelm Chydenius kehitteli lakko-oikeuden teoreettisia perusteita. Hän esitteli *Finsk Tidskriftissä* vuosina 1887–1891 kehitteliään työväenkysymyksen ratkaisuksi. Hän kritisoi kateederisosialismia ja sosialismia vastaan ja toisaalta tiukkaa palkkalakia vastaan. Chydenius vastusti erityisesti vapaan pääoman liikkumisen rajoittamista, virkamieskunnan laajenemista sekä verojen kasvua. Chydeniuksen kirjoituksessa *Om arbetslöner* (1889) oli lähtökohtana kritiikki sosialismia kohtaan. Chydenius perusti, samoin kuin Renvall, ajatuksensa Lujjo Brentanon tutkimuksiin ammattiyhdistysliikkeen eduista. Chydenius jatkoi lakko-oikeuden analyysiään ja piti tärkeänä lakonsovittelijan tai perustettavien välityslautakuntien roolin merkitystä solidaarisuuden tunteen ylläpitäjänä.¹⁴⁵

Chydenius, Gripenberg ja Renvall luottivat työväestön järjestäytymiseen, vapaaseen ammattiyhdistystoimintaan ja työehtosopimusjärjestelmään.¹⁴⁶ Heitä yhdisti paitsi samanikäisyys, niin myös sukupolvensa kokemuspohjaan perustuva kiinnostus 1900-luvun taitteen teollistuvan Suomen yhteiskunnallisten olojen reformeihin.¹⁴⁷ Yhteisen sukupolven käsitteen edellytykset täyttyvät tämän ryhmän kohdalla; he olivat samaan aikaan eläneitä, joilla on ollut mahdollisuus jakaa tietty kokemus integroituneena ryhmänä samaan historialliseen ja sosiaaliseen aikaan. Verkostoituneen sukupolvikäsitteen viitekehyksen avulla voi tarkastella tätä teollistumisen ajan historian murrosjaksoa, jolloin kansakuntaa ryhdyttiin rakentamaan myös itsenäisenä taloudellisenä yhteisönä. Vielä 1860-luvulla Suomi kuului Euroopan köyhimpiin maihin, mutta vahvan vientivetoisen metsäteollisuuden vetämänä talous kasvoi eurooppalaista keskitasoa nopeammin, ja jo 1900-luvulle tultaessa Suomi saavutti eurooppalaisen keskitason.¹⁴⁸ Suomessa myös voimistuvat nationalistiset käsitykset omista erityisoikeuksista, jotka istuivat huonosti Venäjän hallitusvallan pyrkimykseen yhtenäistää valtakuntaa. Suomeen kenraalikuvernööriksi 1898 nimitetty N. I. Bobrikov raportoi ensimmäisen tarkastusmatkan vaikutelmista: ”Kaikki osoitti, ettei Suomella ole mitään yhteistä valtakunnan kanssa ja minusta tuntui kuin matkustaisin jossakin ulkomailla.”¹⁴⁹ Kansantaloustieteen parissa eurooppalaisia vaikutteita hankkineet tieteilijät pyrkivät istuttamaan oppejaan käytäntöön omassa kotimaassaan.

144 Gluschkoff 2008, 201.

145 Turunen 1987, 199–201.

146 Alapuro ja Alestalo 1992, 79–82.

147 Soikkanen ja Vares 1998, 37.

148 Kuisma 2013, 135–137.

149 Kuisma 2013, 151.

Kansantaloustieteen Yhdistyksen toiminnasta laaditusta historiikista selviää, että Renvallilla on suunnitelmassa kirjoittaa ja toimittaa kansantaloustieteen historiaa käsittelevä teos ollessaan Pariisissa 1902. Samaan aikaan yhdistys suunnitteli käännettävänsä ranskalaisen professorin Charles Giden teoksen *Principes d'économie politique*, jota pidettiin yhdistyksen alkuaikoina taloustiedon perusteoksena. Renvall ei kuitenkaan halunnut profiloitua kansantaloustieteilijänä julkaisemalla aiheesta ainoastaan käännöksen yhdestä perusteoksesta. Hän ehdotti yhdistykselle julkaisua, jossa esiteltäisiin useita tärkeitä teoksia. Se olisi itsenäisesti kirjoitettu, taloustietoa käsittävä kirja, jonka tekijällä olisi vapaat kädet toimia itsenäisesti eri suuntauksista kirjoittaessaan.¹⁵⁰

Tässä yhteydessä Renvall tapasi Charles Giden keväällä 1902 Pariisissa. Gide oli vuonna 1898 kutsuttu Pariisiin yliopistoon vertailevan yhteiskuntataloustieteen ylimääräiseen professorin virkaan, hoidettuaan aikaisemmin kansantaloustieteen professorin virkaa Bordeaux'n ja Montpellier'n yliopistoissa. Tapaamisesta on jäänyt merkintä kirjeeseen, jossa Aino Ackté raportoi äidilleen Helsinkiin puolisonsa tekemisistä Pariisissa.

För ett par dagar sedan hade Heikki besök af en stor fransk professor Mr Gide. Han sade sig nyligen hafva talat med Loubet om Finland och då hade Loubet sagt sig i sitt hjärta vara med finnarnas och ingalunda med ryssarna. Tyvärr för ej detta oss långt! ¹⁵¹

Sosiaalipoliittiseen ajatustapaan linkittynyt kansantaloustieteilijä Charles Gide mainitaan erityisesti solidaarisen ajattelun edelläkävijäksi, vaikka aate useimmiten yhdistetään toiseen ranskalaiseen poliitikkoon, vuoden 1920 Nobelin rauhanpalkinnon saaneeseen Léon Bourgeois'han ja hänen teokseensa *La Solidarité* (1896). Teos ilmestyi kuusi vuotta myöhemmin kuin Giden aiheesta laatima artikkeli. Solidaarisuus oli Giden osuustoiminnallisen ajattelun filosofinen perusta, ja hän määrittelee sen ”keskinäisen riippuvuuden suhteeksi, joka on olemassa saman kokonaisuuden itsenäisten jäsenten kesken”.¹⁵² Hän toimi Collège de Francen osuustoimintaopin professorina vielä eläkepäivillään ja vastusti liberalistisen ajatussuunnan kehitystä, johon häntä kannusti erityisesti Charles Fourierin jo varhain teollistumisen aiheuttamien yhteiskunnallisiin epäkohtiin kiinnittynyt ajattelu. Fourier ei kuitenkaan tarjonnut hyviä ratkaisuja epäkohtien poistamiseen ja Gide ryhtyi kehrittelemään osuustoimintaoppiaan kuluttajälähtöisesti.

Giden naturalistisen ajattelun perusta oli solidaarisuus, jota hänen mukaansa oli nähtävissä sekä luonnossa että kansantaloudessa ja yleensä yhteiskunnassa

150 Harmaja 1934, 52–53. Reenkola 2010, 73–74. Björkqvist 1986, 543–544.

151 A. Ackté Emmy Achtälle Pariisista. Fredag 24.4.1902c. Coll. 4.21. KK.

152 Inkinen 1997, 20.

vallitsevissa riippuvuuksissa. Hän pyrki toteuttamaan ideaansa osuustoiminnan avulla ”hyvää tarkoittavien ihmisten vapaaehtoisella yhteenliittymisellä. Yksi kaikkien ja kaikki yhden puolesta – hengessä.” Gide poikkesi voimakkaasti aika-laistensa liberalistisesta ajattelumaailmasta ja hänet ”unohdettiin” ranskalaisten kansantaloustieteen oppikirjoista vuosikymmeniksi. Hänen teoksistaan on suomennettu *Taloustieteen pääpiirteet (Principes d’Economie Politique* 1889, Kansantal. Yhdistyksen toimesta suom. J. Forsman 1904 ja E. Kuusi 1919) ja *Kulutususuuskunnat (Les Societes Cooperatives de Consommation* 1904, suom. 1924).¹⁵³

Kansantaloudellisen Yhdistyksen johtokunta suhtautui myönteisesti Renvallin esittämään tarjoukseen taloustieteen historiikin kirjoittamisesta pidättäen kuitenkin sensuuritoimia myönteisten oikeuden teoksen tarkastamiseen. Yhdistyksen historiikissa todetaan, että ”tohtori Renvall joutui seuraavina aikoina muihin tehtäviin ja luopui tämän kirjallisen työn loppuun saattamisesta. Kansantaloustieteen historia toimitettiin suomeksi kääntämällä norjalaisen professori T.H. Aschehougin teos.¹⁵⁴

On arvioitu, että Gide olisi julkaissut merkittävien teostensa ohella 3000 lyhyempää kirjoitelmaa inhimillisen kulttuurin aloilta, etupäässä kuitenkin osuustoimintaa, sosiaalipolitiikkaa ja kansantaloutta koskevia tekstejä.¹⁵⁵ Suomen osuustoiminnan ”isä” ja Giden oppeihin tutustunut professori Hannes Gebhard totesi, ettei osuustoimintamalli voi kehittyä ainoaksi vallitsevaksi liikemuodoksi. Samalla hän kuitenkin lisäsi, ”ettei tällainen aate voi olla yhteiskunnalle vaarallinen, vaikka se mahdollisesti ei voisikaan täyttää kaikkia toivomuksia, joita se innostuneimmissa herättää.” Gebhard käynnisti osuutoimintaliikkeen Suomessa 1899, jolloin toiminnan perustarkoituksena oli kohottaa vähävarasten kerrosten siveellistä ja henkistäkin tasoa”. Juridisen pohjan toiminnalle loi vuonna 1901 säädetty osuutoimintalaki ja viisi vuotta lain säätämisen jälkeen osuuskaupoissa oli 50 000 jäsentä, osuuskassoissa 5000, osuusmeijereissä 30 000. Kasvu tasoittui vuosien varrella.¹⁵⁶

Kansantaloustieteen aiheista Renvall piti luentoja, teki väitöskirjan, laati tieteellisiä kirjasia ja haki alan professuuria. Hän sai erityisesti uusia anglosaksisia vaikutteita kansantaloustieteen luennoilta saksalaisesta yliopistosta ja toisaalta opetteli ja arvioi aatteellista suhtautumistaan sosiaalisiin reformeihin osallistuessaan luennoille yliopistossa Pariisissa. Kansantaloustiede nousi uudeksi oppiaineeksi ja kiinnostuksen kohteeksi yhteiskunnan modernisaation myötä. Sen merkittävyys näkyi myös Helsingin yliopiston lakitieteellisen tiedekunnan pai-

153 *Principes d’Economie politique*. Suom. J. Forsman Kansantaloudellisen yhdistyksen toimesta 1904. Charles Gide rakensi osuustoiminnalle teorian. www.pellervo.fi/otlehti. Inkinen 1997.

154 Harmaja 1934, 53–55. Reenkola 2010, 74. Björkqvist 1986, 520.

155 Inkinen 1997, 19.

156 Inkinen 1997, 32. Jussila 2004, 61–62.

notuksissa, kun vuosina 1906–1908 yliopiston tarjoamia oppiaineita järjestettiin uudelleen. Uudistuksen jälkeen lakitieteellisen tiedekunnan oppilaiden piti suorittaa kuulustelu Suomen oikeushistoriassa ja kansantaloudessa.¹⁵⁷ Teollistuminen ja uudenlainen joukkotyöllistyminen edellyttivät uuteen tilanteeseen sopivien sosiaalisten mallien arviointia. Kansantaloustieteen tuottamat analyysit ja tilastot auttoivat uudistusten vaikutusten toteamisessa ja arvioinneissa. Tieteenalaan liittyviä aatteita käsiteltiin eri tulkintoja tarkastellen ja vertaillen niiden käytännössä aiheuttamia poliittisia jännitteitä.

Kansantaloudesta käytettiin 1860-luvun Suomessa nimeä valtionalous, mutta vuodesta 1881 aiheeseen liittyvissä teksteissä esiintyy jo nimitys kansallistalous. Kansantalous-nimitys tuli käyttöön saksankielisen Volkwirtschaft-sanan vaikutuksesta. Anglo-saksisissa maissa käytettiin aina 1890-luvulle asti nimeä poliittinen taloustiede. Yhdistyksen alkuaikoina Yrjö-Koskinen oli tutustunut Verein für Socialpolitik -yhdistyksen panostuksiin työväen olojen huomioimiseksi, mutta hänen innostuksensa vastaavan suomalaisen yhdistyksen perustamiseen oli lähtöisin Ranskasta. Yrjö-Koskinen oli tutustunut kansantaloudelliseen kirjallisuuteen Pariisissa opiskellessaan ja seurasi alansa tieteellistä kehitystä Ranskassa. Kansantaloustieteen Yhdistyksen historiikin laatinut Leo Harmaja arveli, että Pariisissa toimiva Société d’Economie Politique olisi ollut esikuvana Kansantaloudellisen Yhdistyksen toiminnalle.¹⁵⁸ Ranskalainen suuntaus näytti olevan vallalla Kansantaloudellisen Yhdistyksen perustamisvaiheessa, mutta on vaikea todeta heijastuiko se julkaisutoimintaan yleisesti. Renvallin teksteissä kansantaloutta analysoidaan monipuolisesti.

Kansantaloustieteen nimityksen muotoutuminen heijastelee oman aikansa poliittista keskustelua ja sen myötä koko käsitteen sisällön muutosta. Nykyisin klassikoina pidetyt kirjoitukset ovat olleet oman aikansa poliittisia puheenvuoroja, eikä niitä voi ymmärtää ilman ajankohtaa tarkentavaa kysymyksenasettelua, ajattelumaailmaa, poliittista ja sosiaalista tilannetta.¹⁵⁹ Pauli Kettunen palaa kansantalous-käsitteeseen Yrjö Koskisen ”Työväen seikka” -kirjoituksen myötä, joka on vuodelta 1874. Koskisen tekstissään käyttämät yhteiskunnallinen ja taloudellinen yhdistyvät substantiiviksi yhteiskuntatalous ja adjektiiviksi yhteiskuntataloudellinen, joita käytettiin synonyymisesti kansa(n)talouden ja kansa(n)taloudellisen kanssa. Vuosisadan vaihteessa taloutta tarkasteltiin ”yhteiskunnallisen kysymyksen” näkökulmasta. Vuonna 1884 perustettu Kansantaloudellinen Yhdistys oli tästä asiasta käydyn keskustelun keskeinen foorumi.¹⁶⁰ Myös Helsingin yliopistossa osakuntien toiminnan keskustelufoorumina toimineen Suoma-

157 Klinge 1997a, 446. Pihkala 2000, 542.

158 Harmaja 1934, 13. Björkqvist 1986, 22–23.

159 Hyvärinen, Kurunmäki, Palonen, Pulkkinen & Stenius 2003, 11–12.

160 Kettunen 2003, 194–95.

laisen Nuijan piirissä oli syksyllä 1900 maisteri Jahnssoonin toivomuksesta otettu puheenaiheeksi kansantalouden ja kielten oppimisen merkitys ja havahduttu huomaamaan sosiaalireformin tarve. Tähän kokoukseen oli kutsuttu erityisesti J.R. Danielson, E.G. Palmén, E.N. Setälä, Heikki Renvall ja A.H. Snellman.¹⁶¹

Ensimmäiset kansantaloustieteelliset väitöksen laatijat olivat 1882 Renvallin opintoja ohjannut professori J.N. Lang ja A. J. Lille. Vuosina 1890–98 väittelyssä oli tauko ja seuraavaksi valmistuivat Heikki Renvallin ja Ernst Nevanlinnan väitökset, jotka tuolloin 1899 hyväksyttiin historian oppituolissa sekä J.H. Vennolan väitös. Talousoikeuden ja kansantaloustieteen professorina toimi vuosina 1877–1882 tunnettu liberaalipoliitikko Leo Mechelin ja hänen jälkeensä J.N. Lang, joka keskittyi enemmän kansantaloustieteen asemaan tieteenä yliopistossa. Hän esittikin kansantaloustieteen professuurin perustamista, mutta ei onnistunut siinä. Oikeustieteelliseen perustettiin v. 1890 kaksi apulaisen virkaa, toinen hallinto-oikeuden ja toinen kansantaloustieteen alalle.¹⁶²

Professori Lang oli antanut Renvallille väitöskirjan aiheen, joka liittyi maatalouden merkitystä korostavaan taloustieteelliseen järjestelmään. Filosofian maisteri, juris kandidat (J.U.K.) Heikki Renvallin väitöskirja *Fysiokratian vaikutus Ruotsi-Suomen Kansantaloudelliseen kirjallisuuteen XVIII vuosisadan loppupuoliskolla* esitettiin julkisesti tarkastettavaksi lainopillisen tiedekunnan suostumuksella historiallis-kielitieteellisessä oppisalissa joulukuun 2 p:nä 1899 klo 10 a.p.¹⁶³ Väitöskirjan sisältö koostuu kahdesta pääluvusta: I Ranskan fysiokratia ja II Ruotsin fysiokratian kirjallisuus. Renvall lähestyy aihetta kansantalouden kehitysvaiheista perusteellisesti edeten todeten tieteen alkuperämaaksi Englannin ja siirtyen sen vaikutuksiin Ranskassa. Väitöksen otsikon mukaan tutkimus käsittelee kuitenkin fysiokratian vaikutusta Ruotsi-Suomen Kansantaloudelliseen kirjallisuuteen. Renvallin ylijäräinen tutkimusote on helposti tunnistettavissa; fysiokratia on ollut hyvin pitkään ajankohtainen ja keskustelua herättävä ilmiönä, joka käsitteenä määrittyi eri ajassa ja paikassa. Renvall kirjasi fysiokratian järjestelmän pääpiirteet väitöksessään seuraavasti.

”Fysiokratia on haara ajan yleistä tiedettä. Faktillisten olojen herättämänä kasvaa se ajan hengen elähdyttämänä. Se on taimi ajan filosofiasta ja yhä imien voimaa samasta maaperästä, kehittyä se itsenäiseksi taloustieteen järjestelmäksi ja perustaa kansantaloustieteen. Fysiokratia on rakennettu samoille aatteille, jotka, Englannista kotoisin, kahdeksannelatoista vuosisadalla herättivät Ranskassa oppositioonin kaikkia vallitsevia yhteiskunnallisia oloja vastaan ja jotka lopuksi

161 Klinge 1968, III 172.

162 Pihkala 2000, 541–42.

163 Renvall 1899.

suuressa vallankumouksessa mursivat maahan l'ancien régime'n ja laskivat perustuksen vuosisatamme sivistykselle ja vapaudelle.”¹⁶⁴

Renvallin näkemys oli, että kansantaloustieteen eurooppalaiset juuret olivat lähtöisin Englannista. Sama yhteiskunnallisia oloja voimakkaasti kritisoiva ja uudistamaan pyrkivä aateaalto laajeni vallankumouksena Ranskaan raivaten tilaa tasavaltaiselle hallinnolle tai kuten Renvall toteaa ”laski perustan vuosisatamme sivistykselle ja vapaudelle”.

Yleensä korkeasti koulutetut ja etenkin hyvin arvosanoin valmistuneet nuoret miehet pääsivät 1900-luvun vaihteessa melko pian kiinni joko yliopistoon tieteen harjoittajaksi tai voimakkaasti kasvavan pankki- ja yritysmaailman palvelukseen. Paikkojen jaon taustalla käytiin kuitenkin kiivasta poliittista peliä, jossa poliittisiin suhdanteisiin ”sopivan” ajatussuunnan tai -kielen omaksunut sai etulyöntiaseman. Suomessa oli käynnistynyt yhteiskunnallinen ja aatteellinen murros, jonka taustalla oli pyrkimys luoda suomenkielinen sivistyneistö koulutuksen avulla. Usein yliopistovirassa toimivat olivat myös aktiivisia valtiopäivätyöskentelyssä sekä lehtien toimittajina.

Lakitieteessä tohtorintutkinnon (MOT 22.5.1900) korkein arvosanoin suorittaneen Heikki Renvallin urasuunnitelmia, mahdollisuuksia ja vaikuttajaverkostoa saattaa tarkastella kirjeenvaihdosta jo ennen valmistumista.

Asia on se että yliopistoon on perustettu uusi virka-apulaisen toimi kansantaloustieteessä (national-ekonomi), juuri sitä mitä nyt olen tutkivinaani. On mahdollista, että jos tuon viran hakisin, tulisin ainoaksi hakijaksi. Paasikivi puhui kyllä tri August Hjelt’istä ja maist. Warén’istä mahdollisina hakijoina. Mutta Hjeltillä on yhtä hyvä toimi jo senaatissa ja Warén ei ole vielä edes juris kand. ja on tunnettu äärettömän vitkastelevaksi. En ymmärrä häntäkään pelätä. Olisi tuo onnen potkaus, jos sen viran saisin. Luentoja pitää pitää 4. viikossa, ei ole mitään tenttivelvollisuuksia. Ja vapaa on jouluk. 7:p.stä – Tammikuun 20:een (1 ½ kuukautta) sekä Toukokuun alusta syyskuun loppupuoleen (noin 4 ½ kuukautta). Palkka on 5 á 6 tuh. – ja tilaisuutta Helsingissä aina ansaita muutamia tuhansia lisäksi. Eikä tuo olisi mainiota! Ikävä siinä on että virka julkistetaan haettavaksi ensi syyskuussa ja täytetään kai sitten seuraavana syksynä ja on kai siihen astuttava 1900 vuoden alusta. Mutta silloinhan me vielä olemme Pariisissa. Enkä sinua jättäisi – ennen viran. Olenkin ajatellut tehdä niin, että jos virkaan pääsisin, pyytäisin kohta pariaksi vuodeksi virkavapautta ja ell’ei sitä an-

164 Renvall 1899, 17. Fysiokratia on 1700-luvun keskivaiheilla Ranskassa syntynyt, ennen kaikkea maatalouden merkitystä korostava taloustieteellinen järjestelmä. Nykysuomen sanakirja 1. 1980. Björkqvist 1986, 563.

nettäisi, eroisin siitä. Olisin kuitenkin tullut virkaan nimitetyksi ja olisi se aina jokin meriitti. Tekisin ulkomailla työtä ja pyrkisin takaisin sopivassa tilaisuudessa. Tri Karsten, joka on dosentti yliopistossa, luuli että kyllä saisin virkavapautta.¹⁶⁵

Renvallin urasuunnitelmissa oli ensisijaisena ja luonnollisena motiivina päästä kiinni vakituiseen palkkatuloon, mutta vallitseva poliittinen ilmapiiri asetti haasteita ja esteitä tälle toiveelle monen vuoden ajaksi. Vielä helmikuun manifestin aikoihin Renvall oli huolissaan yliopiston venäläistymisestä ja arveli muuttavansa Pariisiin asumaan Actén luokse, kunhan he ensin saisivat luvan mennä vihille. Tähän suunnitelmaan liittyi ajatus toimesta pankkivirkailijana Pariisissa, johon Renvallin isä ei ollut tyytyväinen. Kuitenkin heti toukokuussa 1899 viriää uusi toivo mahdollisuudesta jäädä Suomeen.

samoin käyn Suomen Pankissa tiedustelemassa. Otan samalla myös selvän siitä, josko senaatissa voisin jonkun viran pian saada kun kerran olen juris-tohtori -arvoni suorittanut. Tietysti minun silloin täytyy hyvinkin pian saada jotenkin hyvä paikka. Tästä kirjoitan sinulle tarkemmin sitten Helsingistä. Kun olen asiaa ajatellut tyynemmin, niin on sentään isänmaalinen velvollisuuteni jäädä Suomeen. En sentään mielelläni astuisi valtionvirkaan, sillä siinä ei tiedä, minkä tuulen heittämäksi milloinkin tulee. Kun sanomalehtimiehen toimi myös on niin tukala nykyään, niin tuskinpa se paljon voi viehättää. Pankkiala on sitten ainoa, kun en juuri mielelläni rupea asian-ajajak-[loppukirje puuttuu]¹⁶⁶

Kirjeestä ilmenevät Renvallin ajatukset häntä ympäröivästä todellisuudesta: toisaalta vaakakupissa painaa velvollisuus isänmaata kohtaan ja toisaalta tarjolla olevat vaihtoehdot tuulisesta valtionvirasta tai haastavasta sanomalehtimiehen urasta ja yleisestä epävarmuudesta eivät juuri houkuttaneet jäämään Suomeen. Kansantaloustieteilijän urasta unelmoivan uranäkymät eivät olleet erityisen auvoiset. Pian perustettavan perheen taloudellinen asema olisi turvattava myös Renvallin ansioilla, jos konsertti- ja oopperaesityksillä hyviin ansioihin jo yltänyt Acté jostain syystä ei jatkaisi urallaan.

Jo joulukuussa 1897 heti lakitieteen kandidaattiopintojen valmistumisen jälkeen Renvall on pohtinut, mihin päin Eurooppaa hän matkustaisi jatkaakseen kansantaloustieteen ja yhteiskuntatieteen opintojaan.

165 H. Renvall A. Actélle Tukholmasta 20.7.1898. KA. Renvallin tutkinnon virallinen nimike oli molempien oikeuksien tohtori (MOT), joka on keskiaikaista perua. Molemmat oikeudet sisältää maallisen (roomalaisen) oikeuden ja kirkollisen eli kanonisen oikeuden rinnakkaisina oikeusaloina. Nimike oli Suomessa käytössä vuoteen 1923. Esimerkiksi K.J. Ståhlbergillä, P. E. Svinhufvudilla, Risto Rytillä ja J.K. Paasikivellä oli sama tutkinto. Iso tietosankirja 2, s. 239. WSOY 1997.

166 H. Renvall A. Actélle Turusta 5.3.1899. KA.

Kysyt, kultani, viime kirjeessäsi, minne lähden uuden vuoden alussa. En oikein itse vielä tiedä. Kirjoitin tiedusteleman München'iin, mutta en ole vielä saanut vastausta. Paljon riippuu ensi tentistäni. Jos se kävisi hyvin, niin voisin puhua Langin kanssa. Voi tapahtua niinkin, että – ell'ei Saksan yliopistossa sovi työhön ryhtyä näin keskellä lukukautta, (siellä alkaa seuraava lukukausi Huhtik. lopussa) – voi tapahtua niinkin että ensin vuoden aluksi lähden – Lontooseen. Kaikki riippuu sentän niin monesta epävarmasta seikasta, ett'en vielä tiedä mitään. Koska Pariisiin tulen? Jos Saksaan lähden tulen Maaliskuun 20 p:nä seuduilla, jos taas englanttiin joudun vasta Huhtikuun alussa. Ikävä että on niin suuri määrä mennä Lontooseen Pariisin kautta. Silloin saisin edes vähän sinut nyt jo nähdä. ¹⁶⁷

Maaliskuussa 1898 Renvall oli ilmoittautunut opiskelijaksi École libre des sciences politiqueen ja seurasi luentoja Sorbonnessa ja Collège de Francesta väitöskirjansa valmistellakseen.¹⁶⁸ Päätöksestä innostunut Aino Ackté kirjoittaa isälleen Lorentz Nikolai Achtälle Pariisista helmikuussa 1898 Renvallin tulosta Pariisiin.

Heikki studerar ju här ända till april, och lycklig är jag naturligtvis häröfver. Du kan aldrig ana kära pappa huru innerligt jag håller af honom. Ledsamt bara att jag numera får se honom så rysligt litet. Han har börjat arbeta flitigt och så bor han nu så ohyggligt långt borta. Huru efterlängtat är ej min bröllopsdag! Så skrika vissa alla, de må skrika – då först börjar det sanna lifvet, då först blir jag fullkomligt lycklig. Du förstår mej väl inte – ingen förstår mej.¹⁶⁹

Väitöskirjaa työstävän arkipäivään kuului opintojen lisäksi luonnollisesti muuta-kin kuin luentoja. Renvall kirjoittaa sähkelomakkeen Pariisista Acktéille 138. avenue Wagramille 11. helmikuuta 1898. Siitä selviää, että Renvall on ottanut englannin kielen tunteja ja kirjoittaa Acktéille, että toivoisi tapaamisia olevan useammin nyt kun he olivat myös maantieteellisesti lähellä toisiaan.

Ehk'ei uuden palvelustyttösi takia sovi, että tulen aamiaiseksi huomenna. Siinä tapauksessa tulen vaan koska sopii. Ehk'en voisi jäädä kotiisi, kun lähdet pois, kun bonnisi sitä kai liiaksi oudostaisi – Hyvästi rakkaimpani. Heikkisi ¹⁷⁰

Ilmeistä on, että osa väitöstutkimuksesta suoritettiin muualla kuin Suomessa.

167 H. Renvall A. Acktéille Turusta 9.12.1897. KA.

168 Leppänen 1966, 149.

169 A. Ackté Niklas Achtälle Pariisista 9.2.1898. KA.

170 H. Renvall A. Acktéille Pariisista 23.3.1898. KA.

Kansantaloustieteen luennot Münchenin, Berliinin tai Pariisin yliopistoissa ovat olleet todennäköisesti mieleenpainuvia ja suuntaa-antavia. Helsingin yliopistossa kansantaloustieteen luentotarjonta, ei vähiten Renvallin ansiosta, kehittyi seuraamaan agraariympäristön tilattoman väestön ongelmia ja työväestön sosiaalireformeja vähitellen teollistuvassa todellisuudessa. Renvallilla oli pyrkimys ja mahdollisuus tarkastella tieteenalaansa kehitystä eurooppalaisissa yliopistoissa ja hän toi näkemyksiään julki pitämillään luennoilla yliopistossa ja Kansantaloustieteen Yhdistyksen kokoontumisissa, joista joitakin on tallessa painettuina versioina.

Päätoimittaja Heikki Renvall 1904. Kuva: kotiarkisto.

III TEOLLISTUMISEN JA LIIKE-ELÄMÄN SOSIAALISIA HAASTEITA RATKOTTIIN EUROOPPALAISIN KEINON

Kirjoituspöydällä henkivakuutus- ja työlakkoasiaa

Samoihin aikoihin kun Renvall luki lakitieteellisen tenttejä, muotoutuivat myös hänen omat ajatuksensa kansantalouden kehitykseen ratkaisevasti tuolloin vaikuttaneista uuden kasvavan työväestön oloista ja niiden epäkohdista. Kirjeenvaihdosta selviää, että Renvall oli kiinnostunut seuraamaan teollisuustyöväestön lukumäärän kasvun toteutumista ja pohti suuntauksen aiheuttamia ajankohtaisia kysymyksiä opintojensa maisterivaiheen jälkeen.

Sitä paitsi ei nykyiset lukuni juuri ole intressanttia. Kertaan siviilioikeuttani ja täytyy uudestaan päntätä päähän lakipykälää ja asetusten päivämääriä. Tällaista kestää tämä kuukausi ja vähän toistakin. Elokuussa rupean siten kirjoittamaan työlakoista, jolla kirjoituksella yritän kilpailla palkinnosta. Kun niin pitkälle pääsen, niin kyllä sitten taas kelpaa.¹⁷¹

Tätä kirjettä Muurlassa heinäkuussa 1896 kirjoittanut Renvall oli juuri palannut opintomatkaltaan Münchenistä ja Pariisista, kahden modernisoituvan yliopistokaupungin vaikutuspiiristä. Työlakkoihin reagoitiin vaihtelevasti akateemisissa piireissä ja yleensä yliopistoissa Euroopan maissa, joissa teollistuminen oli jo pitkällä. Lyhyt katsaus työväenliikkeen etenemisestä Euroopassa konkretisoi teollistumisen aiheuttaman massaliikkeen vaiheita ja luo ajallista perspektiiviä. Työläisten oikeudet saavutettiin Euroopassa vuosikymmenten aikana sitkeästi ja vaivalloisesti kamppaillen, oppimalla ja omaksumalla samalla järjestäytymisen ja yhdessä toimimisen logiikka ensin lakkoillen ja mielenosoituksilla ja sitten myöhemmin perustetuissa ammatillisissa järjestöissä ja puolueissa. Liikehdintää tapahtui jo 1800-luvun alussa, kun uusi palkkatyöläisluokka ryhtyi astetta äänekämmmin vaatimaan oikeuksiaan, ennen kaikkea Englannissa. Tuolloin kannustimena oli erityisesti taistelu yhdistymisperiaatteesta ja järjestäytymisoikeudesta. Yhdistymisen eli assosiaation käsite laajeni aiemmista sivistys- ja hyväntekeväi-

171 H. Renvall A. Acktéille Muurlasta 11.7.1896. KA.

syyskänneistä vaatimaan kollektiivisella omistuspohjalla olevan tasa-arvoisen, solidaarisen tuotannon toteuttamista. Yhdistystoiminta aktivoitui 1850 lopulla ja voimistui seuraavan vuosikymmenen aikana Euroopassa.¹⁷²

Saksaan oli perustettu jo vuonna 1863 ensimmäinen työväenpuolue, joka lakkautettiin sosialistilakien avulla ja jonka Bismarck julisti laittomaksi. Tilanne muuttui v. 1890, kun lait lakkasivat olemasta voimassa ja työväenliike määritteli ohjelmansa Erfurtin kokouksessa v. 1891. Tanskassa työväenliike aktivoitui Saksan mallin mukaisesti ja vuonna 1888 Kööpenhaminassa pidetyssä kokouksessa määriteltiin liikkeen tavoitteet. Norjan sosiaalidemokraattinen työväenyhdistys perustettiin vuonna 1885 ja toiminta laajeni muun muassa kahden aiheen käsittelyä varten perustetun lehden turvin. Ruotsiin työväenliike asettui Skandinavian maista viimeisenä, kun huhtikuussa 1889 perustettiin sosiaalidemokraattinen työväenpuolue. Ruotsissa puolueen ohjelmaa ei aluksi rakennettu yhtenäiseen sosialistiseen aatteeseen perustuen, mutta 1890 luvulle tultaessa suuret työtaistelut ennakoivat puolueen järjestäytymistä ja sosialistisen ohjelman omaksumista. Aatetta levitettiin lehdistön ja muun kirjallisuuden avulla, joita myös jonkin verran saatiin tuotua sensuurin lamaannuttamaan Suomeen. Ranskaan työväenliike oli ilmaantunut 1870-luvulla, mutta varsinainen aktiivisuus alkoi 1880-luvulla. Vaikutteita liike sai Saksasta. Englannin lakkoliikkeistä uutisoitiin Suomenkin lehdistössä. Venäjän työväenliikkeen alkuvaiheet sijoittuvat 1880-luvulle. Liike toimi maan alla voimakkaan vastustuksen vuoksi. Maanalaisissa kirjapainoissa valmistui lentolehtisiä, joita levitettiin työväestön keskuudessa aiheuttaen lakkovyöryn kutomoteollisuudessa. Yhteydet suomalaiseen työväenliikkeeseen toimivat muun muassa Aleksandra Kollontayn välityksellä.¹⁷³

Työlakoista ja työväestön oloista puhuminen Suomessa tuli ajankohtaiseksi samassa tahdissa kun teollistuminen ja yhteiskunnan rakennemuutos eteni. Sosialismin aatteesta keskustelu levisi Euroopasta lehdistön ja kirjallisuuden sekä aikaansa seuraavan yliopiston aktiivisuuden avulla Suomeen. Vuonna 1896 Renvallin kirjoittama kirje, jossa mainitaan työlakoista, on siis ollut Euroopassa hyvin ajankohtainen ja Suomessa helposti ennustettava lähitulevaisuuden aihe, johon Renvall otti jatkossa kantaa seuraavan kymmenen vuoden kuluessa eri käänteissä.

Jo parikymmentä vuotta ennen Renvallin edellisessä kirjeessä mainittua Euroopassa käyntiä oli Helsingin Kaivopuistoon avattu kesällä 1876 yleinen teollisuus- ja taidenäyttely. Kotimaista teollisuutta oli tuolloin esittelemässä lähes 2000 eri yritystä ja maanviljelysseuraa. Näyttelyn esikuvana olivat suuret maailmannäyttelyt.¹⁷⁴ Kauppayhteyksien rakentuminen Suomessa eteni voimakkaasti, kun maahan valmistui tuhat ensimmäistä rautatiekilometriä 1880-luvun alussa, puo-

172 Alapuro ja Stenius 1987, 9, 29–30.

173 Soikkanen 1961, 32–35. Alapuro ja Stenius 1987, 29.

174 Heikkinen 2003, 281.

li vuosisataa myöhemmin kuin Britanniassa ja hieman myöhemmin kuin Ruotsissa. Rautatie laajeni 4000 kilometriin vuosina 1890–1915 ja rannikkosatamiin yhdistetyistä raiteista kasvoi Suomen tärkein liikenneverkosto, tosin hitaasti. Höyryvoima oli otettu käyttöön Britannian, Saksan ja Ranskan tonnistoisissa jo yli viidessäkymmenessä prosentissa merikuljetuksista 1890-luvulla, kun Pohjois-Euroopassa, myös Suomessa höyryalukset edustivat vasta yli kymmentä prosenttia kauppalaivatonnistosta. Nämä luvut antavat viitteitä siitä, missä tahdissa Suomen teollistuminen ja samalla myös uudenlainen työllistyminen eteni.¹⁷⁵

Edellytyksiä oman talouden kehitykselle antoi vuonna 1860 oman rahayksikön markan erottaminen ruplan kurssista ja sitominen ensin hopeaan v. 1865 ja sitten kultakantaan vuonna 1878. Maan ensimmäinen liikepankki Suomen Yhdyspankki perustettiin v. 1862 pitkään Suomen ainoana rahalaitoksena toimineen Suomen Pankin lisäksi. Jo 1820-luvulta lähtien oli syntynyt pienempiä säästöpankkeja ja myöhemmin 1900-luvun alussa perustettiin osuuskassoja, jotka palvelivat liike-elämän sijasta tavallisia kansalaisia. 1890-luvulta on havaittavissa liike-elämän toimintaedellytysten parantumista. Tuolloin perustettiin Kansallis-Osake-Pankki ja henkivakuutusyhtiö Suomi sekä vakuutusyhtiö Pohjola.¹⁷⁶ Vuonna 1890 perustettu Kustannusosakeyhtiö Otava seurasi hieman aiemmin perustettua Werner Söderströmin kustantamo. Näkyvimmat suomenkieliset pääkaupunkiseudun lehdet alkoivat ilmestyä; ensin 1847–1866 ilmestyneen kansallismielisen *Suometaren* jatkoksi *Uusi Suometar* 1869 ja parikymmentä vuotta myöhemmin *Päivälehti* 1889. August Schaumanin vuonna 1864 perustamasta *Hufvudstadsbladetista* tuli jo 1800-luvun lopussa Suomen suurin päivälehti, kun siihen liittyi lakkautetun *Helsingfors Tidningarin* tilaajakunta.¹⁷⁷

Suomeen perustettu ensimmäinen kotimainen henkivakuutusyhtiö Kaleva, josta myöhemmin tuli Renvallin toimipaikka, vastaanotti ensimmäiset vakuutushakemukset 1. päivä joulukuuta 1874. Pariisissa vuonna 1901 ilmestyneeseen ammattiaikakausjulkaisuun *Moniteur des Assurances*, Renvall kirjoitti henkivakuutustoiminnan kehityksestä Suomessa pohjustaen artikkeliaan Ruotsi-Suomen ajasta lähtien. Artikkelissaan hän kuvaili Suomessa heränneen kansallistunteen vaikuttaneen maan sosiaaliseen ja taloudelliseen kehitykseen: ”Le réveil national, donnant l’impulsion à toute le vie sociale de la Finlande, contribua puissamment aussi à son activité économique.”¹⁷⁸ Kansallistunne – ”kansallinen herääminen” – oli hänen mukaansa innoittanut myös vakuutusyhtiöiden toimintaa Suomessa. Kalevan ja sitä toistakymmentä vuotta nuoremman vakuutusyhtiö Suomen henkivakuutustarjontaa laajennettiin artikkelin kirjoitusvuonna 1901 tarjoamalla va-

175 Kuisma 2006, 258–259.

176 Kuisma 2013, 117, 143–145.

177 Landgren 1988, 300–303.

178 Renvall 1901c, 6.

kuutusta ilman erillistä lääkärin todistusta kaikille halukkaille ja maksukykyisille. Renvall arveli tuolloin tämän olevan uusi käänne kotimaisten vakuutusyhtiöiden elinkaarihistoriassa. Hän mainitsi myös, että vuoden 1899 alusta Suomessa toimi 18 ulkomaista vakuutusyhtiötä, joista seitsemän Ruotsista, neljä Englannista ja Saksasta, yksi Ranskasta ja kaksi Amerikasta. Hän huomautti artikkelissaan erityisesti, että kotimaiset yhtiöt olivat onnistuneet erinomaisesti kilpailijoihinsa nähden.¹⁷⁹

Taustaltaan idealistisen kotimaisen henkivakuutustoiminnan perustamisvaiheissa vedottiin kansalaisiin ja heidän kristilliseen maailmankatsomukseensa. Perheen elatuksesta vastaavan kristillinen velvollisuus oli huolehtia omaisistaan vielä kuolemansakin jälkeen – henkivakuutuksella. Kun Kalevaa ryhdyttiin 1860-luvun nälkävuosien vaiheilla perustamaan, oli menestykselliseen toimintaan vielä matkaa. Renvall perusteli henkivakuutuksen aatteellista pohjaa vuonna 1916 Kalevalle laatimassaan tekstissä vedoten onnellisuuden käsitteeseen. ”Onni on lyhyt ja rajoitettu, jos vain itseemme kohdistamme pyrintömme. Mutta se on rajaton, jos sen suuntaamme ulospäin. Tiedemiehen nautinto ja onni on keksiä totuuden helmiä ja antaa ne ihmiskunnan käytettäväksi, aatteellisen, käytännöllisen toimimiehen pyrkimyksenä on pyrintö hyödyttää ympäristöään ja isänmaanystävän kantavana voimana kaikessa työssään, pyrinnoissään ja kamppailuissaan on palava halu hyödyttää sitä kansaa, johon hän elävästi tuntee kuuluvansa ja joka on hänelle sukupolvien läpi ulottuva kuolematon kokonaisuus. Jokainen ”antava” työ on korkeamman onnenkaipuun, kehittyneemmän sielun ilmaus. Ainoa, joka ihmiselle suo loppumattoman sarjan onnea, on työ sen puolesta, mikä ulkopuolella häntä itseään on hänelle kalleinta.”¹⁸⁰ Henkivakuutuksia kaupattiin vetoamalla aineellista hyvinvointia kestävämpään henkiseen hyvinvointiin. Renvall kirjoitti, että aikaisemmin vakuutuksen ottamista pidettiin vapaa-ajattelijan tekona eli merkinä turhamaisuudesta ja, että meni pitkään ennen kuin se muuttui kunnan miehen siveelliseksi velvollisuudeksi.

Pienen ihmisen asialla – yhdistymällä vahvaksi

Renvall julkaisi vuonna 1901 myöhemmin työoikeuden klassikoihin lukeutuvan kirjasen *Työvälipuheen vapaus ja Elinkeinolaki-komitean työlakko-pykälä*. Kirjasen esipuheessa hän toteaa, että Suomessa tapahtui merkittävä taloudellinen muutos keisarin asetuksella 24. helmikuuta 1868, kun työvälipuhe julistettiin vapaaksi; [”s.o. työmies työnantajan vertaiseksi”]. Tätä asetusta oli seurannut elinkeinoase-

179 Renvall 1901c, 14–15.

180 Renvall : ”Henkivakuutustyö ja aatteellisuus”. Kalevan kirjasia N:o 13, 5, 1916.

tus, joka oli tullut voimaan 31. maaliskuuta 1873. Renvall kritisoi tehtyä ratkaisua ajattelemattomaksi erityisesti työntekijän kannalta. ”Mitättömän vähän ajateltiin, mitä muutos vaikuttaisi työmiehen oloihin.”¹⁸¹ Hän huomautti tekstissään, että työvälipuheen vapaus oli säädetty ajamaan lähinnä tehtailijan etuja, ja että näin toimimalla lainsäätäjät oli halunnut edistää teollisuuden vaatimusten toteutumista.

Tekstissään Renvall keskittyi miettimään, mitä työvälipuheen vapaus merkitsi työntekijälle, joka oli oikeudellisesti asetettu yhdenvertaiseksi tehtailijan kanssa. Hän halusi muistuttaa, että Englannissa vapaan kilpailun seuraukset kurjistivat työmiehen elinoloja teollistumisen alkuaikoina ja tästä viisastuneena valtio oli ryhtynyt työväensuojelulainsäädännön kautta suojelemaan työmiestä. Renvall oli huolissaan työmiehen eduista Suomessa, vedoten siihen, että työväellä ei vielä ollut vaikutusvaltaa lakiasäättävän eduskunnan kokoonpanoon. Tuolloinen lainsäädäntö ei olisi ollut ratkaisu työmiehen etujen turvaamiseen, koska he eivät säätyjen hallitessa ole päässeet siihen vaikuttamaan. Kun Renvall painottaa tekstissään, että ”kaikissa oloissa jopa maissa, joissa yleinen äänioikeus vallitsee, riippuu työväen kohoaminen ensi sijassa sen omasta voimasta, sen omasta tarmosta ja ennen kaikkea sen yhteenliittymisestä”, hän puolsi selvästi ammattiyhdistysten perustamista. Tämän kehityksen etuja hän painotti vielä erikseen artikkelissaan ”Työväen yhteenliittymisen taloudellinen merkitys” *Uudessa Suomettaressa* 17.3.1901, jossa loppuyhteenvetona totesi: ”Mutta missä valtio – kuten meidän päivinämme Englannissa – tarkoin on pysynyt puolueettomana – ovat ammattiyhdistykset muuttuneet sosialismin vaikuttavimmiksi vastustajiksi, samalla kun ne ovat työväen aineellisen ja henkisenkin edistymisen päävartijat.”¹⁸² Järjestäytyminen oli Suomessa käynnistynyt työväenliikkeen esivaiheen, raittiusliikkeen avulla. Raittiuden Ystävät oli suurin 1800-luvun jälkipuolella Suomessa syntynyt joukkojärjestö, jonka jäsenmäärän työväenyhdistykset ylittivät vasta suurlakko-vuonna 1905.¹⁸³

Yhdistymisaatteensa perusteluna Renvall näki työväen yhteenliittymisen ai-noaksi keinoksi nousta yhdenvertaiseksi neuvottelukumppaniksi työnantajan rin-nalle. Tässä yhteydessä hän mainitsi yhdistymisen eduksi myös sen, että työväellä olisi oikeudenmukainen mahdollisuus turvautua työlakoon. Mutta samalla hän varoitteli, ettei lakoon pidä ryhtyä ilman sitä varten koottua rahastoa. Työla-kot olivatkin ajan myötä harventuneet tämän tietoisuuden lisääntyessä. Renvall mainitsi, että Englannissa oli ammattiliittojen kehityksessä edetty jo niin pitkälle,

181 Renvall 1901b, 11. Turunen 1987, 196.

182 H. Renvall: ”Työväen yhteenliittymisen taloudellinen merkitys”. *Uusi Suometar* 17.3.1901d. Suvanto 1994, 179.

183 Renvall 1901b, 20. Sulkunen ja Alapuro 1987, 142.

etteivät liittoon kuulumattomat saaneet oman alansa töitä. Mutta sielläkin rajoitettiin lakko-oikeutta Taff Vale –tuomiolla 1901.¹⁸⁴

Ajatustaan siirtymisestä työehtosopimusjärjestelmän käyttöönottoon, Renvall oli tuonut esille lehtikirjoituksissaan ainakin *Uudessa Suomettaressa* ja *Länsi-Suomen työmiehessä*. Renvall perusteli näkemystään sillä, ettei taistelua työn ja pääoman välillä voinut estää, mutta ”taistelun luonnetta voi suureksi osaksi lieventää ja työkansaa kohottaa korkeammalle kannalle ainoastaan siten, että siirrytään yksityisvälipuheen kannalta yleisvälipuheen kannalle.”¹⁸⁵ Tämän ajatuksen Renvall oli tuonut esiin vuonna 1902 julkaistussa Kansantaloudellisen Yhdistyksen esitelmäsarjan artikkelissa ”Austraalian työväenlainsäädäntö”. Esitelmä pidettiin huhnikuussa 1902 ja se oli tukeutunut ajankohtaisiin Ranskassa vuosisadan vaihteen aikana julkaistuihin teksteihin.

Paitsi työväen yhdistymisen välttämättömyyden sen omien etujen turvaamiseksi, Renvall myös katsoi tarpeelliseksi tarkentaa ja perustella kokonaisnäkemystään siitä, miksi monelta kannalta katsottuna olisi edullista huolehtia työmiehen oikeuksista. ”Työkansan aineellisesta ja henkisestä kohoamisesta on hyötyä koko maalle. On todistettu, että korkeammalle kehittyneen työmiehen työn tuottavuus on etu kaikille. Työväen parantunut taloudellinen tila avaa myös monelle tuotteelle uuden laajan kuluttaja-alan”.¹⁸⁶ Kansantaloustieteilijä perusteli näkemystään ajatellen koko kansan yhtenäistä etua. Suuremman ja vauraamman kuluttajajoukon kansantaloudellista hyötynäkökulmaa arvuuteltiin jo tuolloin.

Työväen luontainen yhteen liittyminen oli Renvallin mukaan kasvattanut sen tietoisuutta omia oikeuksiaan kohtaan ja siksi kaikki yritykset estää tätä kehitystä olivat johtaneet laittomiin liittoihin, jotka ”altistivat herkemmin vallankumouksellisille opeille”, jolloin erityisesti sosialismi oli saanut jalansijaa. Renvall arvioi kirjoituksessaan Englannin mallin mukaista ratkaisua, jossa valtio oli pysynyt puolueettomana osapuolena, ja totesi, että siellä työväen ammattiyhdistykset olivat muuttuneet sosialismin vaikuttavimmiksi vastustajiksi. Hän tiedosti hyvin, että kollektiivinen toiminta antoi työväelle voimia vaatia oikeuksiaan. Kun oikeudet oli saavutettu, niitä hyödynnettiin edelleen muiden etujen ajamisessa. Tämä ketjuuntuminen oli kollektiivisen toiminnan yleinen sääntö.¹⁸⁷

Renvallin tieteellisten julkaisujen julkistamisajankohtana Suomessa työväen aktiiviset yhdistymispyrkimykset olivat pitkään esillä vain lähinnä työväenyhdistyksiin kuuluvia työntekijöitä syrjittäessä, ennen kuin vuoden 1905 suurlakko

184 Taff Vale Railway yhtiö riitautti lakkolaisten toiminnan ja lakkolaiset joutuivat maksamaan yhtiölle menetetyt tulot. Tästä tuli perustava pykälä Britannian työläinsäädäntöön 1901. Se purettiin 1906. www.global.britannica.com. Encyclopedia Britannica, Inc. 2014.

185 Renvall 1902d, 20. Turunen 1987, 196.

186 Renvall 1901b, 24–25.

187 Renvall 1901b, 26. Tilly 1981, 83–107.

muutti tilanteen. Tilanne oli siis täysin päinvastainen, kuin mihin Englannissa oli päädytty tosin pidemmälle edistyneen ja kehittyneemmän teollistumisen ajanjakson kuluessa. Työntekijöiden syrjinnästä ja yhdistymisvapauden rajoittamisesta kehittyivät useimpien tehdaspaikkakuntien ensimmäiset lakot Suomessa: Fiskars 1901, Taalintehtas 1902, Karkkila 1903, Varkaus 1904. Renvall itse oli asianajajana selvittämässä Kyminyhtiön Voikkaan paperitehtaan lakkoa 1904.¹⁸⁸

Sosialismin aatteen leviämisen ajanjaksoon liittyi myös merkintä Suomen Työväenpuolueen kokouksesta Forssassa 17.–20.8.1903, jossa laadittiin tarkka puolueohjelma ja päätettiin nimenmuutoksesta Sosialidemokraattiseksi puolueeksi Suomessa. Alustavia tunnusteluja puolueen nimenmuutoksesta ja ohjelman asettumisesta marxilaisiin puitteisiin oli tehty jo Viipurin puoluekokouksen yhteydessä heinäkuussa 1901. Johtavan komitean jäsenistö suhtautui kuitenkin vielä varovaisesti siihen ajatukseen, että sosialistiset tunnukset olisi heti omaksuttu avoimesti.¹⁸⁹

Työlakko-oikeuden puolustajana Renvall esiintyi eurooppalaisittain varsin uudistusmielisenä. Aikalaisvertailuna voi mainita myös Ruotsissa 1899 hyväksytyn Åkarpin lain, jonka perusteella pelkkä yrityskin pakottaa työhaluinen luopumaan työnteosta oli rangaistava teko. Työhaluisten suojaamiseen ja lakkojen kriminalisointiin tähänneitä toimia oli käynnissä laajasti eri puolilla Eurooppaa. Italiassa ja Saksassa työlakko-oikeusehdotukset olisivat kaatuneet poliittiseen vastustukseen.¹⁹⁰ Työlakko-oikeuden ajaminen ja työväenluokan olojen parantamiseen keskittynyt eurooppalaisista yliopistoista oppeja imenyt kansantaloustieteilijä pyrki osaltaan toteuttamaan 1800-luvulla tai taustaltaan jo Ranskan vallankumouksen ajoilta alkaen muotoutuneiden sosiaalisten liikkeiden ohjelmaa. Ranskan valistus oli yhteiskunnallinen liike ja jälkepäin tulkittuna myös sosialistinen.¹⁹¹ Näiden kansanliikkeiden tai yhdistysten ohjelma perustui usein poliittiseen, laajempien kansanosien hyvinvointiin pyrkivään toimintaan. Pohjoismaissa toiminnan ytimessä oli yhteiskunnallisen muutoksen aikaansaaminen, demokratisoiminen, ”kansan tahdon” laajempi laillinen toteutuminen. Pohjoismaita yhdisti luterilainen kirkko ja muihin verrattuna laajemmat kansalaisoikeudet. Tanska oli tässä suhteessa edelläkävijämaa.¹⁹²

Suvanto linjaa Renvallin myötäilleen oppi-isäänsä Lujo Brentanoa, joka halusi

188 Stenius 1977, 90. H. Renvall: ”Mihinkä raukesivat sovinnonhieromiset Voikassa?” HS 17.11.1904. KK. Anon.: ”Voikkaan lakon sovittelu ei onnistunut”. HS 7.12.2004. KK. Lakon selvittelystä enemmän luvussa V.

189 Soikkanen 1961, 85–88.

190 Ruotsissa työnantajat pitivät yhdistysten valtaa liian suurena ja saivat läpi 1899 valtiopäivillä Åkarpin lain, joka rajoitti työmiehen vaikutusmahdollisuuksia työmarkkinoilla. Aatsinki 2008 s. 49. Turunen 1987, 196.

191 Merkittäviä valistusfilosofejia mm. Denis Diderot, Françoise-Noël Babeuf, joka mainitaan tutkimuksissa ”ensimmäisenä vallankumouksellisenä kommunistina”, Voltaire (Françoise-Marie Arouet), Jean-Jacques Rousseau. Sosialismi ja kommunismi aatesuuntana syntyi teollisen vallankumouksen aikana 1800-luvulla. Kunnas 2013, 637–638.

192 Tilly and Wood 2009, 58–59. Honneth 2010, 42–47.

välttää valtion turhaa puuttumista talouselämään ja kannatti vahvan, itsenäisen antisosialistisen työväenliikkeen luomista työnantajan vastapainoksi. Uusliberaalit nuorsuomalaiset asettivat tavoitteekseen intressiedustukseen pohjautuvan markkinatalouden. Nuorsuomalaiset olivat lähellä teollisuutta ja vanhasuomalaiset maataloutta.¹⁹³

Kansanvaltaiset ajatukset taustalla

Pariisista syksyllä 1902 Helsinkiin palattuaan Renvall oli perustanut lakitoimiston Kaarlo ”Igge” Ignatiuksen kanssa Aleksanterinkadulle Pohjolan taloon. Renvall levitti ajatuksiaan työväenlainsäädännöstä päivälehdissä, joiden sivuilla hän esiintyi myös asianajajana. Puolisolle syksyllä 1902 kirjoitetuista kirjeistä ilmenee, että hän on puolustanut käräjillä työväenyhdistyksen etua vastapuolenaan panimon omistaja, suurliikemies Paul Sinebrychoff.

Eilen aamupäivällä sain Raastuvanoikeudessa pitää suuren saarnan jutussani ”Suomen Kansaa” vastaan. Olen kai jo sinulle kertonut, että olin erään työväenyhdistyksen asiamies, jota yhdistystä mainittu lehti oli syyttänyt rikoksesta. Sinä ehkä tiedät, että tuo lehti on työnantajain, varsinkin Sinebrychoffin, kannattama ja levitetään kaikilla keinoin työväen keskuuteen vaikka se kaikissa kysymyksissä vastustaa työväen intressejä. – tänään oli Päivälehdessä pitkä referaatti jutusta, U.S:ssa lyhenne ja Hbl:ssa ei mitään. Asia lykättiin ensi kuun 8. p:ään.¹⁹⁴

Sanomalehdistön jakautumisesta poliittisiin kannatusryhmiin näkyy kirjeessä merkkinä Renvallin maininta siitä, että Hbl:ssa ei ole ollut aiheesta mitään mainintaa. Työväenyhdistys oli osoittanut erityistä kiinnostusta Renvallin työpanokseen, koska samana syksynä kirjoitetuista kirjeistä löytyi vielä toinenkin merkintä yhdistyksen ja Renvallin yhteydenpidosta.

Kun tulin kotia oli täällä vieraita, sillä tänään on äitini syntymäpäivä. Kun olin jonkun hetken istunut soitettiin Työväenyhdistyksestä ja pyydettiin anteeksi, että oli erehdyksestä ilmoitettu, että tänään pitäisin esitelmän ja paljon ennen määrätunnin oli sali väkeä täynnä. Kysyvät, enkö voisi tulla

193 Suvanto 1994, 180.

194 H. Renvall A. Acttelle Helsingistä 12.10.1902. KA. Iltapäivälehti *Suomen Kansan* ensimmäinen numero ilmestyi joulukuun lopussa 1900 ja viimeinen 1905. Lehti profiloitui suomenmieliseksi ja se painotti kansanvalistusrienteja, raittiusasiaa sekä työväen- ja torpparikysymyksiä sivuillaan. 29.12.1900 *Suomen Kansa*.

jostakin puhumaan. En olisi tahtonut, mutta kun rukoilivat ja minulla oli valmiiksi kirjoitettu esitys, jonka teollisuusvaliokuntaa varten olin valmistanut, suostuin. Kello ½ 5 olin puhumassa ja olen sieltä juuri palannut. Se kävi koko hyvin, vaikka pelkään ettei esitykseni kaiken kohdin ollut tarpeeksi kansantajuista. Innostuneesti taputtivat lopussa käsiään.¹⁹⁵

Renvallin kirjoituspöydän laatikosta oli löytynyt teollisuusvaliokunnassa esitettäväksi valmisteltu puhe, joka aiheensa puolesta ilmeisesti soveltui myös Työväenyhdistyksen kokoontuneelle yleisölle. Esitelmässään Renvall kertoi Ranskan uusimmasta työväenlainsäädännestä. Teollisuusvaliokunnassa kuulijakunnan intressit todennäköisesti liittyivät yritysten toimintaedellytysten kehitykseen ja edunvalvontaan, ja oli selvää, että työväestön aktivoituminen oli myös teollisuusvaliokunnan kannalta varteenotettava tekijä. Luentosarja on ollut monipuolisesti hyvin ajankohtainen ja myös siksi suosittu. Renvall myös pyrki pitämään esitelmäänsä Kansantaloudellisessa yhdistyksessä, joka oli ilmeisen arvostettu akateeminen foorumi.¹⁹⁶

Renvall vietti aikaansa Pariisissa tutkien Ranskan työväenlainsäädännön kehitystä, ja piti aiheesta esitelmän Työväenyhdistyksessä syksyllä 1902. Hän ei ehkä ole päässyt pitämään Kansantaloudelliseen yhdistykseen esitelmäänsä toiveensa mukaisesti, ainakaan siitä ei ole jäänyt mitään merkintää yhdistyksen toimintakertomukseen. Mutta sen sijaan hän valmisteli yliopistolle aiheeseen liittyvän luennon, jonka ajankohtaa hän hieman hämmästeli. Vaikka aihe oli vetovoimainen, yleisömenestys ei ole lauantai-iltana ollut kovinkaan hyvä.

Ensi lauantaina ½6 – ½ 8 pidän ensin luentoni „ammattiyhdistyksistä ja niiden sosialisesta merkityksestä.” (Le rôle social des syndicats) Saa nähdä, saanko paljonkaan kuulioita. Nyt löytyy paljon luentoja, suomenkielisiäkin ja minun on täytynyt ottaa niin myöhäisen ajan jota en ole aikoihin nähnyt.¹⁹⁷

Syksyllä 1902 pidettyjen luentojen sarjaa täydentää vielä merkintä marraskuussa työväenyhdistyksessä pidetystä esitelmästä.

Muuten on minulla kylläksi työtä taas ainakin koko ensi viikoksi, niitten mihinkään tule ehtimään. Paitsi luentoni lauantaina, joka aina vie paljon aikaa, on minulla esitelmä pidettävä työväenyhdistyksessä. Puhun Millerand'in lainsäädäntätyöstä. Toivon, että se on kehittävää laatua työ-

195 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 22.11.1902. KA.

196 H. Renvall A. Acktéille Helsingissä 29.10.1902. KA.

197 H. Renvall A. Acktéille Helsingissä 17.09.1902. KA.

väelle. Esitelmästäni kansantaloudellisessa yhdistyksessä tuskinpa tulee mitään. Siltä ainakin näyttää. Mitä minulla on aikaa vapaata, saan käyttää mainittuun esitelmään, sillä luulen, että menee paljon aikaa saadakseni esitykseni kansantajuiseksi.¹⁹⁸

Kirjeessä mainittu ranskalainen Alexandre Millerand oli lakimies ja poliitikko ja myöhemmin 1920-luvulla Ranskan pääministeri ja presidentti. Hän esiintyi vuonna 1883 oikeudessa puolustamalla muutamia lakkojohtajia ja hänen toimintansa kauppaministerinä 1899–1902 nostatti Ranskan sosialistien joukossa myrskyä enteilevän kysymyksen sosialistisen poliitikon osallistumisesta porvarilliseen hallitukseen. Millerand oli riippumattomien sosialistien ryhmän johtohenkilö. Hänen ohjelmassaan oli pyrkimys parantaa työoloja ja uudistaa kauppalaivastoa sekä kehittää ulkomaankauppaa, koulutusta ja postilaitosta. Hän ei kuitenkaan vakuuttanut riitaisaa sosialistipuoluetta, josta hänet haluttiin erottaa. Millerand etääntyi puolueesta ja hänet erotettiin v. 1904. Hän toimi lehtimiehenä *La Justice* -lehdessä ja 1889 perustamassaan *La Voix* -lehdessä.¹⁹⁹

Renvall on valikoinut esitelmänsä aiheeksi hyvin ajankohtaisen ranskalaisen poliitikon esittämiä ajatuksia. Millerandin toiminta poliitikkona ja lehtimiehenä oli hyvin lähellä Renvallin omaa profilia. Tämän ranskalaisen poliitikon vaikutus ja merkitys on Renvallin ajatusmaailmalle ollut ilmeinen. Marraskuisessa kirjeessä v. 1902 oli esillä luennoitsijan pyrkimys antaa kansantajuista ja ajankohtaista tietoa valikoidulle kohderyhmälle.

Millerandin merkitystä Renvallin ajatuspohjalle voi tarkastella myös vuoden 1902 *Valvojan* sivuilla käydystä Renvallin ja Ernst Neoviuksen välisestä väittelystä, joka koski Renvallin tulkintaan Adolf Wagnerista ja hänen sosialismin käsitteestään. Vastauksessaan Neoviuksille Renvall on viitannut Millerandin Saint Mandéssa 30.5.1896 pitämään puheeseen ”Le Programme de Saint-Mandé”, jossa Millerand esitti kolme sosialisteja yhdistävää periaatetta Ranskassa. Riitaisia sosialisteja yhdistämään pyrkivää julkista puhetta ryhdyttiin käyttämään käsitteenä tarkoittaen Ranskan sosialismin ohjelmaa. Ernst Neoviuksen kritiikki kohdistui Renvallin vastailmestyneen Herknerin ”Työväenkysymys”-teoksen suomennoksen arvosteluun, joka myös ilmestyi vuonna 1902 *Valvojassa*.²⁰⁰

Renvallin eurooppalaisista aatesuuntauksista omaksuttu kansanvaltainen ajattelutapa ilmenee hyvin saksalaisen Herknerin teoksen suomennoksen arvostelun yhteydessä ja ranskalaisen sosialistin Millerandin kollektivistiseen suuntaukseen

198 H. Renvall A. Actéille Helsingissä 10.11.1902. KA.

199 Bezbakh 2005, 135–137. www.en.wikipedia.org/wiki/Alexandre_Millerand. (5.5.2015).

200 Renvall 1902b, 334. Renvallin vastaus Neoviuksen kritiikkiin *Valvojassa*. Renvall 1902c 22, 632. Tästä enemmän luvussa V. Millerandin merkityksestä enemmän. Programme de Saint-Mandé. www.centenaire parti-socialiste.fr. 2005. (9.5.2015).

vetoavassa perusteluissa. Tämä ajattelutapa tulee ilmi myös arkisten työtilaisuuksien valinnoissa. Renvallin maine työväen asianajajana oli kirjeenvaihdon merkintöjen perusteella saanut jonkinlaista jalansijaa. Sekin on merkille pantavaa, että hänen syksyllä 1902 perustamansa asianajotoimisto työllistyi työväen lakko-oikeuteen liittyvällä asialla tammikuussa 1903. Kirjeessä hän mainitsee erikseen, miten hänen toimistonsa ajaa Viipurissa ilmennyttä riita-asiaa työväen puolella.

Tänään on meillä ollut koko paljon juoksuja toimistossa. Saimme asian Viipurin helmik. 7 p:ksi; helmikuun 9 p:nä on meillä juttu Raumalla ja tänään saimme jutun maaliskuuksi Etelä-Savoon ja toinen siellä päin on meillä entisestään. – Juttu Viipurissa on hyvin tärkeä periaatteellisessa suhteessa, se koskee työväen oikeutta tehdä työlakkoa. Me olemme työväen puolella. Työmies, joka oli konttorissamme, kertoi, että minulla jo on „niin suuri maine heidän piirissään, etteivät koskaan kääntyisi kenenkään muun puoleen. – Minä en kuitenkaan voi tuona päivänä lähteä, sillä se on lauantai, joten Igge saa matkustaa.²⁰¹

Erityisesti kirjattu työmiehen lausuma Renvallin laajalle levinneestä maineesta on hyvä nostaa tarkastelun kohteeksi. Vielä 1904 häntä luotettavan maineensa vuoksi pyydettiin toimimaan myös Kyminyhtiön Voikkaan paperitehtaan lakon sovittelijaksi. Tuolloin hän toimi myös *Helsingin Sanomien* päätoimittajana syyskuusta 1904 lähtien.²⁰² Nuorsuomalaisen puolueen jäsenistössä Renvall asettui jyrkän perustuslaillisuuden kannattajaksi. Työmiehen etuja työlainsäädännön perustaksi ajanut Renvall leimattiin suurlakon ajan tiukassa poliittisessa kädenväännössä erityisesti työväestön ajamien etujen vastustajaksi, kun hän oli painottanut Venäjäkysymystä työväenkysymyksen sijaan vuosien 1904–1905 valtiopäivillä. Tuolloin nuorsuomalaisten perustuslaillisten ryhmä oli jarruttanut tärkeiden uudistusten kuten äänioikeisuusudistuksen, alkoholilainsäädännön ja työväenliikkeen ajamien sosiaalisten reformien voimaan saattamista vedoten yhteiskunnassa vallitseviin laittomiin oloihin.²⁰³ Renvall ei kuitenkaan luopunut ajamasta työväen asiaa ja painotti erityisesti ammattiyhdistysliikkeen edistämistä yhtenä osana työväenlainsäädäntötyötä. Liikkeen toiminnan muuttuessa enemmän järjestysvaltaongelmaksi ja sen asiasisällön painottuessa enemmän Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen johtajan Kautskyn jyrkän linjan sosialismia kannattavaksi, etääntyi Renvall tukemasta sen toimintaa.²⁰⁴

Renvall on jo vuonna 1901 ollut mukana hahmottelemassa työehtosopimus-

201 H. Renvall A. Acketille 26.1.1903. KA.

202 Voikkaan lakon vaiheista tarkemmin luvussa V.

203 Turunen 1987, 195. Juva 1937, 305–311.

204 Turunen 1987, 208. Soikkanen 1961, 105–111. Kujala 2003, XX.

järjestelmän käyttöönottoa ja jatkanut tästä aiheesta vielä 1906 suurlakon jälkeen *Valvojassa*, jossa hän totesi, että ”ammattiyhdistysliikkeen edistäminen on uuden-aikaisen työväenlainsäädäntömme johtava aate”.²⁰⁵ Hän ilmoitti myös julkisesti mielipiteensä siitä, että yksikamarisen eduskunnan tärkein tehtävä oli kansanvaltaisen työväenlainsäädännön aikaan saaminen. Kun hänet sitten leimattiin äänioikeusasian vastustajaksi Säätytalolla 14.4.1905 ja nimettiin työväenliikkeen kannattajien piirissä petturiksi, on perusteltua todeta reaktion olleen hetkittäisen joukkohysterian tuotos, kun poliittista kansalaisuutta vaatinut joukko huusi alas eurooppalaisessa vertailussa menestyksekkään lakko-oikeuden puolustajan.²⁰⁶ Ristiriitaan päätyneen tilanteen taustoja voi tarkastella esimerkiksi aiemmin mainitun Voikkaan tehtaan lakonselvitys vaiheiden käännteistä. Vielä 1904 marraskuussa työväenliikkeen kannattajakunta oli jossain määrin yhteistyöhaluinen perustuslaillisten suuntaan, mutta epäluuloisuus teollisuuspiirejä kohtaan syveni, kun lakossa välittäjänä toiminut perustuslaillisten johtoon kuuluva Renvall taipui puoltamaan työnantajaa.²⁰⁷ Nuorsuomalaisten perustuslaillisten ja työväenliikkeen välit heikentyivät suurlakon aikana.

Kansallistunteen herääminen heijastui paitsi liike-elämän kehityksessä niin myös sosiaalisen elämän tiivistymisessä Suomessa monitahoisesti. Fennomaanien sivistyneistö ryhtyi käytännössä 1870-luvulla rakentamaan yhteyksiä ”kansaan”. Kansanopistotoimintaan kiinnittyminen oli osa myös fennomaanien ja Suomalaisen puolueen uutta poliittista strategiaa, jonka pyrkimyksenä oli korostaa yhteyttä kansaan ja myöhemmin vielä tiiviimmin tukeutua ohjelmallaan ”kansan tahtoon”. Samaan aikaan maaseudun väestö vähitellen aktivoitui yhdistys- ja muuhun vapaaehtoistoimintaan. Tämä selkeä toiminnan muutos on havaittavissa esimerkiksi huvitilaisuuksista 1850-luvulta 1870-luvulle tehdystä kartoituksesta, josta ilmenee että huvitilaisuuksien määrä tällä ajanjaksolla nousi muutamasta kymmenestä jopa yli viiteensataan. Tilastollisissa tutkimuksissa havaittiin myös, että sosiaalisen toiminnan muutos näkyi herkemmin seudulla, jonne teollistuminen oli laajentunut. Erityisesti teollisuuspaikkakunnille rakentui yhdistys- ja koustoiminnan keskuksia.²⁰⁸

Teollistumista ja työväen muotoutumista ryhmäksi Tampereella ajanjaksolla 1820–1920 selvitellessä tutkimuksessa havaittiin, että työväestön yhteiskunnallista ja poliittista heräämistä ei voida selittää olosuhteiden kurjistumisella tai työhön liittyvillä ristiriidoilla, vaan tehtaan luomalla yhteisyydellä; ”tehtaan valolla”, joka edesauttoi työntekijän aseman parantumisesta ja henkilökohtaisen vapauden lisääntymistä. Samassa tutkimuksessa on tiivistetty, että työväenliikkeen juuret

205 Renvall: ”Kansanvaltaisen työväenlainsäädännön johtavasta aatteesta”. *Valvoja* 1.1.1906.

206 Turunen 1987,196. Alapuro ja Stenius 1987, 38.

207 Soikkanen 1961, 110–111.

208 Lehtonen 1994, 136–137.

eivät löydy alistetun palkkatyön asetelmista, vaan ne ilmenivät porvarillisessa sivistysliikkeessä; tehtaanisäntien ja fennomaanisen sivistyneistön perustamissa seuroissa.²⁰⁹

Suomalaisen sosiaalipolitiikan juuret ovat löydettävissä 1800-luvun jälkipuoliskon hyväntekeväisyystoiminnasta. Säätyläisnaiset ja heidän perustamiensa rouvasväenyhdistysten ylläpitämät hyväntekeväisyysjärjestöt pyrkivät lievittämään erityisesti esikaupungeissa elävien lasten inhimillistä hätää ja puutetta. Tämän toiminnan kautta työväestön alkeelliset olot tulivat sanomalehdistössä julkisen keskustelun kohteeksi.²¹⁰ Taustaltaan yleiseurooppalainen toiminta järjestäytyi moninaisten yhdistysten myötä käytännöllisemmäksi ja sitä pystyttiin laajentamaan olemassa olevilla resursseilla. Kirjallisuutta ja esittävää taidetta seuraava yleisö tutustui moderniin naturalistiseen perheidylliin ja uusiin moraalikäsitteisiin. Sosiaalinen tiedostaminen sai jalansijaa näissä puitteissa myös Suomessa. Norjalaisen Henrik Ibsenin näytelmä *Nukkekot* (*Ett dukkehjem*, 1879) otettiin vastaan tyrmistyneesti, mutta sen vaikutus näkyi myöhemmin myös vapaamielisen, nuorsuomalaisen Minna Canthin varsin realistisessa tuotannossa.²¹¹

Suomen oloissa ”kansan tahto” ei kehittynyt ylhäältäpäin annettuna, vaan aktiivisessa järjestötoiminnassa mukana olleiden yksilöllisten toimijoiden esimerkin saattelemana. Tämän toiminnan kautta levittyi laajemmille kansankerroksille varsin porvarillinen kansalaisen itsehallinta- ja omavastuuishanne. 1900-luvun alun työväki keskittyi varmasti pääsääntöisesti olemassaolonsa turvaamiseen, ja siksi omien valintojen tai tuntojen siirtyminen käytännön toiminnaksi toteutui hitaasti. Päälle kaatuvien pakkojen maailmassa henkiinjäämisen rajoilla tyydytään vain reagoimaan.²¹²

Yhdistystoiminnan lisääntyminen vilkasti kulttuurielämää ja yhä suurempi osa toiminnasta sijoittui sekä kaupungeissa että maaseudulla ulkopuolisiin vapaamuotoisiin organisaatioihin. Tämä sama muutos toteutui myös elinkeinoelämässä. Elinkeinovapautta on lisätty Suomessa vuodesta 1868 alkaen ja siitä on säädetty laissa vuonna 1879 annetussa asetuksessa.²¹³ Senaattori Leo Mechelinin johtama liberaalipuolue kannatti voimakkaasti elinkeinovapauslakia, jolloin Suomessa luovuttiin elinkeinoelämän sääntelystä. Tällä oli virkistävä vaikutus elinkeinoelämään, mutta sillä oli myös välittömiä seurauksia yhdistystoiminnalle. Koska työsuhteita ei enää varsinaisesti valvonut mikään virallinen toimija, katsottiin kuitenkin tarpeelliseksi torjua ja tasoittaa työläisten ja työnantajien välistä erimielisyyksiä. Tähän tarkoitukseen oli vuoden 1879 elinkeinovapauslakiin

209 Haapala 1986, 341–342.

210 Paaskoski 1997, 95. Leskinen ja Moilanen 2006, 222. Liikanen 1995, 325.

211 Siltala 1999, 312, 317–319.

212 Siltala 1999, 511, 529.

213 Finlex, Laki elinkeinon harjoittamisen oikeudesta (122/19). www.finlex.fi.

kirjattu määräys eri kaupunkien käsityöläisten ja tehtailijoiden pakollisista yhdistyksistä. Näiden yhdistysten tuli riitatilanteissa valita välittäviä toimikuntia, joissa myös työntekijöillä oli edustajansa. Tuolloin yhdistykset olivat järjestäytyneet paikallisesti eivätkä teollisuusaloittain ja niiden merkitys oli pienimuotoista eikä läheskään valtakunnallista. 1880-luvun puolivälistä alkaen perustettuja ammattiyhdistysliikkeitä voidaan jo nähdä pyrkimässä valtakunnallisiksi toimijoiksi. Ne pyrkivät kokoamaan teollisuusaloittain työläiset ja työnantajat yhdistyksiin, joissa työsuhteita sitten patriarkaalisissa kehyksissä säädeltäisiin. Tätä jaksoa kutsutaan työväenliikkeen historiassa wrightiläiseksi kaudeksi.²¹⁴ Sääty-yhteiskunnan toimintaperiaatteiden näkökulmasta wrightiläisen työväenliikkeen esittämä yhteistyömalli työnantajien ja -tekijöiden välillä oli hyvin uudistusmielinen ja omana aikanaan jopa radikaali.

Pienteollisuuden harjoittaja, rottinkitehtailija Viktor Julius von Wright käynnisti Helsinkiin työväenyhdistyksen toiminnan vuonna 1883 lähinnä sen henkisenä johtajana. Kaupunkiin muodostui myöhemmin työväenyhdistysten keskusjohto. Vuosisadan vaihteen tuntumassa työväenyhdistyksiä toimi Suomessa jo yli 30. Von Wright oli erityisesti Nürnbergissä oleskellessaan tehnyt havaintoja teollistuvan yhteiskunnan sosiaalisista ongelmista. Tuolloin esillä olleet sekä sosialismin vastaisuus että kannatus olivat antaneet vaikutteita hänen ajatuksilleen. Vaikuttavin aatteellinen pohja löytyi kuitenkin Kööpenhaminasta konservatiivisen Arbeiterforeningen av 1860 -yhdistyksen piiristä. Wrightiläisen työväenliikkeen aatteellisena pohjana oli sosiaaliliberalismi, johon liittyi työväestön elinolosuhteiden kohentaminen. Vallankumouksellinen sosialismi näytti kaatavan kaiken perinteisesti arvokkaan ja von Wright pyrki toiminnallaan estämään sen radikalisoitumisen sosialistisiin yhdistyksiin ennakoimalla sitä ruokkivat arkielämän epäkohdat. Sosialismin nousua edistivät teollisuuden mukanaan tuomat olosuhteet, ja von Wright vakuuttui, että työväestön olosuhteisiin vaikuttamalla ja yhdistystoimintaan kannustamalla saataisiin aikaiseksi myönteistä ja ennen kaikkea maltillista kehitystä.²¹⁵

Työväenliike ja kansakoululaitos ilmaantuivat samoihin aikoihin tarjoamaan erityisesti maaseudun väestölle modernin maailmankuvan käsitteistöä. Kansakoululaitos Suomessa edusti pääosin porvarillisia arvoja opettajistonsa tuella ja työväestö suuntasi arvomaailmansa suurelta osin sosialistiseen aatevirtaukseen.²¹⁶ Tämän ristiriitatilanteen aatepohjaa kuvaa hyvin sosiaali- ja kulttuurihistorian tutkijan, professori Aimo Halilan esittämä kysymys: olivatko kristillis-liberaalinen kansakoulu kansallisine ihanteineen ja kansainvälinen sosialidemokratia

214 Stenius 1977, 84.

215 Soikkanen 1961, 21–22.

216 Alestalo 1977, 100.

yhdistettävissä.²¹⁷ Tilannetta voi edelleen pyrkiä hahmottamaan tiedostamalla, että alkuaikojen kansainvälisen työväenliikkeen aatepohja, sosialismi, oli saanut jalansijaa huomattavasti teollistuneemmassa ympäristössä kuin missä Suomi tuolloin oli. Varhaiselle työväenliikkeelle olikin Suomessa tyypillistä henkinen ja aatteellinen värikyys sekä toimijoiden loputtomat vivahteet. Erityispiirteinä muihin Euroopan maihin verrattuna on syytä mainita, että suurin osa Suomen työväenliikkeen kannattajista kuului nimenomaan maaseudun tilattomaan väestöön.²¹⁸

Yksilön oma vastuu muutoksesta korostui ja toisaalta ajatus siitä, että parannukset yksilön elämässä riippuivat yhteiskunnan muutoksesta joukkovoiman paineessa. Mielenkiintoinen välimuoto tässä kuviossa on ollut raittiusliikkeen toiminta, joka painotti selkeästi yksilön toimintaa, mutta samalla huomioi myös joukkovoiman mobilisaation keinona, jolla se saattoi vaikuttaa kieltoain säätämiseen. Tämä oli raittiusliikkeen yksi keskeinen päämäärä. Vuoden 1896 aikana tuli merkittävä muutos yksilökeskeiseen toimintaan, kun sosiaalinen tendenssi voimistui. Aluksi tämä muutoksen airut näkyi lakkoliikkeinä ja vuotta onkin kutsuttu punaiseksi lakkovuodeksi. Kokeilu wrightiläisillä ammattiyhdistysliikkeillä päättyi omaan mahdottomuuteensa, kun vapaalle ammattiyhdistystoiminnalle oli samanaikaisesti luotu perusta. Lakkojen yleistyminen oli merkki siitä, että sääty-yhteiskunnan rakenteisiin perustuvat patriarkaaliset yhteistyömuodot alkoivat murentua. Lakkoaseen käyttö ja oikeus lakkoon katsottiin yhdistymisvapauden takaamiksi, joten sen kriminalisointi ei onnistunut. Tänä aikana toimineet jälkikäteen arvioituna huomattavat lainoppineet muiden muassa K. J. Ståhlberg, Heikki Renvall ja Wilhelm Chydenius puolustivat avoimesti lakko-oikeutta.²¹⁹

Renvallin mietteitä sosialismin kehityksestä.
Ranskan vai Saksan sosialismia?

Renvall kertoi heinäkuussa 1896 kirjoitetussa kirjeessään omia ajatuksiaan sosialismista kihlatulleen Aino Acktéille. Tässä kirjeessä Renvall käy läpi erilaisia ristiriitaisia vaiheita, joita hänellä oli miettiessään sosialismin merkitystä hänen omaan aatemaailmaansa. Renvall eritteli selkeästi perustellen oman ratkaisunsa sosialismin aatteen suhteen.

Sanoin sinulle kerran, että tunnen että edessäni on ristitie, että elämänsäni ratkaiseva hetki on tulossa. Minun täytyy tehdä vaali, vaikein mikä voi löytyä. Kuten tiedät tutkin vähäsen sosialismia Ranskassa. Luulin siinä

217 Alestalo 1977, 100.

218 Alestalo 1977, 101–102.

219 Stenius 1977, 88.

löytäväni muutamia kultajyviä, joita tahdoin Suomessa kylvää ja niin jotain tehdä. Olen aina ollut kunnianhimoinen. Pidin siitä ja rupesin sitä yhä enemmän rakastamaan kun sinäkin sanoit siitä pitäväsi. Luulin sen puolesta kannattavan elää. Mutta mitä se sisälsi? Oma kunnia ja ihmisten ihailu se olisi elämän varsinainen päämäärä, vaikka sanoisin, uskottelisin itselleni ja muille että se olisi ainoastaan taistelu aatteen ja ihmiskunnan sorrettujen puolesta. Herra Jumala! Mikä loka! Valeellisuus olisi onneni ylläpitäjä ja elämäni yllytin! Ei. Olin todellakin huonolle tielle joutunut. Ja kuka tietää, miten pitkälle olisin mennyt sitä uraa ellei käteeni olisi osunut kirja, joka sai minut pysähtymään. Kirja oli tanskalainen, nimeltään ”Livslogn og livssandhet” erään entisen darvinistin ja ateistin kirjoittama, joka nyt on kääntynyt takaisin kristinuskoon ja ent. ystävilleen siinä puolustaa muutoksensa. Kirja on ilmestynyt ruotsiksikin. Kun tavataan, tahdon sen sulle antaa. Se on erittäin vaikuttava. Se hajoitti vaivalla itselleni rakentamani maailman käsitykseni perusteet ja epäröiden epäilen mitä tietä minun tulee ottaa.²²⁰

Renvallin kirjeestä voi tulkita, että hänen suhteensa sosialismiin oli ollut ankaran pohdinnan alla jo pitkään, koska sen varaan oli jo ehditty rakentaa oma maailmankäsitys. Hänen isänsä arkkipiispa T.T. Renvall oli todennut jo Turun pappeinkokouksessa 1890, että ”socialismi on mitä jyrkimmin ristiriidassa kristillisen maailmankäsitelmän kanssa.”²²¹ On varsin todennäköistä, että asiasta oli keskusteltu myös Renvallin kotona muutaman vuoden ajan. Renvall jatkaa vielä kirjettään kertomalla syvällisempiä ajatuksiaan.

Tahtoisin sinulle tästä puhua. Kirjoittaminen on kuitenkin kankeata. Järki uskontoni on tehnyt auttamattomasti haaksirikon. Toivottu kompromissini Jumalan ja maailman välillä on mahdottomaksi käynyt. Vaativammin kuin koskaan ennen on edessäni tuo vaikea vaali: Kristus tai maailma, kun totuuden voisni löytää! Ettei se löydy maailmassa sen tiedän, mutta löytyykö se Kristuksessakaan. Mutta elämä ilman totuutta, voiko se tarjota onneakaan? Oi kun pääsisin selville! Ja sinä myös.²²²

220 Johannes Jørgensen ”Livslogn og livssandhet” 1896, suom. Saimi Järnefelt ”Elämänvalhe ja elämäntotuus” 1896. Johannes Jørgensen tunnetaan Tanskassa runoistaan ja maailmalla pyhimyselämäkertoista. Nuorena Jørgensen erosi kirkosta ja liittyi sosiaalidemokraatteihin. J. oli nuorten runoilijoiden piirin vetäjä, toimitti yhteistä taustaltaan kristillistä lehteä *Taarnet*. Jørgensen kääntyi katoliseen uskoon vuonna 1896, ja tähän vaiheeseen liittyy Renvallin lukema kirja. Jørgensen muistetaan elämäkerrasta *Den hellige Frans af Assisi*, 1907, jota on käännetty melkein yhtä paljon kuin toisen tanskalaisen kirjailijan H. C. Andersenin satuja. W. Glyn Jones: Johannes Jørgensen. 1969. H. Renvall A. Acktélle Muurlasta 1.7.1896. KA.

221 Soikkanen 1961, 142. Sit. Protokoll fördr vid pressmötet i Åbo den 10–17 september 1890.

222 H. Renvall A. Acktélle Muurlasta 1.7.1896. KA.

Miksi tai mikä sai Renvallin kyseenalaistamaan sosialismin aatteen? Kirjeen tekstistä päätellen hän liittää sosialismiin kiinnittyvät pohdintansa onnellisen elämän ja totuuden käsitteisiin sekä niitä arvottavaan uskontofilosofiaan. Pienen, vihreäkantisen ja ristinmerkillä kuvioidun Johannes Jørgensenin kirjoittaman kirjasen *Livsløgn og livssandhet* (1896) on täytyntä olla sisällöltään kristillisen kotikasvatuksen saaneelle Renvallille erittäin merkityksellinen, koska hän on kirjeestä päätellen voimakkaasti samaistunut sen aatteelliseen sisältöön.

Tanskalainen Jørgensen keskittyi lyhyessä ja kämmenen kokoisessa julkaisuun absoluuttisen totuuden pohdintaan ja ruoti aihetta muun muassa individualismin vaikutuksen näkökulmasta ihmisten käsitykseen hyvästä elämästä. Hän kirjoitti saarnaten: ”Niin tapahtui, että totuus, jonka nimessä kristinoppia vastustettiin, ja juurinensa hävitettiin monen mielestä, kahdenkymmenen vuoden sisässä on muuttunut aivan päinvastaiseksi mitä se alkujaan oli. Siitäkö siis totuus tunnetaan, että se joka kahdeskymmenes vuosi vaihtaa väriään kuin kameleontti? Me siihen aikaan luulimme totuutta hakevamme, mutta kaikissa tapauksissa näkyy selvästi, ett’emme sitä löytäneet – sillä meillä on nyt muutamien vuosien kuluessa ollut viisi – kuusi eri vakaumusta. Ottakaamme esimerkiksi kirjallinen ala. Ensin olimme ankaria realisteja – sitten ilmaantui vähän avarampi naturalismi – sitten tuli uusi romantiikki ja elämän ilonjulistus – sitten tuli meistä dekadentteja, taiteilijoita – lopettaaksemme jossain epämääräisessä, jota kutsumme symbolismiksi...”²²³

Kirjassaan Jørgensen kysyy, mikä oli totuus tässä ”vapaususkaisuudessa”, jonka vuoksi kristinopista oli luovuttu? Vastauksena hän totesi, että ihmiset eivät ole hakeneet totuutta, vaan onnea, joka on käsitetty vapaudeksi. ”Kuulen Heinrich Heinen äänen, joka puhuu päänne yli: ”Samppanjaa tahdomme – ruusuja – ja hymyilevien neitosten tanssia!”, siis – paljon välitunteja pienokaisille – ja monta vaapaamaanantaita meille isoille...? ”Niin, onhan meillä Tivoli” te vastaatte. ”Siellä olemme elämänhaluisia – ollessamme Nimb’in luona päivällisillä – tai tyhjentäessämme iltasella pullon Nr 9 Bodegan ulkopuolella, kun ilotulitusten kultatähdet hiljaan laskeutuvat kesäillan tummansiniseltä taivaalta.”²²⁴

Jørgensen kuvaili tarkkanäköisesti oman aikansa suurta aatteellista muutosta ja sen seurauksia: ”Hämmästyttävällä nopeudella jätettiin aatteet suurimmasta mahdollisesta onnesta mitä suurimmalle lukumäärälle – ja kaikkialla kohtaamme hienontuneita egoisteja, veltostuneita dekadentteja, huolimattomia joutolaisia, ja siveyttä halveksivia yli-ihmisiä. Minuus – tuo itseään ihaileva, omavaltainen minuus – on tullut elämän ja toiminnan korkeimmaksi asteeksi ja ainoaksi ohjeeksi”.²²⁵ Jørgensenin aikalaiskuvaus ihmisten onnen etsinnästä on osuvaa ja

223 Jørgensen Järnefelt suom. 1896, 31.

224 Jørgensen Järnefelt suom. 1896, 34–35. Ranki 2007, 57.

225 Jørgensen Järnefelt suom. 1896, 30–31.

istuu myös omaan aikaamme. Renvall oli kirjaa lukiessaan 24-vuotias ja varmasti myös huvittelunhaluinen, mutta jäi selvästi kyllä pohtimaan onnellisen elämän sisältöä Jørgensenin vahvan saarnan äärellä.

Varsin kuvaileva teksti sisältää aikalaiskuvausta huvittelunhaluisista ihmisistä, joille oli tärkeää vain saavuttaa huumaava tila ja pysytellä siinä mahdollisimman pitkään. Jatkuva juhliminen ja tyhjä, egoistinen elämä ei ollut Renvallin elämänfilosofia eikä hän toivonut kihlattunsa lipuvan siihen suuntaan. Jørgensen vielä jatkoi tekstissään saarnaansa, joka selvästi puhutteli Renvallia.

”Mutta humalan jälkeen saimme päänkivistystä, ja *epätoivoisten sukujen aika* [alkuper. korostus] oli tullut. Nyt oli vain koettaminen huojentaa ”sitä kärsimystä, jonka elämä meille tuotti... Vaan opium’issa ja morfiinissa ei ole paljon totuutta – ja itse asiassa emme enää pitäneetkään paljon väliä totuudesta. Eriskummallisia unia haimme, haaveellisia näkyjä, päihtymystä ja huumausta. Enivrez-vous toujours! Ja eräänä päivänä sanoi Henrik Ibsen: Onni on mahdollinen vain *elämän valheessa*. Ja silloin oli mitta täysi – totuus hukunut veltostuneeseen skeptisismiin, onnen oli hävittänyt rappeutunut itsekkäisyys...”²²⁶

Suomessa Jørgensenin kirjan ilmestymisvaiheessa oli vahvaa kristillistä peruselämäkatsomusta vastaan noussut liberalismi, joka tarjosi uusia ajatuksia edistys-, ihmis- ja kulttuurioptimismista sekä luottamusta tieteeseen ja ihmisjärkeen. Nämä aatteet olivat keskeisiä myös tuolloin nousevan työväenliikkeen aatesisällössä.²²⁷ Liberalismi myös näyttäisi raivanneen tietä sosialismille, astetta radikaalimmalle aatteelle, jonka aateperusta rakentui ”uusimpaan tieteeseen”. Marxilainen sosialismi pyrki selittämään kaikki ilmiöt taloudellisista tekijöistä johtuviksi. Tässä kohtaa aate sitoi liittolaiskseen luonnontieteet ja darwinismin.²²⁸ Aatesisältö myös perustui vahvasti yksilön vapaaseen kehitykseen, joka nähtiin kaiken vapaan kehityksen edellytyksenä.

Ainakin yksi Jørgensenin kirjan ilmeinen tarkoitus oli kehottaa lukijaa ajattelemaan sosialismin aatteen sisältämän yksilön vapauden huuman jo näkyviä seurauksia. Renvallin lapsuudenkodin kristillinen kasvuympäristö asetti rajoja ja loi kritiikin pohjan hänen suhtautumiselleen radikaaliin sosialismiin. Vuonna 1896 kirjoitettu kirje osoittaa hänen olleen aatteellisessa taitekohdassa ja etsineen vastausta oman aikansa keskeisiin yhteiskunnan aatteellisiin perusrakenteisiin, joihin voisi tulevaisuutensa perustaa. Sosialismin perustuminen yksilökeskeisyyteen tai ”itsekkäisyyteen” on saattanut muodostua solmukohdaksi, johon Jørgensenin kirjoittamat ajatukset toivat apua.

Kristinuskon ja sosialismin välinen ristiriita oli Suomessa pyritty ratkaisemaan sulauttamalla aatteet soveltuvin osin toisiinsa. Kristinuskon opeilla oli syvät juu-

226 Järnefelt suom. Jørgensen 1896, 46–47.

227 Soikkanen 1961, 12. Meinander 2006, 124–126.

228 Soikkanen 1961, 28.

ret kansan riveissä ja kirkolla oli kansanopetustoimintaan osallistuvana instituutiona valta vaikuttaa opin sisältöön. Työväenliikkeen kannatuksen vuoksi oli tätä taustaa vasten mielekästä vaimentaa kristinuskon vastaiset kannanotot. Päinvastoin todettiin, että työväenliikkeen periaatteet ovat sopusoinnussa kristinuskon kanssa, koska kirkko oli poikennut aidosta kristinuskosta.²²⁹

Sosialistit ihannoivat vallankumousta yhteiskunnallisten epäkohtien ratkaisuna Saksassa, Ranskassa ja Englannissa 1850-luvulta lähtien. Päämääränä oli asettaa työväestö päättävään asemaan. Suomalaiset lehdet sisälsivät uutisia sosialismista, lakoista ja työväenliikkeestä säännöllisesti jo 1870-luvun alkuvuosista. Sosialismi esitettiin sekä vaarallisena että moraalisesti vääränä. Työväenkysymyksen ja sosialismin rantautumista Suomeen kuitenkin osattiin myös odottaa. Yrjö-Koskinen kirjoittaa jo vuonna 1874 löytäneensä lääkkeen valtiososialismista ja erityisesti ”kathederi-sosialistoista”, jotka vaativat valtion puuttumista vapaaseen talouselämään.²³⁰ Yrjö-Koskinen nuorempi veli Jaakko Forsman asettui myös vastustamaan sosialismia *Uuteen Suomettareen* kirjoittamassaan artikkelisarjassa kesällä 1879 ”Sosialismosta erittäin Saksassa”. Hän katsoi, että sosialismi uhkaa tuhota nyky-yhteiskunnan perusteet ja että olisi ehdottoman tärkeää kehittää keinoja, joilla voitaisiin estää sosialismin tunkeutuminen Suomeen.

Forsman oli todennäköisesti tietoinen Saksassa valtaa pitäneen Bismarckin ankarasta hyökkäyksestä työväenliikettä vastaan 1880-luvun vaiheilla. Tuolloin ns. sosialistilakien avulla työväenpuolue julistettiin laittomaksi, sen järjestöt hajotettiin, lehtiä lakkautettiin ja toimihenkilöitä karkotettiin maasta. Sosialistilait lakkautettiin vuonna 1890 ja Erfurtin kokouksessa vuonna 1891 työväenliike Saksassa sai itsenäisesti määritellä tehtävänsä ja tavoitteensa.²³¹ Tuomitseva suhtautuminen sosialismiin muuttui myös Suomessa 1880–1890-lukujen taitteessa aavistuksen hyväksyvään suuntaan. Myös nuorsuomalaisissa ja liberaaleissa lehdissä aihetta tarkasteltiin suhteellisen hyväksyvään, mutta tutkivaan sävyyn.²³²

Renvallin pohdintoihin sosialismista on ollut mahdotonta löytää perusteellisia vastauksia ainoastaan kirjeenvaihdosta. Lisävalaistusta aiheeseen on tulkittavissa *Kansantaloudellisen Yhdistyksen esitelmää* julkaisusta vuodelta 1900, jossa on Heikki Renvallin syyskuussa yhdistyksessä pitämä esitelmä aiheesta ”Tulojenjaosta Suomen suurimmissa kaupungeissa 1875–1899”. Tämän artikkelin esipuheessa Renvall kertoo ajatuksiaan ”taloudellisesta vapaamielisyydestä”, ”koneteollisuudesta” ja sosialismista, jotka hänen mukaansa mullistivat vuosisatojen kuluessa luodun talousjärjestelmän 1800-luvun aikana. Hän kirjoittaa kirjasen esipuheessa tarkasti,

229 Soikkanen 1961, 143.

230 Soikkanen 1961, 37. Koskinen 1874.

231 Karl Kautskyn kirjoittama Saksan sosialidemokraattisen puolueen marxilainen Erfurtissa käyttöön hyväksytty ohjelma 1891. www.wikipedia.org/wiki/Erfurtin_ohjelma. (8.4.2015). Soikkanen 1961, 31.

232 Soikkanen 1961, 38–39.

ettei ”uusi koneteollisuus voinut tyytyä entiseen talouspolitiikkaan säädöksineen tavaran tekotavasta, laadusta ja hinnasta sekä määräyksineen kuleskeluvuosista ja mestarikokeista”. Voitollinen ”koneteollisuus” syrjäytti käsi- ja kotiteollisuuden ja pääoman merkitys kasvoi tehden työnteosta yhden sille alisteisen tuotantotekijän.

Tämän kehityskaaren seurauksista Renvall on havainnut, että työntekijän asema edelliseen käsi- ja kotiteollisuus voittoiseen yritystalouteen verrattuna oli ratkaisevasti heikentynyt. Liberaali talous ei suonut työntekijöille valtiollista tukea ja he joutuivat ilman koulutusta ja asemansa ymmärtämistä kilpailemaan sekä keskenään että omistavan luokan etujen kanssa.²³³ ”Europan tuhatkertaisiksi käyneet tehtaot kokosivat vanhoihin sivistysmaihin ennen kuulumattomasti rahaa, mutta korkeista tehdas-piipuista laskeutui samalla musta savu, joka ei ainoastaan mustentanut perhe-elämän ja elämänilon työväenkortteereissa, vaan teki koko yhteiskunnalle hengittämisen vaikeaksi. Tässä ilmassa syntyi sosialismi – aikamme valtaava yhteiskunnallinen liike.”²³⁴

Renvall pohti tekstissään marxilaisen sosialismin aatteen voittokulkua ja totesi sen olevan ratkaisevassa käännekohtassa. Ajatustaan hän perusteli toistamalla Marxin teokseen kohdistettua kritiikkiä. Hänen mukaansa Marxin *Das Kapital*-teoksen yksi päätelmä oli, että nykyinen kapitalistinen järjestelmä johtaisi välttämättömästi siihen, että köyhälistön määrä kasvaa ja kapitalistien määrä vähenee ja vaurastuu. Renvallin mukaan tämä päätelmä joutui tiukan kritiikin kohteeksi, kun professori Julius Wolf teoksessaan *Sozialismus und Kapitalistische Gesellschaftsordnung* (1892) kyseenalaisti Marxin käyttämää tutkimusmetodia ja siitä tehtyjä johtopäätöksiä. Wolf perusti väitteensä tilastollisen metodin tulkintavirheeseen ja joutui ryöpytyksen kohteeksi. Wolf oli teroittanut tilastoja tutkivalle, että oli äärettömän tärkeitä tarkastella sitä kehitystä, jonka lopputulosta numerot esittävät. Hänen marxismi-kritiikkiään ei otettu suopeasti vastaan. Renvall totesi, että seurauksena oli kuitenkin se, että Marxin kurjistumisteoriaa ei enää hyväksytty ehdottomana totuutena. Renvallin kuvailema käännekohta hajotti ja hankaloitti hänen näkemyksensä mukaan marxilaisen sosialismin voittokulkua.

Esitelmätekstissään Renvall nostaa esiin erityisesti ranskalaisen Paul Leroy-Beaulieun ja hänen teoksensa *Essai sur la répartition des richesses* (1897) alkupuheeseen kirjaaman ajatuksen: ” me astumme ulos siitä, minkä olen kutsunut ”suurteollisuuden kaotiseksi aikakaudeksi”, mullistusten, yllyttelyn, kärsimysten ja hapuilemisen aikakaudesta. Sismondi, Villermé, Blanqui vanhempi ovat syyllä olleet kauhistuksissaan kaikesta siitä pahasta, minkä tämä murrosaika muassaan toi. Tämä paha on ohimenevää laatua: se ei vielä kokonaan ole kadonnut, mutta se on katoamassa päin. Nykyinen yhteiskunta alkaa uudestaan kulkuaan tilaa

233 Renvall 1900, 2.

234 Renvall 1900, 2.

päin, jonka tunnusmerkkinä on oleva paljon pienempi erilaisuus oloissa.” Renvall arvioi, että Leroy-Beaulieun painoarvo taloustieteilijänä oli osaltaan estänyt yhteiskunnallisen pessimismin leviämisen tieteellisessä kirjallisuudessa Ranskassa, toisin kuin oli käynyt Saksassa.²³⁵

Tämän ranskalaisen optimistisen arvion rinnalle Renvall esittää myös vastaavanlaisen saksalaisen lausunnon, joka oli tullut esiin yllättävältä taholta. Eduard Bernstein, joka oli Saksan sosialismin kannatuksen kärkinimiä ja kuului Engelsingin lähipiiriin, vaati korjauksia marxismin erinäisiin käsityksiin. Bernstein esitti ajatuksensa sosiaali-demokraattisen puolueen puoluepäivillä Stuttgartissa 1898 ja julkaisi ne teoksessaan 1899 selittäen asiaa tarkemmin. Renvall toisti esitelmättekstissään hänen väitteensä: ” on peräti väärin otaksua nykyisen kehityksen osoittavan omistavien luvun suhteellista tai absoluuttista vähenemistä. Ei enemmän tai vähemmän vaan suorastaan enemmän s.t.s. *absoluuttisesti ja suhteellisesti* kasvaa omistavien luku.”²³⁶ Tällä argumentaatiolla Renvall kyseenalaisti sosialismin keskeisen väitteen omistavan luokan supistumisesta ja vaurastumisesta sekä tämän seurauksena tuloerojen räikeästä kasvusta. Hän asettui kansantaloustieteilijänä pohtimaan keinoja, joilla sosialismin vallankumouksellisuutta voitaisiin hillitä vielä suurelta osin agrarisessa Suomessa.

Renvall oli vielä pitkään kiinnostunut työväenkysymyksestä ja sosialismista myös ensimmäisen maailmansodan syttymisen jälkeen. Hän tarkasteli Jean Jaurèsin henkilön kautta Ranskan sosialismin kehitysvaiheita ja peilasi niitä maailmansodan aikaiseen todellisuuteen. Toulouselainen yliopistomies Jaurès oli tunnettu ranskalainen vasemmistopoliitikko, antimarxisti, joka edusti sosialistien reformistista kantaa. Jaurès tutki väitöskirjassaan Saksan sosialismin juuria Lutherin, Kantin ja Fichten julkaisuista osoittaen vaiheittaista sosialismiin siirtymistä. Hän puolusti äänekkäästi juutalaista Alfred Dreyfusia ja joutui salamurhan kohteeksi pasifististen kannanottojensa johdosta 1914. Ajankohtainen ja monia kuohuttanut tapahtuma sai Renvallin kirjaamaan omia ajatuksiaan Ranskan sosialismin kehitysvaiheista merkittävän oman aikansa yhteiskunnallisen vaikuttajan Jean Jaurèsin muistoksi. Tekstistä ilmenee myös, että Renvall piti esitelmän v. 1902 ranskalaisen kauppa- ja teollisuusministerinä toimineen sosialistin A. Millerandin poliittisista vaiheista. Hän siis palasi tähän aiheeseen vuonna 1915 *Valvojassa* ilmestyneessä Jean Jaurèsin muistoksi laaditussa artikkelissa, jossa hän tutkaili lähemmin ranskalaisen sosialismin synty- ja kehitysvaiheita.²³⁷

Artikkelissaan Renvall esitteli Ranskassa 1890-luvulla neljä jatkuvassa keskinäisessä riidassa toiminutta sosialistiryhmää. Niiden johtomichet juonittelivat toisiaan vastaan näkyvästi julkisuudessa. Blanquistit, guesdistit, brousseistit ja al-

235 Renvall 1900, 7.

236 Renvall 1900, 7.

237 H. Renvall: Jean Jaurès. *Valvoja* 1915. Bezbakh 2005, 146–150.

lemanistit asettuivat v. 1893 vaaleihin, joiden tuloksena Ranskan parlamenttiin valittiin ennätysmäärä sosialisteja.²³⁸ He muodostivat yhtenäisen, mutta riitaisen sosialistiryhmän ensimmäistä kertaa parlamentin historiassa. Renvall totesi, että tämän nuorta voimaa ja innostusta uhkuvan, mutta jatkuvasti riitaisen ryhmän toiminta uhkasi Dreyfus-asian käsittelyn yhteydessä tasavallan olemassaoloa. ”Monarkistien juonittelut kävivät yhä ilmeisimmiksi. Tasavallan pelastamiseksi muodosti Pierre Waldeck-Rousseau kesällä 1899 ’suuren ministeriönsä’. Se oli kokoonpantu tasavaltalaisista, jotka lukeutuivat eri valtiollisiin ryhmiin. Yksi sosialisti, Alexandre Millerand, osallistui siihen kaupp- ja teollisuusministerinä.”²³⁹

Ranskassa ei ollut aikaisemmin ollut sosialistiministeriä. Tämä aiheutti arvostelua ”kaikkialla sivistyneessä maailmassa” ja tietysti jo valmiiksi riitaisen sosialistiryhmän keskuudessa. Millerandia puolustivat erityisesti René Viviani, Aristide Briand ja Jaurès, joka oli julkisuudessa perinpohjaisesti ottanut esille sotilaiden väärentämän todistusaineiston Dreyfus-jutun yhteydessä. Jaurès puolusti rohkeasti Millerandia ja nosti voimakkaasti esiin oikeusrikoksen yrittäen samalla muokata julkista mielipidettä ottamaan kantaa valheellisin perustein tuomitun Dreyfusin puolesta. Jaurèsin kirjoituksia julkaistiin joka päivä ja hän piti mieleenpainuvia puheita lukuisissa kansankokouksissa. Millerandin ministerin toimi jakoi Ranskan sosialistit kahteen ryhmään ja kahdeksi puolueeksi vuonna 1899. Oikeuskoinen ja vallankumouksellinen liike nimesi itsensä ”Parti socialiste de France” ja reformistista suuntaa ryhdyttiin kutsumaan puoluenimellä ”Parti socialiste française”. Vuonna 1902 puolueet asettuivat vastakkain vaaleissa, jolloin reformistit, ehdokkaiden joukossa Jaurès, Millerand, Briand ja Viviani, saivat 38 ehdokasta valituksi ja vallankumoukselliset vain 12 ehdokasta.²⁴⁰ Renvallin mielestä oli mielenkiintoista havaita, miten elämän realiteetit horjuttivat piintyneimpiäkin teoreetikkoja, kun Saksa julisti sodan Ranskalle 1.8.1914 ja Ranskaan ryhdyttiin kokoamaan kaikkien puolueitten tukemaa tasavallan hallitusta. Briand, Viviani ja Millerand työskentelivät porvarillisessa hallituksessa yhdessä Ranskan oikeaoppisimman marxilaisen Jules Guesden ja jyrkän vallankumouksellisen Marcel Sembatin kanssa.²⁴¹

Renvall kirjasi tässä artikkelissaan myös näkemyksensä Ranskan ja Saksan so-

238 Renvall 1915, 12. Blanquistit Édouard Vaillant johdolla käyttivät vuodesta 1898 virallisesti nimeä Le parti socialiste révolutionnaire (PSR). Bezbakh 2005, 134–135. Guesdistit olivat marxilaisen Jules Guesden kannattajia ryhmänimenään Le Parti ouvrier français (POF). Bezbakh 2005, 143–146. Brouseistit, possibilistit, olivat marxilaisen ryhmän vastustajia Paul Broussen johdolla nimellä Le fédération des travailleurs socialistes de France (FTSF). Bezbakh 2005, 132. Alleanistit ajoivat ammattiyhdistyksiä ja paikallista itsehallintoa sekä yleislakkoa nimellä Parti ouvrier socialiste révolutionnaire (POSR). Bezbakh 2005, 133. Vuodesta 1905 ryhmät yhdistyivät Jean Jaurèsin kokoaman Section française de l’internationale ouvrière (SFIO) ryhmän ympärille. Bezbakh 2005, 139.

239 Renvall 1915, 13. Waldeck-Rousseau tuella säädettiin 1884 laki ”Loi Waldeck-Rousseau”, joka laillisti ammattiliittojen toiminnat tietyin rajoituksin. Bezbakh 2005, 135.

240 Renvall 1915, 14.

241 Renvall 1915, 15–16.

sialismin välisestä erosta. Hän mainitsi, että Suomessa yleensä sosialismista puhutaan vertaillen Saksan oloja, jossa aatteen ympärille muodostunut sosiaalidemokraattinen puolue oli hyvin tiivis ja yhtenäinen ja kykeni tämän vuoksi selkeästi helpommin vaalimaan puolueen aatteellista sisältöä. Renvall huomauttaa, että Ranskassa olosuhteet olivat aivan toiset. Siellä vapaa tutkimus ja yksilön vapaus olivat aivan toisella tasolla kuin ”lujahallinnollisessa” Saksassa. Jaurèsin ajaman sosialismin aatteen lähtökohtana on ollut oivaltaa, ettei ole järkevää yrittää soveltaa Marxin oppeja hinnalla millä tahansa olosuhteisiin, mihin ne eivät sovellu. ”Hän sanoo marxilaisten teoreettisten selvittelyjen muistuttavan teologien pyrintöjä sovittaa raamatun ja tieteen oppeja.”²⁴²

Jaurèsin elämäntyötä käsittelevä artikkeli päättyy pohdintoihin sosialismin roolista ja tulevaisuudesta kansakuntien käydessä sotaa keskenään. ”Yhä suuremmaksi on käyvä niiden sosialistien luku, jotka kuten Jaurès ymmärtävät, mikä luja rakenne kapitalistinen yhteiskunta on, mikä merkitys on kansallisuudella edistyksen pohjana ja miten tyhjää on suurilla sanoilla huitominen, kun jokaisella askeleella yllytyslauselmain paikkansapitämättömyys käy ilmi.”²⁴³ Renvall oli selvästi vakuuttunut tulevaisuuden yhteiskuntamallista, joka rakentuisi kansallisuuden ja sen sisällyttämän anti-sosialistisen edistyksen viitoittamalle tielle. Renvall ei uskonut marxilaisen sosialismin suureen voittokulkuun.

Sosiaalireformistit tutkivat työväenlainsäädäntömalleja

Socialismin haastajana ja toisaalta myös aatteellisena innostajana voi nähdä taloudellisen liberalismien. Nopeasti edennyt ja hallitsematon teollistuminen seurauksineen aiheutti Euroopassa yhteiskuntaryhmien välisiä sosiaalisia jännitteitä. Vapaata kilpailua suosivat liberalistit esittivät vaatimuksia siitä, että ihmisillä oli oltava mahdollisuus järjestää keskinäiset suhteensa ilman valtiota ja erityistä lainsäädäntöä. Aatteellisesti sosialismin ja taloudellisen liberalismien väliin asettui sosiaalireformistinen suuntaus, jonka kannattajakunta halusi pitää yhteiskunnan perustan vakaana ja ainoastaan korjata taloudellisen liberalismien aiheuttamat epäkohdat.²⁴⁴ Kansantaloustieteilijä Lujo Brentano katsoi, etteivät osuuskunnat ja teollinen kumppanuus tuoneet ratkaisua teollistuvan yhteiskunnan haasteisiin, ainoastaan ammattiliitot onnistuisivat luomaan vakautta. Brentanolle Brittein saaret olivat laboratorio, jossa hän tutki ja havaitsi teollistuvalla Saksalla tulevaisuuden ratkaisuja. Hän teki matkoja Britteihin saarille vuosina 1868–1869 ja havaitsi hyvin toimivat ammattiyhdistykset sekä etäältä työväenkysymyksessä

242 Renvall 1915, 17.

243 Renvall 1915, 24.

244 Paaskoski 1997, 95–98.

avustavan valtion. Heikki Renvall kannatti Brentanon unionismia. Työoikeuden kehitykselle 1800- ja 1900-luvulla tuli keskeiseksi lähtökohdaksi tunnistaa, että työntekijä oli työsuhteen heikompi osapuoli ja tarvitsi suojelua. Yksi työntekijän suojelija olivat valtion toimet ja toiseksi ratkaisuksi tarjoutui työntekijöiden yhteen liittyminen, jota Renvall kannatti.²⁴⁵

Miten Renvall pyrki toteuttamaan sosiaalireformia? Mikä tai mitkä olivat hänen motiivinsa? Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä esitelmöitiin 1900-luvun alussa työväen tapaturmavakuutuksesta, työttömyyteen liittyvistä erilaisista toimenpiteistä ja työväenasuntokysymyksestä. Renvallin Yhdistykselle laatima esitelmä ”Austraalian työväenlainsäädäntö” (1902) osallistui omasta näkökulmastaan sosiaalisista uudistuksista käytyyn keskusteluun. Innoittiko Brentanon Brittein saarilta tekemä havainto Renvallia tarkastelemaan ranskalaisten näkemyksiä Australiassa ja Uudessa Seelannissa toteutetuista uudistuksista? Renvall katsoi, että työväenkysymys oli kapitalistisen tuotantojärjestelmän luonnollinen seuraus, ja hän pohti tarkkaan sen sisältämiä yhteiskunnallisia haasteita. Sosiaalisten uudistusten paine kasvoi ja sen purkamiseksi oli ryhdyttävä laatimaan tarvittavia säädöksiä ja lakeja, jotta murroskausi asettuisi haluttuun suuntaan. Malleja haettiin lähinnä vahvaa siirtomaakautta elävästä Euroopasta, ranskalaisten suodattamana jopa Australiasta, unohtamatta Venäjän vaikutusta lainsäädännön toteutumiseen. Keisarilla säilyi oikeus hajottaa valtiopäivät, hylätä suomalaisten lakialoitteet ja ajaa oma tahto läpi asetuksin, miten edistyksellinen valtiopäivä uudistus muuten olikin.²⁴⁶

Ollessaan Pariisissa vuosina 1901–1902 Renvall laati ja lähetti artikkelin Kansantaloudelliseen Yhdistykseen tarkoituksenaan ”esittämällä maailman rohkeimman sosiaalisen lainsäädännön pääpiirteitä, syventää hieman käsitystä anglo-saksilaisen työväenliikkeen tendensseistä”.²⁴⁷ Hän piti aiheesta myös esitelmän Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä huhtikuussa 1902. Tekstin lähdeaineistona Renvall käytti tuolloin ajankohtaisten ja tunnettujen ranskalaisten tutkijoiden ja poliitikkojen kirjaamia havaintoja Australian ja Uuden-Seelannin muuhun maailmaan nähden varsin moderneista sosiaalisista käytännöistä. Kirjoittajat olivat itse käyneet eri aikoina ja eri työrooleissa Australiassa ja Uudessa-Seelannissa tutustumassa paikallisiin työväestön oloihin. Artikkelin lähteinä on käytetty aivan 1900-luvun vaihteen tuntumassa julkaistuja tekstejä: Pierre Paul Leroy-Beaulieun *Les nouvelles sociétés anglo-saxonnes* (1897)²⁴⁸, André Siegfriedin *Nouvelle Zeeland*,

245 Turunen 1987, 203, ks. myös Turunen 1982, 52. Kettunen 2008, 188.

246 Venäjän vaikutuksesta työläinsäädäntöön on kirjoittanut mm. Gluschkoff 2008, 197–232. Meinander 2006, 147.

247 Renvall 1902d, 5. Harmaja 1934, 70.

248 Nuorsuomalainen Tekla Hultin suomensi vuonna 1891 Collège de Francessa kansantaloustieteen professorina työskennelleen Pierre Paul Leroy-Beaulieun kolme vuotta aikaisemmin ilmestyneen teoksen *Précis d'économie politique* (1888).

une enquête politique économique et sociale. (1900)²⁴⁹, Albert Métinin *Le Socialisme sans doctrines. Australie et Nouvelle Zeelande* (1901)²⁵⁰, Louis Vigoureuxin *Le mouvement ouvrier en Australasie* (1902)²⁵¹ ja Louis Vossionin *L’Australie nouvelle et son avenir* (1902).²⁵²

Kansantaloustieteilijä Leroy-Beaulieu vietti aikaansa Australiassa vuosina 1895–1896. Ranskan Akatemian jäsen Siegfried liikkui laajasti maantieteen ja politiikan tutkijana erikoistuen sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten suhteiden käytäntöihin Uudessa-Seelannissa, Kanadassa, Britanniassa, Ranskassa ja Amerikassa. Poliitikko ja työministerinä Ranskan kahdessa hallituksessa toiminut yhteiskuntatieteilijä Métin kävi Australiassa v. 1899. Poliitikko ja teollistuvaan talouteen perehtynyt Vigoureux matkusti sinne v. 1898. Ranskalainen diplomaatti Vossion toimi Sydneyssä väliaikaisena pääkonsulina kesä-marraskuun 1900.²⁵³

Renvall oli hyvin vaikuttunut havaintojen ainutlaatuisuudesta. Artikkeliaiheensa alustuksessa hän toteaa, että Australiaan muutettiin 1800-luvun puolivälissä kultaesiintymien vuoksi. Aluksi maahanmuuttoa kannustettiin, mutta pian työväestön hillitsemättömän kasvun myötä huomattiin työväestön olojen huononevan ja maahanmuuton rahallinen kannustaminen lopetettiin. Australian luonnonrikkaudet tarjosivat runsaasti työtä ja kun työväkeä oli niukasti saatavilla oli helpompaa korottaa palkkaa ja parantaa työolosuhteita, myös asetetut suojelustullit tukivat työväestön työansion kehitystä. Tässä Renvall mainitsee, ettei Euroopassa ollut samanlaista käytäntöä. Maahanmuuton voimin kasvaneen yhteiskunnan rakenteellisena erityispiirteenä mainittakoon myös se, että melkein puolet väestöstä oli asettautunut asumaan kaupunkeihin, vaikka Australiassa ei juurikaan ollut suurteollisuutta. Siirtolaiset eivät siirtyneet maaseudulle maanviljelijöiksi, vaan jäivät kaupunkeihin. Suurin osa kaivosten ja karjan omistajista asui kaupungeissa; lampaiden keritseminen oli kausiluontoista ja kullankaivajatkin asustivat kaupungeissa. Suuri työllistäjä oli myös merenkulku; Sydney oli tuolloin Lontoon ja Liverpoolin jälkeen Brittein siirtomaavallan suurin satama.

Australiassa työmiehen asian teoreettinen arvuuttelu siitä, miten se tulevaisuuden sosialistisessa yhteiskunnassa tulee järjestymään, oli Renvallin näkemyksen mukaan ohitettu tarpeettomana. Australiassa työntekijä oli kuten anglo-sakseja yleensä luonnehdittiin; siveellinen, uskonnollinen, isänmaallinen ja käytännöllinen. Kirjoittamassaan katsauksessa Renvall nosti esiin australialaisena erityispiirteenä ainutlaatuisen työväen ohjelman, joka melkein kokonaisuudessaan oli to-

249 Siegfriedin artikkeli on julkaistu *Revue politique et parlementaire* janv.-fevr. 1900.

250 Métin 1901: *Le socialisme sans doctrines: la question agraire et la question ouvrière en Australie et Nouvelle-Zéland.* <http://gallica.bnf.fr/>(11.5.2009).

251 Vigoureuxin artikkeli on julkaistu *Revue bleue*, janv.-fevr. 1902.

252 Renvall 1902, 3. Vossion: *L’Australie nouvelle: et son avenir.* Paris 1902.

253 Métin: *The worker’s paradise* (1901). Teoksessa: *The words that made Australia* 2012.

teutunut. Kahdeksantuntisen työpäivän liike syntyi Melbournessa ja sen vetäjälle pystytettiin patsas 1850-luvulla. Tämä sopimus oli saatu voimaan ilman erityistä lainsäädäntöä ja se perustui työntekijöiden ja työnantajien väliseen sopimukseen. Vain naisten ja lasten työpäivän pituudet oli määritelty lakisääteisesti. Alle 14-vuotiaan työllistäminen teollisuudessa oli kielletty ja naisten sekä alle 16-vuotiaiden työaika 48 tuntia viikossa oli lakisääteinen. Naisilla oli myös oikeus lyhyeen neljän viikon äitiyslomaan. Tässä yhteydessä Renvall totesi, että Euroopassa ei työaikaan ollut juurikaan kiinnitetty huomiota.

Renvallin tulkinnan mukaan Australiassa ammattiyhdistysliikkeisiin suhtauduttiin myönteisesti teollistuvan elämän luonnollisina ilmiöinä.²⁵⁴ Renvall käytti nimitystä kollektiivinen työvälipuhe nykyisen työehtosopimusjärjestelmä-käsitteen tilalla ja mainitsi, että tietyissä olosuhteissa saatettiin määritellä kollektiivinen minimipalkka teetettävälle työlle. Hän otti puheeksi myös erityisen työllistymiseen liittyvän ilmiön, joka asetti työntekijät eriarvoiseen asemaan. Jo tuolloin työkyvyttään heikoimmat ja vanhenevat työntekijät joutuivat syrjityiksi ja tästä aiheutui työttömyyttä. Renvall totesi, että Australiassa kehiteltiin työttömyyden estämiseksi erityinen valtion teettämien töiden etusijajärjestelmä. Valtio antoi maanteitä, rautateitä, kanavia, yleisiä rakennuksia ym. rakennuttaessaan etusijan samassa ammatissa toimineille perheellisille työmiehille, joita uhkasi työttömyys tai jotka jo olivat työttöminä. Valtio vastasi materiaalien hankinnoista ja valvoi töitä insinööriensä välityksellä. Työttömyyskysymys oli sekä Euroopassa että Australiassa vaikea ja ratkaisematon kysymys. Australiassa oli toimeen tartuttu teettämällä ”hätaaputyötä” ja järjestämällä työnvälitystä. Työllistymistä oli tuettu erilaisin keinoin muun muassa maksamalla junamatkoja työttömälle, joka matkusti töihin työtä tarjoavalle paikkakunnalle.

Artikkeliinsa Renvall kirjoitti vielä koosteen työn ja pääoman välisistä ristiriidoista ja niiden erilaisista sovintoesityksistä Australiassa. Tästä aiheesta hän totesi, että ”pakkotaistelun luonnetta voi lieventää ja työkansaa kohottaa korkeammalle vain siten, että siirrytään yksityisvälipuheen kannalta yhteisvälipuheen kannalle s.t.s. että jokaisessa ammatissa työntekijän ja työnantajan kesken tehdään työvälipuhe, joka sovelletaan kaikkiin samanlaisissa oloissa ja samanlaisista työtä tekeviin”. Tämä tarkoitti nykyään käytössä olevan työehtosopimusjärjestelmän käyttöönottoa. Tähän ei Renvallin mukaan päästy ”ennen kuin työväki on järjestäytynyt ja yleisesti tuntee, että kaikki edistys riippuu lujista ja valppaista ammattiyhdistysliikkeistä, jotka ottavat tehtäväkseen ammatissa toimivan työväen taloudellisten etujen valvomisen ja jättävät syrjään tuulentupien tavoittelemisen ja politikoimisen.”²⁵⁵ Euroopassa näin ei Renvallin mielestä tapahtunut, vaan

254 Renvall 1902, 12.

255 Renvall 1902d, 20–21.

päinvastoin vastustettiin ammattiyhdistysten syntyä lainsäätäjien keinoin. Hän pyrki osaltaan vaikuttamaan siihen, että ammattiyhdistysliike ei politisoituisi liikaa, vaan keskittyisi olennaiseen, eli valvomaan kannattajakuntansa toimeentuloon liittyviä etuja.

Työaikalain ja yleisten työehtosopimusten käyttöönoton lisäksi julkaisussa pohdittiin vielä työeläke-kysymystä. Renvall kirjoittaa melkein pä tuskastuneena ja kyllästyneenä eurooppalaiseen teoretisointiin, kuinka Australiassa lainsäätäjät ovat rohkeasti käytännön sovellutuksin pyrkineet ratkaisemaan työväen vanhuuden vakuutusta ts. työeläkettä. Old Age Pensions Act -laki vuodesta 1898 määräsi, että sen eduista pääsivät osallisiksi kaikki 55 vuoden ikäiset kansalaiset, jotka ovat maassa eläneet vähintään 25 vuotta. Lakiin oli kirjattu vuosituloraja ja rajoitukse- na vankeusrangaistuksiin tuomitut. Valtio vastasi eläkejärjestelmän kustannuksista ja Renvall toteaa, että kyseessä ei ole pelkästään työväen vakuutus, vaan yleinen maksuton kansaneläkejärjestelmä. Ongelmana tuolloin oli tietysti järjestelmän käytännöstä muodostuva mahtava valtion velkaantuminen, koska järjestelmään ei ollut kytketty nykyisiä eläkesäästämisen mekanismeja.

Renvallin Australia-kiinnostuksen taustalla olivat hänen yhtenä poliittisena esikuvanaan toimineen kansantaloustieteilijä Lujo Brentanon tutkimukset ja tulkinnat Englannin työväen ammattiyhdistyksiin tukeutuvasta järjestelmästä. Renvall on ollut tästä syystä utelias selvittämään edellä esiteltyjen ranskalaisten yhteiskuntatieteilijöiden havaintoja saarivaltakuntaa vastaavassa sosiaalisessa ”laboratoriossa”. Työväenasian tulkinnossaan englantilaista alkuperää korostaneet Renvall, Gripenberg ja Chydenius olivat Brentanon suomalaisia oppilaita, jotka halusivat eroon teoreettisista saksalaisista reformisteista ja näiden valtiokeskeisyydestä. Brentano teki tutkimusmatkan Brittein saarille vuosina 1868–1869 ja havaitsi siellä toimivat ammattiyhdistykset, jotka tekivät palkkatyöläiset tasa-arvoiseksi työsopimusta laadittaessa. Tämän lisäksi ammattiyhdistyksissä työntekijöistä kasvoi kansakuntaa vahvistavia, itsetietoisia, vastuuntuntoisia ja monipuolisesti sivistyneitä kansalaisia. Yhdistyksissä toteutui englantilaisen poliittisen taloustieteen eli kansantaloustieteen ja saksalaisen Bildung -aatteen liitto. Brentano kannatti paikallista sopimista riitatilanteissa, hän kannatti välitystuomioistuuksia ja sovintolautakuntia.²⁵⁶

Suomessa työväenliikkeen ja ammattiyhdistysliikkeen useimmat toimintamuodot koettiin myönteisiksi ja niiden merkitys kansankuvan rakentajana oli huomattava. Euroopasta eri suunnista kantautuneet ja suodattuneet toimintamallit asettuivat osaksi suomalaisen yhteiskunnan todellisuutta. Työväenpuolue

256 Turunen 1987, 203. *Bildung durch Wissenschaft* oli Wilhelm von Humboldtin 1809 muotoilema sivistysyliopiston aate. Tavoitteena oli sivistää ihmistä ja lisätä hänen itsetuntemustaan tieteen avulla. Merkittävin uushumanistisen aatteen soveltaja Helsingin yliopistossa oli J.V. Snellman. De.wikipedia.org. Humboldt (2.10.2015) Heikki Kokko: Sivistyksen varhaista käsittehistoriaa. 4/2010. www.kasvatus- ja aika.fi.

muodostui Suomessa työväenliikettä laajemmaksi; puolue oli 1905–1907 ammattiyhdistysliikettä suurempi. Tämä poikkesi Skandinavian sekä Länsi- ja Itä-Euroopan maiden tilanteesta.²⁵⁷ Omalta osaltaan sivistyneistö perusti itse organisaatioita ja yhdistyksiä, joiden tarkoituksena oli vahvistaa oikeansuuntaista kansan tietoisuuden kehittymistä ja täyteen kansakuntaan kasvamista. Huomattavaa on, että yliopistossa opiskelevat ja virassa toimivat kävivät hyvin säännönmukaisesti oppimassa ja saamassa vaikutteita eurooppalaisista yliopistoista. Suomessa kansa oli verrattain hyvin informoitu työväenasian eri käsittelyvaiheista ja käänteistä. Lukutaitoiselle kansalle oli helppo jakaa tietoa ja laajalle levinnyt lehdistö oli ottanut asian tehtäväkseen hyvin varhaisessa vaiheessa. Renvallin innostus ja sitoutuminen tukemaan ammattiyhdistysliikkeen toimintaa yhtenä yhteiskuntaa rakentavana osana hiipui, kun liike sai ääripoliittisen ja jopa kumouksellisen luonteen. Tämä tuli vähitellen esille muun muassa Renvallin lehtikirjoituksista *Helsingin Sanomissa* 1904, kun hän oli selvittämässä Voikkaan lakkoa.²⁵⁸

Suurlakon aikainen kumouksellinen lataus muuttikin teollisuuden suurtyöntantajien ja työväestön hieman aiemmin varovaisen myönteiseksi muotoutuneen asetelman kielteiseksi. Keskeisin syy kollektiivisen työehtosopimuskäytännön hylkäämiseen oli yritysten tarve turvata mahdollisimman joustava, nopeasti suhdanteisiin reagoiva liikkumavapaus. Kollektiivisopimuksilla olisi ollut toteutumismahdollisuus, jos niihin olisi sisältynyt suhdanteisiin liittyvä joustovara, mutta ammattiliittojen mielestä juuri suhdannesidonnainen ratkaisu ei olisi ollut tae turvallisuudesta ja paremmista elämänehdoista. Työväestön alhaisen järjestäytymisasteen synnyttämät heikot liitot eivät pystyneet takaamaan työrauhaa, eivät solmimaan valtakunnallisia sopimuksia eivätkä myöskään kyenneet motivoimaan jäseniään noudattamaan sopimusehtoja.²⁵⁹

Kansanvaltaisuus toimi aattellisena veturina, kun Renvall laati *Valvojaan* v. 1906 kirjoitusta ajankohtaisesta työväenlainsäädännöstä otsikolla ”Kansanvaltaisen työväenlainsäädännön johtavasta aatteesta”. Artikkelista löytyy vertaus ensimmäisen ranskalaisen sosialistiministerin A. Millerandin toimiin tämän yrittäessä soveltaa kansanvallan periaatteita Ranskan työväenlainsäädännön uudistamiseen.²⁶⁰ Kirjoitus on laadittu suurlakon ja eduskuntaudistuksen jälkeen, jolloin senaatin varsin perusteellisen uudistuksen toteuduttua hahmoteltiin tulevaisuudennäkymiä. Renvall alusti ajatuksiaan kuvailemalla kirjoittamishetkensä todellisuuskäymää: ”Kun mielessämme kuvittelemme eduskuntalaitoksen jo uudiste-

257 Turunen 1987, 209. Kettunen 1987, 236.

258 Työväenliikkeen Forssan kokous 1903, jossa puolueen nimi muutettiin sosiaalidemokraattiseksi ja hyväksyttiin sosialistisille pääperiaatteille rakentava ohjelma. Mallina Erfurtin kokous; Kautskyn ja Marxin mielipiteet. Soikkanen 1961, 87–89.

259 Kuisma 2006, 546–547.

260 Millerand toimi kauppa- ja teollisuusasiainministerinä 1899–1902 Waldeck-Rousseauin hallituksessa. Renvall 1906, 13. www.fr.wikipedia.org/millerand. (15.4.2015).

tuksi, yhteiskuntamme perustukset kansanvaltaistetuiksi ja sitten itsellemme koettamme selvittää lähimmän tulevaisuuden vaatimat parannukset, niin joudumme ymmälle siitä, mihinkä ensin on käsiksi käytävä. Yksi ala, joka ehkä lähinnä vaatii korjausta ja uudistusta, on työväenlainsäädäntömme.”²⁶¹

Uudistusta olikin ryhdytty valmistelemaan toimikunnassa, jossa ovat istuneet Hjalmar Granfelt, Hugo Lilius, Leo Ehrnrooth ja Renvall. Huhtikuussa 1908 tämä lainvalmistelukunta sai valmiiksi ehdotuksen työsopimuslaiksi. Ehdotuksen hylkäsi sekä Suomen Yleinen työnantajaliitto että Suomen Ammattijärjestö pitäen ehdotusta ulkomaisiin doktriineihin perustuvana ja ”kamarioppineena”. Suomesta ei ollut syytä tehdä reformien edelläkävijämaata, koska maalta puuttui uudenaikainen ammatillinen liike.²⁶² Kielteinen suhtautuminen ”ulkomailta vaikutteita saaneeseen” työehtosopimuslakiin johti sopimuskäytännön jatkumiseen paikallisena eri aloilla. Vain kirjapainoalalla erikoisuutena säilyi v. 1900 solmittu koko maan kattava tariffisopimus. Suurteollisuudessa yleensä sopimusmenettelyyn siirryttiin vasta vuoden 1944 jälkeen.²⁶³

Agraarikomitean mietintöjä ulkomailta

Keisarillinen senaatti oli päättänyt huhtikuun 26. päivänä 1906 asettaa komitean valmistamaan ehdotusta tilattoman maalaisväestön aseman parantamiseksi. Toimeksianto edellytti, että komitea kuulisi laajasti koko maata kattavasti eri kansanryhmiä ja keräisi myös muuten mahdollisimman laajasti aineistoa mietintönsä tueksi. Agraarikomitean puheenjohtajaksi nimitettiin hovioikeudenasessori P.E. Svinhufvud ja jäseniksi asemansa puolesta mahdollisimman monipuolisesti valikoitu ryhmä.²⁶⁴ Nimitetyistä Svinhufvud, Gebhard ja Serlachius luopuivat jäsenyydestä ja heidän tilalleen Senaatti nimitti 22.5.1906 Jonas Castrénin puheenjohtajaksi ja jäseniksi Porvoon tuomiokunnan tuomarin Ivar Björnvikin, tilastollisen päätoimiston aktuaarin Oskar Maximilian Groundströmin, lakitieteitten tohtorin Heikki Renvallin ja hovioikeudenasessori Axel Cederbergin. Agraarikomitea jätti toukokuun 22. päivänä 1907 komiteamietinnön maanvuokralakiehdotukseksi Keisarilliselle Majesteetille.²⁶⁵

261 Renvall 1906, 10.

262 Turunen 1987, 208.

263 Kettunen 1987, 239.

264 Lakitieteen kandidaatti Jonas Castrén, professori Gösta Grotenfelt, Hypoteekkiyhdistyksen toimitusjohtaja Emil Schybergson, tohtori Hannes Gebhard, senaattori Julian Serlachius, rovasti Gustaf Arokallio, maanviljelysneuvos Edv. Björkenheim, metsänhoitaja T.A. Heikel, maanviljelijä Pekka Ahmavaara (Aulin), talolliset J. Snellman ja V.I. Alhanen, palstatilallinen M. A. Lähti sekä torpparit J. G. Koivisto, Armas Tujunen ja Manu Löytty. Agraarikomitean mietintö II, 1907.

265 Agraarikomitean mietintö I, 1907. Agraarikomitean mietintö II, 1907, 3–7.

Agraarikomitea perusti myös alaosaston valmistamaan alustavaa ehdotusta laiksi maan hankinnasta tilattomalle maalaisväestölle. Ryhmään kuuluivat Jonas Castren, Pekka Ahmavaara, V. J. Alhainen, Gust. Arokallio, I. A. Björnvik, T. A. Heikel, Heikki Renvall ja Juho Snellman sekä Axel Cederberg. Ehdotusta ryhdyttiin valmistelemaan marraskuussa 1906. Koska laaditusta ehdotuksesta oli tulossa kallis ja paikallisista oloista ei juurikaan ollut täsmällistä tietoa, komitea päätti kuulla eri asiantuntijoita. Tämä tapahtui Keisarillisen Senaatin luvalla ja kokouksia järjestettiin alakomitean jäsenten johdolla maalaiskunnissa. Kokouksissa kuultiin paikkakunnilta valikoituja edustajia, jotka kertoivat tietoja paikallisista oloista. Alakomitea valmisti kyselykaavakkeet, jotka jaettiin tammikuun 1907 alkupuolella. Kokouksia pidettiin tammikuussa 9.–29. päivinä yhteensä 27 kappaletta. Komitea kokoontui 30.1.1907 ja tuolloin esitettiin maaseudulla pidettyjen kokousten vastaukset. Komitean painetussa mietinnössä on liitteenä luettelo henkilöistä, jotka ovat olleet paikkakuntaakohtaisesti lääneittäin ja kihlakunnittain läsnä sekä selonteko kokousten tuloksista.²⁶⁶

Senaatin asettaman komitean mietinnössä on maininta ”tohtori Heikki Renvallin suostuneen matkustamaan Preussiin tutustuakseen asutustoimenpiteisiin, joihin siellä oli ryhdytty”.²⁶⁷ Senaatti oli myöntänyt agraarikomitealle matkaranhan käytettäväksi asiantuntijoiden lähettämiseksi ulkomaille. Agronomi John Hammarén matkusti komitean edustajana Etelä-Saksaan ja Sveitsiin. Professori J.N. Reuter oli jo aikaisemmin tutustunut Irlannissa, Skotlannissa ja Englannissa tehtyihin ratkaisuihin.²⁶⁸ Renvall kirjoitti matkastaan artikkelit ”Preussin nykyinen asutuspolitiikka”²⁶⁹ ja ”Mitä voidaan lainsäädäntötoimin tehdä turvatun maansaannin hankkimiseksi tilattomille?”²⁷⁰. Matkasta on raportoitu myös kirjeitse Berliinistä Pariisiin Actélle 3.11.1906. Kirjeestä ilmenee, että matkalla on ainakin kerätty runsaasti materiaalia.

Jos saan kuten toivon kaikki kirjani ja painotuotteet Preussin valtiopäiviltä huomenna, panen ne kaikki – niitä tulee yhteensä kolme kynnärää – puulaattikkoon ja lähetän ne Lübeckin yli Helsinkiin. Itse matkustan silloin ylihuomenna aamulla tai illalla Tukholmaan. Olisin mieluummin siellä päivän kuin täällä. Siten olisin kotona illalla. Toivon edes hiukan tavanomaista enemmän rauhaa, joten saisin aikaa paperille panna, mitä olen oppinut.²⁷¹

266 Agraarikomitean mietintö II, ehdotus laiksi maanhankinnasta tilattomalle maalaisväestölle 1907, luettelo henkilöistä, jotka olivat saapuvilla tammikuussa 1907 pidetyissä kokouksissa, liite I, 45–73., selonteko kokousten tuloksista liite I, 77–199.

267 Agraarikomitean mietintö II, 1907, 3.

268 Agraarikomitean mietintö II, 1907, 3–4.

269 Renvall: ”Preussin nykyinen asutuspolitiikka.” Agraarikomitean mietintö II, liite II, 1907.

270 Renvall: ”Mitä voidaan lainsäädäntötoimin tehdä turvatun maansaannin hankkimiseksi tilattomille?” *Tidskrift utgifven af Juridiska Föreningen*, 1908.

271 H. Renvall A. Actélle Berliinistä 3.11.1906. KA.

Ensimmäinen merkintä Renvallin osallistumisesta agraarikomitean istuntoihin löytyy kirjeenvaihdosta 8.10.1906. Actté on tullut Suomeen toukokuun puolivälissä ja kirjeenvaihdossa on ollut luonnollinen katkos aina lokakuun alkuun saakka. On siis mahdollista, että Renvall on ollut mukana komitean toiminnassa jo aiemmin. Siinä tapauksessa hän on osallistunut agraarikomitean kokouksiin samaan aikaan, kun oli vähitellen luopumassa *Helsingin Sanomien* päätoimittajan tehtävästä. Renvall oli aktiivisesti politiikassa mukana nuorsuomalaisen perustuslaillisten ryhmässä ja oli nimitettyä tärkeään asemaan ryhmän äänitorveksi perustetussa lehdessä. Nuorsuomalainen puolue aktivoitui keräämään kannattajia laajasti maaseudulta ja agraarikysymys nousi työväenkysymyksen rinnalle ja jopa edelle puolueen melko hajanaisessa ohjelmassa.²⁷²

Agraarikomitea keräsi paitsi edellä esitetyn mukaisesti paikkakuntaakohtaista aineistoa mietintöjensä pohjaksi, myös tutkittua tietoa ulkomailla tapahtuneesta kehityksestä. Renvall osallistui tämän osion toteuttamiseen matkustaessaan Berliiniin syksyllä 1906. Lyypekistä Helsinkiin rahtina lähetetty kolme kynnärää painanut puulaatikko on sisältänyt aineistoa, josta Renvall on koonnut esityksensä otsikolla ”Preussin nykyinen asutuspolitiikka” julkaistavaksi agraarikomitean mietinnön liitteessä 1907. Liitteestä löytyvät myös professori J.N. Reuterin kirjoittama ”Irlannin maaolot ja uudempi agraarilainsäädäntö” ja hänen laatimansa tekstit otsikoilla ”Englanti ja Skotlanti” sekä agronomi John Hammarénin ”Yhteismetsistä Sveitsissä ja Etelä-Saksassa” -nimisessä artikkelissa esittämä perusteellinen selonteko.²⁷³ Samasta liitteestä löytyvät myös selonteot Tanskan, Norjan ja Ruotsin tilanteisiin, mutta näihin ei ole merkitty tekijää. Komitea on myös laatinut erilliset suomenkieliset asiaa koskevat käännökset Tanskan, Norjan, Ruotsin, Irlannin, Preussin ja Sveitsin lakipykälästä. Todennäköisesti Renvall on suomentanut oman Preussin lainsäädäntöä koskevan artikkelinsa lakipykäläosuu-den.²⁷⁴

Agraarikomitea julkaisi kaksi ehdotusta, joista toinen otsikolla maanvuokralakiehdotus saatiin valmiiksi huhtikuun 8. päivänä ja toinen, johon Renvall, Cederberg ja Björnviik keskittyivät laatimaan ehdotusta laiksi maanhankinnasta tilattomalle maalaisväestölle, valmistui kesäkuun 18. päivänä 1907.²⁷⁵

Renvall taustoitti artikkeliaan toteamalla Saksan teollistumisen käynnistysvai-

272 Vares 2000, 97–98, 105.

273 Agraarikomitea mietintö liite II, Eräitä maanvuokrausta, maanhankintaa tilattomille ja yhteismetsätaloutta koskevia toimenpiteitä ulkomailla. Renvall: ”Preussin nykyinen asutuspolitiikka” 1907, 40–80. Reuter: ”Irlannin maaolot ja uudempi agraarilainsäädäntö”, suom. Reijonen 1907, 91–317. Reuter: ”Englanti” suom. Reijonen 1907, 330–389, Reuter: ”Skotlanti”, suom. Reijonen, 1907, 392–410. Hammarén: Yhteismetsistä Sveitsissä ja Etelä-Saksassa” 1907, 414–448. Liite II. Agraarikomitean mietintöön II, 1907.

274 Agraarikomitea Liite III. Ulkomaisia lakia ja asetuksia maanhankinnasta tilattomalle maalaisväestölle y.m. Liite III Agraarikomitean mietintöön II, 1907.

275 Agraarikomitea mietintö II. Liite I. Ehdotus laiksi maanhankinnasta tilattomalle maalaisväestölle, 1907.

heen 1870-luvulta eteenpäin vaikuttaneen samoihin aikoihin, kun maanviljelyksen kannattavuuteen kansainvälisesti vaikutti uusien tuottajamaiden ilmaantuminen markkinoille kulkuyhteyksien parantumisen myötä. Artikkelista ilmenee, että maanviljelijöiden ahdinko oli ilmeinen, kun tilojen velkaantumisen lisäksi työväki siirtyi kaupunkeihin teollisuuden palvelukseen. Renvall kirjasi myös, että Preussin itäisillä rajoilla asui suuri joukko puolalaisia entisissä puolalaisissa maakunnissa, joita oli valloituksen yhteydessä liitetty Preussiin. Tilastot todistivat tämän kansalaisuudestaan kiinni pitävän väestönsä elinvoimaisuutta valloittajaansa nähden ja alueella olikin käynnissä saksalais-puolalainen kansalaisuustaistelu. Asia otettiin artikkelissa esille, koska sillä oli merkitystä asutuslainsäädännön toteutumisessa. Seikkaperäisestä ja monitahoisesta tapahtumahistoriallisesta selvityksestä päädyttiin 1890-luvulla käytännöllisiin ratkaisuihin ja perustettiin liikeyritykset Landesbank, Deutsche Ansiedlungsbank ja Pommerische Ansiedlungsgesellschaft tukemaan tehtyä päätöstä. Niiden todettiin olleen tarpeeksi varakkaita ja kokeneita avustamaan yksityisiä, usein taitamattomia ja siksi ahtaalla olevia suurtilallisia.²⁷⁶ Renvall vertaili lopuksi, että yksityisen yrittäjyyden saavuttamat tulokset olivat myönteisempiä ”asutuskomissionin” tukitoimiin nähden ja että tämä tuki Preussissa tapahtuvaa itsenäisen talonpoikaisviljelyksen laajentamista ja vahvistamista.²⁷⁷

Komitean mietintöjen julkaisemisen jälkeen *Juridiska föreningens Tidskriftissä* on vuonna 1908 ilmestyneessä kokoomateoksessa julkaistu Renvallin v. 1907 kirjoittama artikkeli ”Mitä voidaan lainsäädäntötoimin tehdä turvatun maansaannin hankkimiseksi tilattomille?” Artikkelissa todetaan, että komitea on perustanut lakiesityksensä juuri samoihin periaatteisiin, jotka olivat kehittyneet Preussissa ja sitä kautta levinneet laajemmalle Tanskan, Norjan ja Ruotsin lainsäädäntöön.²⁷⁸ *Juridiska föreningens Tidskriftiin* vuonna 1907 kirjoittamassaan artikkelissa Renvall toteaa, että agraarikomitea oli perustettu 26. huhtikuuta 1906 edellisten jo vuonna 1901 koolle kutsuttujen komiteoiden ja alakomiteoiden tuloksettomien mietintöjen ja siihen asti koottujen tulosten eteenpäin viemiseksi. Näiden aiempien komiteoiden; ”Tilattoman väestön komitean” ja sen ”alakomitean” työn tulokseksi oli tallessa kaksi mietintöä, joista toinen vuodelta 1901 ja toinen 1904. Työhön oli palattu heti sortoajan jälkeen.²⁷⁹

Renvallin artikkelin mukaan agraarikomitean esitykselle tilattoman väestön kysymykseen oli haettu perusteluja pääasiallisesti Preussista, josta ne olivat kul-

276 Renvall 1907, Liite II Agraarikomitean mietintöön No 2, 88. Landesbank www.de.m.wikipedia.org (9.11.2014)., Deutsche Siedlungsbank ja Pommerische Siedlungsgesellschaft. DSL-Bank: www.de.wikipedia.org. (25.3.2015).

277 Renvall 1907, 90.

278 Renvall 1908a, 342.

279 Renvall 1908a, 342. Peltonen mainitsee Aksel Warénin ja Hannes Gebhardin maaseudun yhteiskunnallisen rakenteen tutkimukset 1900-luvun alussa. Peltonen 1992, 302.

keutuneet Tanskan, Norjan ja Ruotsin lainsäädäntöön. Näissä maissa muutamassa vuosikymmenessä aikaan saatujen tulosten perusteella agraarikomitea ehdotti, että ”perustettaisiin aluksi 20 milj. suuruinen rahasto, jonka hoitaisi valtiokonttori, mutta jonka varoilla erityisen asutushallituksen ylijohdolla harjoitettaisiin järkiperaistä asutuspolitiikkaa antamalla joko suorastaan asutushallituksen kautta tai kuntien välityksellä kuoletuslainoja viljelys- tai asunto-tilojen perustamiseksi. Tilat joutuisivat viljelijöilleen omiksi, mutta omistusoikeus olisi rajoitusten alainen, jotka kestäisivät osaksi ainaisesti osaksi vain sen ajan, kun valtionvaroista saatu laina on takaisin suorittamatta.” Lisäksi mainittiin, että oli tärkeää paitsi luoda mahdollisuudet hankkia maata niin myös turvata sen omistus pysyvästi. Tähän liittyi erinäisiä pohdintoja ja oletettavaa oli, että muiden maiden esimerkin mukaan lakiin tulisi kirjattua erityisiä rajoituksia ja määräyksiä tuolloin kyseessä olleiden ”asutushallinnon” tukemien pienviljelystilojen omistusoikeuksien määrittelyyn. Lähtökohtana oli, että valtion tuella tulisi luoda tiloja, jotka voisivat elättää viljelijän. Agraarikomitea otti myös kantaa näin hankitun tilan perimisoikeuteen. Komitea katsoi, että pienen tilan pilkkominen moneen osaan ei hyödyttäisi ketään ja, että tilan perimisoikeutta voisi järkevästi etukäteen määritellä.

Aiheeseen liittyvää asiaa oli artikkelin perusteella käsitelty myös Pohjoismaissa. Renvall totesi, että ”kaikissa Skandinavian maissa ja Preussissa on valtio luovuttanut viljelystilat omistusoikeudella viljelijöilleen. Samoin ehdotti agraarikomiteakin. Mutta muutamalla taholla – sosiaalidemokraattiemme puolelta – oli tässä kohden ehdotusta vastustettu. Kieltää ei saa, että sosialistien kannattamalla perinnöllisellä vuokralalla oli jokunen käytännöllinenkin etu puolellaan. Jos nimittäin viljelijöille ei anneta omistusoikeutta tiloihin, niin tietysti ei heidän tarvitse kauppahintaakaan suorittaa vain valtion vaatimukset rajoittuvat vain vuokra- eli korkomaksun kantamiseen.” Tähän Renvall totesi jatkona, että ”talonpoikaisen kansamme maanomistuksen historia on sellainen, että jo senkin takia epäilyttäisi astua perinnöllisen vuokran kannalle.”²⁸⁰ Renvallin kanta oli selvä, hän puolsi suojatun omistusoikeuden periaatetta tilattomien maansaannin turvaamiseksi samoin kuin agraarikomitea. Tähän päätelmään hän oli tullut käytyään Berliinissä ja tutustuttuaan Preussin valtiopäiviltä haalimaansa aineistoon.

Keväällä 1906 koolle kutsutun agraarikomitean oli mahdollisimman lyhyessä ajassa esitettävä ehdotuksensa senaatille, jolle heti samana keväänä raportoitiinkin mietinnöt ehdotuksista maanvuokralaista ja laista maanhankinnasta tilattomalle maalaisväestölle. Agraarikomitean tehtävänä oli valmistella ehdotus laiksi eduskunnalle, ja asiaan oli tartuttu tilanteen vaatimalla tarmokkuudella. Renvall arveli, että esitys tulisi saamaan eduskunnassa myönteisen, joskin kriittisen vastaanoton. Hän oli tietoinen, että myös suomalaisen puolueeseen kuuluvat olivat

280 Renvall 1908a, 358.

valmistelleet samoin perustein valmistetun ehdotuksen kuin agraarikomitea.²⁸¹ Agraarikomitean mietinnössä on mainita, että Keisarilliseen Senaattiin oli jätetty vuosien 1905–1906 valtiopäivien talonpoikaissäätöyn kuuluneiden valtiopäivämiesten ja joidenkin muiden allekirjoittama anomus, johon oli liitetty ”Suomalaisen puolueen asettaman komitean valmistama suunnitelma vastaista torpparilakia varten”.²⁸² Myös tämän ehdotuksen komitea otti käsiteltäväkseen.

Tässä myös ilmeni perustuslaillisten nuorsuomalaisten ja suomalaisen puolueen itsenäinen, eriytynyt toiminta. Miksi alun perin agraarikomitean jäseneksi nimitetty suomalaisen puolueen kannattaja Hannes Gebhard luopui tehtävästä, vaikka hänellä oli tehtävään nähden paras tilastoihin perustuva asiantuntemus? Agraarikomitean mietinnössä mainitaan 1901 teetetystä tilastollisesta tutkimuksesta, jota oli ollut tekemässä Gebhardin johdolla toiminut Tilattoman väestön alakomitea, mutta jolta komitea ei ollut saanut tuloksia käyttöönsä. Markku Peltonen toteaa tutkimuksessaan, että Yrjö Jahnssonin tehtäväksi annettu tutkimus jäi kokonaan valmistumatta ja että kerätty aineisto oli kateissa.²⁸³ Suomalaiseen puolueeseen kuuluneen Hannes Gebhardin teettämä laaja, urauurtava tutkimus *Atlas de statistique sur les communes rurales de Finlande* ei valmistunut komitean käyttöön, vaan ilmestyi 1908. Hannes Gebhard jättäytyi pois 1906 perustetun Agraarikomitean toiminnasta, koska hänen aiemmin vetämästään komiteasta tuloksia ei ollut saatu valmiiksi. Tilattoman väestön alakomitean kuusiosainen tutkimus *Tilastollinen tutkimus yhteiskuntataloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa v. 1901* julkaistiin vasta 1908–1918.²⁸⁴ On myös mahdollista, että puolueiden selkeän eriytymisen vuoksi Gebhard oli todennut parhaaksi olla osallistumatta pääsääntöisesti perustuslaillisten nuorsuomalaisten Agraarikomitean mietinnön valmistamiseen.

Torpparikysymys oli 1800-luvun ja 1900-luvun alun Suomessa laajin yhteiskunnallinen ongelma. Moneen Länsi-Euroopan maahan verrattuna Suomessa ”työväenkysymykseen” liitettiin myös alusta alkaen maaseudun tilattoman väestön ratkaisemattomat ongelmat. Vuoden 1905 suurlakkoon ja sen jälkeiseen eduskuntauudistukseen liittynyt poliittisen kentän reformi nosti torpparikysymyksen yhdeksi tärkeimmistä poliittisista aiheista.²⁸⁵ Tilattomien ja torppareiden tulevaisuuden vaihtoehdoiksi esitettiin malttia, kunnes maa saataisiin yhteiskunnan omaisuudeksi tai toisaalta luotaisiin mahdollisuudet päätyä itsenäiseksi maanviljelijäksi. Jälkimmäinen vaihtoehto sai Työväenpuolueen Viipurin kokouksessa 1901 kannatusta. Maan yhteisomistus nähtiin ”pilventakaisena” vaihto-

281 Renvall 1908a, 342.

282 Agraarikomitean mietintö II, 1907, 4.

283 Agraarikomitean mietintö II. Ehdotus laiksi maanhankinnasta tilattomalle maalaisväestölle 1907, 3–5. Peltonen 1992, 267.

284 Alestalo ja Alapuro 1992, 87.

285 Alapuro ja Alestalo 1992, 79. Rask 1997, 99.

ehtona. Useissa lehdissä oli uutisia torpparien ja tilattomien hädöistä ja heidän asemaansa vaadittiin pikaista ja perusteellista parannusta. Myöhemmin Forssassa sosialidemokraattisen puolueen kokouksessa v. 1903 päädyttiin kannattamaan yksityisomistuksen vastustamista ja tilanne maanomistusongelman osalta suurlakon jälkeen oli vielä ratkaisematon.²⁸⁶

Työväenkysymyksen parissa aiemmin askaroineet nuorsuomalaiset laajensivat poliittista pelikenttäänsä tavoittaakseen mahdollisimman laajan äänestäjäjoukon tukemaan maanomistukseen liittyvän lainsäädäntötyön läpimenoa. Agraarikysymys oli saanut hyvin poliittisen sävyn eduskuntareformin jälkeisissä ensimmäisissä vaaleissa keväällä 1907, se kuului nuorsuomalaisen puolueen vaaliohjelmaan tärkeänä osana. Renvall asettui perustuslaillisen nuorsuomalaisen puolueen ehdokkaaksi v. 1907 Mikkelin läänin vaalipiirissä ja tuli valituksi samalta listalta P.E. Svinhufvudin kanssa. Vaaliturneillaan Renvall kohtasi äänestäjiään, joille todennäköisesti kertoi näkemyksiään myös maanomistuskysymyksestä.

Kirje kevättalven 1907 viimeisen vaalikiertueen tunnelmista viestii vahvasta itseluottamuksesta; vaalivoitto oli jo selvästi käsillä.

Savonlinnasta en saanut sinulle kirjoittaa, sillä sinne saavuini kello 2 yöllä ja klo 9 aamulla taas istuin reessä. Pidin kaksi kokousta eri kylissä maaseudulla ja palasin vähän vaille 7 Savonlinnaan. Ehdin juuri hätään silloin syödä ensimmäisen ateriani, sillä minulla oli 7 ¼ suuri kokous S:linnassa. Koko suuri sali täynnä. Menestykseni oli suurenmoinen. Puhuinkin mielestäni oikein hyvin. Kaikki olivat innostuneet ja suomettarelaiset hiipivät hiljaa pois sanaakaan sanomatta. Se oli heille suuri tapaus. Kokouksen jälkeen antoivat sitten kaupunkilaiset minulle illalliset, jossa vallitsi innostunut mieliala. – Seuraavana aamuna taas lähdin kokouksia pitämään.²⁸⁷

Kirjeessä sovitaan jo tapaamista Acktén kanssa Tukholmaan maaliskuun lopulle. Aino Ackté oli palaamassa kotiin Leipzigiin, jossa hän ensimmäistä kertaa esitti tulevaa lempirooliaan Straussin oopperassa *Salome*. Renvall kiersi talvella 1907 Kaakkois- ja Itä-Suomea avonaisessa reessä 780 kilometriä ja piti vaalipuheita mm. Lahdessa, Joutsassa, Hartolassa, Sysmässä, Heinolassa, Leivonmäellä, Luhangalla, Savonlinnassa, Mikkeliissä, Jaakkimassa ja Punkaharjulla. Jaakkiman asemalla oli ollut 42 astetta pakkasta. Renvall kirjoitti matkojensa myös liittyneen osittain agraarikomitean työhön.

Ensimmäisen vapaan vaalin tulosta ennakoiden Renvall kirjoittaa puolisolleen vaalituloksen olevan ”täydellinen arvoitus, sillä joka puolelta tehdään kiihkeästi

286 Soikkanen 1961, 125–130.

287 H. Renvall A. Acktelle Helsingistä 14.3.1907. KA.

töitä. Ja kansalle on yleensä hyvin vähän selvää puolueolojen oikeasta laidasta.”²⁸⁸ Vaalituloksesta selvisi, että nuorsuomalaisen puolueen kannatus oli keskittynyt itäiseen Suomeen ja yleisesti puolueen heikko kannatus oli yllätys koko maassa suuriin odotuksiin nähden. Vaalin selvä voittaja oli sosiaalidemokraattinen puolue 37 % kannatuksella ja suomalainen puolue sai 27,3 % äänistä. Selvästi pienemmälle osuudelle jäivät nuorsuomalaiset 13,7 % ja ruotsalainen kansanpuolue melkein tasaveroisesti 12,6 % kannatuksella. Vaalitulos oli myös sosiaalidemokraateille itselleen yllätys ja poliittista kenttää hallinneille nuorsuomalaisille ja ruotsalaisille ”hallituksen” miehittäneille puolueille, tulos oli pettymys. Suomalainen puolue menestyi myös hyvin ensimmäisessä eduskuntavaalissa.²⁸⁹

Kirjeistä voi päätellä, että Renvall oli hyvin innostunut liikkumaan äänestäjien keskuudessa, samoin hän vastavuoroisesti kenttätöön kautta sai tuntuman vallitsevaan mielialaan ja muutoshalukkuuteen. Vaalitulos oli tietysti hänelle pettymys, mutta ei ehkä kuitenkaan yllätys. Nuorsuomalaisen puolueen sisäinen hajaannus oli myös omiaan alentamaan sen äänestystulosta. Yhteisen linjan ja ohjelman sisällön koherenssin puuttuminen heikensi muuten hyvin ajan tasalla olevien aktiivisten toimijoiden onnistumista.²⁹⁰

Kirjeessään Jonas Castrénille 21.1.1908 Renvall mainitsee torppariasian etenemisestä ja siihen ilmaantuneista esteistä.

Torpparikokous Tampereella on asettunut entisestään vieläkin hullummalle kannalle ja ellei nyt torppariväestö huomaa, että sitä lupauksilla narreina pidetä, ei se ikinä herää. Ikävä vaan, ettei löydy paljonkaan tosittoria torppariväestön herättämiseksi. Suomettarelaiset tietystikin toimivat mutta kyllä luulen, että meidän puoluehallinto kuluttaa aikansa valmistellessaan juhlia ja ryhmäjuonia.²⁹¹

Tästä kirjeestä ilmenee myös Renvallin näkemys nuorsuomalaisen puolueen toimintakyvystä. Puolueen sisäiset ristiriidat heijastuivat laajalle sen toimintakykyyn ja useimmiten kaikki keskustelunaiheet muuttuivat kiistanaiheiksi. Perustuslailiset nuorsuomalaiset olivat hyvinkin valppaina torppariaiheeseen parissa ja nostivat sen työväenasian rinnalle tärkeimmäksi yhteiskunnalliseksi kysymykseksi ja siksi osaksi vaaliteemaansa. Torpparien joukkoirtisanomisten uhka pakotti uuden eduskunnan keskittymään torppareiden oikeudellisen aseman turvaamiseen. Huhtikuussa 1909 maanvuokra-asetuksesta kehkeytyi poliittinen kriisi. Eduskun-

288 H. Renvall A. Aektälle Helsingistä 11.1.1907. KA.

289 www.vaalit.fi/eduskuntavaalit1907. Nimetön. ”Punaisen viivan perässä”. Jussila 2004, 82–83. Meinander 2006, 145–146.

290 Vares 2000, 85–92.

291 H. Renvall J. Castrénille Tukholmaan 21.1.1908. J. Castrénin arkisto. KA.

ta oli säätänyt torppareita rauhoittaakseen uuden maanvuokralain ja lähettänyt sen keisarille vahvistettavaksi. Keisari vahvisti lain, mutta liitti mukaan ingressin, joka sisälsi suomalaisten mielestä virheellisen tulkinnan Suomen perustuslaista. Keisarin uuden lain liitteeksi vaatiman ingressin mukaan laki oli oikeastaan pätemätön, koska sen oli säätänyt eduskunta, joka oli myöhemmin hajotettu; keisari vahvisti lain vain siksi, että hän tunsu huolta köyhimpien alamaistensa oloista.²⁹²

Vuonna 1909 annettu keisarillinen asetus määräsi lyhimmäksi sallituksi maanvuokra-ajaksi 50 vuotta ja tilanomistajan maksamaan korvaukset suoritetuista parannuksista. Vihdoin talvella ja keväällä 1918 käydyn sisällissodan jälkeen päädyttiin maanvuokraajien itsenäistämiseen ja torppareille ja mäkitupalaisille myönnettiin oikeus lunastaa vuokramaansa tila itsenäiseksi pientilaksi. Tähän valtio myönsi edullisia lainoja. Esityksen torpparilaiksi antoi Svinhufvudin johtama itsenäisyssenaatti, johon Renvall kuului, ja niin sanotun torpparilain sääti sen jälkeinen tynkäeduskunta, josta vasemmisto oli poissa. Laki vahvistettiin 15.10.1918. ja se oikeutti vuokramiehen vuokranantajan tahdosta riippumatta lunastamaan tilansa itsenäiseksi soveltaen siihen laajassa mitassa Länsi-Euroopan agraaripoliitikalle outoa pakkoluovutusmenettelyä. Laki täydennettiin kolmena seuraavana vuonna asutuslaiksi, jota kutsuttiin myös nimellä Lex Kallio. Erityisesti asutuslaki merkitsi radikaalia ajatustavan muutosta juridiseen yksityiseen omistusoikeuteen, joka mahdollisti yksityisen maan pakkolunastuksen.²⁹³

Agraarikomitean esityksiä laativassa työskentelyssä mukana ollut Renvall pääsi tarkastelemaan torpparikysymystä laajasti sekä kotimaasta tosin hyvin lyhyessä ajassa kerätyn kyselytutkimuksen että melko laajan ulkomailta kerätyn aineiston perusteella. Edellä esitetystä aineistosta on käynyt ilmi, että hänellä oli tilaisuus ja mahdollisuus perustellusti ottaa kantaa ja vaikuttaa mittavaan sosiaaliseen reformiin. Erityisesti merkille pantavaa on se, että tähän aiheeseen, kuten aiempaan työväenkysymykseen, vastauksia ja toimintamalleja Renvall ja muut komitean jäsenet hakivat Venäjän keisarikunnan ulkopuolelta Pohjoismaista ja laajemmin Euroopasta. Senaatti osoitti jopa matka-avustusta tähän tarkoitukseen. Kuinka paljon Renvallin ajatuksia ja päätelmiä oli esillä Lex Kallioksi nimetyssä asutuslaissa, on kokonaan toisen tutkimuksen aihe.

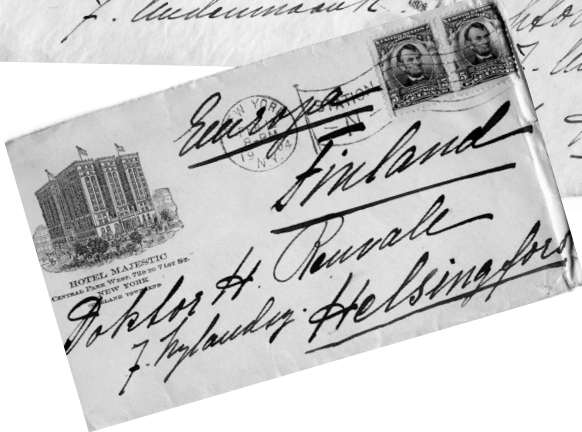
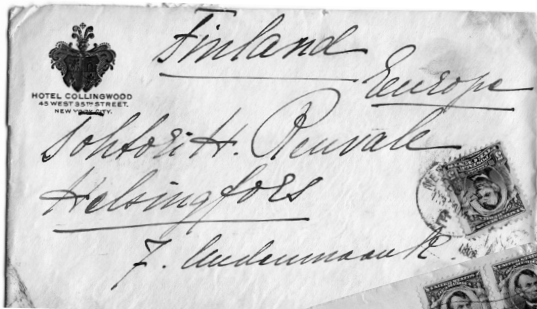
292 Vares 2000, 161.

293 Peltonen 1992, 303. Rask 1997, 99. Jutikkala 1942, 416. Asetus vuokra-alueiden lunastamisesta 15 päivänä lokakuuta 1918 annetun lain täytäntöönpanosta. (135B/1918) Suomen Asetuskokoelma 1918 N:o 135. Suomen Senaatin puheenjohtaja P. E. Svinhufvud, senaattorit E.N. Setälä, Jalmar Castrén, Heikki Renvall, Juhani Arajärvi, Samuli Sario. www.wikipedia.org. Laki vuokra-alueiden vuokraamisesta (28.12.2014).

Kuvat: kotiarkisto.

Julkisuuden lumoissa – hyvässä ja pahassa

kukaan minun, että nieltä sain
 ehtiä klo. yöksi ja oli
 leimolassa siihen aamulla
 klo. 7 kello 10 oli kokous,
 joka kesti koko päivän.
 tänä iltapäivällä lähdin
 Lahteen ja nieltä ju-
 raska lauvallaan, jonne
 ravin myöhään illalla. Se-
 raavana päivänä oli taas
 graanikokous. Sitten su-
 ää lähtökäsi matkalle
 Tukkiin, jaan palaa
 taita. Olen jo verrynt.
 Tuten näin olen ollut
 tyttihevossa, eikä ole
 tiulla ollut aikaa ni-
 alle kirjoittaa kuin
 jonnei korista. Olen
 aanut yllänsä 780 kilo-

matkassa (juna-matkoja
 ei ole.) Olen sentään ha-
 rukas päättämään kotia?
 Eilen kutsui George äi-
 nen telefoniin, hän kotia
 telefoniin. Hän oli kave-
 ja kaikki kyyriä. Maaroin
 koi tekniä kappaleita. Kes-
 kitys kukaan kainen-
 kuita kovan kosta.

Kirje Renvall Acktälle 20.1.1907. KA.
 Valtiopäivämies Heikki Renvall 1906. Kuvat: kotiarkisto.

IV LEHDISTÖVÄKI VAIKUTTI EUROOPASSA

”Ranskan sanomalehdistö” *Päivälehdessä* 1903

Joulun ja vuodenvaihteen aikana Renvallin Pariisissa laatiman artikkelin julkaiseminen tammikuun alussa 1903 on hyvä esimerkki siitä, ettei *Päivälehti* painostuksesta huolimatta ollut hukannut ranskalaismielisyyttä. *Päivälehti* oli perustamisestaan lähtien leimautunut kosmopoliittiseksi, ja tätä kritisoitiin monelta suunnalta. Lehden pelättiin juuri eurooppalaisuuden korostamisen takia kadottaneen oman kantansa kansallisuusasioissa. Sitä syytettiin myös moraalittomuudesta Juhani Ahon Pariisissa kirjoittaman *Yksin*-romaanin siveettömyyttä levittävien kannanottojen johdosta. Tutusta kielikiistasta luopuminen oli sekkin osoitus yleisestä petturuudesta.²⁹⁴ Tällä kertaa lehti julkaisi artikkelin, jonka kirjoittaja tukeutui varauksettomasti ranskalaisten sanomalehtien ihailuun. Tekstissään Renvall vertaili lähes täydellisesti toimitettuja juttuja oman kotimaan lehdistön taitamattomaan toimittamiseen. Artikkelissaan tasavaltaisuutta korostanut Renvall aloitti voimakkaalla toteamuksella:

”tuskinpa löytyy maata Euroopasta, jossa sanomalehdistöllä on suurempi vaikutusvalta kuin Ranskassa. Yleinen mielipide on tasavallan hallitsija ja yleinen mielipide puhuu sanomalehtien kautta”.²⁹⁵

Renvall käsitteli tekstissään ranskalaisen sanomalehdistön ja lehtikirjoitusten luonnetta yleensä sekä pyrki selittämään lyhyesti varsin moniulotteisen kokonaiskuvan lehdistön roolista ja toiminnasta Ranskassa. Renvall viipyi Pariisissa marraskuun lopussa 1901 syntyneen tyttärensä syntymän jälkeen suhteellisen pitkän ajanjakson, samalla ehkä myös pohtien mahdollisuuksia sijoittua toimimaan pankkisektorille Pariisiin. Yhteyksiä kotimaahan pidettiin yllä tapaamalla maanmiehiä Pariisissa ja luomalla kontakteja aikaansa seuraavan kulttuuriväen kanssa, johon Pariisiin Oopperan kanssa sopimuksen solmineella Aino Acktélla oli hyvät suhteet. Pariisissa oli myös lähes mahdotonta oleskella ilman päivittäistä silmäystä lukuisten lehtien ajankohtaiseen uutistarjontaan.

294 Ranki 2007, 232–236.

295 Renvall: ”Ranskan sanomalehdistö. (Kirje Pariisista ”Päivälehdelle”). *Päivälehti* 6.1.1903. Juhani Aho kirjoitti vuonna 1889 ”kirjeitä Pariisista *Päivälehdelle*: Monsieur Henri ja hänen sanomalehtensä”. HS 27.2.2014.

Pariisissa paljon aikaansa viettäneen ja sen sanomalehdistöä tiiviisti seuranneen Juhani Ahon mielestä äärimmilleen viety sananvapaus oli mahdollista vain ”lujissa, itsestään varmoissa hallituksissa, jotka eivät tarvitse sensuurin turvaa”. Tämä oli selvä viittaus Ahon ajatuksiin kotimaassa vallitsevista oloista.²⁹⁶ Lehdistön toimintaa Suomessa rajoitti jo Nikolai I:n asettama Suomen suuri sensuuriasetus 1829, joka teki kaikki painotuotteet ennakkosensuurin alaisiksi ja tukahdutti poliittisen kirjoittelun Suomessa. Se kielsi julkaisut, jotka loukkasivat keisaria, kristinuskoa, maan hallitusta ja perustuslakeja. Vuoden 1867 painoasetus oli ennakkosensuurin osalta voimassa vuoteen 1905 ja muilta osin pienin muutoksin vielä pitempään. Vuodesta 1885 lähtien oli kenraalikuvernöörillä aikaisempaa laajempi sanomalehtien lakkautusoikeus.²⁹⁷ Herkimmin sensuuriviranomaisten mustalle listalle joutuivat Ruotsissa ja vallankumousaatteiden ytimessä Ranskassa painetut teokset.²⁹⁸ Tästä asetelmasta kehittyi Suomeen vähitellen julkisuudessa käytetty piiloilmausten, yhteisten merkitysten ja symbolien kieli, taito puhua hiljaa, korkeintaan vihjaillen, mutta silti täsmentäen kohteensa. Varsinkin ruotsalaisista ja ulkomaisista lehdistä poimitut mielipiteet Suomessa kielletyistä asioista olivat peiteltyä informatiivisia. Lehdissä julkaistiin paljon runoja, satuja ja kirjaesittelyjä, joissa saattoi piillä yhteiskunnallinen viesti. Näennäisesti tieteellinen kannanotto saattoi sisältää poliittisia latauksia ja vuosipäiväkirjoitus ilmaista piilotetun protestin.²⁹⁹

Helmikuun manifestin jälkeen *Päivälehti* erottautui vähitellen jopa jyrkästi perustuslaillisten nuorsuomalaisien kannattajaksi ja *Uusi Suometar* kiinnittyi suomalaisen puolueen myöntöväisyysslinjan ”suomettarelaisien” puolestapuhujaksi. Jakautuminen oli alkanut vähitellen jo 1885, kun koolle kutsutut valtiopäivät pohjustivat muutoksen poliittisessa kentässä. Tuolloin Leo Mechelinin perustama liberaalinen puolue hiipui ja Suomalainen puolue asteittain jakautui vanhoihin ja nuoriin. *Uusi Suometar* erottautui selkeästi vanhoillisen- ja myöntöväisyysslinjan kannattajiin. Perustuslailliset nuorsuomalaiset perustivat vuonna 1889 pääkaupunkiseudulle *Päivälehdin*, joka toimi siitä eteenpäin nuorten äänitorvena kunnes se lakkautettiin kesällä 1904 kenraalikuvernööri Bobrikovin murhaan liittyvän asiattoman uutisoinnin vuoksi. *Päivälehdin* perustaminen sinetöi ”molempien puolueiden” lehdistön erottautumisen omiksi ryhmikseen. Lehden keskeisinä perustajajäseninä mainitaan 1860-luvulla syntyneet Eero Erkko, Arvid Järnefelt, Juhani Aho, E.O. Sjöberg, Kasimir Leino ja Santeri Ingman (vuodesta 1907 Ivalo).³⁰⁰ Ensimmäisen päätoimittajansa Eero Erkon luotsaamana lehden oli

296 Ranki 2007, 245.

297 Landgren, 1988, 278.

298 Mylly 2009, 95.

299 Mylly 2009, 98. Zetterberg 2001, 286–287.

300 Ranki 2007, 236. Sit. Rytkönen 1946.

määrä olla Suomen kaikkein modernein ja vapaamielisin sanomalehti.³⁰¹ Renvall oli kymmenen vuotta tätä ryhmää nuorempi, eikä ollut mukana perustamassa *Päivälehteä*, vaan toimitti avustajana lehteen aika ajoin juttuja julkaistaviksi.

Aikaisemmin Pariisissa aikaansa viettänyt Juhani Aho oli kiinnostunut seuraamaan poliittisia aiheita samoin kuin *Päivälehteen* harvemmin kirjoittanut Renvall.³⁰² *Päivälehteen* v. 1903 ”Ranskan sanomalehdistöstä” kirjoittamassaan artikkelissa Renvall toteaa, miten ranskalaisessa lehdistössä oli merkille pantavaa se, että pitemmätkin kirjoitukset sanomalehdissä julkaistiin omalla nimellä, joka Suomessa oli harvinaista. Ranskalaisten journalistien ylläpitämä tapa kasvatti luottamusta lehtiä kohtaan ja loi erityistä asiapitoista odotusta tiettyjen julkaisujen suhteen. Renvallin mainitsee tässä esimerkiksi *Le Temps*’n ja *Journal des Débats*’n, jotka olivat luotettavia uutiskanavia myös Ranskan rajojen ulkopuolella.

”Kirjoittaja esiintyy henkilönä yleisön edessä, eikä lymyile toimituksen selän taakse. Sillä tavalla yleisö tutustuu henkilöihin, rupee niihin luottamaan ja seuraa heitä.”³⁰³

Renvall luonnehti elävästi ranskalaisista lehtimiehistä havaitsemiaan piirteitä, joihin hän oli erityisesti kiinnittänyt huomiota. Hän arveli heidän olevan loogisia ja selkeitä aatteissaan. Jostain syystä ranskalaiset lehtimiehet teksteissään näyttivät helposti omaksuvan ja paneutuvan syvällisesti jonkin tietyn aatteen kuvailuun. Varmasti vapaan lehdistön luontevana toimintamallina hyvin toimiva, mutta kotimaan lehdistön tukahdutettuun toimintaan verrattuna yllättävä ja siksi tietysti ihailun kohde. Renvall kuvaili tekstejä lennokkaiksi ja mieliinpainuviksi. Ranskalaisten journalistien laatimien artikkelien sisällöstä Renvall huomasi, että monessa lehdessä mielipiteet tapahtumista muodostettiin tietyn valitun näkökulman mukaisiksi.

”Drumont *Libre Parole*’ssa näkee kaikkialla juutalaisen vehkeitä, Rochefort *L’Intransigeant*’issa hallituksen kurjuutta.”³⁰⁴

Ranskassa lehtien toimittajat leimautuivat kannattamalla tai vastustamalla joitain ajankohtaista aihetta. Kunkin lehden lukijakunta valikoitui joukosta, joka seurasi itselleen mieleisiä kannanottoja ja halusi lukea omaa mielipidettä tukevia päätelmiä.

301 Ranki 2007, 237. Zetterberg 2001, 130–132.

302 Juhani Aho kävi Pariisissa viimeisen kerran keväällä 1899. Ranki 2007, 167.

303 Renvall: ”Ranskan sanomalehdistö. (Kirje Pariisista ”Päivälehdelle”). *Päivälehti* 6.1.1903.

304 Renvall: ”Ranskan sanomalehdistö. (Kirje Pariisista ”Päivälehdelle”). *Päivälehti* 6.1.1903.

Vertailussa kotimaan lehdistön avustajien tai kirjoittajien merkitykseen, Renvall mainitsi sen, että *Päivälehdessä* johtokunta pohti v. 1894 pitäisikö tilausilmoituksessa mainita merkittävien avustajien nimiä, koska arveltiin sen vaikuttavan tilauksiin.³⁰⁵ Kymmenen vuoden aikana oli havaittavissa avustajanimilistan liittyvän selkeästi päivän politiikkaan. Joinain hetkinä oli suorastaan vahingollista omalle henkilökuvulle kuulua esimerkiksi *Valvojan* avustajaryhmään. Nuorsuomalaisiin lukeutuvan E.N. Setälän johdolla lehti kääntyi 1890-luvun lopulla maltillisten perustuslaillisten suuntaan ja suomalaisen puolueen myöntävyyssuuntaa kannattavat ”suomettarelaiset” vetäytyivät leimautumisen pelossa eroon lehdestä.³⁰⁶ Renvall profiloitui kotimaansa lehdistössä kannattamaan nuorsuomalaisten perustuslaillista kantaa, ja leimautui vielä erityisesti kansantaloustieteilijänä sosiaalisten uudistusten kannattajaksi. On selvää, että ranskalaisen kantaa ottavan lehdistön tiiviillä seuraamisella oli vaikutusta Renvallin tapaan toimia tulevissa tehtävissään lehdistön piirissä.

Lehtiartikkelissaan Renvall totesi, että useimmat kansanedustajat Ranskassa ovat olleet sanomalehtimiehiä.

”Sanomalehdistö on täällä useimmiten koulu, joka johtaa valtion johtoon.”³⁰⁷

Renvallin omaan poliitikon uraan kuului hyvin vahvasti toimiminen ja vaikuttaminen lehdistössä. Hän tiesi varmasti sanomalehtiin kirjoittamisen vaikuttavan lukijoiden mielipiteisiin ja myöhemmin äänestyskäyttäytymiseen. Kotimainen lehdistö politisoitui viimeistään eduskuntauudistuksen yhteydessä. Kielipoliittista kirjoittelua sekä mielipiteenvaihtoa sensuurin asettamissa rajoissa esiintyi jo aiemminkin. Asettumalla valtiopäivämiesehdokkaaksi syksyllä 1904 ja toimiessaan *Helsingin Sanomien* päätoimittajana Renvall viestitti olevansa johtavassa asemassa perustuslaillisten nuorsuomalaisten ryhmässä.

Hyvänä tasoeroa kuvaavana vertailukohtana Renvall esitteli myös ranskalaisen toimittajan työskentelytavan ja käsialan suhteessa oman kotimaansa toimittajan työnjälkeen.

”Meillä tuskinpa muuta uutiselta vaaditaan, kuin että siinä on alussa iso-kirjain ja lopussa piste - - kaikkiin uutisiinhan oli muuten valmiit kaavat. Ranskalainen on liian taiteellinen olento, jotta hän nielaisisi jokapäiväisen ravintonsa lainkaan huolimatta siitä, miten mauttomassa muodossa se tarjotaan.”³⁰⁸

305 Zetterberg 2001, 171.

306 Leino-Kaukiainen 1992, 144.

307 Renvall: ”Ranskan sanomalehdistö. (Kirje Pariisista ”Päivälehdelle”). *Päivälehti* 6.1.1903.

308 Renvall: ”Ranskan sanomalehdistö. (Kirje Pariisista ”Päivälehdelle”). *Päivälehti* 6.1.1903.

Renvall toi esiin huolensa kotimaansa toimittajan ammattitaidosta ja sivistyspohjasta; joku nimeltä mainitsemaan toimittaja ei ollut osannut kirjoittaa ”painokuntoista pienintäkään asiaa”. Vertailu ei ole ollut erityisen tasapuolista, koska suomen kieli oli vielä kankeaa ja kotimaasta puuttui ranskalaista pitkää kirjallista perinnettä vastaava kulttuuritausta.³⁰⁹ Kiinnostus ja innostus lehtikirjoitteluun ja sen seuraamiseen liittyi vahvasti yleiseen luku- ja kirjoitustaitoon ja sen kehittämiseen. Kun Suomessa oli vielä käytössä voimakas lehdistöensuuri, oli selvää ettei lehtien toimittamisen taso ollut päässyt kehittymään. Tässä mielessä suora vertailu suomalaisen ja ranskalaisen lehdistön välillä johti perusteettomaan arvosteluun ranskalaisen toimittajakunnan eduksi. Ehkä artikkeli pitäisi käsittää Renvallin ajatuksiksi ja toiveeksi lähitulevaisuuden suomalaisen lehdistön osamistasosta.

Kustannustoiminnan rahoituksen järjestelyt suomalaisen ja ranskalaisen lehdistön ja yleisesti germaanisen ja anglosaksisen lehdistön välillä, erosivat Renvallin mukaan toisistaan selkeästi. Suomessa ja suurimassa osassa eurooppalaista lehdistöä rahoitus varmistettiin ilmoitustulojen avulla, mutta Ranskassa rahoitus oli kirjavampi. ”Ranskassa on ilmoitusjärjestelmä uskomattoman vähän kehittynyt. Eniten levinneillä lehdillä on noin ½ sivua ilmoituksia – kerran viikossa puolitoista. Mistä silloin tulot?” Renvall arvioi, että suurempilevikkisen lehden päivittäisellä irtomyynnilläkään: ”*Petit Journal* 500 000 kappaletta”, ei lehden kustannuksia kateta. ”Ilmoitustulojen sijaan lehti vilisee reklaameja eli puffeja ja niitä löytyy jokaisessa osastossa, niin valtiollisessa, taiteellisessa, kirjallisessa kuin pörssiosastossa.”³¹⁰

Oli selvää, että jos lehdissä oli tällä menetelmällä runsaasti ostettua tilaa, niiden uskottavuus lukijoiden silmissä laski. Ranskassa kriittinen lukija oli Renvallin mukaan oppinut suhtautumaan mullistaviin uutisiin maltillisesti. Ranskan lehdistön kolmas tulolähde ovat olleet apurahat, joita eri puolueoryhmät, vallassa ollut hallitus tai jopa ”vieraat vallat” ovat syytäneet lehdistölle ajaakseen kukin omia etujaan. Lopputulokseksi Renvall päätteli, että jokainen Ranskan lehti edellä mainituin perustein ostettiin. Tätä aihetta hän vielä analysoi lyhyesti artikkelinsa lopussa hieman arvoituksellisesti todeten, että ranskalainen lehdistö ryhtyi kyllä ajamaan tiettyä asiaa taloudellisen taustatuen turvin, mutta ei kuitenkaan mitä tahansa asiaa, koska ”sillä on periaatteensa, joita se pyhästi palvelee”.³¹¹

Artikkelista näkyy hyvin, että Renvall oli ranskalaisen lehdistön poliittisesta roolista erittäin tietoinen ja myös tunnisti erilaisten lehtien äänenpainot. Hieman rivien välistä paistaa, että myös oman kotimaan lehdistö voisi ottaa oppia ranskalaisen lehdistön ”intelligentistä” otteesta. Mistä Renvall oli poiminut artik-

309 Renvall: ”Ranskan sanomalehdistö. (Kirje Pariisista ”Päivälehdelle”). *Päivälehti* 6.1.1903.

310 Renvall: ”Ranskan sanomalehdistö. (Kirje Pariisista ”Päivälehdelle”). *Päivälehti* 6.1.1903.

311 Renvall: ”Ranskan sanomalehdistö. (Kirje Pariisista ”Päivälehdelle”). *Päivälehti* 6.1.1903.

keliinsa taustatietoa näin lyhyessä ajassa? Onkin syytä olettaa, että kielitaitoisella Renvallilla oli yhteyksiä ja ennen kaikkea kiinnostusta ranskalaiseen lehdistöön jo pitemmältä ajalta tai hän keräsi tietoa jonkun olemassa olevan verkoston välityksellä. Yksi mahdollisuus on, että Renvall oli jo hyvin varhaisessa vaiheessa tullut mukaan Leo Mechelinin rahoittaman lehden *L'Européen* verkoston toiminnan piiriin.³¹² Todennäköisesti Ackté myös lähetti Renvallille lehtiä, ainakin omia konserttiarvostelujaan sisältäneitä lehtileikkeitä siteerattaviksi kotimaan lehdistössä.

Myös Juhani Ahon kirjoitusta *Päivälehdessä* 6.6.1899 leimasi kaipaus tasavaltaisuuteen ja vapauden voittoon kotimaassa, kun Dreyfusin juttu sai Ranskassa välillä liberaali-sosialistien mielestä aavistuksen tasa-arvoisemman käänteen.

Koko maailma iloitsee oikeuden ja totuuden voitosta. Meillä suomalaisillakin on aihetta ammentaa siitä luottamusta omissa suruissamme.³¹³

Aho ja häntä kymmenen vuotta nuorempi Renvall olivat kumpikin perustuslailisia nuorsuomalaisia, jotka poimivat artikkeliaiheensa Ranskasta välillä pettynyt ranskalaiseen oikeuskäytäntöön ja toisinaan kadehtien ranskalaista *savoir vivre*-henkeä. Vihjailevien sanaleikkien avulla laadittuja Juhani Ahon ”Lastuja” julkaistiin myös ranskalaisissa lehdissä.³¹⁴ Miten niiden vihjailevaa sisältöä tulkittiin Ranskassa, on hankala todentaa, paitsi siten, että ainakin suomalaisten Ranskassa viihtyvien kulttuuripiirien tuntemat lehtien kustantajat ovat olleet sisällöstä tietoisia. *Päivälehdessä* etsittiin manifestin tapahtumien julkaisemiseksi sopivia allegorisia muotoja viestittämään lukijoille tapahtuneesta oikeudenloukkauksesta. Sensuuriviranomaiset poistivat tehokkaasti kaiken suoran manifestiin liittyvän viestinnän ja lehti joutui taipumaan yhä enemmän symbolikielen käyttöön.³¹⁵ Juhani Aho ja Aino Ackté'n yhteydenpidosta ja yhteisistä kontakteista Pariisissa voi tehdä havaintoja Renvallin kirjeestä, joka on lähetetty toukokuun lopussa 1898 Helsingistä Pariisiin.

Sain sinulta myös sanomalehdet. Kiitos kaikesta. Kirjoitan U.S:lle vielä kirjeen vaaleista tänään. Erittäin tulin Gaulois'ta onnelliseksi. Saathan siinä koko kauniin puffin. Onhan Gheusi tuota lastua muutellut, mutta eihän Juhani Aho voi liiaksi suuttua, sillä sen verran kun minä ymmärrän, ei se ole siitä kärsinyt – paikoitellen pidän sitä paljonkin parannettuna. Paljon siinä

312 Clerc 2009, 299–300. Renvall osallistui *L'Européen*-lehden perustamiskokoukseen maaliskuussa 1902. Törngren 1930, 148.

313 ”Kirje Parisista. Kaksi näytelmää. Dreyfusin juttu kassatsioonioikeudessa”. *Päivälehti* 6.6.1899. Sit. Ranki 2007, 246.

314 Ackté käänsi Ahon tekstejä julkaistaviksi *Nouvelle Revuen* ja *La Gaulois Dimanchen* sivuilla. A. Ackté Emmy Achtélle Pariisista 28.1.1903. KK. Ackté 1925, 81.

315 Zetterberg 2001, 277.

on sanoja, joita en käsitä. Ajattelin tässä äsken, että ehkä olisi sopivampaa, jos ensi kerralla – jos vielä käännät G:lle, valita joku Päivärinnan kertomuksista. Niissä on monta hyvin kaunista ja ehkäpä sellainen alkuperäinen talonpojan juttu intresseeraisi Pariisin raffineerattua yleisöä, samalla kuin se olisi mitä parain todistus suomalaisen rodun henkisestä kyvystä. Tuumi tätä. Kyllä minä sinulle toimitan jonkun vihkosen, jos niin tahdot.³¹⁶

Kirjeestä on tulkittavissa myös Renvallin innostus käyttää Pariisin lehtifoorumia hyväksi ”suomalaisen rodun henkisten kykyjen erinomaisuuden” erityisten kansallisuutta painottavien seikkojen ilmaisemiseksi. Helmikuun manifestin jälkeen 1899 tätä foorumia käytettiin jo vilkkaasti hyväksi julistamalla huolestumista Suomen autonomiseen asemaan kohdistetuista voimakkaista venäläistämistoimista. Kirjeessä mainittu Gheusin julkaisema ja Renvallin mukaan hieman muuntelema Juhani Ahon lastu ”Purjeita kuivaamassa” oli julkaistu *La Revue des revues*-lehdessä v. 1895 ja ”Hääpäivänä” *Le Nouvelle Revue*n sivuilla tammikuussa 1901.³¹⁷ Kiitettävän ranskan kielen taidon oppinut Juhani Aho tutustui ranskalaiseen kulttuuriin pintaa syvemältä, kuten myös pitkiä jaksoja Pariisissa työskennellyt ja asunut Aino Ackté.

*Päivälehd*en linja oli ilmestymisestä lähtien kahteen muuhun pääkaupunkiseudulla ilmestyneeseen lehteen *Uuteen Suomettareen* ja *Hufvudstadsbladetiin*³¹⁸ verrattuna enemmän painottunut seuraamaan ulkomaan asioita. Juhani Aho ja Santeri Ingman kirjoittivat Pariisin-kirjeitä, joissa seurattiin poliittisen ja valtiollisen elämän sykettä ja tutustuttiin ranskalaiseen kirjallisuuteen. Lehden kulttuuripoliittinen linja oli selvästi edellä aikaansa, ja tämä näkyi myös sen sisältöratkaisuisa.³¹⁹ Tästä esimerkkinä kantaui uusi moderni journalistinen haastattelutyylituooreltaan Pariisista tai alun perin jopa New Yorkista. Oopperassa sopimuksella työskentelevä Aino Ackté antoi *Päivälehdelle* lehden ensimmäisen julkaistun ”intervjuun” syyskuussa 1897 palattuaan kotimaahansa lyhyelle lomalle elokuussa ja matkustaakseen takaisin Pariisiin heti syyskuun puolivälissä. Loman ohjelmaan oli kuulunut myös konserttikiertue Suomessa.³²⁰ Myöhemmin *Päivälehti* julkaisi myös muiden laulajattarien mm. Maikki Järnefeltin ja Alma Fohströmin antamat ”intervjuut”.

316 H. Renvall A. Acktéille Helsingissä 26.5.1898. KA.

317 Ackté 1925, 81. ”Purjeita kuivaamassa” ja ”Hääpäivänä”. Aho, Kootut lastut 1921. J. Aho: ”Pour sécher les voiles”. *La Revue des revues* 12/1/1895, 449. www.gallica.bnf.fr. (9.4.2013). ”L’Anniversaire”. Traduit d’un conte finnois de JUHANI-AHO par Mlle Aino Ackté. *La Nouvelle Revue* 1/1901. <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb34356973m>. (15.10.2007).

318 1800-luvun lopulla Suomen laajalevikkisin päivälehti *Hufvudstadsbladet* perustettiin 1864. Fennomaanien *Uusi Suometar* ilmestyi vuodesta 1869. *Suomen lehdistön historia 1*. 1988.

319 Ranki 2007, 234.

320 Leino-Kaukiainen 1988, 607. Ranki 2007, 241. Nimim. Kaukomieli: ”Käynti Aino Achtén luona.” *Päivälehti* 7.9.1897. Zetterberg 2001, 170, jossa maininta, että uusi tyylituoorelta olisi peräisin Yhdysvalloista.

Renvallin artikkeli ”Ranskan sanomalehdistöstä” sopii *Päivälehd*en valitsemaan ulkomaan asioita seuraavaan linjaan. Taustalla oli varmasti myös pyrkimys vaikuttaa lehtikirjoittelun merkitykseen – julkisen sanan poliittiseen taustaan, joka Ranskassa oli viritetty äärimilleen erityisesti Dreyfus-jutun yhteydessä. Artikkelin sisällöstä tulee selkeästi esille Renvallin pyrkimys saattaa *Päivälehd*en lukijalle tiedoksi ranskalaisen lehdistön hyvinkin erilainen toimintatapa ja osoittaa samalla suuntaa, mihin lukijan pitäisi kiinnittää huomiota ja vaatia uudistuksia lehtien toimituskulttuuriin Suomessa.

L’Européen – politiikan ja julkisuuden toimijat

Helmikuun manifestin julkistamisen jälkeisiä haastavia aikoja ennakoiva hallitsijavallan otteen tiukentuminen aiheutti eriasteisia reaktioita, jotka ilmenivät muutaman tulevan vuoden jaksolla myös eurooppalaisten sanomalehtien sivuilla. Akateemisissa piireissä, lähinnä Leo Mechelinin johdolla, oli herännyt ajatus luoda ohjelma ulkomaisten vakuuttamiseksi Suomen asialle.³²¹ Passiivista vastarintaa edustava kärkiryhmä halusi edistää asiaansa kansainvälistämällä Suomen ja Venäjän väliset valtakunnansisäiset näkemuserot. Osa suomalaisista poliitikoista halusi käydä julkista keskustelua siitä, mikä oli oikeudellinen ja laillisesti oikea tulkinta Suomen autonomisesta asemasta.³²²

Ranskassa poliittisista aiheista käytiin julkista keskustelua pitkälti lehdistön välityksellä. Suomessa ajankohtaan ja asiaan nähden merkittävä ulkomainen lehtihanke saatiin käyntiin, kun senaattori Leo Mechelin tapasi maailmannäyttelykävintinsä yhteydessä Pariisissa Café Voltairessa taiteilija Albert Edelfeltin, lainopin kandidaatti Erik Ehrströmin, taidekriitikko ja runoilija Julien Leclercqin sekä kustantaja Alfred Valletten, joka toi hankkeeseen mukaan oman lehdistöverkostonsa Pariisissa sekä konkreettiseen toimintaan tarvittavat Mercuren painokoneet. Hankkeen aloite tuli suomalaisen pianistin Fanny Flodinin kanssa avoituneelta Leclercqiltä.³²³ Pariisissa pitkään asunut kirjeenvaihtajana ja aiemmin *Hufvudstadsbladetin* toimittajana toiminut Axel Berndtson oli jo toukokuussa 1899 huomannut, että Dreyfus-jutun käsittelyn jälkeen olisi hyvä mahdollisuus kiinnittää yleistä huomiota Suomen tilanteeseen. Mechelinin lehtihanke tarttui osittain myös siihen mahdollisuuteen.³²⁴

321 Ranki 2007, 139. Clerc 2009, 306.

322 Paasivirta 1978, 332–333. L. Mechelin ajoi kansainvälisen akatemian ja sovinto-oikeuden perustamista jo 1899 lähtien rinnallaan professorit von Bar Göttingenistä, Westlake Lontoosta, A. Leroy-Beaulieu Pariisista ja van der Vlugt sekä J. Oppenheim Leidenistä. Kiiski 1978, 67. Stubb 2012, 158–161.

323 Clerc 2009, 299. Stubb 2012, 205.

324 Törngren 1930, 121.

Tekla Hultin kirjoitti päiväkirjaansa, että idea *L'Européen*-lehden perustamiseen oli lähtöisin ranskalaisen kirjailijan Leo Mechelinille lähettämästä kirjeestä, jossa kerrottiin eräiden nuorten ranskalaisten kirjailijoiden ja lehtimiesten olevan halukkaita perustamaan päivittäin ilmestyvän päivälehdessä nimeltään *Le Journal Européen*. Lehti pysyisi puolueista riippumattomana ja omistaisi palstansa oikeuden ja varsinkin sorrettujen kansojen oikeuksien puolustamiselle. Kirjeessä pyydettiin Mechelinia lehden poliittiseksi toimittajaksi, josta tämä kieltäytyi muihin tehtäviin vedoten. Varsinaiseksi uuden lehden toimituksen käynnistäjäksi ja sen päätoimittajaksi mainittiin Julien Leclercq, joka oli Hultinin kirjeessä esiintynyt anonymi ranskalainen kirjailija. Leclercq ei ehtinyt varsinaiseen toimittamiseen mukaan, koska hän kuoli yllättäen 36-vuotiaana 31. lokakuuta 1901. Tämä tapahtui vain hieman ennen lehden ensimmäisen numeron ilmestymistä 7. joulukuuta 1901.³²⁵

Leclercqin tausta-ajatuksena lehden perustamiselle oli ollut päästä tarkastelemaan laajasti kansojen hyvinvointia ja pyrkiä tukemaan niitä edistämällä vapautta vahvistavia toimia. Lehdestä oli tarkoitus muodostaa yhteinen kansainvälinen toimintayksikkö, joka välittäisi vapauden ja riippumattomuuden sanomaa. Leclercqin toiveena oli ollut myös koota johtava komitea, johon kuulusivat jo mainittu Mechelin, hollantilainen professori Willem van der Vlugt ja ranskalainen poliitikko Ludovic Trarieux sekä vielä nimeämättömät Saksan ja Englannin edustajat. Lehden sisällön tulisi painottaa ennen kaikkea kansallisuuskysymyksiä, mutta toimia myös kansainvälisesti rauhaa edistävänä ja moraalisenä tarkkailijana.³²⁶

Mechelin johti, tosin ei käytännön toimittamisen tasolla, lehtiprojektia Leclercqin kuoleman jälkeen. Ranskassa lehden ympärillä kokoontuivat ranskalaiset ja suomalaiset pienten kansojen oikeuksia puolustaneet, Suomen autonomista asemaa puolustaneet ja yleisesti rauhan puolesta toimineet henkilöt. Mechelinin kansainvälisten kontaktien avulla lehdessä rinnastettiin Suomen, Etelä-Afrikan buurien, Transvaalin ja Puolan tapaukset vertaillen ja hakien yhteistä syyllistä pieniin maihin kohdistettuihin vääryyksiin. Lehden vaikuttajapiirin verkostoon lukeutui kansanedustajia, poliitikkoja, professoreita ja yliopistoissa toimijoita sekä muita kustantajia ja lehtien toimittajia.³²⁷

Renvall sitoutui Mechelinin piiriin perustuslaillisena poliitikkona puolustamaan Suomen autonomista asemaa ja toisaalta tukien yleisesti puuttumista rahanomaisiin keinon sortoa kokeneiden kansojen puolustautumiseen. Renvallin ja Mechelinin välisestä yhteydenpidosta on löytynyt vain muutama kirje, joista selvää, että heillä on ollut suhteellisen läheiset välit. Renvall aloitti kirjeensä kohte-

325 Hultin 1935, 27. Stubb 2012, 205–208.

326 Stubb 2012, 205.

327 Clerc 2009, 307.

liaasti ja kunnioittavasti, mutta läheistä ja lämmintä suhdetta kuvaavalla puhuttelulla ”Högtärade Farbror”. Kirjeen tekstissä Renvall käytti puhuttelua ”Farbror”. Vertailukohteena Renvallin kanssa samaan perustuslaillisten ryhmään kuulunut Tekla Hultin käytti kirjeenvaihdossa Mechelinin kanssa puhuttelumuotoa ”Bästa Farbror”, ”Kära Farbror” ja ”Kära Farbror Leo”. Hultinin kuvasi itse suhdettaan Mecheliniin sanoilla isällinen ystävä, opettaja, neuvonantaja ja poliittinen omatunto. Kummaltakaan ei ole jäänyt kuin muutama kirje Mechelinin arkistoihin, vaikka he ovat selvästi muuhun lähdeaineistoon perustuvan tutkimusten perusteella olleet läheisissä väleissä. Venla Kiiski toteaa Hultinista tekemässään väitöstutkimuksessa, että kirjeenvaihtoa ei välttämättä käyty, koska kumpikin asui Helsingissä ja he tapasivat mm. Kagaalin piirissä. Sama pätee myös Renvallin ja Mechelinin yhteydenpitoon, josta Renvallin ja Acktén välisessä kirjeenvaihdossa löytyi joitakin merkintöjä. On myös todennäköistä, että keskinäisistä keskustelunaiheista ei ollut turvallista jättää jälkiä ympäristöön poliittisesti epävakaina aikana.³²⁸

Mechelinin vaikutuspiirin verkostoon Renvallin liittää myös muun muassa osallistuminen kesällä 1910 Pontignyssa pidettyyn kansainväliseen kokoukseen yhdessä Adolf Törngrenin ja Werner Söderhjelmin kanssa. Kokouksessa pohdittiin sorrettujen kansojen oikeuksia ja toimia niiden vahvistamiseksi.³²⁹ Renvall myös mainitaan *L’Européen*-lehteä Pariisissa kustantavan Société anonyme de *L’Européen*-yhtiön yhtiökokouksen yhteydessä. Hän on ollut mukana yhtiön perustamiskokouksessa Pariisissa 21. maaliskuuta 1902 suomalaisten osakkeenomistajien valtuuttamana. Hän tutustui samalla varmasti lehteä perustavaan ryhmään. Lehden osakkeita ryhdyttiin kauppaamaan helmikuussa 1901. Osakkeista 176 oli suomalaisten omistuksessa ja loput 39 jakautuivat Ruotsin, Hollannin ja Ranskan kesken. Lehden perustajien kesken jaettiin 25 osaketta. Erikoislaatuinen päivälehti *L’Européen* alkoi ilmestyä suomalaisten, etupäässä Mechelinin rahoituksen turvin. Taustalla toimivat Euroopassa vaikuttaneet symbolisti- ja pasifistipiirit, joihin Julien Leclercq lukeutui. Lehden johdossa oli myös Suomen ystävä Leidenin yliopiston lainopin professori Willem van der Vlucht, joka oli ollut mukana keisarille laaditun kulttuuriadressin lähetystössä kesällä 1899 ja kimpaantunut sen saamasta tyllystä vastaanotosta.³³⁰

Ristiriitaa uuden lehden toimittamisessa syntyi hollantilaisen konservatiivisten näkemysten ja ranskalaisen sosialistisen ajatusmaailman välille. Lehden lukomaan toimituksesta vastannut van der Vlucht erosi tehtävästä 1902, koska oli ajautunut täydelliseen ristiriitaan Leclercqin sosialismia kannattavan ystäväpiirin kanssa. Konservatiivinen Van der Vlucht ei koskaan lakannut puolustamasta

328 Kiiski 1978, 71. H. Renvallin kirjeet Mechelinille 15.7.1905 ja 1.12.1908. Mechelinin arkisto. KAY 1277. KA.

329 Mechelinin osallistumisesta varhaiseen kansainvälisen rauhaninstituutin toimintoihin Stubb 2012, 199–204.

330 Törngren 1930, 148. Reenkola 2010, 57. Stubb 2012, 138.

Suomen autonomista asemaa, mutta oli huolestunut vuoden 1906 äänioikeus-uudistuksen jälkeisestä vasemmistolaisen suunnan voimistumisesta. Loppuaikana *L'Européen* ilmestyi viikkolehtenä ja sen rinnalle perustettiin *Le Courrier Européen*. Lukijamäärä ei riittänyt ylläpitämään kahta lehteä ja helmikuussa 1906 *L'Européenin* suomalaiset rahoittajat Mechelin mukaan lukien vetäytyivät hankkeesta. Maanpaossa elänyt Mechelin saattoi palata Suomeen ja ryhtyi varapuheenjohtajana vetämään senaatin talousosastoa ajanjaksolla 1905–1908.³³¹

Lehti oli aidosti kansainvälinen ja kiinnostunut muun muassa Etelä-Afrikan kysymyksistä. Sen sivuilla kiinnitettiin paljon huomiota Haagin tuomioistuimen toimintaan. Suomen asian vertautuminen venäläisradikaalien tai afrikkalaisen alkuperäisväestön tilanteeseen nähtiin haitaksi. Jatkuva rahoitus Suomesta piti lehden hengissä kunnes viimeinen numero ilmestyi 10.2.1906. Lehti ilmestyi murrosaikana, jolloin rauhanaate, kansainvälisyys ja pasifismi saivat rinnalleen radikalisoituvan aattellisen ja poliittisen vasemmiston.³³² Mechelin halusi ehdottomasti julkaista lehteä päivälehtenä huolimatta siitä, että sen talous ei ollut kestäväällä pohjalla. Mechelin painotti lehden propaganda-arvoa, ei sen taloudellista merkitystä.³³³

L'Européenin toimituskunta oli hyvin eripuraista ja lehden linjasta ei liene koskaan päästy yksimielisyyteen. Toimituskunta riitautui joko henkilökohtaisista tai poliittisista syistä. Suurin osa sen toimittajista siirtyi vaihdellen ensin *Le Courrier Européen*'iin ja vuonna 1904 sosialistijohtaja Jean Jaurèsin perustamaan sosialistiseen *L'Humanité*'hen, jonka toimituskunnan kokoonpanossa oli nähtävillä Ranskan intellektuelliryhmän kärkinimiä kuten Gustave Rouanet, René Viviani, Aristide Briand, Francis de Pressensé, Jean Longuet ja myös *L'Européen*-lehden toimituskunnasta siirtynyt Édouard Vaillant.³³⁴ Jaurèsin on arvailtu saaneen rahoitusta hankkeeseen juutalaissyndikaatilta, koska hän oli voimakkaasti asettunut puolustamaan syyttömänä tuomittua Dreyfusia.³³⁵ Kesällä 1905 Jean Jaurès oli esittänyt *L'Humanité*-lehden sivuilla käsityksen Venäjän keisarin vallan kukistumisen merkityksestä sekä Puolan että Suomen autonomian kehitykseen. Ranskan sosialistit seurasivat valppaasti Venäjän tapahtumia 1905. Suomen tapahtumia luonnehdittiin rauhallisiksi ja todettiin tilannetta oivallisesti hyväksikäytetyn autonomian lujittumiseen. *L'Humanité* uutisoi korostetusti, että Suomi oli nopeasti päässyt vapautumaan diktatuurin alaisuudesta.³³⁶ Mechelin etääntyi *L'Européen*'ista jo talvella 1904–05, kun hänen maanpakonsa päättyi.

331 Stubb 2012, 212.

332 Klinge 1997a, 368. Törnngren 1930, 159.

333 Stubb 2012, 204–205.

334 Clerc 2009, 308. Albert 1972, 374–375.

335 Albert 1972, 375. Renvall 1915, 13.

336 Paasivirta 1978, 369–370. *L'Humanité* (Paris) 1/7 1905 pääkirjoitus. *L'Humanité* 3/11, 4/11, 5/11 1905. www.gallica.bnf.fr (10.5.2015).

Senaattori Leo Mechelin loi verkoston, joka pääosin Pariisissa ja Lontoossa toimien keskittyi Suomen autonomian oikeudellisen aseman puolustamiseen. Autonomisen Suomen olemassaolon korostaminen ja Suomi-kuvan rakentaminen muutti suomalaisten toimintaa ulkomailla näkyvämmäksi ja aiempaa aggressiivisemmäksi. Ulkomaille, lähinnä Eurooppaan, tarjottiin perustuslaillinen tulkinta suuriruhtinaskunnan juridisesta ja poliittisesta statuksesta. Monet artikkeleista ja kannatoista olivat suomalaisten pankkien, yritysten ja yksityisten rahoittamia.³³⁷ Jo 1890-luvulla suomalainen kulttuuripolitiikointi näkyi myös Pariisin lehdistössä eri sisältöisinä julkaisuina. Suomalaisista poliitikoista senaattori Leo Mechelin oli kansainvälisesti verkottunut ja erittäin aktiivinen. Hän osasi taitavasti käyttää hyväkseen nopeasti laajenevaa ja vaikutusvaltaista julkista sanaa. Mechelin oli yhteydessä henkilöihin, joiden katsottiin yhteiskunnallisen asemansa puolesta voivan vaikuttaa hallituksen politiikkaan autonomiselle Suomelle suotuisaan suuntaan.³³⁸

Kulttuuri- ja taiteilijapiirejä taitavasti hyödyntäneen Leo Mechelinin verkoston toiminnasta jäi merkkejä Pariisissa uraansa oopperalaulajana rakentaneen ja omaa verkostoaan ylläpitäneen Aino Acktén järjestämältä vastaanotolta Pariisissa. Suomalaisen lehdistöagenttina toimineen Erik Ehrströmin ja Mechelinin välisestä kirjeenvaihdosta sekä Törngrenin muistelmista on löytynyt esimerkki verkoston toiminnasta. Tapauksesta käy ilmi millä tasolla verkostossa toimittiin. Muistelmassa on esimerkkinä esillä yksi tapa, miten Suomen asia on ollut Ranskan ulkoministerin käsittelyssä ja miten siihen on suhtauduttu. Tilanne käynnistyi, kun Ackté kertoi *L'Européen*'in johtokunnassa toimineelle Ehrströmille Ranskan ulkoministeri Théophile Delcassén ottaneen virkamiestensä välityksellä yhteyttä professori Arthur Desjardinsiin helmikuun lopulla 1900. Delcassé oli varoittanut Desjardinsia ottamasta julkisesti kantaa Suomen autonomiseen asemaan, koska se voisi olla vahingoksi Ranskan ja Venäjän suhteille. Desjardins oli Acktén mukaan keskustellut eräällä hänen iltapäivävastaanotollaan liian avoimesti salaisena pidetystä kulttuuriadressista ja siihen liittyvistä nimienkeruusta. On arveltu, että Ranskan ulkoministeriä olisi varoittanut professori Louis Renault, joka toimi juristina ulkoministeriössä. Myös Renault olisi ollut vaikutusvaltainen nimi adressissa. Hänen nimeään oli rohkeasti pyydetty, vaikka tiedostettiin, että hän oli virkansa puolesta Suomen asian suhteen mahdottoman edessä. Asetelma liittyi salaisen kulttuuriadressin nimien keruuseen Pariisissa keväällä 1899. Tapauksen yhteydestä voi tulkita Acktén ja varmasti myös Renvallin aktiivisuuden ja yhteydet Mechelinin verkostoon kulttuuriadressi hankkeen valmisteluissa.

Ulkomailla toimivista muista suomalaisista olivat tunnetuimpia J.N. Reuter, Werner Söderhjelm ja Adolf Törngren sekä *L'Européen*-lehden perustamiseen

337 Clerc 2009, 300–301. Klinge 1978, 368.

338 Rein 1915, 140. Stubb 2012, 158–166.

vaikuttanut Erik Ehrström.³³⁹ Eric Ehrström ei koskaan kirjoittanut nimellään *L'Européen*'in sivuilla, vaan kätkeytyi nimimerkki Judexin taakse. Mechelin puolestaan esiintyi lehdessä pseudonyyminä Aristide.³⁴⁰ Järjestäytynyt toiminta pääsi käyntiin, kun Mechelin ryhtyi ryhmänsä avustuksella kirjoittamaan ja tarjoamaan Suomea koskevia artikkeleita ja kirjasia Tukholman, Pariisin ja Lontoon olemassa oleville julkaisufoorumeille. Kirjoituksia julkaistiin aikakauslehdissä ja kirjoissa, mutta ei niinkään sanomalehdissä, paitsi *Aftonbladet*issa, joka jo v. 1890 oli innokas Suomen asioiden uutisoija aina ensimmäiseen maailmansotaan asti. Helmi-kuun manifestin jälkeen Mechelinin ympärille aikaisemmista vaiheista kokoon-
tunut ja jo toiminnassa oleva toimikunta jäsenenä prof. E.N. Setälä, tohtori Arvid Neovius, pankinjohtaja L. von Pfaler, tohtori Y. Wichmann ja vapaaherra R. F. von Willebrand ryhtyivät aiempaa tehokkaampaan tiedotustoimintaan. Prof. W. Söderhjelm ankkuroitui Tanskaan, Saksaan ja Ranskaan ja J.N. Reuter Englantiin. Heidän ja useiden muiden avulla järjestettiin laaja tiedotusverkosto, joka toimitti Suomea koskevia uutisia ja artikkeleita lehdistölle ja levitti Suomen kysymystä käsittävää kirjallisuutta.³⁴¹

Saksassa, jonne Suomen akateemiset piirit 1800-luvun lopulla olivat suuntautuneet, suhtauduttiin kriittisesti Suomen autonomiakysymykseen todennäköisesti keisarihallitsijan suvereeniin auktoriteettiin nojautuen, joka oli omaksuttu ajattelutapa keisarikunnassa. Saksassa oltiin kyllä kiinnostuneita Suomen tilanteesta ja joistakin lehdistä lähetettiin Suomeen kirjeenvaihtaja raportoimaan tilanteen kehittymistä. Ranskassa merkittävimmät julkaisut asettuivat puoltamaan Venäjän kantaa Suomen asiassa ja vastapuolen oli hyvin haastavaa saada asiaansa esille pienemmissä julkaisuissa. Englannissa *Times* ja *Daily Chronicle* ottivat aktiivisesti kantaa Suomen tilanteeseen ja samalla hämmästeltiin Nikolai II:n harjoittamaa ristiriitaista politiikkaa, kun keisari toukokuussa 1899 kutsui koolle kansainvälisen rauhankonferenssin Haagiin.³⁴²

Mechelinin aktiiviseen eurooppalaisen piirin toimintaan liittyi myös Kööpenhaminan yliopiston kansantaloustieteen professori N.C. Frederiksenin kutsuminen Suomeen syksyllä 1900. Mechelin pyysi Frederikseniä kirjoittamaan kirjan Suomen kansantalouden tilasta. Frederiksenin kirja Suomesta *Finland. Dets private og offentlige ekonomi*³⁴³ ilmestyi tanskan, ranskan ja englannin kielellä ja sitä site-

339 Paasivirta 1978, 334. J. Leclercq Pariisista E. Ehrströmille 18.10.1900: "J'ai pensé a la fondation d'un grand journal international, universal, qui pourrait s'intituler par exemple *L'Europe*, ou *l'Europe libre* ou *La Pays Universal* ou *l'Europe-Unie*. Mechelinin arkisto. KAY 1107. KA. Ministeri Erik Gustaf Ehrström toimi Suomen edustuston päällikkönä ja lähettiläänä Varsovassa 1922–1926. Acktén vastaanotosta Stubb 2012, 161. Kulttuuriadressista enemmän luvussa VI.

340 Stubb 2012, 161, 208. Törngren 1930, 81–83.

341 Wiio 1960, 156. Stubb 2012, 143–145.

342 Paasivirta 1978, 335–336. Stubb 2012, 273. Klinge 1997a, 368.

343 Frederiksen, N.C. (1902) 2013.

rattiin ulkomaisissa lehdissä levittäen suomalaisten tutkijoiden keräämää tietoa Suomen taloudellisesta tilasta.³⁴⁴ Renvallin julkaisua *Tulojen jaosta Suomen suurimmissa kaupungeissa* (1900) siteerattiin kirjassa Suomen kansantalouden kehityksen tulevaisuutta käsittelevässä osassa.

Äsken on ilmestynyt prof. Frederiksen'in teos Suomen taloudellisesta tilasta. Hän puhuu siinä parista paikkaa minun tutkimuksestani tulojenjaosta. Teos ilmestyy samaan aikaan ilmoitettuna. Sama uutinen löytyi seuraavan päivän Hbl:ssa, vaikka pienillä kirjaimilla. Muita lehtiä en ole nähnyt.³⁴⁵

Frederiksen tukeutui havainnoissaan Renvallin tekemään tutkimukseen, jossa todennettiin ja analysoitiin kasvavan tuloveron kehitystä maan suurimmissa kaupungeissa. Frederiksen tiivistä Renvallin tutkimuksen tuloksen todeten, että alemmaa tuloveroa maksava joukko oli lisääntynyt voimakkaasti tutkimuksen ajanjaksolla 1875–99 ja että ajanjaksolla aiemmin vähemmän ansainnut työväestö oli siirtynyt paremmin ansaitsevien veronmaksajien joukkoon. Kehitykseen oli vaikuttanut työssä käyvien naisten osuuden kasvu, josta selittyy ylempään veronmaksajaryhmään siirtyjiksi aiemmin vähemmän ansainneet miehet. Yleisesti Frederiksen mainitsi työväestön määrän voimakkaan kasvun tutkimuksen ajanjaksolla vedoten Renvallin laatimaan demografiseen esitykseen. Tutkimuksessa oli käytetty Renvallin työryhmänsä avustuksella keräämää tilastoaineistoa tuloveron kehityksestä Suomen suurimmissa kaupungeissa Helsingissä, Turussa, Tampereella ja Viipurissa.³⁴⁶

Tanskalainen professori N.C. Frederiksen eli monipuolisen ja vaihtelevan elämänsä osin Amerikassa osin Lontoossa ja erityisesti Pariisissa. Frederiksen tapasi Pietarissa v. 1903 myös kenraalikuvernööri von Plehwen, joka yritti taivuttaa hänet muuttamaan suhtautumistaan ja näkemystään Suomen tilanteesta. Raporttiin on kirjattu havainto voimakkaan sensuurin kohteena olevan lehdistön asemasta, joka oli muuttunut sietämättömäksi kenraalikuvernööri Bobrikovin aikana.³⁴⁷ Frederiksen otti kirjassaan kantaa myös ajankohtaiseen asevelvollisuuskysymykseen. Hän katsoi, että olisi pienempi paha suostua Venäjän sotaministerin vaatimaan rahalliseen korvaukseen, kuin siihen, että nuoret miehet joutuisivat listautumaan Venäjän armeijan palvelukseen viideksi vuodeksi. Hän katsoi, että tämä ratkaisu olisi tuhoisa Suomen tulevaisuudelle. Toisaalta jo v. 1899 oli Frederiksenin mukaan Suomessa havaittavissa nuorten miesten maastamuuton kasvu, jonka

344 Stubb 2012, 181, 205.

345 H. Renvall A. Actéille Helsingistä 15.9.1901. KA.

346 Frederiksen (1902) 2013, 295–297. Renvallin tekemää loppupäätelmää ja sen pohjana käytettyä tilastolaskentaa Tampereen tulonjaosta 1875–1899 kritisoi Haapala 1986, 280–281. Renvall 1900, 77–80.

347 Friberg 1922, 52. Frederiksen (1902) 2013, 291.

seurauksena joiltakin alueilta armeijaikäinen väestö oli lähes kokonaan poistunut maasta.³⁴⁸

Senaattori Mechelinin Suomeen kutsuma Frederiksen laati demografiseen tutkimukseen perustuvan näkemyksen Suomen väestöstä ja sen taloudellisesta kehityksestä, joka julkaistiin helmikuun manifestin jälkeisenä aikana v. 1902. Ulkomaille laajaan levitykseen laadittu kirja sisältää voimakkaita kannanottoja autonomisen Suomen asemasta osana laajaa Venäjän valtakuntaa. Kirja on selkeä esimerkki salaseura Kagaalin ulkomaan toimintojen ”piilopropaganda-aineistosta”. Se on myös hyvä esimerkki siitä, miten Renvall osallistui tähän toimintaan.

Frederiksenin kirjoittama näkymä Suomen taloudelliseen kehitykseen ja autonomisen aseman lujittumisen edellytyksiin asettuu ajankohtaan, jolloin kenraali Bobrikov oli määrätty kesäkuussa 1898 erikoistehtäviin laatimaan Suomea koskevaa valtakunnallistamispoliittista kokonaisuohjelmaa. Yleisvaltakunnallisen lainsäädännön suunnittelu oli alkanut jo v. 1893 ja tuolloin aikalaiset katsoivat syyksi nationalismin nousun Venäjällä. Osa myöhemmistä tutkijoista on tulkinut asennoitumisen muutosta yleismaailmallisella selityksellä, jonka mukaan myös muualla pyrittiin valtakunnan yhtenäistämiseen; miksei sama olisi tapahtunut Venäjälläkin.³⁴⁹ Perinteisen venäläisen järjestelmän puolustaja, vahva nationalisti ja länsimaisen kehityksen vastustaja kenraali Bobrikov nimitettiin elokuussa 1898 Suomen uudeksi kenraalikuvernööriksi.

Heti kun Suomi oli liitetty Venäjään v. 1809, esille oli noussut yleisvaltakunnallisen lainsäädännön kysymys. Tätä kysymystä pyrittiin ratkomaan eri kääntein, muun muassa Suomen asiain komitean sovittelufoorumissa. Sovittelu alkoi olla vaikeaa 1890-luvulla ja painostustoimet lisääntyivät. Kenraalikuvernööri Bobrikovin nimityksen jälkeinen Venäjän uusi strategia Suomen aseman suhteen kävi heti selväksi ja keisari Nikolai II antoi senaatille tehtäväksi laatia luonnoksen uudeksi asevelvollisuuslaiksi valtiopäiville. Senaatti ei hyväksynyt Venäjän pääesikunnassa laadittua pohjatyötä, vaan laati kokonaan oman luonnoksensa, joka rakentui 1878 asevelvollisuuslain pohjalle. Tätä keisari ei hyväksynyt, vaan tammikuussa 1899 kokoontuville valtiopäiville annettiin Venäjän sotaministeriön esitys, johon keisari ei hyväksynyt senaatin lisäyksiä. Jo pitkään jatkunut kahteen suuntaan haarautuva kehitys, jossa Venäjällä vuoden 1863 jälkeen kehittynyt oppi ”yhtenäisestä ja jakamattomasta” Venäjän valtakunnasta ja Suomessa samaan aikaan voimistunut kansallismielinen näkemys autonomisesta Suomesta ajautuivat väistämättömään törmäykseen. Kauan vallalla ollut kehitys saavutti helmikuun manifestin aikaan tietyn etapin. Suhtautuminen manifestiin oli puolustusreaktio, ja siksi ryhdyttiin välttämättömiin toimiin vastustamaan venäläistämistoimien kehityksen vääjäämättömältä näyttävää voittokulkua.³⁵⁰

348 Frederiksen 1902 (2013), 274–275.

349 Soikkanen 2009, 65.

350 Zetterberg 2001, 274, Tommila 1999, 48–50. Jussila 2004, 74–77.

Asevelvollisuuskysymys siirrettiin Mechelinin johtamaan asevelvollisuusvaliokuntaan ja professori Robert Hermansonin johtamaan lakivaliokuntaan. Suomen säädyt kuitenkin tässä yhteydessä korostivat omaa tulkintaansa maan perustuslaeista ja arvelivat hylkäävänsä keisarillisen esityksen. Tätä kehitystä vastustamaan laadittiin Pietarissa Nikolai II:n 15. helmikuuta allekirjoittama manifesti, jonka tavoitteena oli asettaa Suomen erityisasemaa korostavalle kehitykselle rajat ja vahvistaa valtakuntaa yhtenäistävää otetta Suomesta. Manifestin sisältöön oli kirjattu, että valtiopäivillä oleva esitys hyväksytään uudeksi asevelvollisuuslaiksi ja muut asiat siirrettiin käsiteltäviksi Venäjän valtakunnan neuvostossa, jolloin Suomen eduskunnan tehtäväksi olisi jäänyt vain lausunnon antaminen lakiesityksestä. Senaatti kuitenkin harkitsi manifestin julkaisemisen lykkäämistä. Tilanne nostatti Suomen autonomista asemaa puolustavissa voimakkaan vastarintatunnelman. Tapahtumaa tulkittiin jopa ”valtiokaappaukseksi”, koska nähtiin, että keisari oli astunut yksipuolisesti ja vakuutuksensa vastaisesti alueelle, joka loukkasi säätyjen oikeuksia.³⁵¹

Tapahtuneista käänteestä hyvin järkyttynyt Renvall kirjoitti tilanteen kehityksestä kihlatulleen Pariisiin.

Täällä Suomessa ovat asiat aivan hullusti. Viimeisissä tänne saapuneista sanomalehdissä on keis. julistus ja asetus, joidenka sisältö tekevät Suomesta venäläisen maakunnan. Se on julkea perustuslainrikkomista. Rikkoa perustuslakia, jota joku vuosi ennen on valalla vahvistanut, sellaista *voi* tapahtua vielä tällä vuosisadalla. Olen ollut työhön melkein kykenemätön pari päivää. Olen kiukutellut ja surrut. Mutta mitä se auttaa? Saa nähdä mitä senaatti tekee. Se on ainakin nuo asiakirjat asetuksina julaisut, vastoin prokuraattorin protestia. Ovatko nahjuksia! Eivätkö *uskalla* asettua suoranaista lainrikkomusta vastaan? Vai mitä ajattelevat. Onko palkka ja asema heille suuremman arvoiset kuin kunnia – Suomen kunnia. Oma tyttö, voi tulla hulluksi, jos suruun pitää yhdistyä häpeä, häpeä siitä ett’ei Suomessa löydy vaikuttavalla paikalla miestä, joka ymmärtää tilamme, joka ei raukkamaisesti kumarra itsevaltiaan lainvastaisuuksia.³⁵²

Manifestin seurauksena Suomeen muodostui uusi poliittinen ilmapiiri, joka tasoitti vallalla olleet kielirajat. Useat kansalaiskokoukset pohtivat päivittäin reagoimista asiaan. Pian manifestin julkaisemisen jälkeen päädyttiin keräämään koko

351 Soikkanen 2009, 68. Stubb 2012, 270. Nikolai II päätyi yhteiskunnallisen tyytymättömyyden ja Japanin sodassa kärsityn tappion vuoksi antamaan marraskuussa 1905 uuden manifestin, jolla kumottiin 1901 asevelvollisuuslaki. Vuoden 1878 asevelvollisuuslaki astui voimaan nimellisesti, koska suomalaiset joukko-osastot oli lakkautettu. Korpisaari 2009, 74.

352 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 20.2.1899. KA.

kansan nimissä joukkoadressi, jota keisarille viemään valittiin edustaja jokaisesta kunnasta.³⁵³ Passiivisen vastarinnan kannattajat pelkäsivät, että manifesti olisi yksi näkyvä osa Pietarissa hahmoteltua poliittista Venäjän valtakunnan osien hallinnollista yhtenäistämistä, joka lopulta poistaisi Suomen erikoisaseman suomat edut. Perusteeltaan ristiriita nähtiin oikeuskysymyksenä ja siihen haluttiin vastata oikeustaistelun menetelmillä eli passiivisella vastarinnalla, jonka luonteiseksi Mechelinin Frederikseniltä tilaama teoskin voidaan määritellä.

Passiivisen vastarinnan puolustajiksi ryhmittäytyivät ruotsalaisen puolueen legitimiä näkemystä puolustavat sekä korostetusti perustuslaillisiksi itseään kutsuvat nuorsuomalaiset, jotka jo 1890-luvun puolivaiheilla olivat erottautuneet omaksi poliittiseksi ryhmittymäksi puolustamaan liberaalisia ja demokraattisia uudistusvaatimuksia. Tähän ryhmittymään liittyi myös työväenliike, joka järjestäytyi Suomen työväenpuolueeksi v. 1899.³⁵⁴ Vaihtoehtoista näkökantaa edusti Suomessa ns. myöntövyvyssuunta, jonka piirissä uskottiin manifestin olevan Suomen ja Venäjän suhteissa vain tilapäinen häiriö, joka voitiin tasoittaa tekemällä tilanteen vaatimia realistisia myönnytyksiä. Passiivinen vastarinta ja myöntövyvyssuunta jakoi myös akateemisen vaikuttajajoukon, jotka virkansa puolesta joutuivat miettimään olivatko ylhäältä tulleet käskyt perustuslain vastaisia vai eivät. Tunnetuimmat kielteisesti suhtautuneet ja sen myötä johtopäätöksensä tehneet K.J. Ståhlberg ja P.E. Svinhufvud erotettiin kumpikin virastaan: edellinen v. 1903 protokollasihteerin virasta senaatissa ja jälkimmäinen samana vuonna asessorin virasta Turun hovioikeudessa.³⁵⁵

Renvallin kiukun ja surun värittämä asennoituminen helmikuun manifestin jälkeiseen poliittiseen kenttään on nähtävissä hänen kirjeessään. Hänellä ei ollut selvästikään aikomustakaan luopua Suomen autonomisen aseman puolustamisesta. Hän toimi päättäväisesti tilanteen säilyttämiseksi, kuten hän itse totesi; perustuslain mukaisena. Törngrenin päiväkirjamerkinnän mukaan hän oli liittynyt myös toimimaan Mechelinin kansainvälisen verkoston parissa *L'Européen* -lehden tiimoilla ollessaan Pariisissa osoittaakseen kansainvälisen julkisen sanan välityksellä Suomen aseman oikeudelliset perusteet.³⁵⁶

Pariisilaislehdet Suomen asialla

Ensimmäisinä Pariisissa ilmestyneistä lehtikirjoituksista, jotka kannattivat passiivisen vastarinnan näkemystä Suomen autonomisesta asemasta, voidaan mainita

353 Zetterberg 2001, 278, Tommila 1999, 140–153.

354 Paasivirta 1978, 329–330.

355 Paasivirta 1978, 331.

356 Törngren 1930, 148.

jo vuodesta 1899 lähtien toimittaja René Puaux'n *Le Temps*'ssa sekä *Le Journal des Débats*'ssa ilmestyneet kirjoitukset. *Le Temps* julkaisi aiheeseen johdattelevan artikkelin ”La Finlande et le Tsar” hyvinkin pian manifestin julistuksen jälkeen puolustaen Suomen autonomista asemaa. *Le Journal des Débats* julkaisi lähes samoihin aikoihin artikkelin ”La politique russe et la Finlande”.³⁵⁷ Senaattori Mechelinin akateemista, oikeustieteellistä näkemystä puoltaen juristit A. Pillet ja J. Delpesch julkaisivat Pariisissa artikkelin ”La question finlandaise. Le Manifeste du tsar examiné au point de vue du droit international” julkaisussa *Revue générale de droit international public* vuonna 1900.³⁵⁸

Lehdistössä käyty kiista Suomen asemasta Venäjän keisarikunnassa oli ollut esillä jo 1890-luvulla, jolloin venäläiset lehdet käynnistivät mittavan kampanjan Suomen autonomian vahvistumista vastaan. Valtakunnassa merkittävät *Moskovskija Vedmosti* ja *Novoje Vremja* julkaisivat lukuisia Suomen kysymystä koskevia artikkeleita, jopa niin että *Moskovskija Vedmostissa* oli vuonna 1890 joka viikko Suomen asemaa käsittelevä pääkirjoitus. Venäläiseen liberaalilehdistöön kuuluvat *Novosti* ja *Vestnik Europy* sen sijaan pitivät Suomea ”liberaalisena saarekkeena” ja hyväksyivät suurin piirtein suomalaisten näkemyksen omasta erikoisasemasta. Suomalaisten kantaa ottavaa aktiivisuutta kuvaavat *Huvudstadsbladetissa* ja *Nya Pressenissä* viiden vuoden aikana julkaistut n. 700–800 artikkelia. Suomalainen lehdistö oli tässä vaiheessa vielä melko yhtenäinen kannanotoissaan. *Uden Suomettaren* artikkelit olivat ehkä hieman pidättyväisempiä kuin *Nya Pressenin*, joka venäläisten mielestä oli äänekkäin Suomen asian puolustaja.³⁵⁹

Kun Venäjän keisarikunnan sisällä käyty kiistakäsittely levisi valtakunnan rajojen ulkopuolelle, siihen osallistujat joutuivat luonnollisesti jatkuvan tarkkailun kohteeksi. On selvää, että lehtikirjoittelua käytiin salanimillä tai nimettöminä eikä kirjeenvaihdossa mainittu tarkkoja aikoja, paikkoja eikä varsinkaan henkilöiden nimiä. Keskinäisistä yhteydenpidoista ei ymmärrettävistä syistä ole jäänyt virallisia dokumentteja. Näkyvimmin toimintaan osallistuneet saivat karkotusmääräyksen ja he joutuivat poistumaan maasta. Vihje Renvallin ja Actén osallisuudesta tähän vaaralliseen operaatioon käy ilmi huhtikuussa 1902 lähetetystä kirjeestä, jossa Acté kauhisteli äidilleen Emmy Achtélle *Le Figaron* siirtymistä venäläisomistukseen.

Det var ej lätt att repetera igår, ty sinnet var så tungt tack vare alla sorgsna underrättelser från Finland. Jag hade som en tung sten på bröstet och

357 ”La Finland et le Tsar”. *Le Temps* 25.3.1899. ”La politique russe et la Finlande”. *Le Journal des Débats* 5.4.1899. Clerc 2009, 304. Paasivirta 1978, 336. R. Puaux’sta ja hänen muuttuneesta asenteestaan Suomen asiaa kohtaan. Acté 1925, 82–83.

358 A. Pillet et J. Delpesch: ”La question finlandaise. Le Manifeste du tsar examiné au point de vue du droit international”. *Revue générale de droit international public*, VII/1900. Clerc 2009, 320.

359 Paasivirta 1978, 314.

tankarna varo hemma. Jag blef som lam då jag först fick höra om alt likaså Heikki. Det grymmaste är att ryska regeringen köpt ”*Figaro*” o. troligen äfven en massa andra tidningar. I dag t.ex. ingår en lång artikel i *Figaro* hållen i ryskryska anda o. hopsatta af idel lögner. Och där står man sedan utan att kunna göra något till saken. Det är så att man kan gråta bittert.³⁶⁰

Mitä oli Acktén toteamuksen: ”Venäjän hallitus on ostanut *Le Figaron*” taustalla? Aikaisemmin tekstissä esitelty Renvallin joulukuussa 1902 *Päivälehteen* kirjoittama artikkeli ”Ranskalaisesta sanomalehdistöstä” ja sen yhteydessä esiin tuotu selvitys ranskalaisten lehtien kustannusrakenteista antaa hieman taustaa Acktén huudahdukselle. Mutta mistä johtui uutisen aiheuttama epätoivo? Selkeästi oman maansa puolesta kantaa ottava kirje osoitti, että Ackté ja Renvall seurasivat tarkasti tilanteen kehitystä ja tekivät havaintoja erityisesti venäläisten ”valtaamasta” *Le Figarosta*. Yleinen ja vallitseva mieliala oli lamaanus ja toivottomuus kehityksen suunnasta.

Tosiasiassa Pariisin oopperassa näkyvästi menestynyt Ackté mainittiin lehdistössä varsin usein. *Le Figaro* uutisoi hänen uraansa, samoin myös muut pariisilaislehdet. Lehdistö oli kiinnostunut hänestä ja toisaalta Ackté oli havainnut tarvitsevansa lehdistökontakteja, jotka kirjoittaisivat myönteisesti hänen urastaan. Yksi Aino Acktén pitkäaikaisista lehdistökontakteista oli Renvallin toukokuussa 1898 kirjeessä mainitsema Pierre-Barthélemy Gheusi. Hänet mainitaan muun muassa suosittun *Le Gaulois Dimanche*-julkaisun menestyksen luojaksi ja myöhemmin *La Nouvelle Revue* omistajaksi. Hän toimi 1920-luvulla vaikutusvaltaisen *Le Figaro*-lehden johdossa. Gheusi oli oopperan vankka kannattaja ja toimi ensin 1900-luvun alussa ja myöhemmin 1930-luvulla Pariisin oopperan ja l’Opéra-Comiquen johdossa, tosin ei Acktén sopimuskausina. Myös Acktén omasta urastaan kirjoittamista muistelmista on maininta Gheusista ja hänen merkityksestään Acktén uralle. Gheusilla on ollut hyvin laaja kontaktipinta Pariisin lehdistöön, oopperaan ja teatteriin. ³⁶¹ Pariisin oopperamaailman keskiöön asettunut Ackté osallistui eri näisiin ”juorupäivällistilaisuuksiin” pysyäkseen ajan tasalla oopperan roolijaissa.

Igår var jag på „skvallermiddag” hos Delafosse o. här berättade Lara bl. annat att Grau skall taga afsked på 1 år o. att Reszké skall remplacera honom. Jag hoppas att detta ej är sant. L. talade vidare om att Gaulois på Operan skall ställa till en stor gala för „les Bretons” vid hvilken Caruzo o. Novelli komma att uppträda, Reszké spela i en operette, Réjane o. Sarah att dansa m.m. De föreslogo att jag i nationalkostym skulle sjunga finska visor, men

360 A. Ackté Emmy Achtéle Pariisista 24.4.1902a. Coll. 4.21. KK.

361 Ackté 1925, 80. F. Lesure 1982, 1425.

då detta als inte är säkert ännu, skall du inte tala om det för någon. Om du händelsevis får telegram rörande kostymmodeller, ber jag dig genast sända mig en massa olika ritade modeller på hvilka färgerna äro utvisade. Nu måste jag sjunga o. öfversätta ett par Aho nouvelles som Gheusi begärt att få för sin revue. Farväl mamma min. Helsa alla vänner från din egen Aïno.³⁶²

Kirjeessä on maininta Acktén ja Ahon yhteisestä projektista, jota Gheusi selvästi oli asettunut tukemaan. Keskinäisestä kirjeenvaihdosta päätellen Ackté ja Gheusi ovat olleet läheisiä tuttavii keskenään, vaikka välejä saattoi välillä viilentää oopperamaailman kiivas taiteellinen tahti ja jo tuolloin kulissien takana käyty kova kilpailu tähtisopraanorooleista. Acktén innostus ottaa näyttämöllä kantaa kansallisuuskysymykseen ilmenee esimerkinomaisesti esille kirjeessä mainitusta kansallispuvusta, jota mahdollisesti oli tarkoitus käyttää lähitulevaisuudessa oopperaan suunnitellussa juhlanäytöksessä ”Les Bretons”.

Gheusi myös ymmärsi Acktén isänmaataan kohtaan tuntemaa häätä ja antoi palstatilaa venäläiselle ”Un Russe” -nimimerkin suojiin piiloutuneen kirjoittajan ja nimettömän ”Un Finlandais” -kirjoittajan väliselle dialogille *La Nouvelle Revuen* sivuilta alkuvuodesta 1903. Tämä dialogi liittyi jatkeena jo helmikuun manifestin 1899 käynnistämän aktiivisemmän venäläistämispoliitiikan vastaiseen toimintaan Suomessa. Toiminta levisi ja toteutui ulkomaille suunnattujen propagandamatkojen muodossa suhteellisen laajalle Eurooppaan. Tähän ranskalaislehdistössä käytyyn dialogiin lähdeaineiston perusteella osallistuivat myös Ackté ja Renvall. Ackté raportoi huhtikuussa 1902 äidilleen ja kertoi Renvallin päiväohjelmasta Pariisissa.

Jag har äfven glömt berätta dig att Heikki senaste måndag dinerade hos minister Åkerman. Princen Eugen ”hade valt” gästerna och efter dinern hade han länge talat med Heikki – mest o. mycket sympatiskt om Finland. Med någon af de öfriga gästerna hade han ej konverserat. Nästa söndag äro vi åter bjudna till Åkermans.³⁶³

Kirjeessä oli maininta myös tapaamisesta professori Giden kanssa, ja yhteyksistä presidentti Loubet’n suuntaan. Mainituista henkilöistä voi havaita, miten Suomen asia puhutti laajasti ja erityisen vaikutusvaltaisia henkilöitä. Renvall ja Ackté liikkuvat Pariisiin kokoontuneiden tiede- ja kulttuuripiirien vaikutuspiirissä, kumpikin erikseen oman työnsä puolesta ja yhteisesti kotimaansa puolesta.

362 A. Ackté Emmy Achtélle Pariisista 3.1.1903. Coll. 4.22. KK.

363 A. Acktén Emmy Achtélle Pariisista 24.4.1902b. Coll. 4.21. KK.

Ranskan presidentiksi vuonna 1899 valittu Émile Loubet oli silloisten poliittisten suuntausten vasemmistosiiven edustaja.

Artikkeli aiheena ”La question Finlandaise” oli näkyvästi esillä *La Nouvelle Revue* sivuilla vuonna 1903. Ensimmäinen merkki Renvallin, Acktén ja Gheusin yhteisestä projektista löytyy anonymistä kirjeestä, joka on lähetetty Acktéle Pariisiin helmikuussa 1903.

Korkeasti kunnioitettu Rouva Tohtorinna. Sen johdosta, että sähköitse pyysitte miestänne kiirehtimään ”Nouvelle revue”:een tulevan artikkelin lähettämistä, sähköitin eilen...³⁶⁴

Kirjeessä mainitaan julkaisun nimi *La Nouvelle Revue*, johon odotettiin Renvallilta artikkeleita julkaistavaksi pikaisesti. Kyseisen lehden kustantaja Pierre-Barthélemy Gheusi oli lähestynyt aikaisemmin kirjeitse Acktéta kesäkuussa 1903. Sisällöstä päätellen, jotain oli jo julkaistu ja sen johdosta oli tullut jo palautetta kustantaja Gheusille, joka oli hieman ärtynyt lehteensä yhdistetyistä Venäjä-myönteisistä kytkennöistä.

Un de vos amis finlandais a dit, ces jours -ci d'un de mes familiers, qu'on m'attribuait, dans votre milieu, des allocations de la Russie! Ditez, à l'occasion, ce que vous savez de moi; je ne voudrais pas être confondu avec les requins de certaine presse et j'attends toujours pour ma revue une réponse de vos compatriotes que je serais heureux d'insérer, puisque celle de M. Renvall semble oubliée à dessein par vos amis!³⁶⁵

Koko julkaistu artikkelisarja on nähtävissä *La Nouvelle Revue* sivuilla tammi-kuussa, maaliskuussa ja toukokuussa 1903. Nimimerkit ”Un Russe” ja ”Un Finlandais” vuorottelivat ja vaihtoivat näkemyksiään Suomen autonomisen aseman laillisesta tulkinnasta julkisesti, mutta nimimerkkien suojissa. Edellisessä kirjeessä oli vihje siitä, että Renvall olisi mahdollisesti ollut Un Finlandais -nimimerkin takana. Samoin löytyy merkintöjä Gheusin kirjeistä Acktéle, että Renvall olisi ollut tekstien tekijänä. Ainakin yksi selkeä todiste yhteistoiminnasta Mechelinin ja Renvallin välillä näiden artikkeleiden suhteen on kirjattu Aino Acktén lähettämään kirjeeseen Leo Mechelinille syksyllä 1906.

364 Anon. kirje A. Acktéle todennäköisesti Helsingistä 11.2.1903. Coll. 4.9. KK.

365 ”Eräs teidän suomalainen ystäväni on sanonut viime päivinä, eräälle läheiselleni, että teidän seurapiirissänne sanotaan minulla olevan kiinnostusta Venäjään päin. Sanokaa, kun teillä on tilaisuus, mitä tiedätte minusta – en haluaisi, että minut sekoitetaan tietyn lehdistön hallitsijaan. Odotan vielä vastausta maanmiehiltänne, vastausta, jonka haluaisin kirjoittaa lehteeni, koska vaikuttaa siltä, että herra Renvallin kirjoituksen ovat teidän ystäväni unohtaneet.” (suom. Reenkola). Pierre Gheusi A. Acktéle Pariisi 5.6.1903. Coll. 4.21. KK

H. Herr Senator,

Då jag dessa dagar genomgått min mans bibliothek, har jag bl. annat funnit medföljande exemplar af *Nouv. Revue*, uti hvilka, för några år sedan, Senatorns celebra svar till Plehwe ingick. Jag har tänkt att det skulle intressera Senatorn att äga den och därför tagar jag mig nu...³⁶⁶

Todistusaineisto löytyi Renvallin työpöydältä, kun Actté liittää tapauksen Mecheleliniin ja muistuttaa häntä *La Nouvelle Revue* sivulla käydystä debatista. Kirjeenvaihdon mukaan Renvall ja Mechelin tapasivat kahdesti Helsingissä lokakuussa ja marraskuussa 1902. Renvall oli palanut Pariisista Helsinkiin tammikuun loppupuolella 1903, jolloin kirjoitussarja julkaistiin *La Nouvelle Revue* sivuilla. Samasta kirjeestä todentuu myös, että ”Un Russe” -nimimerkin takana on ollut Vjatsheslav Konstantinovitsh von Plehwe.³⁶⁷

Acttén kauhistuneeseen toteamukseen, että Venäjän hallitus olisi ostanut *Le Figaron* löytyi toinenkin selitys edellä esitetyn Renvallin *Päivälehteen* kirjoittaman ”Ranskan sanomalehdistö” -artikkelin tarjoaman selityksen rinnalle. Venäjällä oltiin myös hyvin kiinnostuneita omasta maasta ulkomaille lähinnä Euroopan lehdistöön välittyneestä kuvasta. Tämän kuvan ylläpitämiseksi käytettiin huomattava määrä ruplia ajanjaksolla 1889–1904.³⁶⁸ Tämä on käynyt ilmi muun muassa Pietarissa *Gazette de la Boursen* sivulla julkaistussa artikkelissa, jossa Ranskan lähettimestä Georges Luis’ta on kehoitettu huolehtimaan siitä, että pariisilaislehdet suosisivat Venäjää kaikin tavoin. Pariisissa sijainneet suurlähetystöt olivat tuolloin yhteydessä lehdistöön. On myös dokumentoitu, että Venäjän entinen talousministeri Vladimir Kokovtsov olisi tunnistanut ranskalaiselle lehdistölle jaettujen rahalahjojen kuitteja. Kokovtsov oli yksi Venäjällä puhjennun vuoden 1917 Lokaakuun vallankumouksen johdosta Pariisiin asettuneista johtavista emigranteista.³⁶⁹

Märtha Norrback tarkastelee artikkelissaan ”Viiniä ja suurpolitiikkaa à la française” Ranskan ja Venäjän sekä Suomen suuriruhtinaskunnan välistä poliittista debattia erityisesti painottaen Venäjän ja Ranskan välistä liittoutumista, joka oli ollut voimassa vuodesta 1892 lähtien kestäen aina maailmansotaan asti. Hän myös mainitsee rahaliikenteen olemassaolosta.³⁷⁰ Pariisissa asuneen venäläisen talousministerin neuvonantajan kirjeenvaihdosta on selvinnyt, että venäläinen hallinto systemaattisesti on pyrkinyt manipuloimaan Ranskan lehdistöä taloudellisin keinoin. Toiminta on ollut hyvin järjestäytyntä ja suunnitelmallista ja päätellen

366 A. Actté Leo Mechelinille Helsinki 21.9.1906. Leo Mechelinin arkisto. KAY 837. KK.

367 Reenkola pro gradu 2010, 60. Clerc 2009, 316. Törngren 1930, 169.

368 Norrback pro gradu 1988, 15–16. Norrback 1997, 337. Albert 1972, 270.

369 Manevy 1955, 144–145. Albert 1972, 270. Törngren 1930, 222–223. Norrback 1988, 35.

370 Norrback 1997, 337–339.

Acktén voimakkaasta ja pettyneestä reaktiosta myös erityisen näkyvää ja tuntuva.³⁷¹

Edellä esitetty *Le Nouvelle Revue*n sivuilla Pariisissa ilmestynyt artikkelisarja on liittynyt salaseura Kagaalin hyvin organisoituneeseen toimintaan ulkomailta. Acktén osallisuutta näihin toimiin ei voi syrjäyttää, vaikka hän ei ollutkaan virallisesti politiikassa mukana. Hänen panoksensa erityisesti henkilösuhteiden ylläpitäjänä ja luoja oli merkittävä. Renvall oivalsi poliitikkona Ranskassa vaikuttavan lehdistöfoorumien merkityksen ja onnistui kielitaitoisena osallistumaan myös salaseura Kagaalin ulkomaan toimintoihin.

Kagaalit koolla Kämpissä, Turholmassa ja Tukholmassa

Vuonna 1902 Acktéille lähetetyssä 30. marraskuuta päivätyssä kirjeessä Renvall raportoi Helsingissä pidetystä salaisesta kokouksesta, josta ei voinut kirjoittaa yksityiskohtia. Kirjeestä voi havaita kokouksen olleen pitkä ja perusteellinen.

Kuten tiedät, menin keskiviikkona tuohon kokoukseen. Siitä saan sinulle lähemmin kertoa kun pian tavataan. Keskustelut kokouksessa kestivät kello ½ 1 yöllä. Silloin tarjottiin illallinen. Mieliala oli mitä virkein useimmat menivät pois, noin 5 ja 6 välillä. Länsisuomalaiset sopivat pitää {2} esitystä kokouksessa, toisen kello 9, toisen kello 12. Aikaa kului niin nopeasti ja paraimmista mielitellassa, että me muutamat nuoret – noin 15 miestä – päätimme mennä saunaan, eikä ollenkaan nukkumaan. Kokouksessa klo 12 olin minä puheenjohtajana. Kello ½ 3 menin toimistoon ja sieltä menin Iggen kanssa sopimuksen mukaan syömään päivällistä ukko Göösin ja Santerin kanssa. Kello 9 illalla panin maata kamalan väsyneenä – liian väsyneenä sillä en yöllä hyvin nukkunut. Aamulla kello 10 oli minulla taas juttu Raastuvanoikeudessa, josta juuri olen palannut.³⁷²

Renvall lupasi kirjeessään kertovansa kokouksessa käydystä keskusteluista tarkemmin Acktéille seuraavan tapaamisen aikana ja totesi vielä arvoituksellisesti, että yö oli ollut historiallinen. Tämän salaisen kokouksen kulusta ja merkityksestä on esitetty kaksi tulkintaa. Vares ja Larmola ovat kirjanneet tapahtuman perustuslaillisten kokoukseksi Kämpissä, jossa valtakunnallisessa poliittisessa päätöksenteossa harjoitettu myöntöväisyysspolitiikka voimakassanaisesti tuomittiin. Heidän tulkitsemana Kämpin kokous oli kutsuttu koolle asevelvollisuuskutsunto-

371 Albert 1972, 270–273.

372 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 30.11.1902. KA.

jen ja virkamiesten asemaa koskeneiden muutosten aiheuttamien erimielisyyksien johdosta. He toteavat, että erityisesti tuolloin perustuslaillisten ja myöntyvyyksien väliset ristiriidat kärjistyivät entisestään, kun kokouksessa julkaistiin ns. Kansalaiskatkismuksen nimellä kutsutut syytekirjoitukset vanhasuomalaisia vastaan, jonka johdosta sanomalehtiä asetettiin tilaus- ja ilmoitussaartoon. Boikottia laajennettiin koskemaan jopa siviiliseurustelua ja tervehtimistä.³⁷³ Päätös pantiin käytännössä ripeästi toimeen parhaana lehtien tilausaikana ja siihen osallistui myös nuorsuomalaisten ja ruotsinmielisten omistamat ja johtamat kauppaliikkeet, vakuutusyhtiöt ja pankit, jotka vetivät ilmoituksensa pois vanhasuomalaisista lehdistä.³⁷⁴

Toisen tulkinnan kokouksesta ja sen merkityksestä esitti Renvall vuonna 1951 *Uuteen Suomeen* kirjoittamassaan artikkelissa ”Mikä oli Kagaali?”³⁷⁵ Kirjoituksessaan hän totesi, että marraskuussa 1902 Eero Erkon Kämpistä vuokraamaan juhlahuoneistoon kokoontui ”rohkeasti toistasataa salaisen järjestön edustajaa neuvonpitoon”. Antoisana ja innostuneena kokouksen puheenjohtajana toimi Oulun lyseon rehtori Mauno Rosendal.³⁷⁶ Renvall mainitsi erikseen, että kokouksesta levinnyt huhu, jonka mukaan siellä olisi päätetty järjestelmällisestä vastustajien vainosta, oli perätön. ”Pikkutunneilla tosin lehtori Lyly luki sepittämänsä ”kansalliskatkismuksen”, joka jyrkästi tuomitsi myöntyväisyysuunnan, mutta se ei kuulunut ohjelmaan eikä antanut aihetta keskusteluunkaan.”³⁷⁷ Renvall kiitteli artikkelissaan vielä kokouksen hyvää järjestystä; kenraalikuvernööri Bobrikov, joka asui toisella puolella katua kenraalikuvernöörin virka-asunnossa eli nykyisessä valtioneuvoston juhlahuoneistossa, sai tiedon kokouksesta vasta seuraavana päivänä.

Tässä kokouksessa oli asialistalla ollut koko Suomen kattaneen kagaali-asiamiesverkoston salainen toiminta. Kagaalien toimintaperiaatteekseen omaksuma passiivinen vastarinta toimi erityisesti salaa painettujen lentolehtisten ja kirjasten muodossa sensuurista huolimatta. ”Kansalliskatkismus” kyllä mainitaan kummassakin tulkinnassa, mutta itse Kämpin kokouksen asialistan sisältö ja kokouksen luonne kuvataan aivan erilaiseksi. Synnä saattaa olla, että salaisena pidetty kokouksen pääasiallinen sisältö on jäänyt puutteellisen lähdeaineiston vuoksi tulkintojen varaan ja päätyneet elämään omaa elämäänsä. Paikalla olleen Renvallin raportti tilanteesta on tulkittava hänen näkökulmakseen kokouksen kulusta – yhdeksi muiden näkökulmien rinnalle.

373 Vares 2000, 73. Larmola 1990, 27.

374 Leino-Kaukiainen 1988, 495–497.

375 Renvall: ”Kagaali, sen synty, toimintamuodot ja saavutukset” *Uudelle Suomelle* senaattori Heikki Renvall. *Uusi Suomi* 25.11.1951. KK.

376 Rosendal karkotettiin maasta 1903, koska hänen puheenjohtajuutensa oli tullut ilmi. Juva 1937, 170.

377 Renvall: ”Kagaali, sen synty, toimintamuodot ja saavutukset.” *Uusi Suomi* 25.11.1951. KK.

Seuraava merkittävä kagaalien kokous kutsuttiin koolle Tukholmaan syyskuussa 1903. Kirjeistä ei voi suoranaisesti todeta Renvallin osallistumista tähän kokoukseen. Niistä selviää ainoastaan, että Ackté oli tuolloin esiintynyt suurella menestyksellä Kristianiassa ja Tukholmassa, jossa jopa kuningas oli hänet huomionnut. Renvall puolestaan oli ollut kirjoituspöytänsä äärellä laatimassa kirkolliskokoukselle ehdotusta anoa esikaupunkeihin perustettavaksi erityisiä papinvirkoja.

Eilen oli minulle aivan mahdotonta sinulle kirjoittaa, sillä minulla oli tekeillä tätä päivää varten ehdotus kirkolliskokoukselle anoa esikaupunkeihin perustettavaksi erityisiä papinvirkoja. Muutenkin oli minulla aamupäivällä klo 10–4 valiokuntatyötä ja 6–1/2 9 kirkolliskokouksen istunto. Tänään tulee ehdotukseni tehtäväksi ja huomenna siitä on keskustelua, ellei se heti lähetetä valiokuntaan. Hyvin paljon täällä nyt on työtä valiokunnassamme, mutta arvelen kuitenkin, että voin päästä ensi konserttiisi. Minun *täytyy*.³⁷⁸

Kirjeen sävystä voi tulkita, että Renvall halusi matkustaa Tukholmaan puolisonsa konserttiin, mutta myös mahdollisesti Kagaalien kokoukseen, johon oli ilmeisesti osallistunut koko joukko salaiselle asialle omistautuneita verkoston jäseniä. Seuraava kirje Acktéille kirjoitettiin vasta lokakuun alussa 1903, joten on mahdollista, että pariskunta tapasi Tukholmassa ja Renvall pääsi osallistumaan Kagaalien kokoukseen syyskuussa.

Hyvin yksityiskohtaisesti ikään kuin paikalla olleena Renvall selvittää Tukholman kokouksen sisältöä ja tarkoitusta *Uuteen Suomeen* laatimassaan artikkelissa. Hänen mukaansa kokoukseen oli osallistunut runsaasti väkeä eli ”koko Kagaali ja useimmat Ruotsissa asuvat karkoitettut.”³⁷⁹ Renvall mainitsi, että tässä kokouksessa tehtiin selkeä ero Mechelinin kannattaman laillisuuteen perustuvan passiivisen vastarinnan ja Tukholmassa majapaikkaansa pitävän *Fria Ord* -lehden toimittajan Konni Zilliacuksen kannattaman aktiivisen ja suoran toiminnan välille. Tuolloin Renvallin mukaan suurin osa kokouksen osallistujista liittyi Mechelinin kannattajiin.³⁸⁰

Sisäpoliittinen tilanne oli kireä, ei välttämättä ainoastaan myöntyväisyys-suunnan ja perustuslaillisten välillä autonomista asemaa uhkaavien venäläistämistoimien vaikutuksesta. Suhteellisen pienen, päättävässä asemassa olevan joukkueen jäsenten välit olivat viileät, koska uhkaavaan tilanteeseen suhtauduttiin eri tavoin. Tämä tulee esille artikkelista, jossa mainitaan, että vasta ”pikikutunneilla” oli vastakkainasettelu tullut puheenvuoroissa esille, aiheuttamatta

378 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä tai Turusta 11.9.1903. KA. Mechelinin osallisuudesta Tukholman kokoukseen Stubb 2012, 194, Törngren 1929, 9–10.

379 Renvall: ”Kagaali, sen synty, toimintamuodot ja saavutukset” *Uudelle Suomelle* senaattori Heikki Renvall. *Uusi Suomi* 25.11.1951.

380 Klinge 1997a, 378.

sen syvällisempää keskustelua. Kiistan kohteena oli ollut vielä tuntemattoman tulevaisuuden luoma muualta kantautuvan muutoksen ja siihen liittyvän vaaran tuntuman nostattama uhkaava tilanne. Tulevan muutoksen rakenteesta ja seurauksista tai sen vaatimista toimenpiteistä ei ilmeisesti kyetty saamaan aikaiseksi selkeää yhteistä päätöstä.

Renvallin kirjoittamassa kagaaliverkoston toimintaa valottavassa *Uudessa Suomessa* v. 1951 julkaistussa artikkelissa oli maininta salaseuran järjestämän propagandatoiminnan ulkomaisista operaatioista. Hänen mukaansa toimintaa järjestettiin ulkomailla sanomalehdistön ja aikakauskirjojen välityksellä ulkomailla olevia tai sinne varta vasten lähetettyjen jäsenten luomia yhteyksiä ja organisoimia toimintoja hyödyntäen. Artikkelin mukaan koko projektia johti ja valvoi yleensä Leo Mechelin.

Pian helmikuun manifestin jälkeen kokoontui Helsingissä Kommittén för utländsk propaganda -työryhmä Leo Mechelinin johdolla.³⁸¹ Todennäköisesti tämä komitea toimi taustalla, kun Turholmaan elokuussa 1901 kokoontunut vapaaehtoinen joukko turhaan etsi ratkaisua mahdollisuuksista venäläistämistoimien vastustamiseksi. Tästä kokouksesta alkoi kagaalien toiminta kotimaassa. Tuolloin kenraalimajuri Julius af Lindforsin ja sittemmin vuodesta 1904 Renvallin ja Acktén omistaman maatilan ja huvilan puistoon Laajasaloon kerääntyi Leo Mechelinin johdolla kolmisen sataa valtiopäivämiestä kaikista säädyistä.³⁸² Ryhmä otti hoitoonsa Turholman kokouksen hyväksymän laillisen vastarinnan käytännön toimet muun muassa organisoimalla kutsuntalakkoja. Renvall totesi, että ryhmä oli toiminnassa ”aina siihen asti, kunnes säätyeduskunta luovutti oikeutensa ja tehtävänsä yksikamariselle eduskunnalle. Vuoden 1906 jälkeen ei salaseura sellaisenaan enää toiminut. Nimen ryhmälle antoivat venäläiset salaseuran toiminnan vastustajat. Kahal tai Kagal on heprealainen sana, joka merkitsee seurakuntaa tai yhteen liittymistä. Venäläiset taantumuslehdet käyttivät sitä nimityksenä juutalaisista salaseuroista.”³⁸³

Renvall mainitsi Kagaalin puheenjohtajaksi tohtori Theodor Schwindtin ja totesi myös Gustaf Mannerheimin vanhemman veljen Carlin ”Callen” olleen keskuskomitean aktiivinen jäsen. Hänet karkotettiin maasta samoin kuin Eero Erko ensimmäisten joukossa v. 1903. Kumpikin muutti Amerikkaan, mutta Carl Mannerheim palasi melko pian Tukholmaan, mihin kagaaliveljet suhtautuivat pettyneesti. Todennäköisesti oli odotettu, että Carl Mannerheim olisi ottanut vastuulleen kagaalin toiminnot Amerikassa. Renvall raportoi asiasta keväällä 1904 pistäytyessään Tukholmassa paluumatkallaan Pariisista. Tukholmassa oli taas pidetty ”tärkeä valtiollinen kokous”.

381 Paasivirta 1978, 333. Stubb 2012, 191.

382 Turholman puistossa Acktén huvilan pihapiirissä on edelleen olemassa muistokivi, johon on kaiverrettu päivämäärä ja sananparsi ”tänne on koira haudattu”.

383 Renvall: ”Kagaali, sen synty, toimintamuodot ja saavutukset.” *Uusi Suomi* 25.11.1951. KK.

Eilen olin aamulla jo aamiaisella K. Z.:n kanssa ja päivällistä söin muutami-
en nuorten suomalaisten kanssa, jonka jälkeen illan olin Mannerheim'illä.
Aina oli ollut sairas ja oli vieläkin huonon näköinen. Heillä on nyt oma koti
– Karlaplan 10. K. Z: mukaan ovat tädäl. suomalaiset vähän närkästyneet
Mannerheimille siksi, että hän ei jäänyt Amerikkaan, josta hän oli kirjoit-
tanut ihastuneita kirjeitä ja jossa hänellä olisi ollut paljon tärkeätä työtä,
vaan tuli Ruotsiin, jota hän aina oli haukkunut. Hän on sitoutunut jäämään
paikkaansa viideksi vuodeksi ja olemaan ryhtymättä suomal. politiikkaan.
– Ameriikassa olisi hänen asemansa ollut varma vaikka vaivalloisempi ja
hän olisi saanut tehdä työtä suomalaisten hyväksi. Päätöksensä on vaikut-
tanut masentavasti suomalaisiin sekä täällä että varsinkin Ameriikassa.³⁸⁴

Tällä Tukholman-käynnillä Renvall tapasi myös Jonas Castrénin, jonka kanssa
myöhemmin yhteistyössä osallistui *Suomalaisen Kansan* perustamiseen keväällä
1907. Kirjeestä ilmenee, että Carl Mannerheim oli saanut työpaikan Tukholmas-
ta ja oli samalla ikään kuin sen ehtona luvannut olla osallistumatta kotimaansa
tapahtumiin. Huomio kiinnittyy kirjeessä myös siihen, että Renvall tapasi Konni
Zilliacuksen, vaikka ei virallisesti ollut siirtynyt aktivistien puolelle.

Huhtikuussa 1903 käynnistyneet kotietsinnät ja siitä edelleen toteutetut kar-
kotusmääräykset olivat kohdistuneet moneen Renvallin tuntemaan henkilöön.

Ne, joidenka nimet varmuudella väitetään olevan karkoitus-listalla, ovat
paitsi M:heim, Leo (joka jo on Ruotsissa), Jonas, Erkko ja v:tuomari Ossi-
an Procopé Tampereelta. Se ainakin on varmaa, että Procopé'tä jo on poliisi-
sivalvonnan alaisena.³⁸⁵

Tässä kirjeessä on selkeästi nimetty karkotuslistalla olleita varsin tunnettuja hen-
kilöitä. Myöhemmin huhtikuussa 1903 tilanne vielä kärjistyi ja laajeni sekä Itä-
että Länsi-Suomeen.

Lopulta kysyi Calle, oliko vielä toisia karkoitettuja, johon Carlstedt vasta-
si: „kaksi Jonas Castrén ja Wentzel Hagelstam (!)” ajattele H-stam – täydell-
linen poliittinen nolla, joka ei koskaan ole mitään tehnyt eikä voisi mitään
aikaansaada. Koko maassa näkyy samana päivänä tehdyn kotitarkastuk-
sia. Turussa Mikkolan luona, Born'in luona Sarvilahdella (myöskin viime
yönä samoin hänen äitinsä luona täällä). Wiipurista on karkoitettu kaksi
Wolff'ia (Eugen ja Reguel) ja Imatralla keskellä yötä sotajoukon avulla van-
gittu Imatran turistihotellin omistaja Hr. Serenius.³⁸⁶

384 H. Renvall A. Acttéille Tukholmasta 20.5.1904. KA.

385 H. Renvall A. Acttéille Helsingistä 15.4.1903. KA.

386 H. Renvall A. Acttéille Helsingistä 23.4.1903. KA.

Uuden Suomen artikkelissa mainitaan karkotetuiksi myös Lennart Gripenberg, August Nybergh, Mauno Rosendal, Pekka Aulin-Ahmavaara, pankinjohtaja [Siklo] Savonlinnasta, Almar Fabritius sekä veljekset Kaarlo ja Pekka Brofeldt. Renvall huomauttaa myös, että Jonas Castrén ei ole ollut koskaan Kagaalin jäsen, vaikka hän olikin karkotettujen listalla, kuten ei myöskään pankinjohtaja Emil Schybergson. Renvall ei myöskään itse päätenyt karkotettujen listalle, vaikka toimikin erittäin tiiviisti jäsenenä mukana salaisessa järjestössä. Suomessa toiminut santarmihallinto tarkkaili Renvallin päivittäisiä toimia ja kirjasi päiväkirjaan henkilöitä, joita Renvall tapasi. Päiväkirjaan on kirjattu Renvallin v. 1905 tammikuussa pitämä puhe karkoituksetmatkalta palaneille Castrénille ja Rosendahlille, jota Renvall erityisesti kiitteli ulkomailla suoritetuista tehtävistä.³⁸⁷

Selkeästi tiivis toiminta kagaalien piirissä kiinnitti Renvallin perusteellisesti tiettyyn kantaaottavaan poliittisen toiminnan malliin. Passiivista vastarintaa kannattavien Kagaalien toiminnan perustava ydin oli tuolloin venäläistämispöytäkirjojen kyseenalaistaminen. Kagaalien verkoston salainen toiminta muodostui joukkoa yhdistäväksi tekijäksi ja sitoi henkilöitä yhteen. Hultinin päiväkirjassa on muistelu Kagaalin kokouksesta v. 1906, jossa puheiden sarjan oli aloittanut Svinhufvud luoden katsauksen salaseuran merkitykseen. Hultinin oma tiivistelmä kokouksessa pidetyistä yli kolmestakymmenestä puheesta on myös hyvin tilannetta ja yhteisyyttä kuvaava.

Korkealentoisia, isänmaallisia, lämpimiä, sydämestä sydämiin käyviä, lujia ystävyysiteitä paljastavia, joita väsymätön työn ja taistelun kuluessa itseltään on syntynyt kaikkien näiden miesten kesken, joita monet ovat aikaisemmin olleet toisilleen kokonaan vieraita.³⁸⁸

Hultinin antama kuva väsymättömästi toimineesta, toisiaan aiemmin tuntemattomista miehistä kootusta ”salaisesta armeijasta” on hyvin uskottava, vaikka ehkä väritynyt ensimmäisen maailmansodan kokemuksista. Hultinin päiväkirja on julkaistu v. 1935. Salaseuraan muodostunut tiivis yhteistoiminta, jonka taustamotiivina oli Suomen autonomisen aseman puolustaminen, on ollut kymmenen vuotta myöhemmän Suomen itsenäistymiseen johtaneen aktiivisen toiminnan alkuvaihe. Renvall liitti Kagaalin toiminnan merkityksen tärkeäksi osaksi isänmaan historiaa ollessaan kaksi maailmansotaa nähnyt lähes 80-vuotias muistelija. Monet Kagaalin jäsenistä toimivat aktiivisina itsenäisyyspolitiikan kannattajina ensimmäisen maailmansodan aikana. Muiden muassa Renvallin vanhempi veli Thorsten Renvall osallistui kagaalin toimintaan pyörittämällä peitenimeä Turun Siemenkauppa, jonka

387 Santarminuuskirjojen päiväkirja tohtori Heikki Renvallin seuraamisesta. 567 Suomenlinnan sotatutkimusarkisto/Venäläiset sotilasasiakirjat. KA.

388 Hultin 1935, 290. Reenkola pro gradu 2010, 45–46.

kautta saattoi tilata sensuurin kieltämiä *Vapaa sana-* ja *Fria Ord* -lehtiä 1900-luvun alussa. On varsin todennäköistä, että Renvall tiesi veljensä aktiivisuudesta.³⁸⁹

Kagaalin toiminnan piirissä kansallisia rajoja ylittivät paitsi maasta karkotetut henkilöt niin myös yhteenkuuluvuus ja muualla toimintaa ylläpitävien ja kannustavien tahojen kanssa jaettu yhteinen tahto. Salaseuran kokoontumiset alkoivat parin vuoden kuluttua kahdesta kotimaassa toteutetusta adressikeräyksestä, jotka olivat omana aikanaan jo merkittävä osoitus yhteisestä kansallisesta tahdosta. Muilta mailta omaksuttu mahdollisuus vaikuttaa vallanpitäjien päätöksentekoon näyttäytyi adressikierrosten jälkeen Suomessa Kagaalin varsin laajalle levinneissä toiminnoissa. Edellä esitetystä esille tulee myös verkostojen toiminnan eräs varsin yleinen periaate pyrkiä vaihtamaan, ohjaamaan ja välittämään tietoa, jonka toivotaan tulevan toiminnan tueksi yhteisen päämäärän saavuttamiseksi.³⁹⁰

Ranskalaiset intellektuellit mallina – Dreyfus edellä

Renvall seurasi Ranskassa ja myös laajemmin Euroopassa erittäin laajan mielenkiinnon kohteena olleen Dreyfusin jutun seuraavaa vaihetta syyskuussa 1898, jolloin Zolan *L'Aurore*-lehdessä julkaistuun avoimeen kirjeeseen presidentti Félix Faurelle odotettiin jatkoa lokakuussa. Hän kehotti Acktéta lähettämään postitse aiheeseen liittyntä Pariisissa vastajulkaistua aineistoa.

– kun sinä nyt olet ruvennut politiikkaa tutkimaan ja siis toivottavasti joskus silmäilet sanomalehtiä, niin lähetä minulle joskus jokin numero ”*Aurore*’a” tai muuta riippumatonta sanomalehteä, kun siinä löydät jonkun hyvän palasen Dreyfus- asiassa, erittäinkin Zolan kirje, joka siihen ilmestyy lokakuun kaikkein ensimmäisinä päivinä. – Elä tyttöseni, sentään rupea usein lähettämään, vaan joskus vaan – Kerro myös mitä esim. Delort’it sanovat asiasta, kun heidät näet.³⁹¹

Émile Zolan kuuluisa kirje ”J’accuse” (”Minä syytän”) julkaistiin *L'Auroressa* 13.1.1898.³⁹² Ranskan presidentille osoitetussa julkisessa kirjeessä Zola asettui tykistökapteeni Alfred Dreyfusin puolelle vaatimaan hänelle oikeudenmukaista mahdollisuutta puolustautua. Dreyfusia syytettiin vakoilusta Saksan hyväksi väärennytyin perustein; tämä aiheutti laajan moraalisen keskustelun epäoikeuden-

389 Renvall: ”Kagaali sen synty, toimintamuodot ja saavutukset”. *Uusi Suomi* 25.11.1951. Korpisaari 2009, 58. Thorsten Renvallin arkisto. Turun maakunta-arkisto.

390 Gluschkoff 2008, 12–13.

391 H. Renvall A. Acktéille Turusta 22.9.1898. KA.

392 Albert 1972, 368. Klinge 1997a, 355. Ranki 2007, 230, 245, 259–260.

mukaisesta tuomiokäytännöstä. Syytetyn vastapuoleksi asettui armeijan korkein johto, joka puolusti majuri Ferdinand Walsin-Esterhazyä, samoin kuin Ranskassa vallassa olleet konservatiivit myötäilivät armeijan puolustusta. Dreyfusin juutalaistausta näytti huonontavan häneltä entisestään puolueettoman oikeudenkäynnin mahdollisuuksia. Hänen tilanteensa vaikutti toivottomalta, ja voi hyvin todeta hänen olleen yleisön tuen tarpeessa, koska oli jo alun perin heikossa asemassa.

Tapahtumien taustaksi kerrotaan, että majuri Esterhazy oli 24.7.1894 lupautunut myymään saksalaiselle sotilasasiamiehelle luutnantti Maximilian von Schwartzkoppenille tärkeitä ja salaisia tietoja Ranskan armeijasta. Schwartzkoppen kertoi kuulusteluissa saaneensa Esterhazyilta salaisia tietoja, jotka oli dokumentoitu käsin kirjoitetulle paperille. Paperisilpuksi tuhotun dokumentin ei ollut tarkoitus tulla julkisuuteen, mutta toisin kävi. Sen avulla armeijan koulutusyksikkönsä ainoa juutalaistaustainen Dreyfus lavastettiin syylliseksi maanpetokseen. Dreyfusin tapausta puitiin lehdistössä aina vuoteen 1906 asti, jolloin voitiin vihdoin todeta moraalisen oikeuskäsityksen voittaneen. Väärin perustein tuomitulle Dreyfusille myönnettiin vahingonkorvaukseksi majurin arvo, ja Ranskan kunnialegioona (L'ordre national de la Légion d'honneur) huomioi hänet ritarin (chevalier) arvolla.³⁹³

Edellä kuvattu tilanne kokosi Ranskassa yhteen vahvan poliittista oppositiotta edustavan intellektuellien joukon puolustamaan heikompaan asemaan joutunutta, väärin perustein syytettyä Dreyfusia. Intellektuellit nousivat tuolloin esiin uudenlaisena julkisuudessa vaikuttavana ryhmänä. He esiintyivät oikeudenmukaisuuden puolustajina ja kritisoivat politiikan sekä kulttuurielämän epäkohtia. Ranskassa intellektuellien ryhmä edisti toiminnallaan vasemmistoliberaalia suuntausta. Liike perusti toimintansa valistustraditioon ja se oli ollut esillä jo Ranskan vallankumouksen 100-vuotisjuhlien ja vuoden 1889 maailmannäyttelyn yhteydessä.³⁹⁴ Intellektuellien ryhmänimen syntyhistoriassa mainitaan ranskalainen sosialistipoliitikko, journalisti Georges Clemenceau, joka omisti *L'Aurore*-lehden ja antoi julkaisuluvan Zolan artikkelille. Clemenceau itse kirjoitti useita satoja artikkeleita Dreyfusin puolesta ajaen oikeudenmukaisuuden asiaa, samalla vastustaen vallassa olevaa Félix Fauren konservatiivista hallitusta. Zola ei itse katsonut kuuluvansa intellektuelleihin, mutta hänen kannanottonsa vuoksi konservatiivit nimittelivät häntä pejoratiivisesti ”vastuuttomaksi intellektuelliksi”. Intellektueli-nimitykseen sisältyi Ranskassa tuolloin erityisiä poliittisia konnotaatioita, jotka tässä yhteydessä käytettyinä muuttivat ryhmänimen haukkumanimeksi.³⁹⁵

Intellektuellitutkimuksen piirissä on monia tutkimustapoja ja tavoitteita. Ron Eyerman jakaa tutkimuksen kolmeen lähestymistapaan pyrkiessään määrittä-

393 Begley 2009, 3–28.

394 Koivisto 1997, 71. Klinge 1997a, 355.

395 Sulkunen 1992, 7. Pekonen 2014, 137.

mään intellektuelleja. Hän mainitsee henkilön ominaisuuksiin liittyviä määritteitä perusteellisesti tutkineen Paul Johnsonin, joka on esittänyt intellektuelleiksi merkittäviä länsimaisen ajattelun edustajia kuten Rousseau, Marx, Ibsen, Tolstoi, Russell, Brecht, Sartre, koska he olivat esittäneet moraaliin ja oikeudenmukaisuuteen liittyviä kannanottoja ihmiskunnan edun nimissä. Tästä lähestymistavasta poiketen Eyerman esittelee intellektuellin määrittelyn pohjaksi yhteiskunnan rakenteet ja toiminnan. Esimerkiksi hän mainitsee Pierre Bourdieun ajatukset intellektuellien roolista kulttuurielämän valtataistelun värittämissä toiminnoissa, joissa taustalla on pyrkimys päästä vaikuttamaan kunkin aikakauden kulttuurin määrittelyyn. Bourdieau käyttää käsitteitä kenttä, kulttuurinen pääoma ja habitus, joiden taustoja tulkitsemalla ja yhdistelemällä päästään hänen mukaansa kiinni intellektuellin määritelmään. Ranskassa perinteisesti avoin kulttuurinen pääoma luo tälle tutkimustraditiolle hyvät toteuttamismahdollisuudet. Tällä määrittelyllä Saksassa vallitseva sivistysporvariston virkamiestradiatio luo toisenlaisen kuvan intellektuellin toiminnasta. Intellektuelli-käsitettä määrittävät tämän tulkinnan mukaan historialliset olosuhteet, yhteiskunnan rakenteet ja vallitsevat normit.³⁹⁶

Eyermanin kolmas lähestymistapa on sosiaalishistoriallinen. Siinä intellektuelleja tarkastellaan monitasoisen historiallisen prosessin osana. Artikkeliansa Eyerman on tästä aiheesta poiminut esimerkin, jossa kirjailija Tšehov vertaili kirjeessään venäläisen intelligentsian edustajien toimintaa ranskalaisten intellektuellien toimiin 1800-luvun lopulla juuri Dreyfus-jutun yhteydessä. Heidän yhteinen tehtävänsä oli moraalinen missio, jonka äärellä valtion rajat ylittävät intellektuellit sulautuivat toimimaan yhtenä ryhmänä. Tämä ilmiö oli esillä Pro Finlandia -kulttuuriadressin kansainvälisen nimienkeruun yhteydessä, kun suomalaiset vetosivat yhteiseen eurooppalaiseen moraalikäsitteeseen sorretun kansan aseman puolesta.³⁹⁷

Intellektuelli-nimityksen alkuperästä ja sen ensimmäisestä esiintymisestä on esitetty eri tulkintoja aihetta käsittelevissä tutkimuksissa. On todettu, että yleisesti eri aikoina intellektuellien pyrkimyksenä ja tavoitteena oli puuttua ja vaikuttaa yleiseen poliittiseen mielipiteeseen, vaikka sisältö verhottiinkin sujuvasti moraaliseksi kannanotoksi. Erityisenä toimijaryhmänä intellektuellit mainitaan 1800-luvun lopulla Dreyfus-jutun yhteydessä, jolloin muiden muassa tunnetut ranskalaiset kirjailijanimet Émile Zola, André Gide, Marcel Proust ja Anatole France nousivat julkisesti puolustamaan moraalista, oikeudenmukaista lain tulkintaa vapauttaakseen Dreyfusin vääristä syytöksistä. Ryhmä leimautui poliittisesti valitusajan traditioon sitoutuneeksi, ja vastustajien mielestä vastuuttomasti toimivien vasemmistoliberaalien edustajaksi. Intellektuelliryhmän toimintaan haluttiin

396 Koivisto 2002, 263–268. Eyerman 1992, 58–60.

397 Eyerman 1992, 60–62.

myös liittää radikaali- ja ääriliikkeiden väkivaltainen toiminta. Esimerkiksi Dreyfusin tapauksessa vastapuolen mielestä joukko järjestömiä intellektuelleja puuttui liian voimakkaasti asiaan, josta heillä ei voinut olla perusteltua käsitystä.

Käsitteenä intellektuelli on haastava. Osa tulkitsee intellektuellit ryhmäksi häiriköitä ja toiset taas selkeästi moraalisen yläluokan edustajiksi. Sosiologit ovat tarkastelleet intellektuellien toimintaa pitkällä aikavälillä suhteessa yhteiskuntaan ja havainneet yhteisenä tekijänä pyrkimyksen toimia valtaa pitäviä instituutioita esimerkiksi kirkkoa tai valtiota vastaan. Tämän tulkinnan mukaan käsitteen omaan aikaansa ja vallitseviin olosuhteisiin mukautettu suhde korostuu antiikin Kreikan filosofien, valistuksen ajan filosofien, viktoriaanisen ajan ja keskiajan intellektuellien määrittelyssä. Intellektuelli-käsitettä tulisi tulkita oman aikansa ilmiönä, suhteuttaen se muihin historiallisiin aatevirtauksiin.³⁹⁸

Ranskassa 1800-luvun lopun intellektuellien toimintaa yhdisti erityisesti sorrettujen aseman puolustaminen. He katsoivat edustavansa sorrettua kansaa – eivät itseään. Ryhmä haki siis legitimiä oikeutta toimilleen kansan suurelta enemmistöltä. Ranskassa osa intellektuelleista toimi irrallaan virallisista instituutioista ansaiten elantonsa vapaina kirjailijoina ja lehtimiehinä, osa tiedemiehinä, poliitikkoina tai taiteilijoina. Tämä näkyi kustantamojen ja lehtien määrän kasvuna ennen näkemättömiin lukuihin. Huomiota kiinnittää myös se, että ryhmän jäsenet toimivat itsenäisesti ja perustivat päätöksensä sekä selkeille faktoille että edustamilleen arvoille.³⁹⁹

Nuori suomalainen sivistyneistö pyrki 1880-luvun kuluessa irtautumaan vanhoista ajattelumalleista ja halusi ryhtyä toteuttamaan yhteiskunnallisia uudistuksia eurooppalaisessa hengessä. Nuorsuomalaisten pää-äänenkannattajan *Päivälehdien* ympärille ryhmittyi v. 1889 sanomalehtimiehistä, taiteilijoista ja poliitikoista koostunut piiri, joka käynnisti uudenlaisen yhteiskunta- ja kulttuurikeskustelun suomalaisuusliikkeen ydinarvojen ympärille. Juhani Aho, Eero Erkko, Arvid Järnefelt ja Kasimir Leino sekä myöhemmin myös Eino Leino kuuluivat tähän piiriin. Aatteellista keskustelua käytiin aiemmasta käytännöstä poiketen ylioppilaspirejä laajemman yleisön keskuudessa puoluejärjestelmän vähittäisen kehityksen ja sen ympärille syntyneen sanomalehdistön ylläpitämän julkisen sanan välityksellä. *Valvojan* ryhmä korosti yhteyttä Eurooppaan ja painotti vapaamielisyyttä, uskonnonvapautta, koulukysymystä sekä keskittyi esittelemään realistista kirjallisuutta. E. G. Palmén, O. E. Tudeer ja Valfrid Vasenius olivat ryhmän vahvoja edustajia. Radikaalia älymystöä edustamaan ilmaantui Lauri Kivekkään johtama K.P.T. -ryhmä, joka ryhtyi kiivaasti vastustamaan vanhaa fennomanian traditiota. Kivekkään ryhmä kannatti suoraa toimintaa ja käytti jyrkkiä iskulauseita pyrki-

398 Jennings ja Kemp-Welch 1997, 7. Rahkonen & Roos 1992, 109.

399 Sulkunen 1992, 9. Koivisto 2001, 260.

en vaikuttamaan ehdottoman suomalaisuuden kannattajaryhmän yhtenäisyyteen. Toiminta otti mallia kansainvälisestä radikalismista, joka Venäjällä tunnettiin anarkiaa ja terroria harjoittaneena nadornikkilaisuutena. Kivekäs karkotettiin yliopistosta ja hän matkusti Berliiniin, jossa kiinnostui seuraamaan sosialistien liikehdintää. Saman aggressiivisen toimintamallin omaksui myös journalisti ja emigrantti Konni Ziliacus, joka haki uusia, radikaaleja aatteita myös Euroopan ulkopuolelta, Pohjois-Amerikasta ja Japanista.⁴⁰⁰

Älymystön tehtävän luonne muuttui 1800-luvun lopulla ja sen rooli politisoitui Suomessakin. Kansainvälistä huomiota herättänyt Kulttuuriadressi-keräys keväällä 1899 on hyvä esimerkki suomalaisten ulkomailla vaikuttavien intellektuellien toiminnasta. Hyvin lyhyessä ajassa saatiin eurooppalaisista tiedemiehistä ja kulttuurivaikuttajista koostuva kärkiryhmä kerääntymään kulttuuriadressin ympärille protestoimaan autonomiseen Suomeen kohdistettuja venäläistämistoimia. Nuoret, akateemiset älymystön edustajat asettuivat Suomen lehdistön sivuilla Dreyfusin puolelle.⁴⁰¹

Renvallin kiinnostus seurata ranskalaisten sosialisti-intellektuellien liikkeitä Pariisissa näkyi selvästi maaliskuussa 1900 lähetetystä kirjeestä.

Jos sinä vielä joskus kun siellä päin liikkuisit ostaisit minulle ”Mouvement socialiste”stä no 22/ (1 Decembre 1899) olisin sinulle vieläkin kiitollisempi. Siinä on alku erääseen kirjoitukseen, jonka tahtoisin lukea ennen esitelmääni. Jos muistat ja ehdit, niin lähetä sekin.⁴⁰²

Kirjeestä käy ilmi aineisto, jota Renvall käytti hyväkseen luennoidessaan yliopistolla. Sosialistien rooli ja toiminta tuli Ranskassa esille yhteiskunnallisten muutospyrkimysten ja jopa radikaalien projektien yhteydessä. Ranskassa 1890-luvulla oli todennettavissa intellektuellien toimijoiden joukko, joka ennen kaikkea asetui sorretujen puolelle. Émile Zolan näyttävä ilmaantuminen herätti Ranskassa konservatiivien vastustuksen. Toiminnassa oli tuolloin erityisesti kyse universaaliarvojen ja oikeudenmukaisuuden puolustamisesta sekä pyrkimyksestä vetäytyä vallankäytön ulkopuolelle. Ryhmä ilmaisi itseään keskustellen ja kirjoittaen, mikä juuri Ranskassa näkyi 1800-luvun lopussa uusien kustantamoiden ja lehtien perustamisen huomattavana kasvuna. Tiedemiehet, taiteilija, poliitikot ja lehtimiehet ottivat osaa julkiseen keskusteluun runsaslukuisemmin kuin koskaan aiemmin. Toimintakenttä oli myös hyvin laaja; sillä oli akateeminen, poliittinen ja taiteellinen ulottuvuus.

400 Karkama ja Koivisto 1997, 16–17. Klinge 1997a, 355.

401 Paasivirta 1978, 304. Koivisto 2002, 277–278, mainitsee Pertti Karkaman ”Vapauden muunnelma. J.L. Runebergin maailmankatsomus”, 1982 ja ”J.V. Snellmanin kirjallisuuspolitiikka”, 1989. Intellektuellikäsitteestä Karkama & Koivisto 1997 ja Koivisto 1997. Ks. myös Rahkonen & Roos 1992, 109 ja Immonen 1997, 195–213.

402 H. Renvall A. Actéille Helsingistä 19.3.1900. KA.

Tähän kenttään myös Suomesta Pariisiin matkustaneet kirjailijat ja taiteilijat sekä poliitikot samaistuivat. Pariisissa esillä olevassa taiteessa ja kirjallisuudessa ilmeni tuolloin realismin suuntaus. Demokratia, parlamentarismi, naisasia ja uskonnonvapaus muun muassa olivat aiheita, joita haluttiin pohtia myös suomalaiselta kannalta. Ranskassa oli parhaillaan meneillään ns. kulttuuritaistelu valtiollan ja katolisen kirkon välillä. Kirkon asemasta ja tehtävästä käytiin keskustelua myös Suomessa. Tehokkaasti toimiva julkisuus ja sen myötä merkitystään vahvistavat tiedotusvälineet olivat toiminnan edellytys, samoin kuin sitä edistivät laajentunut sananvapaus ja yhteiskuntakehityksen demokratisoituminen.⁴⁰³

Dreyfusin jutun yhteydessä käsiteltiin myös avoimesti Ranskassa asuvien juutalaisten yhteiskunnallista asemaa. Tämä aihe oli puhuttanut myös Suomessa 1800-luvun lopulla, jolloin juutalaisten määrä on ollut hyvin marginaalinen valtaväestöön nähden. Virallinen suhtautuminen juutalaiskysymykseen vaihtui Venäjällä aina hallitsevan keisarin mukaan. Vuoteen 1858 asti juutalaisten Suomessa asuminen oli ehdottomasti kielletty, elleivät he olleet kääntyneet kristinuskoon. Ruotsissa juutalaisille annettiin täydet kansalaisoikeudet jo v. 1870. Tämä on todennäköisesti ohjannut myös Suomen valtiopäivillä 1872 esitettyä kysymystä juutalaisten samanarvoisesta asemasta kansalaisina. Tuolloin porvarissäädyn puhemiehenä toiminut Leo Mechelin esitti lakiehdotuksessaan juutalaisten täydellistä tasa-arvoistamista.⁴⁰⁴ Lakiesitys ei edennyt säätyjen, erityisesti pappissäädyn, vastustuksen vuoksi. Mechelin yritti saada lain uudestaan läpi. Renvall lähetti Mechelinille joulukuussa 1908 kirjeen, jossa hän totesi kirjoittaneensa lakiehdotuksensa juutalaisten oikeuksista esitettäväksi Lainvalmistelukunnassa.

Till detta lagförslag slutar sig ett ”armat” om judarnas rätt att vistas i Finland, men jag tänker att Farbror ej nu behöfver detsamma. Skulle dock så vara, skall jag öfvervända äfven det.⁴⁰⁵

Mechelin oli selvästi pyytänyt Renvallia kirjoittamaan esityksen, jota käsiteltiin Lainvalmistelukunnassa heti tammikuussa 1909. Työmääräänsä kirjeessään Acktälle painottava Renvall oli selvästi helpottunut saadessaan tekstinsä painokuntoon.

Oma Ainoni,
tänään alkoi nyt Lainvalmistelukunnassa juutalaisasian käsittely. Minulla oli se jotakuinkin valmis. Vielä siinä kuitenkin on työtä koko lailla, mutta vähitellen se nyt painokuntoiseksi valmistuu. Kiitos kirjeestäsi. On aina

403 Koivisto 2002, 259–260. Paasivirta 1978, 303–304. Blom 2008, 206–208. Klinge 1997a, 355, 363.

404 Forsgård, 1997, 418–419.

405 H. Renvall L. Mechelinille Helsinki 1.12.1908. KAY 1277. KA.

ihanaa ne saada, mutta varsinkin tänään on minulle siitä ollut onnea. Olen tänään niin väsynyt. Tein eilen oikein ahkerasti työtä saadakseni juutalaiseni valmiiksi. Tänään aamulla jatkoin. Klo 12–1/2 5 olin lainvalmistelukunnassa.⁴⁰⁶

Edellisessä kirjeessä mainittiin, että juutalaiskysymykseen liittyvä teksti oli ollut jo menossa painoon, mutta ilmeisesti sitä vielä valmisteltiin samalla, kun se jo oli käsittelyvuorossa. Renvallin 1908 kirjoittama teksti ”Salliiko Suomen laki mooseksen-uskolaisen päästä Suomen kansalaiseksi?” julkaistiin ainakin Suomalaisen lakimiesten yhdistyksen julkaisussa *Lakimies*. Aihepiiristä Renvall jatkoi vuonna 1914 *Valvojassa* otsikolla ”Juutalaisten kansallinen tulevaisuus”, jossa hän varsin perusteellisesti pohti juutalaisten siirtolaisten asemaa ja kansan pyrkimystä oman valtion perustamiseen.⁴⁰⁷

Kirjeenvaihdosta selviää, että Renvall tapasi Leo Mechelinin syksyllä 1909. Vuotta aikaisemmin Renvallia suunniteltiin senaattoriksi Mechelinin senaattiin lähinnä talousosaamisensa perusteella.⁴⁰⁸ Renvall ja Mechelin olivat tiiviisti yhteydessä toisiinsa yhteisten poliittisten ja yhteiskunnallisten ambitoiden sitomina ja kysymys juutalaisten asemasta oli ilmeisesti yksi heidän yhteisistä lainsäädännön uudistuskohdeistaan. Lukuisista aikaisemmista yrityksistä huolimatta, Suomessa vahvistettiin juutalaisille tasa-arvoinen asema kansalaisina vuonna 1918 yhtenä viimeisimmistä maista Euroopassa.

Pontignyssä sorrettujen kansojen oikeuksien puolesta

Dreyfusin jutun Ranskassa käynnistämän laajan oikeudenmukaisuuteen vetoavan moraalidebatin ja koko maailman huomiota kiinnittäneen buurikapinan yhteyteen asettui myös Suomessa v. 1899 levottomuutta herättänyt helmikuun manifesti. Kevättalvella 1899 kerättiin muun muassa maakunnittain osakunniksi järjestäytyneiden ylioppilaiden avulla joukkoadressia keisarille. Suuren adressin keruu sai suuret massat liikkeelle herättäen kansalais- ja mielipideyhteiskunnan toimintaan, joka siitä eteenpäin jatkoi muotoutumistaan. Onnistuneen mobilisaa-tion kannattamana ryhdyttiin pikaisesti keräämään myös kansainvälistä mielipidetukea. Kysymys Suomen asemasta kytkettiin laajaan passiivisen vastarintaliikkeen Kagaalin mielipiteenvaikuttaja organisaatioon. ”Suomen asia” yhdistettiin ja nostettiin esille paikalle lähetettyjen asiamiesten avulla Ranskassa ja Englannissa

406 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 23.1.1909. KA.

407 H. Renvall: ”Salliiko Suomen laki mooseksen-uskolaisen päästä Suomen kansalaiseksi?” *Lakimies* 6, 1908. H. Renvall : ”Juutalaisten kansallinen tulevaisuus”. *Valvoja* 1914.

408 J. Castren L. Mechelinille 23.1.1908. KAY 878. KA.

vallinneeseen julkiseen mielipiteeseen, jonka sanoman ytimessä oli pienten kansojen aseman puolustaminen näiden taistelussa suurvaltoja vastaan. Kulttuuriadressin keruu oli osa tätä eurooppalaista rajat ylittävää kampanjaa.⁴⁰⁹

Renvall tapasi ainakin yhden kulttuuriadressin allekirjoittajista kymmenen vuotta itse tapahtuman jälkeen. Renvall oli kutsuttu yhdessä Adolf Törngrenin, Werner Söderhjelm ja Jean Poirot'n kanssa ranskalaisen professorin Anatole Leroy-Beaulieun Monrepos'n huvilalle Pariisin liepeille Viroflayhin.⁴¹⁰ Hän oli historioitsija ja kriitikko erikoisalueenaan Venäjä. Hän puolusti vahvasti Dreyfusia ja asettui puolustamaan muitakin heikossa ja ahdistetussa asemassa olevia – myös Suomea, Puolaa ja armenialaisia.

Suomalaisten ensisijainen matkakohde oli kuitenkin Pontigny, jonne Törngren, Söderhjelm ja Renvall olivat lähteneet matkalle heinäkuun lopussa 1910 Helsingistä ensin Hankoon ja sitten Kööpenhaminaan ja sieltä Hampuriin ja viimein saapuneet Pariisiin, josta Poirot oli poimittu mukaan Keski-Ranskassa sijaitsevaan Yonnen maakuntaan ja Abbaye de Pontignyn vanhaan luostariin.

Ihmiset täällä ovat ystävälliset. Rouva tuntuu yksinkertaiselta sekä puvultaan että järjeltään. Mies on intelligent ja opettajamainen. Kun eivät kaikki vielä ole saapuneet, alkaa täällä työ vasta huomenna. Tarvitaankin aikaa työhön, sillä Söderhjelmillä ja Poirot'illa (joka myös täällä on) ei ole mitään valmista muuta kuin mitä Söderhjelm matkalla ehti tehdä.⁴¹¹

Ranskalaiseen luostariin oli kesällä 1910 kokoontunut kansainvälinen joukko keskustelemaan muun muassa sorrettujen kansojen oikeuksista. Joukon toiminnasta vastasi vastaperustettu yhdistys, joka kokoontui professori Paul Desjardins'in omistamalla historiallisella rakennuksella. Kesä 1910 oli yhdistyksen ensimmäinen kokoontumisvuosi ja Renvall kumppaneineen oli saanut kutsun osallistua yhteen viidestä eri aiheiden ympärille järjestetystä seminaareista sinä kesänä. Yhteenvedot käydyistä neuvotteluista julkaistiin pienessä Charles Giden kustantamassa kausijulkaisusarjassa *Libres entretiens* otsikolla ”Luttés pour le Droit”.⁴¹² Werner Söderhjelm julkaisi matkasta raportin *Päivässä* otsikolla ”Kansainvälinen yhdistysyritys ihmisyyden hyväksi”, jossa hän totesi, että moni ranskalainen katsoi, että vanhan sivistyksen velvollisuus oli yhdistää nuoret kansat ”suuren ihmi-

409 Klinge 1997a, 358–368.

410 Törngren 1942, 338–339.

411 H. Renvall A. Actéille Pontignysta 31.7.1910. KA.

412 Törngren 1942, 338. Kesän neuvotteluista laaditussa yhteenvedossa suomalaisten nimiä ei mainita. ”On comprendre guelles prévisions nous décidant à taire les noms des Finlandais venus à Pontigny.” Tekstejä laati ja kommentoi nimim. M. X.:ja M. XX. *Luttés pour le Droit*. Finlande-Alsace-Pologne. Comte rendu des Entretiens de Pontigny. Union pour la vérité Paris 1910, 14–34. Décades de Pontigny www.fr.wikipedia.org. (23.10.2015).

syys- ja sivistystyön lipun alle”.⁴¹³ Myös Renvall kirjoitti kirjeissään, että ”perin vakavilla” neuvotteluilla oli ollut hyvä vaikutus, mutta työtä esillä olleiden asioiden eteen tulisi vielä tehdä paljon.

Päivät täällä ovat tähän asti nopeasti kuluneet. Meillä on ollut koko lailla työtä valmistellessamme vastauksia ranskalaisten tekemiin kysymyksiin. Muutenkin olemme koettaneet yksityisissä keskusteluissa levittää niin paljon tietoa oloistamme kuin suinkin. Yleensä tuntuu menestyksemme olevan erittäin hyvän. Ranskalaiset ja muutkin täällä ovat erittäin ystävällisiä. Olen oikein mieltynyt ranskalaisiin – vakavia, aatteellisia ja ahkeria paitsi kohteliaita ja sydämellisiä. – Ainoa ikävä vaan on, etteivät läheskään kaikki ne, joita odotettiin ole saapuneet. Koska täältä lähdemme en vielä voi varmuudella sanoa. Nyt tulee keskusteltavaksi Elsass-Lothringenin ja Puolan kysymykset – sitten Kongo. Maanantaina täällä työ loppuu. Tiistain olemme Pariisissa. Keskiviikkona olemme kutsutut erään vanhan, hyvin vaikutusvaltaisen herran luo lähellä Pariisia. Sieltä tultuamme lähdemme joko samana tai seuraavana päivänä.⁴¹⁴

Renvall ei mainitse kirjeessään vanhan vaikutusvaltaisen herran nimeä, mutta Törngren kertoo muistelmissaan saaneensa kirjeen Leroy-Beaulieu’lta ja kutsun saapua tämän Monrepos’n huvilalle.⁴¹⁵

Renvall sai kutsuja Pontignyn kokouksiin myöhemminkin, mutta jälkiä osallistumisista ei ole löytynyt. Ehkä tietämättään hän oli todistamassa historiallista avautusta intellektuellien kansainväliselle kokoontumisille. Paul Desjardins kutsui kesästä 1910 lukien, vuosia 1914–1921 lukuun ottamatta, aina kesään 1939 asti hyvin vaikutusvaltaisia kirjailijoita, filosofiä, tieteentä, musiikin ja taiteentä tekijöitä, vapaita ajattelijoita ympäri maailmaa keskustelemaan kulloisenkin ajan polttavimmista kysymyksistä Pontignyn luostariin.⁴¹⁶ Viimeisenä solidaarisuuden osoituksenaan ja uskollisena ideologialleen hän paheksui julkisesti passivisuutta Suomen puolustamisessa talvella 1940.⁴¹⁷

Miksi Suomen asiasta taas oli käynnistynyt keskustelu heti eduskuntavaalien jälkeen vuoden 1910 alusta? Sosiaalidemokraatit olivat lisänneet kannatustaan vaalissa ja keisari ohjeisti puhemies P.E. Svinhufvudia rajaamaan puheensa vain alamaisten kunnioituksen esittämiseen. Kiista Suomen autonomisesta asemasta

413 *Päivä* nro 29&30. Sit. Ranki 2007, 142.

414 H. Renvall A. Acttéle Pontignysta 3.8.1910. KA. H. Renvall A. Acttéle Pontignysta 6.8.1910. KA.

415 Törngren 1942, 339.

416 Paul Desjardins syntyi Pariisissa 1859 ja hänet haudattiin Pontignyihin 1940 keväällä. Heurgon-Desjardins, préface d’André Maurois, IX, 1964. Kutsu Pontignyn kokoukseen H. Renvallin arkisto, kansio 9. KA.

417 Heurgon-Desjardins, 1964, 18. Suomen tilanteesta kommentteja *Journal des débats politiques et littéraires* 1940. <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb39294634r>. (12.1.2008).

oli jälleen esillä juristikokouksissa Lontoossa ja Pariisissa ja siellä otettiin suomalaisia suosiva kanta uudelleen ajankohtaiseen ”Suomen asiaan”. Taustalla oli asiaa edelleen ajamassa senaattori Mechelin ja hänen kansainvälinen verkostonsa koostuen tiedemiehistä, juristeista, lehtimiehistä ja muista kulttuurivaikuttajista. Mechelinin yhteydet rauhanajatteluun ja perustuslailliseen ideologiaan tuli selvästi esille Pontignyn kokoontumisista.⁴¹⁸

Perustuslaillinen Renvall osallistui tahollaan venäläistämisyökkimysten estämiseen ja torjumiseen liittoutumalla uudistusmielisten verkostoon, jolla oli yhtymäkohtia ranskalaisten intellektuellien aatteelliseen liikehdintään. Rauhanomainen passiivinen vastarinta ja kansainvälisen solidaarisen liikkeen piiristä omaksuttu aateilmapiiri muodostivat Renvallin toimille aatteellisen pohjan. Kantaottavan ranskalaisen lehdistön merkitys Renvallin toimiin ilmenee hänen aktiivisuutenaan lehdistön parissa omassa kotimaassaan.

418 Stubb 2012, 250. Mechelinin rauhanajattelun yhteys perustuslailliseen ideologiaan ja eurooppalaiseen rauhanliikkeeseen. Rekola pro gradu 2005.

Heikki Renvallin ja Aino Acktén huvila ja maatila Tuurholma Laajasalossa vuodesta 1904. Vene-
tehtailija E. Erkolta tilattiin vene huviveneilyyn.
Kuvassa A. Ackté, tytär Glory ja mahd. Heikki
Renvall veneilemässä Killingholman salmessa.
Kuvat: kotiarkisto.

sessä listassa. Valtapäivät alkavat h. k.
20 p:nä. Siihen asti on muilla vä-
kunnan työtä. Kuinka sinä soa
juisit mitä pian kuin senkin kotea
jolla saistimme edes niipon san-
hassa muutamaa nauflia. Muoni
sinua kaipaam syvästi. Lapsen päi-
vät. Rakastan sinua koko sielul

Rakas kultaani, 22. XI. 1905

Meillä on luulla sähköseurua lakko ja
Neujäätä on siihen yaditelly postilakko-
kin. En ole sentään sen voinut sinulle
sähköllä ja muutamaa on kirjelmä-
kin. Neujäälle tään. Täällä lähele

V LEHTIMIEHENÄ KOTIMAASSA

Helsingin Sanomissa päätoimittajana 1904–1906

Renvall matkusti tyttärensä kanssa Pariisiin toukokuussa 1904, kun Ackté palasi ensimmäiseltä Amerikan kiertueeltaan Eurooppaan. Pariisista Renvall tuli yksin takaisin Helsinkiin ja osallistui paluumatkallaan Tukholmassa pidettyyn kagaalikokoukseen, jossa tapasi muiden muassa Jonas Castrénin ja Konni Zilliacuksen. Kesäkuun alussa Ackté tiesi jo palaavansa syksyllä takaisin Amerikkaan, ja Renvallilla oli edessään pitkä yksinäinen syksy ja talvi Suomessa. Helsinkiin oli päätetty vihdoinkin perustaa oma yhteinen koti, jota Renvall sisusti Pariisista kirjeitse lähetettyjen ohjeiden mukaisesti. Uusi koti sijaitsi Kolmikantapuiston äärellä Erottajan ja Uudenmaankadun kulmassa.

Vuonna 1889 perustetun *Päivälehd*en lakkautus oli ajankohtainen ja merkittävä tapahtuma kesällä 1904. Renvall kommentoi sitä kovin sanoin Pariisiin lähettämässään kirjeessä kesäkuun lopussa.

Syyksi ryssät ottavat erään viattoman kirjoituksen Juhannuksesta! Siinä puhutaan valon voitosta ja se on valtiollisesti väärää ja hirveää oppia. – Siitä ymmärrät olomme.⁴¹⁹

*Päivälehd*en uutisointi ei ehkä ollut niin viatonta, koska kenraalikuvernööri Bobrikovin murhasta oli kulunut vain muutama viikko ja lehden usein käyttämä monivivahteinen kieli antoi mahdollisuuksia moniin tulkintoihin. Renvallin mielialaa ja näkemystä ympäristön tapahtumista sekä erityisesti suhtautumista tiukemmassa sensuurista selvinneen kaupungissa ilmestyneen toisen lehden piiloutuvaan ja myötäilevään linjaan, kuvaa hyvin heinäkuussa kirjoitettu kirje.

Kohta tänne saapuessani tapasi minut ikävä uutinen, joka painoi mieleni hyvinkin alakuloiseksi. Venäjälle on viety eilen aamulla vanha kivulloinen professori, vapaah. Wrede, professori Homén ja tohtori Estlander. Mitään järjestäytynyttä syytä ei tietysti tuohon ole, mutta on se sokean koston ilmaus.

419 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 28.6.1904. KA. Atte Tarjanteen kirjoittama harmiton juhannusaiheinen pääkirjoitus alkaa sanoilla: ”Nyt on meillä juhannus; nyt on meillä pimeän lapsilla, valo valtiaana ja siitä me iloitsemme.” Teksti tulkittiin Bobrikovin kuolemasta johtuvaksi ilosanomaksi ja painostavan politiikan, ”pimeän vallan”, muistokirjoitukseksi. *Blåfield* 2014, 35.

Yliopiston opettajat olivat panneet vastalauseensa sitä vastaan, että asevelvollisuuskutsunnasta poisjääneitä ylioppilaita oli rangaistu, ja kun tähän tuli lisäksi senaatin selitys siitä, että Schaumann'in teko oli yllyttäjain hehdelmä, sekä ehkä muutkin senaattorien viittaukset, niin oltiin valmiit tuolaiseen raakaan väkivallan tekoon. Kyllä on pitkälle meillä päästy! ja kaiken kyllä nielaisee Uusi Suometar – puhumattakaan kurjasta senaattistamme, jota jo vanhoillisetkin suomettarelaiset halveksivat ja häpeävät.⁴²⁰

Kirjeeseen on dokumentoitu minkälaisessa kaaoksen ja pelon tunnelmassa Helsingissä elettiin *Päivälehd*en lakkautuksen aikoihin. Lehden taloutta olivat naker-taneet kenraalikuvernööri Bobrikovin määräämät ajoittaiset ja ennakoimattomat lakkautustoimet, irtonumeroiden myyntikielto ja kielto julkaista yksityisiä ilmoituksia, joka ei ollut käytännössä toteutunut. *Päivälehti* oli ollut lakkautettuna vuoteen 1902 mennessä yhteensä 10 kuukautta. Lehden taloutta oli tuettu osakepääomasta, mikä vääjäämättä johti siihen, että pääoma kului loppuun, kuten perustajajäsen Eero Erkkö on todennut. Sitä ei korjannut edes Helsingin Suomalaisen Sanomalehti Osakeyhtiön harjoittama voitollinen kirjapainotoiminta.⁴²¹

Renvall lähetti lehteen ”korrespondensseja” oleskellessaan Pariisissa vuosina 1902–03 ja oli toiminut avustajana lehdessä jo pitemmän aikaa. Tuolloin *Päivälehdessä* julkaistiin ulkomaankirjeitä usein; tämä johtui ranskalaisesta kulttuurista vaikuttuneiden ja monen passiivisen vastarinnan kannattajan runsaasta oleskelusta ulkomailla. Muiden muassa lehteä avustaneet Santeri Ivalo (Ingman vuoteen 1906) ja Juhani Aho (Brofeldt vuoteen 1907) olivat jo alusta lähtien kirjoittaneet selostuksia ja kuulumisia Pariisista seuraten tiiviisti poliittisia ja valtiollisia tapahtumia, muodostaen ranskalaispainotteisen kulttuuripoliittisen linjan lehdelle.⁴²² Poikkeuksellisen paljon ulkomaille suuntautunut *Päivälehti* joutui muun muassa tästä syystä sensuuriviranomaisten erikoistarkkailuun ja lakkautettiin ainiaaksi ensimmäisten joukossa, kun sisäpoliittinen tilanne kärjistyi kumousta enteileväksi ja väkivaltaiseksi. Lakkautetun *Päivälehd*en tilalle perustettiin lähes uusin voimin uusi lehti *Helsingin Sanomat*.⁴²³

Varhain syksyllä 1904 Renvall aloitti työnsä vielä perustamisvaiheessa olleessa *Helsingin Sanomissa* osallistumalla ensin kahden näyteneron toimittamiseen syksyllä 24.9. ja 26.9.1904 sekä jatkamalla työtä 1.10.1904 alkaen kuusi kertaa viikossa ilmestyneessä päivälehdessä.⁴²⁴ Lehden ilmestymiselle myönnettiin lupa

420 Heikki Renvall Aino Acktéille Helsingistä 5.7.1904. KA.

421 Leino-Kaukiainen 1988, 566, 569.

422 Ranki 2007, 234.

423 Blåfield 2014, 36, 48. Vain Aho oli *Päivälehd*en perustajista läsnä. Uuden lehden perustajiksi mainitaan muiden muassa Theodor Homén, P.E. Svinhufvud ja Heikki Renvall.

424 Routavaara 1935, 21. Ensimmäinen kirje, jossa Renvall mainitsee käyvänsä ”sanomalehtitoimistossa” on lähetetty 16.9.1904 Acktéille Helsingistä.

samana päivänä 20.9.1904, kun uuden kustannusosakeyhtiön Sanoma Osakeyhtiön yhtiösopimus allekirjoitettiin. Sopimuksen allekirjoittivat dosentti Zachris Castrén, koulunjohtaja Robert Blomqvist, filosofian maisterit U.T. Sirelius ja Julius Ailio. Kukin allekirjoittajista otti yhden osakkeen sadan osakkeen peruspääomasta, loput tarjottiin muille merkittäviksi. Yhtiön väliaikainen johtokunta kokoontui 28.9.1904 Zac. Castrénin johdolla, jossa se erillisen toimikunnan lausunnon perusteella valitsi lehden päätoimittajaksi Heikki Renvallin ja toimittajaksi Santeri Ingmanin. Renvall esitti johtokunnalle haluavansa olla vastuunalainen johtokunnan edessä, johon lehden toinen päätoimittaja Warén suhtautui oudokseen ja ihmetellen omaa asemaansa tässä ratkaisussa.⁴²⁵

Suomen Liikemiesten Kauppaopiston saksan ja ranskan kielen lehtori Paavo Warén oli ”poliittisesti priikkaamaton” nimi. Yhdessä lakkautetussa *Päivälehdessä* toimineen kirjapainon faktori K.J. Mandelinin kanssa he heinäkuun alussa jättivät anomuksen uuden lehden perustamiseksi, johon pyyntöön painoasiain ylihallitus suhtautui suopeasti. Warénilla ei ollut kokemusta lehden teosta ja hän ei luopunut päätoimestaan. Hänellä oli useita eri työtehtäviä ylläpitääkseen perheessä tietyn elintason. Harrastuksenaan Warén kirjoitti runoja. Hän allekirjoitti olevansa toimituksessa tavattavissa määräaikana varsinaisen työnsä jälkeen kuuden ja seitsemän välillä illalla ja neuvottelemassa vain tärkeimmistä lehteä koskevista asioista, joihin kuului veto-oikeus. Lehden johtokunnalla näyttäisi olleen ajatus palkata vastaava päätoimittaja vain keulakuvaksi, koska *Helsingin Sanomissa* ei Warénin kirjoituksia juuri esiinny. Kenraalikuvernööri Ivan Obolensille oli perustamis-anomuksessa myös esitetty hyvin varovainen lehden sisältö, josta puuttuisivat lähes kaikki yhteiskunnalliset, valtiolliset ja poliittiset aiheet.⁴²⁶

Melko pian tästä varovaisesta sisältölinjauksesta luovuttiin, koska valtiopäivät olivat käynnistymässä. Poliittisten kannanottojen yleistyessä hyvin pian myös Warénin ja Renvallin välille syntyi ratkaisemattomia kiistoja. Warén oli jo alkuvaiheessa havainnut jääneensä taka-alalle lehden sisällöstä päätettäessä. Toimituskunta ei katsonut hänen juttujen tarkasteluja hyvällä silmällä ja Renvallin pääkirjoitusaiheita Warén ei hyväksynyt juuri lainkaan. He kumpikin olivat jo joulukuussa kypsiä luopumaan tehtävästään uudessa lehdessä.⁴²⁷ Tilannetta oli ehkä kuumentanut myös se, että painoylihallituksen suuntaan pääkirjoituksia saattoi kirjoittaa hieman vapaammin 1904 joulukuun puolesta välistä alkaen, kuten Renvall kirjeessään vaimolleen totesi.

425 Zetterberg 2001, 424–425. Reenkola 2014, 24.

426 Zetterberg 2001, 423. Nimetön: ”Uuden lehden linjaa täsmennettiin”. HS 5.10.2004. Blåfield 2014, 49–53.

427 Zetterberg 2001, 426.

Tänään alan taas työtäni lehdessä – aluksi aivan pianissimo, mutta käyn siellä kuitenkin. Tänään olemme saaneet luvan kirjoittaa politiikkaa vapaasti kuten muutkin lehdet. Nyt on turvallisempaa tehdä työtä.⁴²⁸

Tämän vapauttavan muutoksen myötä *Helsingin Sanomien* ensimmäinen todellinen päätoimittaja pääsi näkyvästi lehden ilmestymisen jo ensimmäisen puolivuotiskauden aikana vaikuttamaan yhteiskunnallisesti merkittäviin solmukohtiin ja haalimaan lisäkannatusta edustamalleen nuorsuomalaisten perustuslaillisten suomenmielisten ryhmittymälle. Hänellä oli hyvät taustavalmiudet ja ennen kaikkea motivaatiota selviytyä tässä roolissa, toisin kuin Warénilla, jonka osaaminen ja kiinnostuksen kohteet olivat jo alun alkaen muualla kuin lehden toimittamisessa ja päivän politiikassa.

Uuden lehden linjaa oli varovaisesti määritelty jo ensimmäisen näytenumeron pääkirjoituksessa 7. heinäkuuta, jossa luvattiin, että sivuilla käsiteltäisiin taloudellisia ja yhteiskunnallisia asioita korostaen säästäväisyyden sekä pankki- ja vakuutuslaitosten merkitystä. Raittiusasia olisi keskeisellä sijalla, ja kansakunnan sivistystä sekä ”henkistä pyrintöä” tuettaisiin monin tavoin.⁴²⁹ Lehden linjaa tarkennettiin seuraavissa ilmestyneissä näytenumeroissa ja 24.9.1904 lehdessä ilmestyi Renvallin allekirjoituksella varustettu linjan julistus ”Maksettava welka”. Hyvin isänmaallisessa hengessä maalailtu kirjoitus palauttaa tietyltä osin mieleen Ranskassa kiihkeän keskustelun ja poliittisen kohun nostattaneen sorrettuun asemaan joutuneen kapteeni Dreyfusin tapauksen. Renvall avasi kirjoituksessaan mietettään maksettavasta velasta varsin yhteiskuntamoraaliseen sävyyn:

”Erilaisuus ihmisten välillä on luonnollista, sille ei voi mitään ja tuskinpa erilaisuuden poistamisesta olisi hyötyäkään. Toinen on voimakas ja lahjakas, toinen heikko ja henkisesti kurja. Se erotus on luonnollinen ja velvollisuutemme kohdistuu vain siihen, että katsomme, ettei heikompi joudu vahvan sorrettavaksi. Parempi asema ei perusta oikeutta, mutta se perustaa suuremman velvollisuuden. Se, joka on saanut enemmän yhteisestä aarteesta, kuin hänelle kohtuuden mukaan tulee, hän joutuu kaikkiin niihin nähden, jotka ovat vähemmän saaneet näiden velalliseksi. Se velka on maksettava kuten kaikki muukin, sen vaatii oikeus ja omatunto.”⁴³⁰

Renvallin kristillis-sosiaalinen linjapuhe heijasteli sääty-yhteiskunnassa vallinneita oloja, joista haettiin ulospääsyä hierarkkisia valtarakenteita purkamalla. Tämän lisäksi erityisesti uskonnolliseen maailmankuvaan vaikuttanut murroskokemus

428 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 13.12.1904. KA.

429 Nimetön ”Uuden lehden linjaa täsmennetään”. HS 5.10.2004. KK.

430 Renvall: ”Maksettava welka”. HS 24.9.1904. KK.

syntyi joukkoliikehännän seurauksena. Ajankohdalle tyypillinen ilmiö oli maan sisäinen muuttoliike. Siirtyminen maaseudun uskonnolliseen järjestykseen sitoutuneesta kollektiivisesta elämäntilasta individualisoivaan, urbaaniin ja teollistuvaan asuinpiiriin, josta puuttui uskontosidonnainen moraalijärjestelmä, edisti joukkojärjestäytymistä tutkineen Irma Sulkusen mukaan yksilön päättämistä yksin yhteiskuntamoraalin kantajaksi.⁴³¹

Kirjoitus jatkui sopivasti tulevaa vaalikautta enteillen kysymyksellä; miten velka oli maksettavissa? Renvallin vastaus oli, että ”yhteiskunnassa myönnettäköön sama ja yhtäläinen oikeus jokaiselle täysi-ikäiselle ja täysijärkiselle kansalaiselle, jolta yhteiskunta ei ole rikoksen takia tätä oikeuttaan riistänyt.” Vaalilauseena kuultiin vielä: ”lakipykälillä pönkitetyt sääty- ja luokkarajat alas!” Renvall painotti tekstissään raittiusasiaa ja yhteiskunnan rakenteiden selkiyttämistä lainsäädännöllä, ”jotta turvataan jokaiselle työhaluiselle kansalaiselle olemassaolomahdollisuus, jokaiselle perheelle mahdollisuus omaan kotiin, jokaiselle onnettomuuden tai vanhuuden kohtaamalle kunniallinen toimeentulo.”⁴³² Lakimiehen koulutus auttoi kansantaloustieteilijän etsimään ja laatimaan käytännön ratkaisuja erilaisiin vielä puuttuviin elementteihin yhteiskunnan toimia ohjaavasta lainsäädännöstä. Valtioapäivämiehenä Renvall halusi päästä ja pääsi vaikuttamaan juuri näihin asioihin.

Helsingin Sanomien ensimmäiset linjapuheet heijastivat kuvaa yhteiskunnallisen muutoksen ilmapiiiristä ja ennen kaikkea sitä, missä hengessä perustuslailliset suomenmieliset halusivat niiden toteutuvan. Renvall pääsi yliopistossa pidettävien luentosarjojensa ja julkaistujen kirjoitustensa lisäksi myös lehdistön kautta vaikuttamaan yhteiskuntaa rakentavan sanomansa perillemenoon. Syksyllä 1904 ei vielä tiedetty tulevista lopullisista muutoksista äänioikeusasiassa, vaikka sitä jo osattiin toivoa, kuten *Helsingin Sanomien* linjauksesta ilmeni.

Lakonsovittelijana Voikkaan paperitehtaalla

Yksi uuden lehden ensimmäisistä polttavista poliittisista aiheista oli Voikkaan lakon selvittämisen seuraaminen. Siitä kirjoittaminen oli lehden toiselle päätoimittajalle Warénille todennäköisesti kiistoja herättänyt asia, koska mielenosoituksia haluttiin ennemminkin hillitä, kuin nostaa otsikoihin. Renvall kirjoitti syyskuussa 1904 edelleen Euroopassa ennen Amerikan matkaansa konsertoineelle vaimolleen selostuksen erittäin työntäyteisestä arjestaan. Syksyllä hänet kutsuttiin Kymin Osakeyhtiön johtokunnan puheenjohtajan vuorineuvos Rudolf Elvingin pyynn-

431 Löytty 2009, 140. Sulkunen 1986, 274–278.

432 Renvall: ”Maksettava velka”. HS 24.9.1904. KK.

nöstä selvittäjäksi Voikkaan lakon riitaisaan tilanteeseen.⁴³³ Samoihin aikoihin hän valmisteli vastaperustetun lehden pääkirjoitusta sekä osallistui lehden kokoukseen. Työtehtävien määrän lisääntyessä kotona ja toimistossa soi ”telefooni” usein. Puhelin viestintävälineenä tiivistä työtahtia ja mahdollisesti osallistumisen entistä useampaan asiaan yhtä aikaa.

Vielä tänään illalla on minulla kokous Helsingin työväen edustajien kanssa. Täältäpäin lakkoa oikeastaan yllytetään. Kun palasin kotia sain ensin lentää sanomalehtitoimistoon, josta pääsin vasta yhden jälkeen yöllä. Tänään olen koko päivän ollut kauheassa touhussa ja iltaan myöhään sitä jatkuu, sillä klo 6 – kymmenen minuutin perästä (olen tätä kirjettä kirjoittaessani kolmasti ollut kutsuttu telefontiin) – on minulla kokous lehdessä ja 7 työväen kanssa. Sen jälkeen on pääkirjoitukseni kirjoitettava valmiiksi. Huomennäköisesti lähdän Lapträskiin suurta juttuani ajamaan ja sieltä suoraan Savonlinnaan, josta tuskinpa olen kotona ennen kuin ensi tiistai-illana. Kyllä tämä kaikki on rasittavaa! Olen aina toivonut työtä – nyt minulla jo on sitä liiaksi. En ehdi minnekään tai mitään ulkopuolella työtäni.⁴³⁴

Vastaperustettavan lehden ympärillä oli kiireinen tunnelma ja samalla Renvall oli selvittämässä aikalaisittain ja myös eurooppalaisittain ajankohtaista ja kumousherkkää työväen lakkoilua, josta hän oli itse kirjoittanut muutaman tieteellisen artikkelin ja piti luentoja yliopistolla. Renvall tarkasteli ja selvitteli sovintoneuvottelijana kotimaansa olosuhteissa paperitehtaalla syntynyttä lakkotilannetta, jonka edistymisestä *Helsingin Sanomien* ensimmäisissä syyskuun numeroissa vaihdettiin kiivaitakin mielipiteitä.

Lehden sivuilta voi todeta, miten pitkämielinen lakko-oikeuden puolustaja leimattiin työnantajan kätyriksi, kun hän päätyi ratkaisemaan lakkoasian tuomitsemalla työmiehen väkivaltaisen käytöksen. Renvall on kirjoittanut pitkän selostuksen Voikkaan tapahtumista *Helsingin Sanomiin* 17.11.1904 otsikolla ”Mihinkä raukesivat sovinnonhieromiset Voikassa?” Tekstissä käy ilmi, että lakkoon oli alun perin ryhdytty, koska salimestari Schmidt oli käyttäytynyt siveettömästi työntekijää kohtaan. Kumpikin osapuoli oli yhtä mieltä siitä, että tällainen käytös ei ollut suotavaa, mutta kiistaa käytiin siitä, että miten asiaan olisi pitänyt reagoida itse tilanteessa. Työväki oli poistanut siveettömään käytökseen sortuneen salimestarin kovin ottein tehdassalista, ja tästä toimintatavasta aiheutui riita, joka seisautti tehtaan.⁴³⁵

Voikkaan paperitehtaalla työntekijöiden ja yhtiön välillä oli jo pitkään kyte-

433 Kymiyhtiön perustamisvaiheista Kuisma 2006, 401, 404.

434 H. Renvall A. Acktälle Helsingistä 16.09.1904. KA.

435 H. Renvall ”Mihinkä raukesivat sovinnonhieromiset Voikasta?” HS 17.11.1904. KK.

nyt kiista työntekoon liittyvistä epäkohdista. Tilanne kärjistyi äärimilleen, kun salimestari Schmidt ei toistuvista kielloista huolimatta lakannut kohdistamasta seksuaalista ahdistelua paperisalissa työskenteleviin naisiin. Työntekijät poistivat häiriköivän salimestarin, eli työtä johtavan esimiehensä, voimakkain ottein tehtaan tiloista. Lakon aiheeksi kasvoi myös kysymys työntekijöiden oikeudesta määrätä asioista, joita työnantaja piti toimivaltaansa kuuluvina. Johtokunta oli katsonut tarpeelliseksi irtisanoa ne, jotka olivat käyneet väkivaltaisesti käsiksi salimestariin. Neuvottelussa johtokunta oli suostuvainen ottamaan takaisin töihin kaikki 25 irtisanotuista lakkolaisesta, paitsi ne, jotka kävivät käsiksi salimestariin tai syyllistyivät väkivaltaisuuksiin sekä yhden työnjohtajan, jonka katsottiin yllyttäneen työväkeä.

Tilanne oli äärimmäisen kireä ja Renvall joutui katkaisemaan neuvottelut. Hän kirjoitti artikkeliinsa marraskuussa selkeänä poliittisena linjanvetonaan, että väkivaltaista toimintaa piti kaikissa muodoissa vastustaa ja se pitäisi aina tuomita vääräksi toimintamalliksi. Hän katsoi myös, että jos työväenliike päätyisi suosimaan väkivaltaista toteuttamista, se osoittaisi että raja sosialistisen ja anarkistisen työväenliikkeen välillä olisi poistumassa. Väkivaltainen tilanne oli ollut todellisuutta Voikkaalla, kun kiistan aikana työväki oli pyrkinyt aiheuttamaan räjähdysten höyrypannussa, joka olisi toteutuessaan vaatinut muutaman ihmisen hengen. Renvallin huoli ei siis ole ollut turhaa ja hän oli päätenyt toteamaan sovinnon olevan ehdollista.

”Työväen puolella tehdyn rikoksellisen teon rankaiseminen on saattanut sovinnonteon raukeamaan. Työväki voi esteen poistaa, jos se rikoksen rikokseksi tunnustaa.”⁴³⁶

Työväenlehdissä lakosta uutisoitiin kärjistämällä vastakohtia ja luomalla ajatus työväestölle vihamielisestä yhtenäisestä vastaryhmästä. Samalla pyrittiin tiivistämään rivejä ja laajentamaan joukkoja toimimaan yhteisen edun nimissä.⁴³⁷

Lakko levisi vielä vuonna 1903 suuryhtymäksi fuusioituneen Kymin Yhtiön Kuusankosken sekä Kymin tehtaisiin, joissa järjestettiin laajoja marsseja ja kulkueita, jotka olivat kiellettyjä mielenilmauksia. Lakkolaisia oli vielä marraskuun puolessa välissä nelisen sataa. Monella lakkolaisella oli arjen realiteetit tiedossa; talvi oli tulossa ja rahaa ruokaan sekä asumiseen täytyi jokaisen jostain saada. Salimestarin kanssa käsirysyissä olleet joutuivat käräjille tammikuussa 1905. Muuten tilanne rauhoittui jopa siinä määrin, että yhtiön johtokunta päätti tehdä joitakin parannuksia tehtaan työskentelyolosuhteisiin.⁴³⁸

436 H. Renvall ”Mihinkä raukesivat sovinnonhieromiset Voikasta?” HS 17.11.1904. KK.

437 Soikkanen 1961, 79.

438 Nimetön: ”Voikkaan lakon sovittelu ei onnistunut” HS 7.12.2004. KK.

Renvall alusti työväenlainsäädännön laatimista poliittisen tilanteen vakauttajana vuonna 1901 laatimassaan kirjassessa *Työvälipuheen vapaus ja Elinkeino-komitean työlakko-pykälä*. Tekstiä kirjoittaessaan hän koki työsopimusneuvottelutilanteissa työnantajan ja työntekijän välisen epätasa-arvoisen neuvotteluasetelman vääryudeksi ja pyrki esittämään korjausta sorretun neuvotteluosapuolen asemaan kannustamalla työväestöä liittymään yhteen. Myös työlakko oli esillä tekstissä, ja muutaman vuoden aikana sen käyttö lisääntyi työväen käyttämänä neuvotteluaseena myös Suomessa.⁴³⁹ Renvall oli Kymin Yhtiön johdon puolelta valittu neuvottelijaksi lakkotilanteeseen, koska tiedostettiin, että hän oli saavuttanut työväestön luottamuksen ja kunnioituksen. Hänen päämääränsä kansantaloustieteilijänä oli ollut jo pitkään herättää luennoimalla ja kannustamalla työväestöä itse ajamaan omia etujaan vielä puuttuvan, mutta kuten hän itse uskoi, varmasti pian tulevaisuudessa säädettävän työlain mukaan. Samalla hän pyrki osoittamaan myös kiistan toiselle osapuolelle tasapuolisen neuvottelutilanteen mahdollisuudet.

Vallankumouksellisen ja anarkistisen toiminnan tukeminen ei kuulunut Renvallin poliittiseen ohjelmaan ja hän myös vastusti kaikenlaista väkivaltaa. Tähän umpikujaan päättyi sovintoneuvottelijan epäkiitollinen rooli.⁴⁴⁰ Renvallin päätoimittajakauden aikana Suomessa kumouksellinen toiminta kiihtyi vuoden 1905 suurlakon mellakoissa. Väkivallan hyväksyminen poliittisessa taistelussa voimistui ja kohdistui venäläisiin virkamiehiin, kun ensin oli hiljaisesti hyväksytty kenraalikuvernööri Bobrikovin murha. Vanhempi työväenliikkeen siipi ei hyväksynyt väkivaltaa, joten järjestäytyneessä työväenliikkeessäkin oli monenlaisia sävyjä. Perustuslaillisten ajatus passiivisesta vastarinnasta loi uskoa rauhallisen joukkoliikehännän voimaan. Tämän ryhmän tarkka pitäytyminen kirjoitettuun lakiin oli ristiriidassa kumouksellisen marxilaisen sosialismin kanssa ja on arveltu, että siitä mahdollisesti muodostui yksi hidaste vallankumouksellisen sosialismin leviämiseksi.⁴⁴¹

Renvallin poliittinen missio oli koetuksella. Hän joutui toteamaan, että väkivallan käyttö poliittisena keinona lisäsi yhteiskunnan epäyhtenäisyyttä. Eriarvoisten sosiaalisten ryhmien tyytymättömyys purkautui aktiiviseksi ja hallitsemattomaksi joukkotoiminnaksi erityisesti lakkotilanteissa. Perustuslaillisten johtoon kuuluneen ja lakossa työnantajan puolelle asettuneen Renvallin asema työväen tukijana kyseenalaistettiin ja mielipiteet kääntyivät häntä vastaan. Työväen politiikan välikappaleena hän päätyi umpikujaan, kun tiukasti sosialismin oppeihin sitoutuneiden työläisten väkivaltainen vallankumouksellisuus yltyi.⁴⁴²

439 Nimetön: ”Voikkaan lakon sovittelu ei onnistunut” HS 7.12.2004. KK. H. Renvall: *”Työvälipuheen vapaus ja Elinkeinolaki-komitean työlakkokoppykälä.”* 1901b, 11, 20. Reenkola pro gradu 2010, 87–88. Työnseisaukset 1899–1905 taulukko ks. Soikkanen 1961, 77.

440 Nimetön: ”Voikkaan lakon sovittelu ei onnistunut” HS 7.12.2004. Reenkola pro gradu 2010, 89–91.

441 Soikkanen 1961, 76.

442 Turunen 1987, 195.

Mielipidevaikuttajan aseman vartiointia

Renvallin asema lehden ilmestymisen alusta asti vastuullisena toimittajana tulee ilmi kirjeestä, jossa hän kertoi marraskuussa 1904 tavanneensa Suomeen nimetyn uuden kenraalikuvernöörin Ivan Obolenskin erityisesti lehteen liittyvässä asiassa.

Omani,

tänään vaan muutama sana, sillä minun täytyy heti kiiruhtaa toimistoon, jonne painoasiamies tulee tuomaan jonkun tiedonannon. Luulen, että se on Obolenskin vastaus käyntiini hänen luonaan. – Olemme tähän asti saaneet kirjoittaa jotenkin vapaasti, joten en voisi ajatella muuta kuin, että nyt saamme siihen varsinaisen luvan.⁴⁴³

Edellisen kenraalikuvernöörin Bobrikovin tiukka sensuurilinja höltyi hieman ruhtinas Obolenskin aikana. Vuonna 1904 Bobrikov oli lakkauttanut sensuurikomitean ja siirtänyt lehdistön valvontatehtävän kuvernööreille, kuitenkin niin, että varsinainen toimivalta lehdistön suhteen pysyi edelleen kenraalikuvernöörillä ja painoylihallituksella. Tämän organisaation alimmalla tasolla toimivat painoasiamiehet, joiden tehtävänä oli asetuksen mukaan toimia sanomalehden tarkastajina. Sanomalehdet piti tarkastuttaa kaksi tuntia ennen ilmestymistä, eli sensuurin aiheuttama jällekirjoitus tapahtui usein varhaisina aamutunteina. Toimittajat eivät olleet erityisen innoissaan punakynän täyttämästä aineistosta ja painoasiamies joutui usein aamuyön tilanteissa vihan ja vähättelyn kohteeksi. Painoasiain ylihallitus jatkoi toimintaansa autonomian aikakauden loppuun saakka vastaten ensimmäisen maailmansodan aikaisesta ankarasta sotasensuurista, vaikka virallisesti ennakkosensuuri lopetettiin loppuvuodesta 1905.⁴⁴⁴

Vaikuttaa siltä, että Renvallin toimet lehden toimittamisessa ovat olleet moninaiset ja työtä tehtiin viikontäydestä riippumatta. Kirjeenvaihdosta voi havaita, että kaiken muun toimensa ohessa Renvall haki lokakuun alussa musiikkiarvostelijaa illan konserttiin ja oli harmissaan, ettei Merikantoa voinut tavoittaa apuun, koska hänellä ei ollut puhelinta. Kirjeenvaihdossa on myös maininta lehden johdotokunnan kokouksesta, johon Renvall osallistui ja pahoitteli, kun joutui jättämään kirjeen kirjoittamisen hieman kesken.⁴⁴⁵

443 H. Renvall A. Acktälle Helsingistä 10.11.1904. KA.

444 Leino-Kaukiainen 1988, 441–442. Helin pro gradu 1981, 26–29.

445 H. Renvall A. Acktälle Helsingistä 04.10.1904. KA.

Sitä ennen täytyy minun käydä hakemassa musiikkiarvostelijaa illaksi, sillä Palmgren on ilman muuten streikannut ja illalla laulaa Anna Marie. Hangelbergskalle ei ole telef. Ei myös Merikannolla. Ellen ketään saa tänään, menen itse konserttiin. Utta kiirettä minulla siten taas on, vaikka juuri luulin saavani vapaan iltapäivän. Koko aamupäivän olen kirjoitellut, vaikka on sunnuntai eikä leh-[kirjeen loppu puuttuu]⁴⁴⁶

Myöhemmin syksyllä hän pahoitteli jälleen lyhyeksi jäänyttä kirjettään puolisolleen, koska lauantain lehden pääkirjoitus oli vielä kirjoittamatta.⁴⁴⁷ Lokakuun lopulla oli Amerikkaan lähetetty kirje *Helsingin Sanomien* kirjepaperille kirjoitettuna. Oli tyylikäs ele kirjoittaa lehden omalle painatetulle, nimikoidulle kirjepaperille. Se myös viestitti kirjoittajan alkuinnostusta sitoutua lehteen, vaikka jo esille tullut runsas työhön käytetty tuntimäärä osoitti kiinnostuksen.

Olen koko aamupäivän ollut Raastuvassa ja illalla on 8–10 työväenluento-ni. Kun on lehti toimitettava, ymmärrät, paljonko minulla on aikaa.⁴⁴⁸

Lokakuun lopulla lähetetty tilanneraportti oli kuvaus kentästä, jolla Renvall liikkui; lakitupa, yliopisto ja lehden toimitus. Toimintakenttä laajeni, kun valtiopäivämiesvaali lähestyi ja puoluetoiminta aktivoitui. Renvallin lehden ilmestymisen ensimmäisen puolivuotiskauden mielialat tulevat esille kirjeenvaihdosta Acktén kanssa muutamaa päivää ennen joulun viettoa 1904.

Saa nyt nähdä kauanko pysyn sanomalehdessä. En siellä enää viihdy, sillä intrigejä on koko joukon olemassa minua vastaan. Jos Igge nyt lähtee Tampereelle pormestariksi ja siten tulisi kysymys lafkan myymisestä, niin luulempa, että en siitä, mutta sanomalehdestä luopuisin. Ottaisin silloin asianaajokonttorini yksin ja hankkisin itselleni apumiehen.⁴⁴⁹

Jo ensimmäisen puolen vuoden aikana oli lehden toimitukseen kehittynyt epäily ja riidan ilmapiiri. Warénin ja Renvallin välit pysyivät viileinä koko seuraavan vuoden 1905 syyskuuhun, jolloin Warén oli lomien jälkeen ottanut johtokunnassa esille epäselvän vastuunalaisuusasian. Renvall ilmoitti, ettei olisi koskaan suostunut päätoimittajaksi muulla ehdolla, kuin että hänellä oli yksin täysi päätäntävalta lehden kirjoituksiin. Warén sai mitä pikimmin eron toimestaan; tosin johtokunta tietysti kiitteli häntä vuolaasti lehden eteen tehdystä palveluksesta. Renvallille ha-

446 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 03.10.1904. KA.

447 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 05.11.1904. KA.

448 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 25.10.1904. KA.

449 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 22.12.1904. KA.

ettiin painoylihallitukselta vastuunalaisuuden siirtoa ja siihen suostuttiin. Ensimmäinen lehden toimituksen työilmapiirissä kytenyt ”intrigi” oli selvitetty, mutta lisää oli tulossa.⁴⁵⁰

Renvall oli tiiviisti mukana perustamassa *Helsingin Sanomia* heti alusta lähtien. Hän myös istui lehden johtokunnan kokouksissa. Samoin hän selkeästi huolehti toimituksen miehityksestä ja pääkirjoituksista. Sanoma Osakeyhtiön perustava kokous järjestettiin 19.11.1904, jolloin paikalla olivat Renvallin lisäksi muun muassa A. H. Karvonen, Paavo Warén, Santeri Ingman, Kaarlo Frisk, C. G. Swan, Kustavi Grotenfelt, Juhani Aho, Zachris Castrén, U. T. Sirelius, E. W. Walldén, Julius Ailio, K. J. Mandelin, E. Vainio, Edv. Polón, Onni Talas, E.N. Setälä, Otto Donner ja Yrjö Wichman. Tässä kokouksessa todettiin kaikkien 94 osakkeen tulleen merkityksi, ja kun ensimmäinen yhtiökokous pidettiin huhtikuussa 1905 Seurahuoneella useimmat kokoukseen osallistujat olivat yhden osakkeen omistajia, myös maanpaosta palanut Eero Erkko. Poikkeuksen pääsääntöön teki päätoimittaja Heikki Renvallin 10 osakkeen omistus.⁴⁵¹

*Päivälehd*en perustamisessa vahvasti mukana ollut Eero Erkko ei siis osallistunut *Helsingin Sanomien* käynnistys- eikä perustamisvaiheisiin ei Amerikassa ollessaan eikä palatessaan takaisin Helsinkiin huhtikuussa 1905, paitsi omistamalla yhden Sanoma Osakeyhtiön osakkeen. Juhani Aho kirjoitti joitakin huomioita hänelle lehden tilanteesta ja henkilövalinnoista, ehkä painottaen tai peläten juuri ”päivälehteläisyyden” katoamista.⁴⁵² Tämä liittyikin seuraavaan ”intrigiaiheeseen”, jonka Renvall kohtasi. *Päivälehdestä* siirtynyt toimitussihteeri Kaarlo Frisk aiheutti päänvaivaa siinä määrin, että yhtiökokouksessa huhtikuussa 1906 hyökättiin lehden toimitustapaa eli päätoimittajaa vastaan ja Renvall joutui sopimuksensa mukaisesti vastaamaan koko toimittajakunnan puolesta lehden huonosta toimituksesta. Suurimmaksi syylliseksi todettiin toimitussihteeri Friskin tekemät ratkaisut.

Eilen illalla oli sitten Hels. Sanomain yhtiökokous. Minut valittiin johtokuntaan ja kaikki ne moninaiset muistutukset, jotka lehteä vastaan tehtiin, päättyivät siihen, että suurin osa niistä lankesi Friskin konttoon. Mitään priikkausta ei minun osalleni tullut. Voisin siten levollisesti jäädä paikalleni, mutta tuskinpa sentään viitsin. [pitkä viiva]⁴⁵³

450 Zetterberg 2001, 426–427.

451 Zetterberg 2001, 425.

452 ”Päivälehteläisyyden synty”. Vares 2000, 43–48. Nimetön: ”Uuden lehden linjaa täsmennettiin”. HS 5.10.2004. KK.

453 H. Renvall A. Acktälle Helsingistä 29.4.1906. KA.

Uutta lehteä rakentava Renvall ja ”päivälehteläinen” Frisk eivät tulleet toimeen keskenään ja tämä kulutti entisestään innostusta jatkaa muutenkin aina vain vaativammassa ja enemmän aikaa vievässä päätoimittajan työssä. Lehden toimituksessa sisällä eriytyi kaksi linjaa erottaen ”päivälehteläisyyttä” kannattavat omaksi ryhmäkseen. Renvall oli itsekin ollut *Päivälehd*en avustajien ryhmässä, mutta ei perustamassa lehteä. Hän katsoi, että *Helsingin Sanomat* oli perustettu uusin voimin varustettuna vastaamaan oman aikansa haasteisiin.

Lehden sisäisten ristiriitojen lisäksi poliittisen kentän jatkuvien muutosten ja epävarmojen heilahdusten keskellä toimiminen vei voimia ja sai motivaatiotason laskemaan sekä kypsytti lopetuspäätöstä. Lopullinen eropäätös vahvistui, kun lehteä julkaisevan perustuslaillisten ryhmän sisäiset poliittiset näkemyserot nousivat pintaan. Renvall oli *Helsingin Sanomien* päätoimittajana vahvasti itse mukana nuorsuomalaisten perustuslaillista kantaa painottavassa ryhmässä. Kun *Helsingin Sanomat* lokakuun alusta 1904 lukien ilmestyi säännöllisesti kuudesti viikossa aamulla seitsemältä, Renvall oli listautumassa valtiopäivämiesehdokkaaksi nuorsuomalaisten perustuslaillisten suomenmielisten joukosta.

Sitä paitsi olisi minulla valtiopäivätyötäkin valmistettava. Ja kaiken tuon lisäksi noita loppumattomia kokouksia! Taas tänään täytyy minun sellaiseen. Siihen on kutsuttu kaikki Helsingissä olevat perustuslailliset suomenmieliset valtiopäivämiehet. En voi olla poissa.⁴⁵⁴

Tässä vaiheessa puoliso oli jo lähtenyt uudelle esiintymismatkalle Amerikkaan ja kirjeet kulkivat viipeellä vastaanottajalle. Marraskuussa 1904 Renvallin arki siis täyttyi uuden lehden toimittamisesta, kiihtyvistä politikoinnista ja lakitoimistoon ilmaantuneiden juttujen selvittämisestä. Ympäristössä tapahtui paljon mielenkiintoa herättävää ja Renvallin olisi kuvitellut viihtyvän haasteiden äärellä. Valtiopäivämiesehdokkaana ja tultuaan valituksi Renvall pääsi osaltaan vaikuttamaan merkittävästi asioiden kulkuun.

Suurimmaksi innostuksen esteeksi näyttää kuitenkin muodostuneen perustuslaillisten nuorsuomalaisten puolueyhmän väistämätön hajaannus, jota Renvall oli etukäteen ennustellut. Hajaannus heijastui suoraan *Helsingin Sanomien* päätoimittajan työhön. Kolmas ja lopullinen ”intrigi” liittyikin Renvallin ja Erkon eri suuntiin katsoviin puoluepoliittisiin näkökantoihin. *Helsingin Sanomat* oli perustettu perustuslaillisten suomenmielisten äänitorveksi, mikä tarkoitti myös lehden päätoimittajan pestiin valitulle entistä suurempaa puoluepoliittista valtaa. Puolueen perustoiminnassa oli sivuutettu kielikysymykseen perustuneet ristiriidat, mutta suurlakon jälkeen nousi kieliriita jälleen esille, kun huhtikuussa 1906 nuorsuo-

454 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 6.11.1904. KA.

malainen puolue järjestäytyi, otti nimekseen Nuorsuomalainen eli perustuslaillis-suomenmielinen puolue ja hyväksyi uuden, tosin lyhytaikaiseksi jääneen ohjelmansa.⁴⁵⁵

Vielä kesällä 1905 Renvall oli tilaamassa tehtailija Eero Erkolta 8000 mk maksavaa venettä Sirpalesaaren moottoritehtaalta, joka sittemmin tuhoutui tulipalossa vakuutusyhtiön lunastettavaksi tammikuussa 1907. Erkkko oli ilmeisen pian kotimaahansa palattuaan toipunut maanpakolaisuuden syistä ja seurauksista, koska politiikka alkoi nopeasti kiinnostaa häntä.⁴⁵⁶ Renvall ja Ackté olivat ostaneet syksyllä 1904 itselleen Turholman huvilan ja maatilan Laajasalosta, jonne oli suurin tie veneellä. Erkon vähittäinen maanpakolaisuuden jälkeinen siirtyminen ”nuorten” suomenmielisten joukkoon oli näkyvissä jo 1905 syksyllä, jolloin eduskuntauudistus pakotti puolueet tiivistämään ohjelmiaan ja rivejään. Marraskuussa 1905 Erkkko johti Nuoren Suomen Klubilla perustuslaillisen suomenmielisen puolueen kokousta. Kokouksen aiheena oli keskustella puolueen jakautumisesta ruotsinmielisiin ja suomenmielisiin. Renvallia ei kutsuttu kokoukseen; tämä jo selkeästi heijasteli puolueen kahden johtohahmon erimielisyyttä. Taustalla oli pyrkimys profiloida nuorsuomalaisuus irti ruotsinmielisistä ja nuorrootsalaisista.⁴⁵⁷ Marraskuun puolessa välissä lähetetystä kirjeestä selviää, mitä mieltä Renvall oli perustuslaillisen puolueen jakautumisesta. Hän toivoi joka tapauksessa edessä olevaa jakoa, mutta perustuen ryhmäjakoon: vanhoillisiin ja edistysmielisiin eikä missään tapauksessa kieliriitaa.

Hels. Sanomissa syntynee hyvinkin pian riitoja. Ståhlbergin sakki koettaa hajoittaa perustuslaillisen puolueen suomenmielisiin ja ruotsinmielisiin, mutta sitä minä vastustan. Minä en tahdo saada kielipiiriitä vireille edistystä ehkäisemään ja Suomettarelaisia pelastamaan. Jos perustuslaillinen puolue – kuten piankin käynee – on jaettava, on se mielestäni jaettava ei kielipuolueitten mukaan ~~van~~ vaan vanhoillisiin ja vapaamielisiin. Tällä viikolla pidetään täällä seuraavia kokouksia ja silloin riita puhkeaa.⁴⁵⁸

Renvallin mainitsema ”Ståhlbergin sakki” koostui entisistä ”nuorista” perustuslaillisista suomenmielisistä, lähinnä K.P.T.-ryhmän jäsenistä, joihin myös Erkkko ryhmän perustajajäsenenä kuului. Ryhmän jäseniä kymmenen vuotta nuorempi Renvall kiinnittyi ”nuorten” ryhmään vasta myöhemmin edustaen lähinnä kos-

455 Nygård 1987, 72. Kts. myös Rommi 1964, 222, 223, Blomstedt 1969, 200: merkintä 1905 uuden puolueen ohjelman hahmottamisesta, Rasila 1976, 19. Nygård 1982, 28. Vares 2000, 93, 135.

456 Zetterberg 2001, 366.

457 Zetterberg 2001, 379. Vares 2000, 92. Blomstedt 1969, 200.

458 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 12.11.1905. KA.

mopoliittisen *Dagbladin* perustuslaillista kantaa.⁴⁵⁹ Renvall kannatti ehdottomasti suomenkielen opetusta kouluissa ja suomenkielen taitoa osana kansallista identiteettiä. Hän oli itse käynyt oppikoulua Turun suomenkielisessä lyseossa. Hänen äidinkieltensä oli kuitenkin ruotsi, joten perhetaustansa ja kielitaitonsa puolesta hänen myönteinen suhtautumisensa perustuslaillisten ruotsinkielisiin liberaaleihin ei ollut kummallista. Olisi ollut myös omalle asianajo- ja liiketoiminnalle tappelullista asettua voimakkaasti vastustamaan ruotsinkielistä, yrittäjäpainotteista poliittista ryhmää.

Renvallin kirjeenvaihdosta välittyy tilannekatsaus koko poliittiseen kenttään syksyllä 1905, jolloin ”*Uuden Suomettaren väki*”, eli suomalainen puolue, voimakkaasti asettui vastustamaan ”nuorten” puoluetta. ”Nuorten” kannalta puolueen sisäinen kiistely ja kahtia jakautumisen ensioireet eivät vahvistaneet vasta järjestäytymässä olevan puolueen kannatusta edistäviä toimia. Sisäinen kiistely vei voimia varsinaiselta tehtävältä, jonka kärki olisi pitänyt ehdottomasti olla pyrkimyksissä onnistua ensimmäisissä eduskuntavaaleissa. Puolueen äänitorven *Helsingin Sanomien* päätoimittajan selän takana pidetyn marraskuussa 1905 kokouksen, johon Renvallia ei siis oltu kutsuttu, järjestivät ”stählbergilaiset varpuset” E. Erkko, S. Ingman, E.N. Setälä ja senaattori K.J. Ståhlberg keskellä kiihkeintä vaalikautta. Renvallin asemaa *Helsingin Sanomissa* pyrittiin horjuttamaan edelleen jatkossa, ja huhtikuun puoluekokouksessa 1906 ”pääskysryhmä” Renvall, Castrén, Homén ja Söderhjelm yritettiin savustaa ulos puolueen vastaperustetusta keskustuomikunnasta ja toisen kerran vielä joulukuussa 1906, jolloin Renvall ei enää ollut päätoimittajana *Helsingin Sanomissa*.⁴⁶⁰

Renvall oli päätoimittajana sitoutunut myös kaiken vaalikohun keskellä hyödyntämään *Helsingin Sanomien* voimakkaasti kasvanutta lukijamäärää hajanaisen puolueensa eduksi ja lisännyt lehden painosmäärää tilannetta vastaavaksi.

Omani, valtiollinen elämä minut aivan nyt valtaa, niin että minulla on hyvin vähän aikaa. Sanomalehtityö on nyt mitä kiihkeintä. Saa nähdä miten vaaleissa käy. Päätän siitä, että Hels. Sanomain painos on lakon jälkeen lisääntynyt noin 2.000 kappaleella (painos 16.700) niin pitäisi nuo olla yhä enemmän meidän puolellamme. Suomettarelaiset kuitenkin kulkevat pitkin maata agiteeraamassa.⁴⁶¹

Nuorsuomalaisen puolueen toinen sisäinen kiistan aihe oli eduskuntareformiin keskeisesti liittyvä rakenteellinen ratkaisu: tulisiko eduskuntauudistus rakentaa yksi- vai kaksikamarijärjestelmän pohjalle? Suomalainen puolue oli päätenyt kan-

459 Vares 2000, 44.

460 Vares 2000, 150.

461 H. Renvall Helsingistä A. Acktälle 22.11.1905. KA.

nattamaan yksikamarista eduskuntalaitosta, samoin suurin osa ”nuorista”, kuten *Helsingin Sanomat* 9. marraskuuta on todennut pääkirjoituksessaan. Puolueesta kuitenkin nousi voimakas kaksikamarisen edustuslaitoksen puoltaja, Amerikasta vaikutteita imenyt Eero Erkko, joka 16. marraskuuta *Helsingin Sanomissa* puolusti kaksikamarijärjestelmää senaatteineen ja edustajainhuoneineen.⁴⁶² Renvallin ja Erkon poliittiset näkemykset poikkesivat siis näkyvästi ja julkisesti toisistaan jo loppuvuodesta 1905. Erkko ei saanut puolueen sisältä kannatusta, vaikka olikin tuoreeltaan puoluekokouksen päivänä saanut julkaistua ajatuksiaan puolueen omassa merkittävässä julkaisussa. Tämä takaisku ei kuitenkaan lannistanut Erkon selkeää pyrkimystä asettaa ”nuorten” johtoon. Hänen esityksestään ryhdyttiin rakentamaan vielä puuttuvaa puolueorganisaatiota, jonka keskiöön asettui Helsingissä muodostettu keskustoimikunta. Puoli vuotta aiemmin maanpaosta palanut tehtailija Erkko valittiin keskustoimikunnan puheenjohtajaksi 23. marraskuuta 1905.

Sekä Renvall että Erkko tulivat valituiksi porvarissäädyssä, Renvall Helsingistä ja Erkko Raumalta. Vaaleissa nuorsuomalaisista erityisesti perustuslaillisuutta kannattavat saivat valtiopäiville enemmistön. Puolueen sisällä perustuslaillinen porvarillinen vasemmisto eli ”stählbergilaiset varpuset” jäivät vähemmistöön ja perustuslaillisten oikeistonuorsuomalaiset ”svinhufvudin tai castrenin pääskysel”, jotka kannattivat ensisijaisesti laillisten olojen palauttamista ja säilyttämistä saivat enemmistön. Säädyt kokoontuivat 20. joulukuuta Mechelinin johdolla muodostaen perustuslaillisen senaatin. *Helsingin Sanomissa* todettiin perustuslaillisen puolueen päässeen sellaiseen asemaan, jossa yksikään puolue ei ollut sitä ennen ollut.⁴⁶³ Puoluekenttä Suomessa oli vielä suhteellisen uusi ilmiö, joten vertailu tässä mielessä oli ehkä hieman yliampuvaa, mutta kertoi kuitenkin jotain puolueen pyrkimyksistä.

Nuorsuomalaisen puolueen jakaantuminen varpusiin ja pääskysiin alkoi näkyä ensin puoluekokouksissa ja sitten voimistuvina ryhmäkokoonnutmisina. Renvallin kotiin kokoontui arvovaltaisia vieraita 14.1.1906 Jonas Castrénin pyynnöstä.

Minulla on myöskin suuremoinen kokous luonani heti. Tänne tulee viisi senaattoria muitten muassa Leo, Gripenberg, Ignatius, Donner ja Lilius. Sitä paitsi Homén ja Born. Se on Jonaksen laitoksia. Hän tuli tänään Turkuun ja telefoneerasi minulle, että hänen vielä tänä iltana täytyy saada tavata mainitut herrat. Hänellä on mitä tärkeintä kerrottavana. Hän saapuu tänne klo 10.25 illalla ja klo 11 tulevat nuo suuret herrat minun luokseni.⁴⁶⁴

462 Zetterberg 2001, 380. Vares 2000, 92. Blomstedt 1969, 201.

463 Zetterberg 2001, 383. Blomstedt 1969, 208.

464 H. Renvall A. Acktälle Helsingistä 14.1.1906. KA.

Renvall oli selkeästi asettunut perustuslaillisten ”pääskysten” ryhmään. Voimakasluontoinen Jonas Castrén oli palannut valtiopäiville talonpoikaissäädystä ja asettunut vetämään ”pääskysten” ryhmää Svinhufvudin rinnalle. Tammikuun lopulla 1906 Renvall lupasi vahingossa puolisolleen tulevansa tapaamaan tätä Kölniin tai Budapestiin, mutta totesi sitten kirjeessään, ”etten voi lehteä jättää, sillä luulen se heti väärin johdettaiisiin.”⁴⁶⁵ Hieman aikaisemmassa kirjeessä odotettiin *Helsingin Sanomien* tilaajamäärän kasvaneen tammikuussa 20 000:een. Luku osoitti hyvää kehitystä, kun vuoden 1904 lopulla tilaajia oli ollut 8000.⁴⁶⁶

Kaiken kaikkiaan Renvall oli huolissaan perustuslaillisen puolueen kahtiajakautumisesta ja siitä miten hänen tulisi suhtautua asemaansa *Helsingin Sanomissa*. Hän näki, että lehden sisällä entiset ”nuoret päivälehteläiset” tahtoisivat ruotsinkieliset kokonaan pois toimituksesta ja samoin myös heitä tukevan lehden päätoimittajan.

Mieleni on muutenkin raskas, sillä en pääse selvyyteen siitä, miten on velvollisuuteni Hels.Sanomain suhteen menetellä. Huomaan kaikesta, että tulee olemaan vaikeata pysyttää perustuslaillista puoluetta tällaisenaan koossa. Päivälehteläiset tahtovat ensin ruotsinkieliset syrjään ja sitten tahtovat he saada puhtaaksi vanhan ”päivälehteläisen” ohjelmansa, joka tulee karkottamaan joukoittain ihmisiä H.S:sta, jos sen pitää (tähän pääsin eilen, kun tulin keskeytetyksi.)⁴⁶⁷

Renvall ryhtyi vakavasti harkitsemaan luopumista päätoimittajan tehtävistä, koska sekä puolueessa että lehdessä työskentely alkoi tuntua ikävältä. Vielä helmikuussa 1906, kun valtiopäivien työt käynnistyivät, hän kirjoittaa vaimolleen Leipzigiin edelleen tekevänsä työtä lehdessä jopa kahden edestä.

Eilen oli taas valtiop. istunto ja sen jälkeen oli päivällinen yhdessä suomenmielisten porvarissäädyn jäsenten kesken. Illalla olimme perustuslaillisessa klubissa, jossa myöhempään pelattiin korttia. Ensi viikolla säädyt kai kokoontuvat vaan kerran. Minulle sentään tulee paljon työtä, sillä Santeeri, joka on aivan alakuloinen poikansa kuoleman johdosta lähtee viikoksi maalle.⁴⁶⁸

Renvallin innostus lehden parissa työskentelyyn hiipuu pitkin kevättä, vaikka hänen ohjauksessaan lehden painosmäärä oli kasvanut reippaasti, jopa ohi *Uuden*

465 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 23.1.1906. KA.

466 Zetterberg 2001, 425.

467 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 26.1.1906. KA.

468 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 11.2.1906. KA.

Suomettaren, kuten hän kirjoittaa kirjeessään vaimolleen jonnekin päin Saksaa.

U.S. on tänään julkaissut tilaaja-määränsä. Se väittää painoksensa olevan 13.500 kpl, mutta painajamme sanovat tietävänsä, että se on ainoastaan 11.000. Me julkaisemme huomenna todellisen painoksemme, joka on 17.200 à 18.000 kpl. Me olemme siis paljon U.S.:stä ohi. – Olen tästä hyvin onnellinen, sillä siinä on sentään paljon minunkin työtäni. Tuskinpa vastustajani siihen kiinni pääsevät.⁴⁶⁹

Kevään 1906 lehden johtokunnan kokouksessa sekä Eero Erkko että Heikki Renvall valittiin johtokuntaan. Puolueen ”pääskyssiipi” oli panostanut Renvallin valintaan ja toivoi Renvallin jäävän vielä paikalleen. Sanoma Osakeyhtiön yhtiökokouksessa nousi esille edellä selostettu hyökkäys lehden toimitustapaa vastaan ja Renvallin halu erota vahvistui.

Olen nyt päättänyt erota Helsingin Sanomista. Eilen oli johtokunnalla kokous ja johtokunta kyllä antoi minulle oikein. Mutta mitä siitä on apua. Intrigittä vastaani kyllä jatkuvat ja yhtiökokouksessa t.k. 28 p:nä ajotaan johtokuntaan valita Erkko. Hän tulee kyllä pitämään päätehtävänään intrigeerata minua pois lehdestä. On sentähden mielestäni parasta että nyt itse lähdän. Se synnyttää vähemmän hajaannusta ja katkeruutta. Olen tehtäväni suorittanut ja lehden nostanut suureen voimaan. Jatkakoot muut, jos jaksavat.⁴⁷⁰

Helsingin Sanomien ensimmäinen todellinen päätoimittaja Heikki Renvall sai eron toimestaan 17.5.1906.⁴⁷¹ Tämän siirron jälkeen nuorsuomalaisen puolueen yhtenäisyys heikkeni entisestään.

Renvallin päätoimittajakaudella *Helsingin Sanomissa* kannustettiin lehden linjapuhetta myötäillen osallistumaan valtiopäivämiesvaaliin kehottamalla äänestäjiä unohtamaan kielipoliittinen kiistely ja keskittymään oleelliseen eli laillisten olojen palauttamiseen.⁴⁷² Renvall päätyi tämän jakson aikana myös miettimään uudestaan asemaansa työväestön asianajajana, joka kyseenalaistettiin lehdessä joulukuussa 1904 Voikkaan lakon selvityksen yhteydessä.⁴⁷³ Yleinen äänioikeus vaalipropagandana nousi kiistakapulaksi *Uuden Suomettaren* ja *Helsingin Sanomien*

469 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 15.2.1906. KA.

470 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 10.4.1906. KA.

471 Zetterberg 2001, 428.

472 Nimetön ”Tänään on vaali!” HS 27.10.1904. KK. Tässä tekstissä mainitaan nimeltä ryhmät nuorrootsalaiset ja nuorsuomalaiset.

473 Nimetön kysyjä: ”Kysymys lakit.toht. Heikki Renvallille.” Johon Renvall vastaa omalla nimellään. HS 1.12.1904. KK.

väliin ja Renvall taituroi syksyllä 1904 myös tämän aiheen parissa.⁴⁷⁴ Vuosi 1905 kului suurlakon ja vaalireformin tapahtumissa ja kun vuosi 1906 käynnistyi, kiihtyivät hankaluudet oman puolueen yhtenäisyyden säilyttämisessä. Huhtikuussa 1906 perustuslaillisten nuorsuomalaisten puoluekokouksessa ”Erkon-Ståhlbergin puolue ryhmä” yritti syrjäyttää puolueen keskuskomiteasta ruotsalaisten kanssa yhteistoimintaan taipuvaisia ”kagaaleja” Jonas Castrénia, Th. Homénia, Heikki Renvallia ja Werner Söderhjelmiä. Puolueen sisäinen hajaannus hankaloitti sen kehittymistä vastaamaan uuden vaalikentän haasteisiin.

Maaseudulla paikallistasolla oli parempi jopa käyttää sanaparia perustuslaillinen suomenmielinen nuorsuomalaisen sijaan. Nuorsuomalaisuuteen oli liittynyt puolueen vaalituloksen kannalta vahingollisia attributteja kuten Jumalan kieltäjä, ateisti ja ”ultio liberaali” ajattelija. Nuorsuomalaisten agitaattoreina toimivat ylioppilaat Helsingistä eivät vakuuttaneet maaseudulla paikallistason kuulihoita, päinvastoin.⁴⁷⁵ Nuorsuomalaisuutta kannattamaan oli myös Helsingin ulkopuolelle perustettu sanomalehtiä, mutta maalaisväestön yhdistyminen maalaisliitoksi ja maaseudun puolueen perustaminen aktivoi äänestäjiä tiivistäytymään omaksi ryhmäksi perustamalla oman lehdistönsä. Maalaisväestöä oli entistä hankalampi saada nuorsuomalaisen puolueen kannattajaksi, samoin työväen rivien selkeä ryhtymisen omaksi puolueeksi kavensi kannattajien määrää.

Pohjan Pojassa toimitus julkaisi 8.4.1907 artikkelin ”Takaisin yksimielisyyteen!”, jossa toivottiin hartaasti, että seuraavissa vaaleissa puolueen sisäiset erimielisyydet unohdettaisiin, jotta puolue voisi yhtenäisenä menestyä paremmin. Artikkelissa myös mainitaan *Helsingin Sanomien* linjan muuttuneen viimeisen vuoden aikana eli Renvallin lähdön jälkeen.⁴⁷⁶

Uusi iltalehti *Suomalainen Kansa* 1907–1911

Syksyllä 1906 Renvall sai dosenttiniimityksensä yliopistossa ja keskittyi agraarikomiteassa ja lakivaliokunnassa työskentelyyn ja maatilansa Turholman asioiden hoitamiseen. Hän oli edelleen aktiivisesti mukana puolueen toiminnassa ja tiedosti voimakkaasti vastustajansa. Puolueen sisäinen valtataistelu näkyi myös *Helsingin Sanomien* linjan muutoksena, kun taustalla vaikuttivat Renvallin ja hänen vanavedessään perustuslaillisten ”pääskysten” pois jäämisen jälkeen puhtaasti yhteiskunnallisia uudistuksia ajavien ”varpusten” joukko. Puolueen kokoontuessa henkilöristiriidat korostuivat.

474 Nimetön ”Parjauksia vastaan”. *Uusi Suometar* 12.10.1904. KK.

475 Vares 2000, 109.

476 Nimetön. ”Takaisin yksimielisyyteen!” *Pohjan Poika* 8.4.1907. KK. Blomstedt 1969, 217, 225.

Valtiolliset puuhat puolueessamme näkyvät taas sotkevan oloja. Eilen meillä piti olla keskustelua ehdokkaista, mutta kun klo ½ 12 niin pitkälle puoluehallinnossa päästiin, nousi Erkko selittäen että hänen täytyi muualle lähteä ja menikin – alakämppeihin yksikseen istumaan. Oli selvää, että siinä taas oli hävytön juoni. – Muuten tapasin eilen Ståhlbergia, joka oli minua kohtaan aivan yhtä ystävällinen kuin paraimpina ystävyys-aikoina. Kettu sekini! ⁴⁷⁷

Renvallin suhtautuminen aiempiin tuttavuuksiinsa oli muuttunut selvästi poliitistien mielipide-erojen korostuessa. Yhteistä puolueohjelmaa oli vaikea ylläpitää tai toteuttaa vallitsevissa epäluulon tunnelmissa. Nuorsuomalaisen puolueen päääänenkannattaja *Helsingin Sanomat* ei enää ollut koko puolueen äänitorvi, vaan heijasteli puolueen keskusjohdon enemmistön mielipiteitä, jonka perustamiseen Eero Erkko oli suuresti vaikuttanut. Koska puolueen vahvojen ja monilukuisten perustuslaillisten ääntä pyrittiin vaimentamaan, sen oman äänenkannattajan perustaminen nousi ajankohtaiseksi. Siihen oli myös reaaliset mahdollisuudet, koska puolueen keskusjohto ei vastannut lehtien rahoituksesta eikä myöskään kyennyt puuttumaan muiden nuorsuomalaisia kannattavien lehtien kirjoitteluun. Yleisenä julkaistun tekstin sisältöön vaikuttavana sääntönä oli nuorsuomalaisten julkaisujen liberaali näkemys lehdistön- ja sananvapaudesta. Sosiaalidemokraattien ja maalaisliiton lehdistössä rahoitus pohjaa hallitsi osuuskunta- tai yhdistysmuoto, jolloin rahoittajan rooli oli toisenlainen. ⁴⁷⁸

Renvall asettui ehdokkaaksi ruotsalaisen kansanpuolueen ja suomenmielisten perustuslaillisten listoille alkuvuodesta 1907 käytävään valtiopäivävaaliin. Tammiukuussa Renvall teki runsaasti vaalityötä ja ajoi pitkiä puhematkoja koko puolueen ja perustuslaillisten ohjelmaa edistäen matkaten avonaisella reellä ympäri Itä-Suomen korpia.

Tänä iltana täältä lähdän Mikkeliin. Minun täytyy sinne kuitenkin lähteä, sillä prof. Grotenfelt ei tule sinne ja ehkei Joonaskaan. Toivottavasti olen jo 26 p:nä Helsingissä. Täällä on ollut sellainen pakkane, ettei miesmuistiin ole sellaista ollut. Sinä päivänä kuin me tulimme tänne (toispäivänä) oli Jaakkiman asemalla 42 (!) astetta kylmää. Meillä oli kolme peninkulmaa ajettavana, mutta, kun ei tuullut, meni se jotenkin hyvin, vaikka kyllä sai paleltua. Eilen vielä oli täällä 38 astetta, mutta tänään on enää vain 8. Sen sijaan on alkanut pyryttää. ⁴⁷⁹

477 H. Renvall A. Acktälle Helsingistä 12.10.1906. KA.

478 Nygård 1987, 74–75.

479 H. Renvall A. Acktälle Savonlinnasta 23.1.1907. KA.

Perustuslaillisten ryhmä sai puolueen eduskuntaryhmään enemmistön ja samalla kypsyi lopullinen ajatus oman lehden perustamisesta. Poliittisesti samanmielisten aktiivien ryhmä kerääntyi hankkeen ympärille huhtikuussa 1907 Helsingissä. Kokouksesta ja perustamispäätöksestä uutisoi Vaasasta ja Pohjanmaalta uutisia kirjoittaneen nuorsuomalaisen Ossian Ansaksen *Pohjalaisen* jatkajaksi perustama lehti *Pohjan Poika* otsikolla ”Helsingin uusi iltalehti”. Uutisessa kerrottiin, että ”tiistai-iltana oli Helsinkiin kokoontunut tuvan täydeltä kansaa keskustelemaan uuden perustuslaillisen, suomenkielisen lehden perustamisesta.” Kokouksen aikana ”päättiin yksimielisesti perustaa kansanvaltainen, edistysmielinen perustuslaillisella pohjalla oleva sanomalehti, jonka hankkeen käytännön toteuttaminen jätettiin erityisen toimikunnan huolehdittavaksi.”⁴⁸⁰

Lehden perustava kokous, jossa myös Renvall oli läsnä pidettiin 23.4.1907 C. F. Nybergin ravintolassa Aleksanterinkatu 12:ssa. Kokoukseen osallistui noin sata henkilöä, joista suurin osa tuli Pohjanmaalta ja Savosta, mutta myös Helsingistä.⁴⁸¹ Renvall raportoi puolisolleen uuden lehden perustamisesta ja siitä johtuneesta kiireestä, samalla painottaen, ettei aio enää ottaa lisää tehtäviä itselleen. Esille Renvall nosti myös selkeästi nuorsuomalaisen puolueen hajaannuksen todetessaan ”stählbergiläisten” olevan hätääntyneitä uuden lehden perustamisesta.

Lehtihomman takia en ole voinut sinulle moneen aikaan kunnollisesti kirjoittaa. Eilen lopullisesti päätettiin lehti perustaa ja tänään on miltei koko päivä mennyt kokouksiin ja toimiin. Seuraaviakin tulee paljon vaivaa, mutta ajon koettaa siirtää se muille kannettavaksi, sillä minä en ehdi niin paljon aikaa antaa. Stählbergiläiset kuuluvat nyt olevan hyvinkin hätääntyneitä, sillä jos tämä nyt vaan onnistuu, niin ei heillä suinkaan ole paljon vallastaan jäljellä. Sen he kyllä tietävät. Uusi lehti koetetaan saada säännöllisesti ilmestymään kesäkuun alusta. Kaasalanen tulee toimittajaksi. Minäkin saan siinä pysyvän jalansijan.⁴⁸²

Suomalaisen Kansan sanomalehti- ja kirjapaino-osakeyhtiön johtokunta kokoontui 13.5.1907 Helsingissä. Johtokuntaan valittiin Renvallin lisäksi pormestari Lennart Cajander, maanviljelysneuvos J. C. Cygnaeus, professori Theodor Homén, lääkin-täneuvos G. R. Idman, filosofian tohtori Antti Kaasalainen, lääket. ja kirurgian tohtori Walter Parviainen, filosofian maisteri Matti Pesonen, filosofian tohtori H. M. J. Relander sekä varajäseniksi Helsingin suomalaisen yhteiskoulun omistaja ja johtaja Alli Nissinen, lääket. ja kirurgian tohtori Max Oker-Blom sekä työnjohtaja M.A. Pykälä. Varajäseniksi ja varsinaisiksi jäseniksi on nimetty myös eri vuosina

480 Nimetön ”Helsingin uusi iltalehti”, *Pohjan Poika* 31.4.1907. KK.

481 Leino –Kaukainen 1988, 473., H. Renvall A. Acttälle Helsingistä 23.4.1907. KA., Helin pro gradu 1981, 34.

482 H. Renvall A. Acttälle Helsingistä 24.4.1907. KA.

asessori E. Hannula, kapteeni C.R.A. Löfgren, lakitieteen tohtori Kaarlo Ignatius, varatuomari Hjalmar Oker-Blom, lääket. ja kirurgian tohtori A. Törngren, toimitusjohtaja E.V. Emeleus, maanviljelysneuvos E. af Hällström, protokollasihteeri Ivar Groundstroem, filosofian tohtori K.O. Wikman, pastori Emil Murén ja maisteri Aukusti Simelius. Johtokunnan pöytäkirjoja ei ole tallessa yhtä kappaletta lukuun ottamatta.⁴⁸³

Johtokunnan lisäksi jatkossa kokoontui vuosittain lehden asioissa erillinen maaseudun paikkakuntia edustava valtuusto. Tämän valtuuskunnan merkityksestä tai vaikutuksesta lehden sisältöön tai toimintaan ei ole jäänyt erillistä mainintaa. Voi vain todeta, että pyrkimyksenä oli mitä ilmeisimmin ylläpitää yhteyksiä kannattajapiiriin mahdollisimman laajalti. Lehden ensimmäisen näytenuumeron toimituskunnaksi on nimetty Renvallin lisäksi Antti Kaasalainen, K.O. Wikman, M. Pesonen, Aimo Ilmarinen (toim.siht.) ja Lauri Rosendahl, joka nimitettiin *Turun Sanomien* päätoimittajaksi 1909–1910. Samassa kokouksessa oli myös päätetty hankkia tontti ja kirjapaino Vuorikatu 6:sta uuden lehti- ja kirjapaino-osakeyhtiön omistukseen.⁴⁸⁴

Uuden lehden haasteet

Renvallin päivät kuuluivat osittain jälleen lehtityön merkeissä, joka merkitsi jatkuvaa ja tiivistä politiikan seuraamista. ”Pääskysten” uutta lehteä oli kiivaimmin perustamassa Theodor Homén, joka oli *Suomalaisen Kansan* sanomalehtiosakeyhtiön ensimmäinen puheenjohtaja ja *primus motor* myös taloudellisesti. Päätoimittajaksi valittiin ensin Antti Kaasalainen kaudeksi 1907–1909 ja sitten Aukusti Simelius toiseksi kaudeksi 1910–1911. Toimituskuntaan kuului Heikki Renvall alusta lukien ja lehden avustajiin Th. Rein, K.E.F. Ignatius, Otto Donner ja Henry Biaudet. Voimakas taustavaikuttaja Jonas Castrén ei kuulunut lehden johtokuntaan eikä toimituskuntaan. Renvall osallistui vielä huhtikuussa 1907 Sanoma Osakeyhtiön johtokunnan toimintaan, mutta 11.5.1907 hän jätti eroilmoituksensa yhtiön johtokunnalle.⁴⁸⁵

Sanoma Osakeyhtiön kokouksessa 18.4.1907 sovittiin siitä, että *Helsingin Sanomat* ei ryhtyisi vastustamaan uutta lehteä, mutta puolentoista vuoden kuluttua lehden ensimmäisten numeroiden ilmestymisestä Renvall oli myrskyn silmässä ja joutui toistamiseen kirjoittamaan *Suomalaiseen Kansa*an vastakirjoituksia *Helsingin Sanomissa* julkaistujen syytösten vuoksi.⁴⁸⁶ *Helsingin Sanomat* muun muassa nimit-

483 Helin pro gradu 1981, 39–41.

484 *Suomalainen Kansa* etusivu 18.5.1907. KK. Mäkitalo pro gradu 1974, 67. Helin pro gradu 1981, 44.

485 Zetterberg 2001, 430. Vares 2000 150,151.

486 Zetterberg 2001, 442. H. Renvall A. Acktälle Helsingissä 18.10.1908. KA.

teli puoluelehti kilpailijaansa julkisesti toteamalla sen olevan ”pesäämme riitamu-
naksi heitetty käenpoika”.⁴⁸⁷

Suomalainen Kansa edusti sitä linjaa, jota P. E. Svinhufvud, Jonas Castrén, Tek-
la Hultin ja Heikki Renvall olivat julkisuudessa jyrkän perustuslaillisina ajaneet.
Lehti korosti läheistä yhteyttä talonpoikaisväestöön ja maaseutuun yleensä ja il-
moitti olevansa perustuslaillisella pohjalla toimiva kansallis- ja edistysmielinen
iltalehti. Vastapainoksi *Helsingin Sanomille*, lehti ilmoitti olevansa huomattavasti
tiukempi uskontoasioissa ja maaseutukysymyksen ratkaisemisessa. Kielikysymyk-
sen suhteen uusi lehti sen sijaan oli vapaamielisempi, mutta perustuslakikysy-
myksessä ehdottomasti suoraviivaisempi kuin *Helsingin Sanomat*, jonka linja oli
venyvä.⁴⁸⁸

Nuorsuomalaisen puolueen yhtenäisyyden kannalta *Suomalainen Kansa* näh-
tiin vastapuolelta katsottuna vakavana riitasointuna ja hajottavana elementtinä.
Ornitologisten nimikkeiden käyttö mielenilmaisuissa näyttäisi olleen vallalla.
Nuorsuomalaisten pesään heitetty riitamina uhkasi kasvaa ja kasvoi käenpojaki-
si vaatien yhä enemmän huomiota osakseen varsinaisen perusyksiköksi koetun
”päivälehteläisen” nuorsuomalaisuuden hiipussa. Uuden lehden kannattajakun-
tana oli varsin vaikutusvaltaista ja varallista väkeä ympäri Suomea. Lehdessä ta-
voiteltiin aluksi laajaa äänestäjäpotentiaalia nimenomaan maaseudulta. Renvall
mainitsi lehden rahoitukseen liittyvät järjestelyt syksyllä 1908 Acktéille lähetetyssä
kirjeessä.

Suomal. Kansan affäärien parantamiseksi saamme juosta nyt koossa olevi-
en sahaliikkeenharjoittajain kimpussa. Miten onnistuu en tiedä. Syön tä-
nään päivällistä muutamien kanssa ja huomenna klo 9:sta käyn Jonaksen
kanssa muita tapaamassa.⁴⁸⁹

Koko lehden ilmestymisjakson aikana kirjeenvaihdossa Renvall raportoi puolisol-
leen kirjeitse lehden taloutta tukevien tahojen tapaamisista yhdessä joko Homé-
nin, Castrénin tai jonkun muun johtokuntaan kuuluneen henkilön kanssa.

Suomalainen Kansa oli erittäin kiinnostunut paitsi seuraamaan maatalous-
elinkeinon kehittymistä niin myös laajemmin elinkeinoelämän kehittymis-
tä Suomessa. Se lupasi välittää tietoa maaseudulle elinkeinoelämän toi-
minnan edellytyksistä eli ”agraaritekneillisiä seikkoja” ja mahdollisuuksista
eikä pelkästään politiikasta. Se pyrki siten luomaan pohjaa myönteiselle
suhtautumiselle maaseudun elinkeinojen kehittämiseen. Vähitellen myös

487 Vares 2000, 172.

488 Zetterberg 2001, 429. Vares 2000, 151.

489 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 9.10.1908. KA.

koko kansakunnan taloudellisen itsenäisyyden merkitys nähtiin yhteisenä kansallisena etuna niin teollisuuden kuin maatalouden toimijoiden sekä poliitikkojen piirissä. Tämä oli nuorsuomalaisten ”pääskysten” äänitorven *Suomalaisen Kansan* suuri missio, kun puolueet levittäytyivät hakemaan kannatusta maaseudulta.⁴⁹⁰

Uuden lehden linja oli luettavissa näytenuumeron etusivulta ”Lukijalle” -palstalta. Pääpaino oli selkeästi ehdottomassa perustuslaillisuudessa ja sen varaan tulevaisuudessa rakentuvassa yhteiskuntaelämässä. Valtiollinen ja yhteiskunnallinen uudistuminen ja kansanvaltaisuuden kehittäminen mainitaan keskeisiksi tehtäviksi, joihin lehti halusi osallistua. Uutta lukijakuntaa ja samalla äänestyspotentiaalia haettiin linjaamalla lehden erityiseksi kiinnostuksen kohteeksi talonpoikaisväestön monitahoiset uudistustoimet. Linjapuheessa painotettiin myös erityisesti, että lehti halusi irrottautua luokkataistelun ilmapiiristä ja asettua levittämään yhteistoiminnallista kristilliseen maailmankatsomukseen perustuvaa valistusta sen torjumiseksi. Vertailussa muihin ilmestyneisiin samaa lukijakuntaa havittelevaan lehdistöön, uusi lehti halusi irrottautua jo tavaksi tulleesta sanomalehtikiistelystä. Tämä osoittautui toiveajatteluksi, koska hyvin pian uuden lehden ilmestyttyä *Päivälehti*-sävyisesti nuorsuomalaistunut *Helsingin Sanomat* käynnisti rajun hyökkäyksen lehden sisältöä vastaan. Renvallin päätoimittajakauden jälkeen *Helsingin Sanomien* sivuilla nuorsuomalaiset ”varpuset” painottivat edistyksen ja sosiaalisten uudistusten tarpeellisuutta, samalla lähestyen *Uuden Suomettaren* venäläistämismyönteistä näkemystä perustuslaillisuuden kustannuksella. Poliittinen kahtia jakautuminen nuorsuomalaisessa puolueessa ilmeni tämän myötä julkisuudessa erittäin selvästi.⁴⁹¹

Suomalainen Kansa haki rahoitusta toimintaansa valtakunnallisesti ja muun muassa vaalimatkojen yhteydessä Renvall tapasi sekä maaseudun väestöä että suurteollisuuden edustajia. Nuorsuomalainen lehtimies oli melko vapaa poliitikko suhteessa hajanaiseen puolueeseensa ja erityisesti sen toisin ajattelevaan ryhmään. Sidonnaisuuksia muodostui lehtiä kustantavien yksityisten ja osakeyhtiöiden puolelta. Koko nuorsuomalaisen lehdistön levittäytyminen maaseudulle oli onnistunut, koska maaseutuväestön yhdistäytyminen ja pyrkimys ajaa omia etujaan oli hyvin hajanaista vielä hetken. Tälle kohderyhmälle suunnatulle uudelle lehdelle toivottiin olevan tilaa. Tilanteessa ilmeni kuitenkin muutosta, kun sosiaalidemokraatit ryhtyivät ajamaan työväen asiaa. Yhdistynyt työväki houkutteli myös maaseudun väkeä puolelleen. Nuorsuomalaisen lehdistön asemaa ryhdyttiin pian paikallistasolla kyseenalaistamaan. Tämä heijastui vastaperustetun lehden kampaaluun tilaajista ja ilmoittajista, ja jo v. 1908 tilausilmoituksessa ei enää painotet-

490 Nygård 1987, 131.

491 Nygård 1987, 79., Nimetön: ”Lukijalle”. *Suomalainen Kansa* 18.5.1907. KK. Helin pro gradu 1981, 45.

tu maatalouskysymystä, samoin olivat viittaukset nuorsuomalaiseen puolueeseen jääneet pois. Vuonna 1910 lehti profiloitui erityisesti kannattamaan perustuslailisuutta ja vahvistamaan yrittäjien asemaa.

Suomalaisen Kansan taloudellinen kannattavuus oli alusta asti heikolla pohjalla. Sille haettiin jatkuvasti pääomarahoitusta kannattajaryhmiltä. Renvall raportoi muutamista johtokunnan jäsenten yhteisistä lehden affääriä kohentamaan suunnatusta matkasta puolisolleen, joka selvästi vuoden 1910 vaiheilla ei enää halunut omalta osaltaan kannattaa eikä rahoittaa mielestään tuhoon tuomittua investointia. Lehden levikkiä pyrittiin kohentamaan palkkaamalla erityinen asiamies kauppaamaan provisiopalkalla lehteä sekä lähettämällä kiertokirjeitä suurimpia määriä ostavalle tilaajille ja varsinkin lisäpääomaa maksaville tahoille.⁴⁹²

Lehden levikin kasvu- ja eloonjäämisponnistuksiin voidaan lukea Renvallin tekemä matka Pietariin joulukuun alussa 1910.

Olen kauan ajatellut saada Pietarista suoranaisia telefonitietoja *S. Kansalle*. Varsinkin Milanon jälkeen, kun huomasin, miten *Corriere della Sera* saa telefonitse tietoja Parisista, Berliinistä jopa Lontoosta, tuntui minusta käsittämättömältä, miksei Helsinkiin voi saada Pietarista suoraan tietoja. Viime päivinä Helsingissä ollessani tapasin Itä-suomen telefoni-yhtiön johtajan Roihan. Hänellä oli telefonijohto Pietarista Viipuriin ja meillä on Viipurissa venäjänosastomme toimittaja, joka joka päivä on telefoni-yhteydessä *S. Kansan* kanssa. Siis ei muuta kuin sopimus jonkun henkilön kanssa Pietarissa ja Itä-suomen telefoni-yhtiön kanssa. Ehdotin että koetettaisiin päästää uutisten vaihtoon jonkun (erään) Pietarin iltalehden kanssa. Heti tänne tultuamme menimme tuon venäl. lehden toimitukseen, jossa asiat luistivat//erinomaisen hyvin. He suostuivat maksamaan puolet menoista telefoni-yhtiölle, me emme heille mitään maksa. – Ylihuomisesta alkaa yhteys.⁴⁹³

Suomalaisen Kansan etusivulla 31.12.1910 kehoitettiin tilaamaan lehti seuraavaksi vuodeksi korostaen tuttuja kirjeenvaihtajien toimittavan uutisia edelleen Pietarissa, Kööpenhaminassa, Kristianiassa ja Roomassa sekä luvaten uusia kirjeenvaihtajia muun muassa Pariisiin ja Lontooseen toimittamaan tuoreita juttuja lehteen. Samassa tilauskehotuksessa korostetaan lehden suoria päivittäisiä telefoni-yhteyksiä Pietariin luvaten uutisia saman aamun Pietarin lehdistä.

Ulkomaan uutisille oli sanomalehdissä ollut tilaa jo 1800-luvun alkupuolella. Useimmiten uutislähteinä olivat aikaisemmin ilmestyneet lehdet, joista tietoja saksittiin. Lehtien uutiskanavat kehittyivät ja uutisvirtaa saatiin 1890-luvulla jo suoraan virastoista ja vuosisadanvaihteessa sähkösanomatoimistot olivat tärkeitä uutisten välittäjiä. Lehdistösensuuri oli esteenä uutisvirran toimittamisen no-

492 Helin pro gradu 1981, 62.

493 H. Renvall Akttelle Pietarista 4.12.1910. KA.

peaan kehitykseen, vaikka puhelinyhteydet olivat jo olemassa. Renvallin vuonna 1910 solmima sopimus pietarilaisen iltalehden kanssa päivittäisten uutisten välittämisestä puhelinyhteyden kautta Helsinkiin ei todennäköisesti ollut vielä laajemmin valtakunnallisesti käytössä.⁴⁹⁴ Taustalla oli kuitenkin ollut ajatus uutismateriaalin tuoreudesta lukijaa houkuttelevana elementtinä. Pietarin yhteyksi- en kautta luotu mielikuva uutisvirran kansainvälisyydestä ja nopeudesta oli hyvä valtti lehden markkinoinnissa.

Renvallin sitoutuminen *Suomalaisen Kansan* toimituksen kehittämiseen oli ilmeinen. Jo muutaman vuoden kansainvälisen lehdistön toimintaa tiiviisti seuranneena Renvall oivalsi vielä puuttuvat nopeat ulkomaiset tiedonvälitysyhteydet. Kirjeessä ei mainita Pietarissa ilmestyneen lehden nimeä, mutta siitä selviää, että Renvall oli lyhyen Pietarissa käynnin aikana tavannut paikallisen puhelinyhtiön johtajan, poikennut ministerivaltiosihteerin virastossa tapaamassa ministerival- tiosihteerin August Langhoffin apulaista kenraalimajuri Paul von Etteriä ja keskustellut muutaman Venäjän duuman jäsenen kanssa päivällisillä. Renvall ei ollut venäjän kielen taitoinen, mutta hänellä oli matkaseuranaan kielitaitoinen Pietarissa koulutettu upseeri Hannes Ignatius.⁴⁹⁵

Kovin kauan ei nopea uutisvirranvälitys pietarilaisen lehden kanssa jatku- nut, koska *Suomalaisen Kansan* ilmestyminen loppui heinäkuun alusta 1911. Lo- kakuussa 1911 Renvall osallistui *Suomalaisen Kansan* johtokunnan kokoukseen ja tutki lehden tilejä. Uudenvuodenaattona 1911 Renvall pohti *Suomalaisen Kansan* affääriä koko illan puoleen yöhön asti. Vielä vajaan vuoden kuluttua 2.11.1912 Renvall kirjoitti puolisolleen osallistuvansa lehden yhtiökokoukseen.⁴⁹⁶ Lehtiyh- tiön kirjapaino jatkoi toimintaa vielä vuoden 1912 loppuun, jolloin yhtiö ajautui varojen puutteessa konkurssiin. Hyvin sitkeästi Renvall ilmeisesti elätteli toiveita lehden toiminnan virkistymisestä, koska heinäkuussa tehtiin päätös lopettaa leh- den julkaiseminen toistaiseksi ja yhtiön lopullista konkurssihakemusta pitketet- tiin vuoden 1912 loppuun. Lehti oli koko ilmestymisensä ajan tuottanut tappiota ja tilannetta yritettiin koko toiminnan aikana parantaa keräämällä varoja lehteä kannattavalta tukijoukolta. Konkurssihuutokaupassa 24.4.1913 myytiin Vuorika- tu 6:n tontti ja kirjapaino 400.000 mk:lla. Osa pesän velkojista nosti vielä kanteen syyttäen johtokunnan jäseniä konkurssin viivästyttämisestä. Juttu oli oikeudessa esillä 11 kertaa ja lopullinen hylkäävä kanta luettiin vasta 31.10.1914, minkä voi todeta *Suomalaisen Kansan* elinkaaren lopulliseksi päätepisteeksi.⁴⁹⁷

Suomalaisen Kansan perustamisen ja toiminnan taustalla on nähtävillä perus- tuslaillisten kannattajiksi yhdistynyt rahoittajien verkosto, jonka puoleen Renvall ja muut perustajajäsenet vuosittain kääntyivät perustelmaan lehden olemassaoloa

494 Leino-Kaukiainen 1988, 593–596.

495 Gluschkoff 2008, 300, 332.

496 H. Renvall A. Acktëlle Helsingistä 2.11.1912. KA

497 Helin pro gradu 1981, 56–60.

ja pyytämään rahoitusta seuraavalle kaudelle. Usko lehden perustamisen kannattavuuteen liittyi oman poliittisen vaikutuskanavan tarpeellisuuteen. Renvallin halu toimia aatteiden välittäjänä ja vaikuttajana esiintyi selvästi myös haastavan rahoittajaverkoston ylläpitäjänä. Verkoston avulla eteneminen edellyttää myös hyvää sosiaalista pääomaa, luotettavuutta, vastavuoroisuutta ja osaamista. Renvall oli ilmeisen taitava luomaan suhteita ja ylläpitämään niitä.⁴⁹⁸

Eurooppa-henkisen *Valvojan* avustajana

Suomalaisessa puolueessa nousi vielä yksi suuntaus kahden professorin, J. R. Danielssonin ja E. G. Palménin johdolla, ns. *Valvoja*-ryhmä, joka sanoutui irti hegeliläis-snellmanilaisesta kansallishengen näkemyksistä. Tämän ryhmittymän poliittinen kannanotto liittyi kysymykseen sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta. Ankaran sensuurin kaudella poliittisesti suuntautuneet aikakauslehdet, joiden lukijakunta oli venäläisen käsityksen mukaan laajemmin asioita käsittävää sivistyneistöä, saivat suurempia asiasisällöllisiä vapauksia julkaisuunsa. *Valvojan* nuor-suomalaisen päätoimittajan, professori E.N. Setälän, Spectatorin, tarkasti luetut Helsingin-kirjeet käsittelivät erityisesti päivänpolitiikkaa.⁴⁹⁹ Setälä oli päätoimittajana vuodesta 1897 kymmenen vuoden ajan, viimeiset kaudet tehtävä tosin oli jo vahvasti dosentti Zachris Castrénin hoidossa. Suomenkielisen sivistyksen kannattaja Setälän ansiosta *Valvoja* tehosti tilauskantaansa ja loi koko maan kattavan asiamiesverkoston. Vuonna 1902 *Valvojasta* muodostettiin osakeyhtiö ja sen levikki kasvoi aina vuoteen 1907, jolloin sen haastajaksi perustettiin *Aika*.

Valvojan ystäväpiiri hajosi sortovuosina, kun sen perustajat Palmén ja Danielsson asettuivat suomalaisen puolueen johtoon. E.N. Setälä luotsasi lehden perustuslailliselle kannalle. Avustajakunta vaihtui, mutta lehden linja säilyi Setälän sanoin: ”Tosikansallisen kulttuurin ja tosikansallisten aatteiden kehittäminen oikeuden ja vapauden vankalla pohjalla.” *Valvoja* seurasi poliittisia aiheita, mutta sensori ei kertaakaan lakkauttanut lehteä. On uumoiltu, että puhtaasti sivistyneistölle suunnattu lehti ei venäläisten mielestä ollut uhka, toisin kuin sanomalehdet ja populaarikirjallisuus. *Valvojasta* tulikin perustuslaillisille hyvin seurattu poliittisten aiheiden foorumi. Lehti seurasi myös ulkomaisia uusia virtauksia, mutta ei leimautunut erityisesti mihinkään.⁵⁰⁰

Renvall kirjoitti *Valvojaan* avustajana useita vuosia. Hänen tekstinsä olivat erityisen ajankohtaisia ja kantaa ottavia käsitellen usein yhteiskunnan rakentamiseen liittyviä usein poliittisestikin kantaa ottavia aiheita. Hän kirjoitti kirja-

498 McNeill & McNeill 2005, 22–26.

499 Leino-Kaukiainen 1992, 121. Ajanjaksolle erityispiirteinä tieteenaloille keskittyneet lehdet esim. *Lakimies*, johon Renvall kirjoitti, perustettiin 1903. Leino-Kaukiainen 1992, 147.

500 Leino-Kaukiainen 1991, 405–408, 419–424. Ranki 2007, 284.

arvosteluja arvostellen muun muassa Émile Zolan v. 1901 julkaistun *Travail*'in. Arvostelussaan hän totesi heti alkulauseessa, että sosialismia ja sosiaalista kysymystä oli romaanikirjallisuudessa käsitelty hyvin harvoin, ja mainitsi odotusten olleen tämän vuoksi korkealla, kun Zola otti aiheen käsittelemään. Zolan kuuluisa *Germinal*-teos kuvasi työväen oloja kaivoksissa ja lakkoilun todellisuutta, mutta puhtaasti sosialismia käsiteltiin vasta *Travail*'in sivuilla. Kirjan aatteellinen sisältö ja aiheen käsittelemä oli kuitenkin Renvallille pettymys. Hän olisi odottanut Zolan ymmärtäneen sosialismin kehityksen suunnan etäännyneen vallankumouksesta kohti käytännöllistä reformistista kehitystä. Zola oli kuitenkin, Renvallin mukaan, ripustanut toivonsa siihen, että kaikki lopultakin kääntyisivät uskomaan ihmisen luonnolliseen oikeudenmukaiseen yhdenvertaisuuteen. Pragmaattisen Renvallin mielestä ajatus oli *eternelle utopie*, ikuinen haavekuva ja utopia. Hänestä sosialismille uskonnollisen fanatismiin voiman antanut haavekuva oli haihtumassa ja luottamus yhteiskunnalliseen edistykseen oli voimistumassa.⁵⁰¹

Samana vuonna Helsingissä ilmestyi suomennos Heinrich Herknerin kirjasta *Työväenkysymys*, josta suuren menekin vuoksi julkaistiin vielä uusi suomennos.⁵⁰² Renvall päätyi arvostelemaan vastailmestynyttä Herknerin teosta, joka teki selvästi vaikutuksen ja tuki Renvallin ajatusmaailmaa ajankohtaisessa työväenkysymys asiassa. Hän kommentoi kirjaa aluksi esittämällä toiveen, että teos leviäisi laajemmalle yleisölle ja ennen kaikkea niille lukijoille, jotka olivat kiinnostuneita seuraamaan yhteiskunnallisia aiheita.

”Harras toiveeni on, että tämä etevä, perinpohjainen samalla yleistajuisesti kirjoitettu teos löytää tiensä jokaisen yhteiskunnallisia kysymyksiä harrastavan suomalaisen luo. Meillä on, Jumala paratkoon, yhteiskunnallinen sivistys niin heikolla pohjalla, että tämä teos jokaiselle antaa ajattelemisen aihetta ja laajentaa hänen tietojaan. Meilläkin on työväen kysymys polttavaksi tullut, meilläkin alkaa selväksi käydä, että jotain on tehtävä työväenluokan olojen parantamiseksi. Miten onnellista, että ensimmäinen laajempi suomalainen teos, joka tätä asiaa käsittelee, edustaa suuntaa, joka enimmäinsä on sopusoinnussa kansanvaltaisen käsitystavan kanssa. Tällaisella aatesuunnalla pitäisi toki olla kaikki edellytykset pääsemään meillä työväenkysymyksessä johtavaksi.” ”Jos tähän Herknerin esittämään suuntaan yhteiskunta-uudistukset tulevat tapahtumaan, niin varmaankin siltä orastavalta katkeruudelta, joka meilläkin on huomattavissa, juuret vähitellen katkaistaan ja eri kansanluokat tulevat suhteissaan toisiinsa ohjeenaan seuraamaan sananlaskua ”arvaa oma tilasi, anna arvo toisellekin”.⁵⁰³

501 Renvall 1902a, ”Nykyinen ja tulevaisuuden yhteiskunta Emile Zolan kuvaamana”. *Valvoja* 22, 11.

502 Harmaja 1934, 53. Renvall 1902b: ”Työväenkysymyksen luonteesta ja ohjelmista sen ratkaisemiseksi”. *Valvoja* 1902, 22, 334. ”Työväenkysymys”. Herkner 1902. Soikkanen 1961, 208. Björkqvist 1968, 470.

503 Renvall 1902b, ”Työväenkysymyksen luonteesta ja ohjelmasta sen ratkaisemiseksi”. *Valvoja* 22, 334, 346.

Herknerin teos jakoi selvästi Renvallin mielestä aatteellisesti oikeansuuntaisia ohjeita, erityisesti painottaen ajankohtaisen työväenkysymyksen ratkaisemiseksi tehtäviä päätöksiä. Herknerin teoksen suomentajaksi Renvall mainitsee Erkki Reijosen ja tarkastajaksi professori O. E. Tudeerin. Kansantaloudellinen yhdistys oli suomenoksen taustalla ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura toimi kustantajana.

Professori Heinrich Herkner oli saksalainen taloustieteilijä, joka opetti Freiburgissa, Karlsruhessa ja Zürichissä sekä Berliinissä. Hän oli alun perin marxilainen, mutta kääntyi revisionistien kuten Eduard Bernsteinin ja Jean Jaurèsin muokkaaman demokraattisen sosialismin tukijaksi. Herkner oli mukana perustamassa vuonna 1909 Saksaan *Deutsche Gesellschaft für Soziologie* -yhdistystä (DGS) yhdessä muun muassa Ferdinand Tönniesin, Max Weberin ja Georg Simmelin kanssa.⁵⁰⁴

Renvall mainitsi, että Herknerin tekstissä oli ”monen monituisessa kohdassa jälkiä Lujo Brentanon teoksista tai luennoista. Tämä ei ole moitteena lausuttu, päinvastoin, se puhuu Brentanon aatteiden selvyuden ja voimakkuuden puolesta.” Tekstissä Renvall läpikäy taloustieteilijöiden osuutta teollisuuden kehityksen suunnan muokkaajina. Klassikoiksi tekstissä mainittiin Englannissa Adam Smith ja Ranskassa Vincent de Gournay.⁵⁰⁵ Oman aikansa taloustieteilijöistä Renvall otti esille saksalaisen sosialistin Adolph Wagnerin, jonka tieteellistä näkemystä hän arvosteli. Samoin kritiikin kohteeksi joutui professori Gustav Schmollerin byrookraattinen suuntaus.

Vain saksalaisen professori Lujo Brentanon käsitys jatkuvasti muuttuvien ja kehittyvien talouden ja teollisuuden vaikutusten ja yhteiskunnallisen kehityksen roolien keskinäisestä rakentumisesta innosti Renvallin kirjoittamaan pitempään. Brentanon sosiaalisen ohjelman periaatteiksi mainittiin vapaus, itsenäisyys ja oikeudenmukainen vallanjako. Peruslähtökohta oli työkansan hyvinvointi, johon valtiolla olisi velvollisuus puuttua. Sosiaalisena rakenteellisena reformina toimisi ennen kaikkea pyrkimys lainsäädännöllä taata työmiehille vapaus parantaa yhteenliittymien kautta omaa tilaansa. Brentanon tukijoukkoihin liittyneiksi Renvall mainitsee professorit Werner Sombartin, G. von Schulze-Gävernitzin ja Heinrich Herknerin.⁵⁰⁶

Ernst Neovius kritisoi Renvallin kirjoitusta, erityisesti sen professori Adolph Wagneria koskenutta osaa esittäen, että Wagnerin talouspoliittinen kanta olisi sosialismin vastainen, päinvastoin kuin Renvall väittää. Neovius ei kiistä, että Wagner oli hyvin lähellä sosialismin teoreettista kantaa, mutta halusi todistaa kritiikillään, että Wagner oli todennut täydellisen sosialismin mahdottomaksi psykologisista syistä.⁵⁰⁷

504 Heinrich Herkner. www.en.m.wikipedia.org (3/ 2014).

505 Renvall 1902b, 338, 346.

506 Renvall 1902b, 343–346.

507 Neovius 1902, ”Valvojan toimitukselle”. *Valvoja* 22, 630–631.

Vastauksessaan kritiikkiin Renvall totesi kyllä tekstissään liittäneensä Wagnerin sosialismiin, mutta erottaneensa hänet varsinaisista sosialisteista. Hän totesi myös kirjoituksessaan käsitelleensä ainoastaan sosialismin eri suuntien ohjelmia työväenkysymyksen ratkaisemiseksi. Keskeiseksi nousi kiista kollektivismiin käsitteen erilaisesta ymmärtämisestä. Renvall perusteli kantaansa ranskalaisen sosialistin Millerandin Saint-Mandéssa 30. toukokuuta 1896 pitämällä puheella ”Programme de Saint-Mandé”, joka oli osa Ranskan kollektivistisen suunnan sosialismin ohjelmaa. Renvall totesi vastineensa lopuksi Neoviukselle, että Wagnerin nimittäminen sosialismin kannattajaksi työväenkysymykseen nähden ei ole suinkaan haitaksi, vaan päinvastoin. Renvall uskoi selvästi sosialismin aatteen tietynasteiseen toteutumiseen. Tässäkin asiassa tuli esille, että ääriliikkeisiin kiinnittyminen ei ollut hänen ratkaisunsa.

”Lopuksi haluan vielä sanoa: hyvin pintapuolisesti tuntee varsinaisen sosialismin tieteellistä työtä ja arvoa se, joka harmistuneena luulee suuren ”todellisen tiedemiehen” kunnian siitä kärsivän, jos hänet kollektivismiin rinnalla esittää – työväenkysymykseen nähden – sosialistisen näkökannan edustajaksi.”⁵⁰⁸

Vuoden 1902 *Valvojassa* Jaakko Forsman kirjoitti myös artikkelin Saksan sosiaalidemokraattien keskuudessa käydyistä sosialismin teoreettisesta kiistasta otsikolla ”Sosialismin uusi suunta”.⁵⁰⁹ Aihe oli hyvin ajankohtainen ja herätti tieteellistä keskustelua Suomessakin. *Valvojassa* julkaistuista teoriapainotteisista teksteistä tuli selkeimmin esille Renvallin suhtautuminen eurooppalaisiin ajankohtaisiin suuntauksiin. Renvallin kirjoitus Jean Jaurèsin muistoksi 1915 *Valvojassa* oli hyvä esimerkki tästä.

508 Renvall 1902c ”Vastaus Ernst Neoviuksen kritiikkiin”. *Valvoja* 22, 632–633.

509 Forsman: ”Sosialismin uusi suunta” *Valvoja* 1902, 635–647 ja jatko-osa 722–732.

Kuva: kotiarkisto.

Aina Achte.
i Edelsteins atelier
Paris 1891.

VI KULTTUURIELÄMÄN TAUSTATUKIJA

Kulttuuriadressi kiinnitti Renvallin katseen Eurooppaan

Renvall matkusti heinäkuun alussa 1899 Tukholmaan viimeistelemään väitöskirjaansa. Matkan toinen tarkoitus oli mennä vastaan Pariisista Suomeen konserttomaan ja lomailemaan saapuvaa Acktéta. Samalla laivamatkalla Renvallin kanssa Turusta Maarianhaminaan oli myös Pro Finlandia -adressin lähetystöseurue. Kirjeenvaihdosta ei selviä oliko yhteinen matka suunniteltu vai sattuma, mutta Renvall oli hyvin tietoinen matkaseurastaan ja sen merkityksestä. Hän kirjoitti kirjettään Acktéille matkustajalaiva ”Borella” yöllä 3.–4. heinäkuuta 1899. Lähetystön merkitys ja sen yhteys eurooppalaisittain ajankohtaiseen Dreyfusin juttuun oli Renvallin mielestä tärkeä ja toivottava myönteinen kehityssuunta vireillä olevan Suomen asian oikeudenmukaisen edistämisen kannalta.

Lähetystö, 8 miestä, joidenka johtajana on Dreyfus’in innokas puolustaja ent. oikeusministeri, senaattori Trarieux, kävi Helsingissä tänään, jossa oli Kaivohuoneelle pari aamiainen, jossa T. piti puheen. Tässä laivassa nyt ylim. junan saavuttua Helsingistä jatkavat matkaansa. Saan heidät siis nähdä (Juna tulee klo 2 ja klo on nyt 12.) En voi sinulle sanoa miten onnelliseksi ja innostuneeksi itseni tunnen. Euroopassa on sentään *vielä* paljonkin oikeudentuntoa. Ehkäpä Suomen asia nyt saa astua Dreyfus-asiaan.⁵¹⁰

Hyvin pian helmikuun manifestin 1899 ja Suomessa järjestetyn Suuren adressin nimienkeruun jälkeen käynnistyi Pro Finlandia -adressin keruu, joka oli selvästi yleiseurooppalainen hanke. Kulttuuriadressihankkeesta ilmenee suomalaisten organisoima yhteistyöverkosto muihin Euroopan maihin. Siitä myös nousee esiin kansainvälinen tuki ja kiinnostus Suomen poliittista itsemääräämisoikeutta ja asemaa kohtaan. Tiivistäen voi todeta kulttuuriadressin merkityksestä, että sen organisointi ja toteutus osoitti, että suomalaiset toimijat olivat kiinnostuneita Euroopasta saadusta tuesta ja vastaavasti eurooppalaiset autonomisen Suomen tilanteesta jo ennen Suomen itsenäistymistä.⁵¹¹

510 H. Renvall A. Acktéille matkustajalaiva ”Borelta” 3.–4.7.1899. KA.

511 Kajanne 2014a, 124.

Tiennäyttäjänä Euroopassa toimi Dreyfus-jutun tukiaadressi, jonka käynnisti tammikuussa 1898 *Le Temps* -lehdessä julkaistu mielenilmaus armeijan erottaman juutalaisen upseerin Dreyfusin puolesta. Ranskassa adressimuotoiset vaatimukset ja jonkin hankkeen ympärille kehitetyt tukiaadressit yleistyivät ja voimistuivat entisestään, kun *L'Aurore*-lehti julkaisi etusivulla Èmile Zolan presidentti Félix Faurelle osoittaman kirjeen. Kulttuuriväen vaikutusmahdollisuudet paranivat, koska havaittiin, että joukkovoimin yhden asian puolesta kootun manifestaation avulla saattoi yrittää vaikuttaa poliittiseen päätöksentekoon.⁵¹²

Nimikirjoitusten ja joukkojen keräämisen traditio ei ollut Suomessa uusi ilmiö, vaan erilaisille yhdistyksille ja ylioppilaiden mobilisoimille liikkeille oli haettu tukea aikaisemminkin. Vuonna 1885 oli saatu kerättyä 35 000 allekirjoittajaa raittiusadressiin rajoittamaan anniskeluoikeuksia ja toukokuussa 1898 aloitettu vuoden mittainen juomalakko keräsi Suomen oloissa massaliikkeen tuekseen. Puolen miljoonan allekirjoituksen kerääminen Suureen adressiin keväällä 1899 oli jo huomattava voimainponnistus ja aktivoi kansalaisia ottamaan kantaa ja seuraamaan poliittista liikehdintää.⁵¹³ Mielenilmaisu eteni ja laajeni Eurooppaan, kun keisari ei vastaanottanut Pietariin maaliskuussa 1899 Suurta adressia luovuttamaan lähtenyt lähetystää. Syntyi ajatus kansainvälisestä kulttuuripainotteisesta vetoamuksesta, jota ei laadittu virallisesti eikä varsinkaan poliittisella valtiotasolla. Eri Euroopan maista adresseihin kerättyjen tunnettujen tieteen, taiteen ja kulttuurin edustajien allekirjoituksilla haluttiin kiinnittää Venäjän keisarin huomio vetoamalla yhtenäiseen eurooppalaiseen kulttuuriin.⁵¹⁴

Kulttuuriadressi hankkeeseen varauksellisesti suhtautunut senaattori Leo Mechelin ei ollut vakuuttunut adressin vaikutuksesta Suomen asian edistymiseen. Hän oli huolissaan siitä epälojaalista kuvasta, joka välittyisi keisarille ja sen vaikutuksesta keskinäisiin suhteisiin. Hän otti kantaa erityisesti liian äänekkäiden suomalaisaktiivien toiminnan suhteen ja jättäytyi tästäkin syystä adressinkeruun ulkopuolelle. Mechelin oivalsi, että venäläinen hallinto ei tulisi suhtautumaan myönteisesti ulkomaisen lähetystön puuttumiseen valtakunnan sisäisiin asioihin. Nuorsuomalainen aktivisti Konni Zilliacus mainitaan yhdeksi kulttuuriadressin innokkaaksi käynnistäjäksi. Hänen toimintatapansa poikkesi juridiseen perusteluun pohjautuneen Mechelinin toiminnasta. Mechelin oli lojaali keisarin suuntaan, mutta kritisoi venäläisen hallintokoneiston lainopillisia tulkintoja Suomen autonomisesta asemasta. Hän oli jo reilun vuosikymmenen ajan pyrkinyt julkaisemaan perustuslaillista kantaansa Suomen asemaan kohdistuvista painostustoimista kansainvälisen lehdistön avulla. Hänen luomaansa verkostoa hyödynnettiin näkyvyyden ja tunnettuuden aikaan saamiseksi pitkän ajanjakson aikana.

512 Kajanne 2014a, 125.

513 Klinge 1997a, 360–362, Tommila 1999, 297.

514 Kajanne 2014a, 128.

Eurooppalainen kulttuuriadressi saatiin nopeasti kasaan erityisesti valmiin verkoston toiminnan ansiosta.⁵¹⁵

Kulttuuriadressin allekirjoitti kaikkiaan 1 063 tieteen, kirjallisuuden, taiteen, juridiikan ja liikemaailman edustajaa kahdestatoista Euroopan maasta. Ranskasta mukaan allekirjoittajiksi saatiin 66 henkilöä. Italiasta kerättiin hyvin lyhyessä ajassa eniten allekirjoituksia, yhteensä 283 kappaletta. Myönteiseen suhtautumiseen liittyvien taustojen tutkimuksessa on selvinnyt muun muassa yhteydenpito kansainvälisen oikeuden ja rikosoikeuden professori Emilio Brusana ja senaattori Leo Mechelinin välillä, jota nimenkirjoituksia kerännyt sosiologi Edvard Westermarck hyödynsi onnistuneesti. Italiassa suomalainen kulttuuriadressi nähtiin ennen kaikkea suomalaista kulttuuria tukevana eikä juurikaan poliittisena hankkeena.⁵¹⁶

Adressinkeruu lähti alun perin etenemään englantilaisen Gertrud Couplandin ja saksalaisen Rudolf Euckenin ajatuksesta, osallisena mainitaan myös Committee for Finlandin toiminnan yhteydessä advokaatti Harold Perrot, jonka suhteilla saatiin hankkeen tueksi englantilaisia tiedemiehiä ja kulttuurihenkilöitä. Idea esitettiin maaliskuussa 1899 ja sen valmistelu käynnistettiin huhtikuun aikana. Nimet adressiin kerättiin pääosin toukokuun aikana. Lontoossa Julio Reuter vastasi nimienkeruusta, Werner Söderhjelm ja Axel Berndtson Ranskassa ja hankkeen muu ydinryhmä Edvard Westermarckin johdolla Italiassa, Belgiassa, Hollannissa ja Sveitsissä. Muissa maissa etenkin Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa, Saksassa, Unkarissa ja Itävallassa hanke eteni suomalaisten asiamiesten avulla. Nimienkeruun sujuvuuteen oli myös vaikuttamassa jo ennen helmikuun manifestia ylläpidetty systemaattinen lehdistökampanjointi ulkomailla, joka oli tehnyt tunnetuksi venäläistämistoimien ahdistaman Suomen tilannetta. Adressihanke ei ollut yhden ihmisen kuningasajatus, vaan taustalla voi todeta olleen adressin kulttuuripainotteista kannanottoa tukeneita henkilöitä, jotka liikkuivat sujuvasti ympäri Eurooppaa edustaen ennen muuta tieteen ja taiteen asiaa kukin omista lähtökohdistaan. Kantaa ottavaan joukkoon kuului myös liikemiehiä ja politiikassa toimivia lakimiehiä.⁵¹⁷

Ranskassa oli vaikuttamassa aatteellinen, jopa idealistinen ryhmä, jossa liberaalivasemmisto, tasavaltalaiset ja intellektuellit korostivat pienten kansojen oikeuksia. Tämä vallitseva aatteellinen ilmapiiri hyödytti kulttuuriadressin nimienkeruuta. Ryhmän jäsenet katsoivat tasavaltaa puolustavina ranskalaisina olevansa ”luonnollisia” puolustajia Venäjän suhteen heikommassa asemassa olevalle Suomelle ja myös oikeuksiaan peräävälle Puolalle. Pariisin lehdistöön oli muodostu-

515 Juva 1937, 27. Tommila 1999, 278–282. Stubb 2012, 145–149, 180. Clerc 2014, 50–51. Kajanne 2014b, 156–157. Smeds 2014, 170.

516 Kajanne 2014c, 143, 151. Pekonen 2014, 136.

517 Stubb 2012, 180. Kajanne 2014a, 127, 145. Clerc 2014, 50. Ranki 2014, 134–135. Juva 1937, 27–28.

nut tarkkaan seurattu foorumi, jossa monien muidenkin pienten kansojen ahdingkoa ruodittiin. Venäjä oli kuitenkin Ranskan liittolainen ja tärkeä kauppakumppani. Moni adressin allekirjoittanut intellektuelli toivoi maltillista suhtautumista ja kehitystä Venäjällä, vaikka Suomen tukalaan tilanteeseen haluttiin kiinnittää huomiota. Adressin poliittisesti painokkain ranskalainen allekirjoittaja oli Ranskan entinen oikeusministeri, liberaalia oikeistoa edustanut senaattori Ludovic (Jean-Louis) Trarieux. Toinen poliittisesti ajankohtainen allekirjoittaja oli Émile Zola, joka Dreyfus-jutun kannanottojensa vuoksi joutui pakenemaan Englantiin. Varsin vaikuttava allekirjoittajaryhmä paikantui Ranskan korkeimman tiedeinstituution Institut de Francen viiteen jäsenakatemiaan.⁵¹⁸

Allekirjoitetut adressit koottiin ja sidottiin Tukholmassa yhteislaitokseksi. Tässä vaiheessa päätettiin myös kansainvälisen lähetystön edustajat, jotka koontuivat 24.6.1899 Pietarissa anoakseen audienssia adressin luovuttamiseksi keisarille. Lähetystö pyrki keisarin puheille Pietarhovissa 30.6.1899 hyödyntäen myös Zilliacuksen suhteita leskikeisarinna lähipiiriin, mutta tuloksetta. Pääsyä keisarin vastaanotolle kierrätettiin usean ministeriön kautta ja lähetystö joutui odottamaan kieltävää vastausta muutaman päivän. Zilliacus ylipuhui pettyneen seurueen paluumatkalle Suomen kautta, ilmeisen hyväksi lohdutukseksi, koska Viipurissa, Riihimäellä, Helsingissä ja Turussa lähetystöä oli tervehtimässä ja saattellessa joukoittain kannattajia.⁵¹⁹

Pietariin juhannukseksi matkustivat lähetystönä kulttuuriadressia luovuttamaan ranskalainen entinen oikeusministeri Trarieux, ruotsalainen professori, tutkimusmatkailija Adolf Erik Nordenskiöld, Torinon yliopiston kansainvälisen- ja rikosoikeuden professori Emilio Brusa, norjalainen mineralogian professori Waldemar Kristofer Brøgger, hollantilainen oikeusfilosofian professori Willem van der Vlugt ja tanskalainen kirjailija ja lääkäri Carl Martin Norman-Hansen. Renvall mainitsi kirjeessään lähetystössä olleen kahdeksan miestä. Hän ei ehkä huomannut, että matkustajien joukosta puuttuivat alkuperäisestä matkasuunnitelmasta poiketen professorit John Westlake Englannista ja József Szinnyi Unkarista. Paluumatkalla heinäkuun alussa Helsingin Rautatien tori oli täynnä seurueen vastaanottajia ja lähetystölle järjestettiin Kaivuhuoneella aamiainen, johon osallistui 350 henkilöä.⁵²⁰ Adolf Törngren muisteli, että lähetystöön kuulunut Hollannin edustaja van der Vlugt piti Kaivuhuoneella aamiaispöydässä ajankohtaan nähden hyvin modernin, lyhyen puheen tiivistäen matkan tuloksen: ” Vi har icke blivt mottagna av Hans Majestät kejsaren av Ryssland, men vi komma icke att nöja oss därmed, utan vi komma att vända oss till annat majestät – till pressen”.⁵²¹

518 Clerc 2009, 303. Clerc 2014, 50. Pekonen 2014, 138–142.

519 Kajanne 2014, 129. Stubb 2012, 145–150, 180. Juva 1937, 27. Tommila 1999, 278–282.

520 Juva 1937, 30. Tommila 1999, 286, 289. Stubb 2012, 114, 149.

521 Törngren 1942, 10.

Seurue matkusti Turkuun junalla, joka oli perillä valoisassa kesäyössä puoli kaksi yöllä. Laiva Maarianhaminaan lähti satamasta linnan edustalta suuren ihmisjoukon saattelmana kuoron esittämän Porilaisten marssin ja Maamme-laulun raikuessa, johon koko saattojoukko yhtyi. Renvall oli kukin ja lipuin koristetun laivan kannella tarkkailemassa ja rekisteröimässä tapahtumaa. Seurueen jäsenet liikuttuivat runsaasta huomiosta, varsinkin kun laivaa saattelamaan lähti viisi lipuin koristeltua pienempää laivaa ja Airistolle johtavan kapean väylän rannoilla huviloissa ja laitureilla heiluteltiin lippuja ja huudettiin tervehdyksiä rakettien räiskeessä.

Tämä yö oli mitä ihanin. Vaikuttava oli mielenosoitus. Lähettiläät sanoivat tuon tuostakin huomaavansa että kansallamme oli elinvoimaa – että se ansaitsi elää. Herättyä tultiin M:haminaan. Jo kaukaa olivat kaikki vastaan tulevat laivat täysissä lipuissa ja koko kaupunki täällä samoin. Satamassa otettiin vastaan ja kutsuttiin aamukahville kylpyravintolaan. Täällä sekä kööri lauloi ja tri Hoving lausui ruotsiksi (!!)

vieraille kaikkien kiitollisuuden. Trarieux vastasi mitä ihanimmalla puheella, jossa hän luottaen siihen, että suomalaiset oikein käsittäen sen myötätuntoisuuden, minkä koko valistunein Eurooppa oli maallemme osoittanut, pysyisivät laillisuuden varmalla pohjalla, että tällä jatkaisivat taisteluaan oikeuksiensa puolesta, jos sen tekivät innostuksella ja uhraten yksityisetuja, voisivat olla varmat siitä että maailman koko valistunein opiniooni seisoi kansamme tukena. He lupasivat työtä maamme puolesta, sillä lähettiläät olivat tutustuessaan maahamme huomanneet, että Euroopalle oli suureksi tappioksi, jos kuolisi kansa, joka ikään kuin edustaa ”la vrai force morale”.⁵²²

Renvallin asenne eurooppalaisiin yhteyksiin oli hyvin luottavainen. Hänkin oli vakuuttunut siitä että oikeudenmukaista kannanottoa ja oikeuksiaan peräävä Suomi kuului ehdottomasti eurooppalaisten kansojen joukkoon. Hänen mielestään kulttuuriadressin episodi vahvisti ajatusta kansainvälisestä yhteenkuuluvuudesta, erityisesti, kun tukea oli Suomen asialle saatu varsin vaikutusvaltaisilta tahoilta. Jatkossa kulttuuriadressin myötä autonomista asemaansa puolustavan Suomen asia yhdistettiin monen Euroopan maan lehdistön ylläpitämässä keskustelussa sorrettujen ja heikompien aseman tukemiseen. Esille tuli jo tuolloin kansainvälisen lehdistön mahdollisuus tarttua ja tarvittaessa esittää yhtenäinen kanta kansainvälisiin poliittisiin tilanteisiin. Väitöskirjaansa viimeistelevällä Renvallilla oli myös tässä vaiheessa vielä mahdollisuus valita suuntansa ja päättää, ryhtyykö propagoimaan perustuslaillista kantaansa Suomen asian puolesta ja tiivistämään

522 H. Renvall A. Ackettelle Maarianhaminasta 5.7.1899. KA.

yhteyksiään saman asian hyväksi toimiviin Euroopassa oleskeleviin suomalaisiin ja heidän verkostoihinsa.

Willem van der Vlugtin toimitti alkuperäiset Tukholmassa yhteislaitokseksi kootut adressit Haagin Kuninkaalliseen kirjastoon. Vasta Suomen itsenäistyttyä kokoelmateos luovutettiin Tasavallan Presidentin kansliaan vuonna 1921 ja sieltä pysyvästi säilytettäväksi Kansallisarkistoon.⁵²³ Kulttuuriadressin toteutuksen jälkeen Suomen asian ympärille keskittynyt vaikutuspiiri keskittyi Pariisiin maailmannäyttelyn valmisteluihin. Siellä oli ryhmän seuraava mahdollisuus esittäytyä koko maailmalle avautuvalla näyttämöllä. Tällä foorumilla oli tarkoitus pyrkiä selkeästi erottautumaan Venäjän näyttelyosaston syleilystä. Työhön ryhdyttiin tarmokkaasti pyrkien propagoimaan vaivihkaa jopa konserttilippujen painoasun avulla kansallisuutta vahvistavalla sanomalla.

Edelfelt ja Renvall kohtasivat Pariisissa v. 1900

Myös Pariisissa oli kesällä osoitettu kiitollisuutta adressidelegaatiolle ja siinä eturivissä toimineelle senaattori Trarieux'lle. Tätä voi tarkastella kulttuuriadressin asiamiehenä toimineen ja sille tukijoita Pariisista hankkineen taiteilija Albert Edelfeltin liikkeistä. Edelfeltin Aino Acktéille kirjoittamia viestejä ja kirjeitä on tallessa keväästä 1899 alkaen. Hän joko kiitti laulajattarelta saamistaan pääsylipuista oopperaesitykseen Pariisissa tai kutsui näyttelyn avajaisiin. Edelfelt oli tavannut 21-vuotiaan Acktén ensimmäisen kerran Pariisissa keväällä 1897 Ruotsalaisella klubilla ”vernissauspäivällisillä”. Pariisin taiteilijapiireissä tunnettu ja eräänlaisen epävirallisen Suomen edustajan maineen saavuttanut Edelfelt raportoi keväällä 1899 kirjeessään äidilleen olleensa päivällisellä Acktén luona Juhani Ahon ja Axel ”Acku” Berndtsonin seurassa. Sekä Ackté että Juhani Aho olivat olleet ”tulsta ja tappuraa” reagoidessaan kotimaasta saapuneisiin uutisiin, jotka oletettavasti liittyivät kiristyyviin venäläistämistöimiin. Myöhemmin kesällä tarjosivat Pariisissa asuneet suomalaiset juhlapäivällisen ranskalaisille ystävilleen, jotka olivat myötmielisillä toimillaan tukeneet Suomen asiaa. Kunniavieraaksi oli kutsuttu senaattori Trarieux. Tilaisuudessa Edelfelt piti juhlapuheen saatettuaan ensin Acktén pöytään.⁵²⁴

Sekä Renvall että Ackté tapasivat Trarieux'n kesällä 1899 ja vaihtoivat mieli-

523 Tommila 1999, 289. Kajanne 2014a, 130.

524 Smeds 2014, 170. Trarieux'n kunniaksi järjestetty päivällinen tarjottiin Pariisissa 21.6.1899, siis ennen matkaa Pietariin. Smeds 1996, 335. Wennervirta 1944, 18. Vainio & Savolainen toim. 2002, 50. Savolainen 2002, 74. A. Acktén kirje Emmy Achtéille Pariisista 11.6.1899: ”Häri från för jag på en massa visiter o. kl ½ 5 kommo hit Ahos, Edelfelt o. Berndtson på thé. Det var helt treffligt. Sedan de gått, gal jag igenom Tannhäuser.” Coll. 4.19. KK. Ackté on siis tarjonnut vierailleen teetä, ei päivällistä. Ks. myös Vainio & Savolainen toim. 2002, 114.

piteitä yhteisestä aiheesta lukuisten kulttuuriystäviensä kanssa sekä Pariisissa että Helsingissä. Saatuaan raportin Pariisiin illallispidoista taiteilijan seurassa, Renvall totesi kirjeessään olevansa huolissaan Edelfeltin seuran vaikutuksesta Acktén moitteettomaan maineeseen.

Tiedän millainen E. on. Viekoittelija hän on yhtä paljon ammatiltaan kuin maalarikin. Kyllä saat luvata ensi vuonna olla varovainen. Hyvää on että kesällä saamme tavata ja puhua. Olen aina tuota miestä pelännyt.⁵²⁵

Renvallin pelko Edelfeltiä kohtaan muuttui pian hyväksi ystävyudeksi, kun paris-kunta avioitui ja tilanne vakiintui. Sitä ennen kuitenkin Renvallin varoituksista ja estelyistä huolimatta Edelfeltin ja Acktén yhteistyö ja tapaamiset Pariisissa jatkuivat tiiviinä myös seuraavana vuonna. Tämä kävi ilmi heinäkuussa Pariisin maailman-näyttelyn yhteyteen liitetyn suomalaisen konserttisarjan valmisteluissa. Renvall oli Pariisissa kesäkuun alussa 1900, mutta palasi Suomeen juhannukseksi. Ackté kirjoit-ti Helsinkiin salakihlatulleen raportin heinäkuun Pariisin kuumuudesta ja osallis-tumisestaan maailmannäyttelyn järjestelyihin. Kulttuuriadressin jälkimainingeista voimistunut Suomen asian propagointi oli edelleen esillä liittyen tällä kertaa kon-serttilippujen painatukseen, johon ilmeisen moni taho pyrki vaikuttamaan. Edelfelt oli valittu maailmannäyttelyn Suomen osaston ylikomissaariksi ja onnistui suhteil-laan saamaan suuriruhtinas Vladimirilta myönnytyksen, että Suomi sai ripustaa taidenäyttelynsä Grand Palais'hen erilleen muusta suomalaisesta osastosta, joka oli pystytetty Section Russe Pavillion Finlandais -sisäänkäyntikytkin yhteyteen. Kon-serttilippujen painatukseen ei Edelfeltin suhteita enää onnistuttu hyödyntämään, vaan Helsingfors mainittiin venäläisenä kaupunkina.⁵²⁶

Eilen sain koko päivän juosta suomalaisten konserttien takia. Aika on kuu-muuden takia hyvin epäedullinen ja pelosta, että konsertillamme ei olisi menestystä, on Edelfelt äkkipikaa paennut ja jättänyt kaiken vaivan minun hartioilleni. Lähdin kaupunkiin jo aamulla ja Berndtson tuli kanssani Alli-odin luo. Tämä oli sallinut, että piletille oli painettu "Russie" Helsingfors sanan alle. Tätä tietysti tahdoimme pois, vaan tämä ei sittemmin onnistu-nut, koska käsky oli tullut ambassadista, eikä ole aikaa uuden painattami-seen".⁵²⁷

525 H. Renvall A.Acktälle Muurlasta 25.6.1899. KA.

526 Edelfeltin johdolla näyttelyvirkaillijat retusoivat Section Russe tekstiosan pois varsin kattavasti. Vainio 2002, 148. Smeds 1996, 341. Savolainen 2002, 78.

527 A. Acktén kirje H. Renvallille Pariisista 24.7.1900. KA. Mr. Alliod toimi konserttimanagerina Pariisin maailmannäyttelyssä 1900 ja oli vastuussa kutsujen painatuksesta. Savolainen 2002, 84.

Renvall oli konserttilippujen painovirheestä erittäin pahoillaan, koska se hänen mielestään vei kärjen konserttiin liitetystä Suomen asian edistämiseltä. Suomalaisen konserttiin oli tietysti myös pyydetty lupa venäläiseltä taholta, mistä Edelfelt raportoi Acktéille huhtikuun lopussa. Suhteellisen lyhyellä aikajänteellä alkanut 1900-luvun Pariisin maailmannäyttelyn valmistelut Suomen oman paviljongin osalta onnistuivat täpärästi Edelfeltin hyvillä suhteilla suuriruhtinas Vladimiriin.⁵²⁸

Kulttuuriadressin saaman eurooppalaisen huomion innoittamana säveltäjä ja kapellimestari Robert Kajanus oli päättänyt matkustaa 60-miehisen orkesterinsa ja säveltäjä, kapellimestari Sibeliuksen kanssa Pariisiin ja osallistua maailmannäyttelyn runsaaseen konserttitarjontaan omaleimaisen suomalaisen musiikin esittäjänä. Senaatti ei myöntänyt rahoitusta orkesterin matkalle, mutta lahjoitusvarojen avulla Kajanus kiersi Euroopassa kaikkiaan 13 kaupungissa pitäen yhteensä 19 konserttia ennen Pariisia, jossa konsertit pidettiin 30. heinäkuuta ja toinen 3. elokuuta.⁵²⁹ Ensimmäisessä konsertissa solistina oli Ackté ja toisessa koko konserttikiertueella mukana olleet Ida Ekman sekä Maikki Järnefelt. Kajanuksen johtamat konsertit järjestettiin Trocadéro-palatsin 5000-paikkaisessa konserttisalissa. Yleisöksi saapui paikalle noin 2000 kuulijaa, mikä suuressa konserttisalissa näytti vaatimattomalta, mutta todellisuudessa tämän yleisömäärän saaminen kasaan keskellä ranskalaisten parasta lomakautta oli jo sinänsä menestys. Taustalla toiminnassa kutsumassa yleisöä konserttiin oli vahva ja aktiivinen kulttuuriverkosto, johon sekä Ackté että Edelfelt kuuluivat.⁵³⁰

Edelfelt jätti Acktén huolehtimaan Kajanuksen konserttikiertueen päätepiteen ja pääkohteen Pariisin konserttien käytännön järjestelyistä, koska oli itse joutunut yllättäen palaamaan Suomeen. Taiteilija Edelfeltin omat työt vaativat hänen aikansa ja siksi hän siirsi järjestelyvastuuta konserttijärjestelyjen yksityiskohdista todennäköisesti enemmän tietävälle Acktéille. Edelfelt kirjoitti Luzernista kirjeen Acktéille. ”Olen pyytänyt Mr. Alliod’ta kaikissa käytännöllisissä asioissa turvautumaan A. Berndtsoniin ja R. Thesleffiä kaikissa taiteellisissa asioissa kääntymään Neidin puoleen.” Samassa kirjeessä oli taiteilija Edelfeltin lupaus keskittyä Acktén muotokuvaan. ”Pyydän Neitiä suomaan anteeksi, etten voinut saapua

528 Edelfeltin kirje A. Acktéille 25.4.1900. Sit. Vainio & Savolainen 2002, 134. Smeds 1996, 341. Savolainen 2002, 78.

529 Helmikuun 5. 1900 painettiin sanomalehtiin ja lentolehtisiin Edelfeltin, Kajanuksen ja R.E.Westerlundin henkilökohtainen vetoomus Suomen kansalle, jotta myös suomalainen säveltaide saataisiin maailmannäyttelyssä esille. Vainio 2002, 355. *Uusi Suometar* uutisoi konserttikiertueen matkasta Euroopan kaupungeissa heinäkuussa ja elokuussa 1900 otsikolla ”Orkesterin matkalta”.

530 Vainio & Savolainen 2002, 133–134. Vainio 2002, 375. Vuoden 1878 Pariisin maailmannäyttelyyn rakennetun Palais du Trocadéron paikalle rakennettiin Palais de Chaillot vuoden 1937 Pariisin maailmannäyttelyyn. Trocadéro-nimi oli muistutus kunnianosoituksesta Espanjan sotaretkellä (Fort du Trocadero 1823) mainetta saaneen Angoulèmen herttualle. www.en.wikipedia.org/wiki/battle. Palatsi sijaitti Trocadéron puistossa, jonne oli rakennettu japanilainen maatalo, teetalo ja puutarha. Kortelainen 2002, 69. Yksityiskohtainen selostus Kajanuksen konserttikiertueen vaiheista. Vainio 2002, 351–382.

Maison Lafitteen ja toivon hartaasti, että syksyllä, lokakuussa, voin alkaa maalata muotokuvaanne, josta tahdon tehdä mestariteoksen.”⁵³¹

Acktén taiteellinen osuus Pariisin maailmannäyttelyssä oli esiintyä Kajanuksen johdolla suomalaisessa konserttisarjassa ja Ranskan valtion ranskalaisen säveltaiteen kunniaksi Trocadéron palatsissa järjestämässä ensimmäisessä suurkonsertissa, josta *Le Figaro*-lehti kirjoitti ylistävän arvostelun.⁵³² Suomalaisen konsertti-kiertueesta Euroopassa uutisoi kokonaisuudessaan ainakin *Uusi Suometar*. Renvall seurasi konserttiutisointia Suomessa, hän raportoi Acktéille suomalaisten lehtien arvosteluista ja sai Pariisista nipun *Le Figaro* -lehtiä, joissa suomalaisten konsertit ja erityisesti Pariisin oopperan nuorta tähtisolistia ylistettiin.

Maailmannäyttelyn konserttiutisoinnin lomassa Renvall ei malttanut olla tuomatta esiin omaa panostaan Suomen asian edistämiseksi. Hän mainitsi kirjoittaneensa *Uuteen Suometareen* otsikolla pääkirjoituksen ”Isänmaallinen yritys”, jossa hän pohti Suomen ja Venäjän välisen tullitariffimuutoksen seurauksia suurliiketoiminnalle Suomessa. Renvallin artikkeli ennakoி hänen myöhempää kiinnostustaan seurata ja myös vaikuttaa Suomen metsäteollisuuden ja muun kaupankäynnin olosuhteiden suotuisaan kehittymiseen. Hän edisti jatkossa kehityssuuntaa, joka irrottaisi metsäteollisuuden maatalouspolitiikasta. Kansantaloustieteilijänä hän halusi rakentaa Suomen talouselämän ja edistyksen metsän varaan.⁵³³ Edellä esitetyistä toisistaan poikkeavista aihekokonaisuuksista yhteenvetona voi todeta, miten Renvallin pohdinnat keskittyivät edistämään Suomen asiaa monesta suunnasta – toisaalta tukemaan ja edistämään suomalaisen konserttisarjan oheen pakattuja propaganda-aiheita ja toisaalta arvioimaan kotimaan suurliiketoiminnan menestyksen avaimia.

Vastavalmistuneena tohtorina vuonna 1900 Renvallin kiinnostuksen kohteena oli myös seurata Pariisissa asuvan kihlatun ja hänen elämänpiiriinsä kerääntyneiden kulttuuritahojen toimintaa sekä liittyä osaksi niihin yhteyksiin mahdollisuuksien mukaan. Marraskuussa 1900 Renvall lähetti Acktéille kirjeen, jossa hän pyysi harkintaa Edelfeltin tapaamisissa. Pariskunta suunnitteli häitänsä ja Renvall oli huolissaan morsiamensa maineesta Edelfeltin ateljeessa valmistuvan muotokuvan maalaustuokioissa.

Vai Edelfelt rupee nyt todellakin kuvaasi maalaamaan. – Jos kohta hänellä olisikin ”kamala respekti” sinua kohtaan kuten sanot, niin muista kuitenkin, että olet minulle *luvannut*, ettet yksin mene hänen luoksensa. – ei

531 Edelfeltin kirje Acktéille 24.7.1900. Sit. Vainio & Savolainen 2002, 135.

532 Wennervirta 1944, 45–46. Vainio 2002, 376–377. *Le Figaro* 1.8.1900. Ackté 1935, 105.

533 H. Renvallin kirje A. Acktéille Muurlasta 5.8.1900. KA. Renvall : ”Isänmaallinen yritys” *Uusi Suometar* 3.8.1900. Kuisma 2006, 494–495, 479. Renvall on kirjoittanut myös myöhemmin aiheesta ensin 1910 ”Suomen metsäntuotteiden vienti kansantaloudelliselta kannalta” ja ”Teollisuuden ja maatalouden välinen taistelu Suomen metsistä” vuonna 1914a ilmestyneessä julkaisussa.

missään tapauksessa. Sinä kirjoitat ett'et ”aio” mennä. Elä kultani, liiaksi luota respektiin. Ole tuollaisen suhteen enemmän vähän varovainen. Jos olet tarkkaavainen, tulet kyllä – siitä olen varovainen-{ma} –huomaamaan, että hän kyllä tulee koettamaan valmistaa tilaisuutta tuon työn kestäessä sinua yllättää. Vaikka ehkä minulle nyt hymyilet tai olkapäitäsä nostat, niin ellei muun takia niin lupauksesi tähden elä mene yksin hänen luokseen. Saanhan luottaa siihen, että *rukoustani* noudatat?⁵³⁴

Edelfeltin seurallinen maine Renvallin silmissä ei ollut tahraton, koska hän varoiteli vakavasti kihlattuansa menemästä yksin ateljeehen Edelfeltin malliksi. Renvall viettikin joulun ajan 1900 Pariisissa ja istui jouluillan Acktén luona samassa pöydässä Edelfeltin kanssa yhdessä Kaarlo ”Igge” Ignatiuksen ja Karin Brunoun kanssa. Joululoman viettoa oli suunniteltu jo hyvissä ajoin marraskuussa ennen matkaa. ”Jos sinä siis aamuisin juuri siihen aikaan kuin minä olen Pariisissa istut Edelfeltin luona, en tule kärsimättömäksi.”⁵³⁵ Acktén Edelfeltin ateljeessa vietettävien tuokioiden ajankohdat aiheuttivat selvästi päänvaivaa Renvallille kunnes maalaus vuodenvaihteen jälkeen valmistui. Edelfeltin öljyvärimaalaus saavutti heti laajalti suurta ihailua.

Renvall, Ackté ja taiteilija Edelfelt ystäväystyivät ja jakoivat verkostonsa kulttuuri- ja taiteilijapiirit usein tavatessaan. Edelfelt ja Ackté liikkuvat kumpikin ammattinsa johdosta taiteilija- ja kulttuuriipiireissä laajalti Euroopassa. Yhteisenä teemana oli Suomen asian edistäminen rauhanomaisin keinoin, maalaustaidetta ja musiikkikulttuuria ja niiden mesenaatteja hyödyntäen. Renvall liittyi seuraan aika ajoin omalla panoksellaan poliitikkona, lakimiehenä ja lehtimiehenä. Kun Renvall oli yksin Helsingissä, hän ja Edelfelt tapasivat toisinaan vastavuoroisilla vierailuilla tai kulttuuritapahtumissa. Myös Edelfelt kuului Mechelinin verkostoon ja tarjosi omia kontaktejaan edistämään ja varmistamaan Mechelinin laatimien kirjasten perillemenoä ylimmille valtiollisille päättäjille Ranskassa.⁵³⁶ Ackté kirjoitti viimeisestä tapaamisestaan taiteilijan kanssa kirjaansa *Taiteeni Taipaleelta* (1935). Taiteilija Edelfelt oli kutsuttuna Renvallien huvilalle Turholmaan illalliskutsuille elokuussa 1905. Siellä hän viihtyi ja viipyi aamutunneille. Jo pitkään sairastellut Edelfelt kuoli pari viikkoa kutsujen jälkeen.⁵³⁷ Pentti Savolaisen kirjassa *Rakkautta Pariisin taivaan alla* (2002) Ackté ja Edelfelt kohtaavat, ihastuvat ja ystäväystyvät, vaikka utelias aikalainen yleisö halusikin todistella jotain muuta. Ackté oli hyvin rakastunut Renvalliin ja heidän taianomainen rakkaustarinansa on vielä kirjoittamatta.

534 H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 5.11.1900. KA.

535 Wennervirta 1944, 26–27. H. Renvall A. Acktéille Helsingistä 21.11.1900. KA. Edelfeltin yksityisestä taiteilijapersoonasta Kortelainen 2004, 121–140. Savolainen 2002, 102–103.

536 Stubb 2012, 93.

537 Ackté 1935, 30–33.

Laajemmassa yhteydessä tarkasteltuna Renvallin ja Edelfeltin kohtaamisissa liikkui käytännön viestinnän tasolla paljon taiteilijuuteen liittyviä sosiaalisia merkityksiä ja toisaalta poliittisia suuntaa-antavia kannanottoja. Renvall toimi tässä yhteydessä lehdistösuhteillaan välittäjänä ja toisaalta valtiopäivämiehenä vuodesta 1904 lukien pyrkien vaikuttamaan lainsäädäntöön, jotta Suomen asian eteen tehty varsin mittava propagandatyö saisi jatkossa pysyvemmän pohjan. Maailmannäyttelyssä työtä identiteetin ja suvereniteetin osoituksen edistämiseksi tehtiin kulttuurin ja taiteen keinoin, koska avointa viestintää aiheesta ei voitu harjoittaa.⁵³⁸ Renvallin tulevan puolison 1900-luvun alun Suomen oloissa epätavallisen korkea tunnettuus eurooppalaisissa kulttuuripiireissä toimi olennaisena tekijänä siinä, että Renvall päätyi seuraamaan oman aikansa taiteilijuutta ja sen taustaelementtejä hyvinkin läheltä. Edelfeltin ja Renvallin kohtaaminen Pariisissa kuvastaa hyvin, miten alun perin hieman epäluuloisesta suhtautumisesta muodostui hyvä ja molemminpuolinen ystävyys.

Oskar II ja Renvall Pariisissa. Ackté ranskalaisten lakimiesten ihailemana Helsingissä

Ackté raportoi äidilleen Pariisin tapahtumista keväällä 1899 ja kertoi, että Ruotsin kuningas Oskar II oli tulossa viideksi päiväksi kaupunkiin. Hänen kunniaksaan järjestettiin suuret juhlat Hôtel Continentalissa, ja Ackté oli kutsuttu esiintymään tilaisuuteen järjestetyssä konserttisarjassa. Kuningas Oskar onnitteli Acktéta henkilökohtaisesti konserttiosuuden päätteeksi ja jatkoi vielä buffet-tilaisuudessa erityisellä huomionosoituksella.

Nog sjöng jag bra, men nog tycker jag själf, att jag *kan* sjunga bättre. Dock bröt jag isen. Alla applauserade entusiastiskt[,] kungen steg upp, kom fram till estraden, tryckte min hand o. lyckönskade o. tackade mig. Vidare frågade han om jag är från Helsingfors. Då han gick applauserade åter alla. Detta var ju en stor utmärkelse att kungen talat *endast* till mig. Senare i buffetsalen fick han åter syn på mig, tog mig i hand o. ledde mej som en liten flicka till bufetten. Härpå räckte han mig ett glas champagne o. sade artigt: ”jag dricker för frökens framgångar.” Var det ej aimabelt! I afton kommer hela härligheten opp på Opèra. Kungen kommer dit för min skull. Mätte jag nu sjunga bra: gubben är mycket musikalisk.⁵³⁹

Upea, kuuluisa oopperatalo ja hyvät esitykset vetivät musiikista pitävän kuningas

538 Melgin 2014, 34.

539 A. Acktén kirje Emmy Achtälle Pariisista 17.4.1899. Coll. 4.19. KK. Ks. myös Savolainen & Vainio 2002, 107.

Oskar II:n Pariisiin, ja erityistä huomiota sai osakseen nuori 22-vuotias suomalainen laulajatar, jonka hyvä menestys oli varmasti kuninkaan tiedossa. Ackté kertoi *Muistojeni kirjassa* (1922) yksityisistä tapaamisistaan kuningas Oskar II:n kanssa painottaen kuninkaan olleen aina erityisen kiinnostunut kuulemaan Suomen tilanteen kehittymisestä.⁵⁴⁰ Ackté siis tapasi kuninkaan vielä uudestaan useassa tilaisuudessa ja on varsin oletettavaa, että Renvall oli jossain käänteessä liittynyt seuraan, melko pian, kun pariskunta oli avioitunut ja oli voitu esitellä yhdessä. Acktén kirjeessä äidilleen Pariisista keväällä 1902 oli maininta Renvallista, joka ilmeisesti oli jo esitelty virallisesti, koska kuningas etsi Renvallia Pariisin Ruotsalaisella Klubilla.

Senaste söndag var jag sedan som du vet på Sv. Klubben. De små rummen voro fyllda af svenskar o norskar. Kungen var mycket aimable, sade något vänligt ord åt hvar och en, men fastän jag af [obskyr] höll mig [undanskymd] kom han 3 ggr till mig. Han sade sig mycket beklaga att jag ej kunde sjunga hos Loubet som bjudit honom ”på mej” och att det ej var jag som föregående afton spelat Juliette. Jag svarade att jag varit ”förtviflad” häröfver, men att jag varit svårt förskyld några dagar. Tvänne ggr frågade han efter Heikki hvar till jag [må] ej kunde svara annat än att han tyvärr icke är medlem af Klubben och således ej kunnat inbjudna sej. Härtill sade han skrattande: ”men ni är medlem” o. så tryckte han min hand så hård att jag velat skrika. Det gjorde han förrästen 3 ggr. Sedan han ensam suttit o. druckit thé, fått tal o. själf hållit ett, gick han sin väg. Då han var vid dörren vände han sig ännu en gång om och då han fick syn på mig kom han ännu en gång tvärs öfver hela golfvat o. tryckte min hand: ”och Finland” sade han, ”där är sorg”. ”Ers M.” svarade jag hvartill han åter kramade min stackars ringbeprydda hands och gick. På Klubben underhöll mig mest Anckarcrona, Kungens trognaste vän. Följande dag kom han till oss på frukost tillsammans med Aina M.⁵⁴¹

Ei ole tiedossa, minkä sisältöisiä keskusteluja Renvall kävi kuninkaan kanssa. Mitään erityistä muuta dokumentaatiota tapaamisesta ei ole löytynyt. Kuningas Oskar II joutui vielä ennen kuolemaansa luopumaan Norjan kruunusta, joten mahdollisesti yhteisenä keskustelunaiheena ovat olleet kansallisuuteen liittyvät seikat. Ruotsi-Norjan unionin purkautuminen v. 1905 ei ole ollut aivan yksiselitteinen ratkaisu.⁵⁴² Renvallin muu yhteys Ruotsin kuningashuoneeseen tuli ilmi Acktén kuukautta aikaisemmin äidilleen lähettämästä kirjeestä, jossa mainitaan Renvallin tavanneen prinssi Eugenin illallisilla Pariisissa.

540 Ackté 1925, 192, 202.

541 A. Acktén kirje Emmy Achtéille Pariisista 20.5.1902. Coll. 4.21. KK.

542 Stubb 2012, 223.

Renvall on istunut myös ministeri Åkermanin kokoon kutsumilla päivällisellä muiden poliittisista aiheista kiinnostuneiden kanssa. Senaatin kauppa- ja teollisuuslaitoskunnan päällikkönä 1901–1904 toiminut Åkerman oli suomenmieslinen myöntöväisyyssuunnan kannattaja. Ilmeisesti Suomen asiaa tuotiin monelta kannalta esille keskusteluissa kuningashuoneen jäsenen kanssa.⁵⁴³ Hyvänä taidemaalarina tunnettu prinssi Eugen oli liittynyt pohjoismaisten taiteilijoiden perustamaan Syrakin ”ritarikuntaan”, joka kokoontui alun perin Pariisissa ja myöhemmin prinssin Ruotsin kodissa Waldemarsuddenissa. Hän maalasi muun muassa triptyykin Tukholman uuden oopperatalon kuninkaalliseen lämpiöön vuonna 1898. Prinssi osallistui myös jossain määrin politiikkaan ja otti kantaa sorrettujen aseman puolesta sekä asettui aikalaisittain ajankohtaisessa Dreyfus-jutussa oikeudenmukaisen ratkaisun kannattajien puolelle. Hän oli hyvin aktiivinen rauhanliikkeen kannattaja; rauhanliike oli yksi mahdollinen Renvallin ja prinssi Eugenin yhteinen keskustelunaihe heidän tavatessaan. Suomalaisista taiteilijoista tunnetuimpia Ville Vallgren, Akseli Gallen-Kallela ja Edelfelt sekä kirjailija Juhani Aho osallistuivat Syrakin yhteisön kokoontumisiin, joissa enemmistönä vaikuttivat ruotsalaiset taiteilijat muun muassa Carl Larsson, August Strindberg ja Anders Zorn. On hyvin mahdollista, että Renvall myös pistäytyi Syrakin viinituvassa Seinen rannalla ja sitä kautta tutustui prinssi Eugeniin, jonka kanssa Åkermanin illallisilla jatkoi keskusteluja myös Suomen tilanteesta.⁵⁴⁴

Kuninkaalla oli Ruotsissa ylin poliittinen valta, joka asteittain hiipui, kun vuonna 1876 kuninkaan aloitteesta perustetun pääministerin viraston ote vähitellen edelleen voimistui 1900-luvun alussa ja muutos johti parlamentarismiin vahvistumiseen. Kuningas Oskar II oli hyvin innostunut teatterin ja musiikin ystävä ja todennäköisesti siksi kiinnostuneena seurasi Acktén menestystä. Hän rakennutti Tukholmaan uuden oopperatalon vanhan kustavilaiseen tyyliin rakennetun oopperarakennuksen tilalle. Pariisiin vuonna 1875 valmistunutta Opéra Garnieria mallina hyödyntänyt uusi oopperarakennus valmistui syyskuussa 1898. Kuningas Oskarin ilmeinen kiintyminen ranskalaiseen oopperakulttuuriin ja siellä menestyvään oopperatahteen, oli hyvin todennäköisesti vaikuttanut siihen, että kuningas oli pannut merkille poliittisesti aktiivisen Acktén puolison.⁵⁴⁵

Renvallin aikaisempia muita yhteyksiä Ruotsiin voi havaita opiskelujailta lähtien – hän ja lukuisat muut ylioppilaat viettivät Tukholmassa pitkiäkin aikoja valmistellen tutkintojaan. Kun Bobrikovin Suomesta v. 1903 karkottamat jäivät asumaan Ruotsiin, Tukholmasta muodostui luonnollinen kokoontumispaikka

543 Sainio: Daniel Woldemar Åkerman. Kansallisbiografia verkkojulkaisu. (6.9.2001).

544 Nuorteva 2014, 79–80. Vuonna 1865 syntynyt prinssi Eugen oli nuorin kuningas Oskar II:n ja kuningatar Sofian pojista. Hän oli yksi sukupolvensa parhaista ruotsalaisista maisemamaalareista. Poikamiesprinssin koti Waldemarsudde Tukholman Djurgårdenissa valmistui merelliseen ympäristöön 1905. www.waldemarsudde.se (7.5.2015).

545 Kuninkaallisen oopperan taustoista lisää [se.wikipedia.org/kungliga operan](http://se.wikipedia.org/kungliga_operan) (19.9.2014).

kagaaleille. Kaupunkiin syntyi monen Suomeen liittyvän asian kohtaamispiste. Lehdistön sensuurin voimistuessa maanalaisia lehtiä mm. *Fria Ordia*, painettiin Ruotsissa ja toimitettiin salaa Suomeen. Painotoiminnalla ei ole ollut taloudellista yhteyttä Mechelinin komiteaverkostoon, mutta samat kagaalissa vaikuttaneet henkilöt toimittivat tekstejä poliittisesti arveluttaviin lehtiin.⁵⁴⁶

Kotimaassaan Mechelinin komiteaverkostoon kuulunut Renvall sai kutsun osallistua Mechelinin johdolla suomalaisten juristien ranskalaisille kollegoilleen syksyllä 1902 järjestämille juhlapäivällisille ravintola Klippanissa. Suomeen Mechelinin kutsusta kokoontuneet lakimiehet olivat matkalla Pietariin ”kriminalistikokoukseen”. Renvall harmitteli kirjeessään, että vain muutama suomalaisista juristeista puhui ranskaa. Tekstissä painottui selvästi keskusteluaiheiden keskittyneen nopeasti pois juridiikasta Renvallin Pariisissa asuvaan hyvin tunnettuun puolisoon.

Oli näet parilla ranskalaisella rouvansa mukanaan ja M:n kanssa underhållasimme ne. M. oli kamalasti i tagena – en tiedä kuinka monesti hän kädelle suuteli ranskattaria. Minulla oli taas jotenkin kuivaa, sillä en oikein tiennyt mitä voisi puhua. Puhuimme tietysti eniten sinusta. Kaikki selittivät kuinka sinä olet admirable j.n.e. Ja hyvin kohteliaat kaikki olivat minulle sinun takiasi. Yksi pariisilainen rouva Albanel, joka seurasi poikansa kanssa miestään, uudisti vähintään 10 kertaa, että hän toivoi meidän tapaavan toisemme Pariisissa ja M. Albanel pyysi minua luokseen, kun tulen Pariisiin. Hän esittäisi minulle eteväi juristeja ja näyttäisi minulle „juridista Pariisia.” Tuonne kai minun täytyy mennä visiitille. Muuten juttelin teattereista ja kaikesta, mitä tiesin taiteilija-mailmasta skvalleria.⁵⁴⁷

Renvall oli jo aiemmin ilmeisesti oppinut ranskalaisuusvaikutteisen keskustelutyylin ja sopeutui nopeasti tilanteeseen. Ranskalaisen lehdistön ja yleisön suosiossa viihtynyt Acté oli mainio puheenaihe muuten ehkä haastavassa, tai kuten Renvall totesi ”kuivassa” keskusteluympäristössä. Renvall saikin osakseen erityishuomiota hyvin pariisilaistuneen puolisonsa ansiosta, jopa siinä määrin, että oma osaaminen tuntui jäävän taka-alalle. Juristien päivällinen venyi pitkäksi ja paluumatka ravintola Klippanilta veneellä oli myrkyssä hankala.

Muutaman päivän kuluttua, kun kaikki ranskalaiset vieraat oli vihdoinkin saattettu matkaan, Mechelin, Renvall ja Kaarlo ”Igge” Ignatius istuivat iltaa purkaen juristikokouksen antia. Mechelin oli ilmeisen tyytyväinen vierailun toteutumiseen, koska oli itse halunnut liittyä Renvallin ja Ignatiuksen seuraan jatkamaan

546 Stubb 2012, 178.

547 H. Renvall A. Actélle Helsingistä 14.9.1902. KA. Skvaller suom. juoruja.

keskustelua. Renvall kirjoitti lopuksi kirjeessään pitävänsä pian ensimmäisen luentonsa ammattiyhdistyksistä ja niiden sosiaalisesta merkityksestä; ”Le rôle social des syndicats” kuten hän itse luentonsa otsikon kirjeessä käänsi.⁵⁴⁸ Oopperamaailman juorut vaihtuivat pian poliittisiin ja juridisiin aiheisiin, mutta näiden kahden eri keskusteluaiheen välillä voi havaita yhdistäväksi tekijäksi ranskalaisen puhekulttuuri- ja viestintätadition, jota Renvall hyödynsi paitsi päivälliskutsuilla niin myös luennoillaan.

Vuoden 1902 tapaamisten myötä Renvall kiinnittyy perusteellisemmin osaksi Mechelinin luomaa kontaktiverkoston. Kielitaitoisena ja poliittisesti oikeansuuntaisesti tietoisena sekä sopivasti aktiivisena hän asettui perustuslaillisuutta puolittavan Mechelinin lähelle, velvoitettuna aika ajoin erilaisiin juridista tai poliittista kannanottoa vaativiin tehtäviin. Stubb toteaa väitöskirjassaan, että Mechelinin kulttuurivetoisilla poliittisilla toimilla ei ole ollut välitöntä vaikutusta hallituspolitiikkaan, mutta työ on vaikuttanut mielipiteisiin pitkän ajan kuluessa. Suomalaisen 1900-luvun alun kulttuuriin sidotuista propagandatoimista on tehty monipuolinen tutkimus, jossa loppupäätelmänä todetaan, etteivät suomalaiset koskaan aikaisemmin, eivätkä oikein myöhemminkään ole esiintyneet niin kansallisuudestaan itsevarmoina ja asiaansa sitoutuneina kuin juuri 1900-luvun alun taitteessa.⁵⁴⁹

Kotimaan oopperahankkeen tukija

Renvallin vuonna 1909 kirjeeseen kirjoittama toteamus: ”Politiikka, joka taas huonoksi kääntyy, hajottaa harrastukset” oli kauaskantoinen ja samalla tiivistelmä muutaman menneen ja tulevan vuosikymmenen ponnisteluista kotimaisen oopperan toiminnan edistämiseksi.⁵⁵⁰ Suomalaisen Oopperan Kaarlo Bergbomin johdolla vuonna 1873 Viipurissa ensiesityksellä alkanut toiminta päättyi v. 1879, kun suomalainen oopperaosasto kamppaili ruotsinkielisen kilpailijansa Helsingin Ruotsalaisen Teatterin kanssa pätevistä solisteista ja maksavasta yleisöstä. Toivetta kotimaisesta oopperasta pidettiin yllä 1900-luvun alusta järjestämällä näytöksiä 1902 valmistuneen Kansallisteatterin rakennuksen näyttämölle ja Turkuun 1908 järjestetyillä oopperaviikoilla. Vuonna 1911 Akté ja Edvard Fazer perustivat Kotimaisen oopperan – Inhemska Operan, jonka tarkoitus oli olla kaksikielinen. Oopperan toimintaan vuokrattiin Aleksanterin teatteri, joka oli jo alun perin pieni tila toiminnalle.⁵⁵¹ Oopperahankkeen alkuvaiheita hankaloittivat kielirii-

548 H. Renvall A. Acttelle Helsingistä 17.9.1902. KA.

549 Stubb 2012, 251. Smeds 1996, 349–350.

550 H. Renvall A. Acttelle Helsingissä 26.11.1909. KA.

551 Paavolainen 2012, 126.

dan edelleen vahvat poliittiset asetelmat ja jatkossa kaupunginvaltuuston, lopulta myös eduskunnan puoluejakautuman heilahdukset.

Renvallin ja Acktén yhteistyötä kotimaisen oopperan uudelleen perustamiseksi voi seurata kirjeenvaihdosta. He työstivät vakavasti oopperan perustamista alkukevästä 1908, vaikka todennäköisesti asiasta oli käyty keskusteluja jo pitempään. Renvallin rooliksi jäi luontevasti kotimaisen oopperan perustamiseen liittyvät käytännön sanelemat järjestelyt ja poliittisen ilmapiirin tunnusteleminen. Asiaan tartuttiin toiveikkaasti ja päättäväisesti, asenteella, jonka saattoi aistia kirjeenvaihdosta.

”Oopperaa varten et tarvitse kuin lähettää minulle nimikirjoituksesi kirjoituspaperin alasyrjään piirrettynä.”⁵⁵²

Lontoossa ja Keski-Euroopan oopperakaupungeissa esiintynyt Ackté vietti esiintymisistä vapaan ajanjakson Suomessa kesästä 1907 alkuvuoteen 1908 ja jatkoi heti perheen toisen lapsen syntymän jälkeen esiintymisiään. Samoihin aikoihin kehittyi Helsingin musiikkipiireissä vähitellen ajatus oopperan uudelleenperustamisesta. Oopperan toiseksi perustajajäseneksi usein mainittu musiikkitoimistoa ja balettiseuruutta pyörittänyt Edvard Fazer ja Ackté viettivät pitkiä aikoja kiertueillaan Euroopassa. Renvall jäi Suomeen aloittelemaan oopperahanketta heidän puolestaan ja tarkasteli sen toteutumismahdollisuuksia poliittisen tilanteen näkökulmasta. Samaan aikaan Renvall oli itse juuri mukana perustamassa uutta ilta-päivälehteä, joka hajotti nuorsuomalaisen rivejä ja samalla ylläpiti vahvaa eroa suomalaisen puolueeseen. Renvall ei ole ollut poliittisesti neutraali viemään asiaa eteenpäin, vain oikeissa olosuhteissa hänestä olisi voinut olla apua.

”Ooppera-paperisi täytyy minun laittaa valmiiksi, vaikka ei ole paljon toivoa ajatuksen toteuttamisesta. Mechelin saa eronsa näinä päivinä – luultavasti myös Donner ja Ignatius – ehkä koko senaatti. Suomettarelaiset, jotka vehkeilevät, astuvat kai sijaan. Tuskinpa he sinulle suom. oopperaa suovat.”⁵⁵³

Anomusta oli poliittisen ilmapiirin lisäksi hankala työstää, kun kumpikin ideasta innostunut oli matkustanut pois maasta, siis myös Fazer, jonka Renvall oli kyllä tavannut toukokuun alussa. Tavatessa Fazer oli kertonut, että uuteen Kansallisteatteriin ei oopperatoiminnalle annettu vakituista tilaa, mutta että Ståhlberg oli ollut toiveikas oopperarakennuksen rahoituksen suhteen. Kirjeestä välittyi myös

552 H. Renvall A. Acktéille Helsingissä 24.4.1908. KA.

553 H. Renvall A. Acktéille Helsingissä 6.5.1908. KA.

tarkkarajainen sisäpoliittinen puolueasetelma Suomalaisen puolueen ja perustuslaillisten Nuorsuomalaisten välillä, joka vaikutti asioiden eteenpäin viemiseen.

”Ooppera-hommasi minua vaivaavat. En saa millään Fazeria käsiini. Saan häneltä vain valtakirjan ja saan itse laatia anomuksen Senaattiin.”⁵⁵⁴

Renvall oli valittu vuonna 1907 kaupunginvaltuustoon ja hän osallistui rakennuslautakunnan kokoukseen keväällä 1908.

”Toissailtana olin Ståhlberg’in rakennuslautakunnassa. Kyllä heillä on hyvä halu rakentaa teatteri, mutta rahaa puuttuu. Huomenna laitan senaattiin hakemuksenne, vaikka en luule, että se nyt johtaa tuloksiin.” Senaatti tosin ei vielä ole eronnut, mutta sen päivät lienevät lasketut. Ehkä uusikin senaatti suostuu oopperaa kannattamaan, mutta, kun ei ole huoneistoa tiedossa, en voi luulla, että anomus *nyt* myönnetään. Jos te olisitte kotona – sinä ja Fazer – niin ehdottaisin, että anomus saisi vuodeksi sillensä jäädä.⁵⁵⁵

Renvall oli myös valittu kansanedustajaksi uuteen eduskuntaan v. 1907 ja uudelleen seuraavana vuonna. Valtiopäiväjärjestys ei muuttanut eduskunnan ja senaatin suhteita. Senaatti oli edelleen poliittisesti vastuussa vain keisarille. Suomeen uusi, vuonna 1907 valittu yksikamarinen eduskunta ryhtyi toiveikkaasti lainsäädäntötyöhön, mutta kiristynyt suhtautuminen Suomen autonomiaan esti laadittujen lakiesitysten vahvistamisen Pietarissa. Eduskunta hajotettiin ja uuden vaalit pidettiin lähes vuosittain 1908, 1909, 1910, 1911, 1913 ja 1916. ⁵⁵⁶ Päätösten läpi vieminen oli erityisen haastavaa jos ei jopa mahdotonta. Kaupunginvaltuustossa työskentely oli vastaavasti poliittisten voimasuhteiden taistelukenttä. Renvallin yrittäessä viedä Actèn ja Fazerin kaavailemaa oopperahanketta eteenpäin, se pysähtyi useimmiten juuri poliittisiin erimielisyyksiin. Ne eivät välttämättä koskeneet oopperahanketta, vaan ehkä myös liian kansainvälistä Actétä ja hänen joidenkuiden mielestä liian perustuslaillista puolisoaan.⁵⁵⁷

Toukokuun puolivälissä 1908 Renvall on saanut oopperahakemuksen senaattiin vihdoin valmiiksi ja raportoi puolisolleen hieman epäilevin sanakäantein.

Tänään on oopperahakemuksesi jätetty Senaattiin. Leikkaan uutisen siitä *Suomalaisesta Kansasta*. Saa sitten nähdä, miten sen käy.”⁵⁵⁸

554 H. Renvall A. Actélle Helsingissä 7.5.1908. KA.

555 H. Renvall A. Actélle Helsingissä 12.5.1908. KA.

556 Jussila 2004, 82–83.

557 Acté 1935, 166. Vainio 2002, 407–418, 453–458.

558 H. Renvall A. Actélle Helsingistä 15.5.1908. KA.

Oopperahaaveet kariutuivat heti alkuunsa ensisijaisesti poliittisesti epävakaaseen tilanteeseen ja erityisesti sisäpoliittiseen hyvin kärjistyneeseen tunnelmaan. Renvallin ja muiden nuorsuomalaisten perustuslaillisten perustama oma äänenkannattaja *Suomalainen Kansa* oli hajottanut puoluekenttää, ja tämä heijastui myös poliittiseen päätöksentekoon, jonka piiriin myös verrattain merkittävä oopperatalon perustamishanke jo tuolloin kuului.

Kaupunginvaltuuston toimista konserttirakennuksen edistämiseksi on kirjattu jo v. 1905 taiteilijaseuran ja filharmonisen seuran esittämä ja hylätyksi tullut aloite ”kaunotaiteille yhteisen taidepalatsin aikaansaamiseksi”.⁵⁵⁹ Valtuuston kirjauksista löytyy myös merkintä siitä, että filharmoninen seura on uusunut esityksensä v. 1907. Hanke on ollut koko ajan vireillä ja joulukuussa 1908 kaupunginvaltuusto on päättänyt edelleen varaamaan aiemmin lupaamansa tontin Arkadiankadun ja Länsi-Henrikinkadun sekä Etelä-Rautatiekadun alueelta. Tällöin tontin luovutuksen ehdoksi oli asetettu asiaan perehtyvän yhdistyksen perustaminen, jota ei ollut saatu aikaan. Kaupunginvaltuustossa kokoontunut musiikkilautakunta oli esittänyt konsertti- ja oopperatalon yhdistämistä, mainiten, että oopperatalohanke oli myös yksittäisenä projektina ollut esillä ja jäänyt toteutumatta. Asia pitkittyi ja mutkistui, kun musiikkilautakunta esitti valtuustolle myönnettäväksi matkarahaa arkkitehti Armas Lindgrenin ja yhden asiantuntijan tutustumismatkaan muihin nykyaikaisiin ooppera- ja konserttitaloihin.⁵⁶⁰ Hankkeen tärkeänä puuhamiehenä toimi myös Robert Kajanus, joka keräsi veto-omuksia konserttitalon rakentamiseksi ja kääntyi taas musiikkikulttuuria tukevien kansalaisten puoleen tarjoten osakkeita vastineeksi rahallisesta tuesta. Tässä vaiheessa konserttitalon paikaksi kaavailtiin Arkadian-korttelia Läntisen-Heikinkadun (nyk. Mannerheimintie), Arkadiankadun ja Eteläisen Rautatiekadun rajaamalla alueella. Tämä hanke ei edennyt, koska siltä jäi puuttumaan valtion myöntämä avustus.⁵⁶¹ Renvall kirjoitti marraskuussa 1909 edelleen oopperahankkeesta, joka oli ollut esillä kaupunginvaltuustossa.

Oopperahuone-homma täällä meni vähän hullusti. Kaupunginvaltuustossa tuli asia äkkiä esille. Taiteilijain näyttelyhuoneesta ehdotettiin Arkadian tontille. – Minä puhuin oopperan puolesta, mutta kun kaikki on niin puolinaista, sain vain 15 ääntä, toinen ehdokas sai 22. Siihen paikkaan siis *ei* tule oopperaa. Mutta löytyy toinen tontti, jonka kaupunki on ajatellut julkista rakennusta varten – aivan lähellä Aino-kadun varrella. Se on tarpeeksi suuri ja aivan erikseen seisova kaikilla puolilla katuja. Siihen olisi nyt mieli käännettävä.⁵⁶²

559 Vainio 2002, 408–409.

560 Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1912. Hgin kaup. tilastokonttorin julk. 1916, 56, 58.60. Vainio 2002, 410–411.

561 Vainio 2002, 412.

562 H. Renvall A. Acktéille Helsingissä 26.11.1909. KA.

Renvall on ollut mukana kaupunginvaltuuston erikseen nimeämässä komiteassa vaikuttamassa oopperan orkesterikysymyksessä yhdessä Björkenheimin, V. v. Wrightin, A. Lindgrenin ja August Ramsayn kanssa vuonna 1912. Renvall totesi, että Ramsay oli luvannut kolmessa vuodessa rakentaa Helsingille oman ooppera- ja konserttitalon Arkadiaan. Ramsay oli myös ottanut hankkeen kokonaisvastuun itselleen.⁵⁶³ Oopperatalon rakennuttamisen käsittely päättyi Renvallin kirjenvaihdossa keväällä 1912, jolloin Fazer ja Renvall oli kutsuttu Fennian johtajan luokse keskustelemaan vaihtoehtoisesta oopperatalon paikasta.

Fennian Johnsson soitti minulle aamulla ja tahtoi, että Fazerin kanssa tulisin puhumaan ooppera-talon rakentamisesta Fennian naapuritontille ja sitä varten pyydetäisiin kaupungilta laina. Olen tuosta tuumasta jo ennen kanssasi puhunut. Asia on nyt kiireellinen.⁵⁶⁴

Päätöstä oopperatalon rakentamisesta Helsinkiin saatiin odottaa pitkään. Ensimmäinen toteutumaton oopperatalohanke oli esillä jo vuonna 1817 Ehrströmin ja Engelin esittämässä kaupunkisuunnitelmassa rakennuttua Kasarmintorin etelälaidalle rakennus ”synnyinmaan laulujumalille”. Vaikka Kotimaiselle oopperalle ei ponnisteluista huolimatta löytynyt omaa tonttia, ja uutta rakennusta ei saatu aikaiseksi 1900-luvun alussa, oopperan toiminta ei pysähtynyt. Esityksiä pyrittiin mahdollisuuksien mukaan järjestämään Kansallisteatteriin ja oopperatoiminnan hetkeksi vakiinnuttua 1911 vuokrattuun venäläiseen Aleksanterin teatteriin. Kotimaisen oopperan perustivat Acktén ja Fazerin lisäksi tenorilaulaja Wäinö Sola ja säveltäjä Oskar Merikanto, joka oli pohtinut suomalaisen oopperan perustamista jo 1800-luvun lopulla. Aikalaiset kokivat oopperan taiteellisten arvojen sijaan tärkeäksi sen kansallisen luonteen ja merkityksen.⁵⁶⁵ Tonttien jaossa aina toiseksi jääneen Kotimaisen oopperan päänäyttämönä toimi siis vuodesta 1911 Kansallisteatteri ja vuodesta 1919 Aleksanterin teatteri.⁵⁶⁶

Ackté ei rakentanut oopperahankettaan ainoastaan kotimaisuuden perustalle, vaan ajoi selkeästi kansainvälisten oopperaproduktioiden tuomista Suomeen. Joulukuussa Acktén sisar Irma Tervani esitti Carmenin nimiosaa ”kotimaisessa oopperassa” Kansallisteatterissa joulukuussa 1912 ja samaan aikaan Ackté esitti La Traviatan pääroolin Violettan Ruotsalaisessa teatterissa. Kolmen viikon ajan oopperoita esitettiin kummassakin teatterissa vuoropäivin alun perin pienelle yleisömäärälle. Acktén esiintymistä Ruotsalaisessa teatterissa pidettiin kielipoliit-

563 Vainio 2002, 436–437.

564 H. Renvall A. Acktélle Helsingissä 4.2.1912. KA.

565 Ketomäki 2012, 204.

566 Vainio 2002, 414. Vuosikymmenten aikana lukuisissa kaupungin tonttien julkisissa rakennushankkeissa toiseksi jääneen Kansallisoopperan oopperatalon harjannostajaisia juhlittiin 3. huhtikuuta 1990. Uuden oopperatalon avajaisviikkoa vietettiin 30.11.–4.12.1993. Kempainen 1993, 12–17, 149.

tisena kannanottona ja yleisö jakaantui sen mukaisesti. Kumpikin esityksistä kärsi yleisötappioista.⁵⁶⁷

Toinenkin kotimainen oopperahanke kypsyi vähitellen kulttuurin ja politiikan välimaastossa, kun Mikkelin läänin nuorsuomalaiset perustuslailliset kokoontuivat vaalitulaisuuteen Olavinlinnaa kesällä 1907. Tilaisuudessa puhuivat muiden muassa perustuslaillisten keulahahmot P. E. Svinhufvud ja Renvall. Ackté esiintyi tuolloin ensimmäistä kertaa Olavinlinnassa ja muisteli jälkeenpäin, että tilaisuudessa Renvall ehdotti hänelle oopperaesitysten järjestämistä linnaan. Oopperajuhlia järjestettiin Olavinlinnassa kesästä 1912 lukien ja Acktén mukaan ne muodostuivat sittemmin juhliksi, jotka veivät viestin Suomen omintakeisesta kulttuurista kauas yli maamme rajojen. Tämä aate toteutuu vielä sadan vuoden jälkeen kansainvälistä mainetta ja ihailua keräävillä vuosittain järjestetyillä Savonlinnan Oopperajuhlilla.⁵⁶⁸

567 Heikinheimo 1995, 386. Acktén sisarukset ajautuivat hetkeksi välirikoon, josta yksityiskohtia kirjannut Acktén tytär Leppänen 1962, 326.

568 Pakkanen 1988, 244–246. Ackté 1935, 138.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Euroopan historian tutkimusta ei voi luonnehtia yksinkertaiseksi tai helpoksi. Näkökulman suuntaaminen kansallisuuksien rajaaman tutkimuksen sijasta rajoja ylittäviin limittäisyyksiin, laajentaa mahdollisuuksia tuoda esille myös marginaalisten alueiden kulttuurista kehitystä. Kulttuuristen siirtojen historiaa tutkittaessa korostuu välittäjinä toimineiden merkitys ja niiden tapojen tutkiminen, joiden avulla tai vaiheilla kulttuurisia siirtoja voi todeta tapahtuneen. Tässä tutkimustraditiossa siirtoja tarkastellaan vertailemalla kulttuuristen käsitteiden merkitysten muutoksia, jolloin vertailun kohteina eivät ole kansalliset alueet vaan kulttuuriisiin merkityksiin nivoutunut tutkimuksen kohde, joka uuteen kontekstiin sijoitettuna muuttuu merkityksiltään erilaiseksi kuin lähtömaassa.⁵⁶⁹

Työni tutkimuskenttänä on ollut selvittää kansantaloustieteilijä Heikki Renvallin yhteiskunnallisia ja kulttuurielämään liittyviä toimia ja samalla tuoda esiin hänen aatteellisia näkemyksiään 1900-luvun alun Euroopasta ja Suomesta. Lähtökohtana tutkimukselle on ollut havainnoida ja tarkastella Renvallin omilla kannanotoillaan ja kiinnostuksillaan luomaa Eurooppa-viitekehystä. Tutkimuksessani olen tuonut esille, mitkä olivat Renvallin kytkennät 1900-luvun Eurooppaan ja mitkä olivat niiden leikkauspisteet yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin aiheisiin hänen kotimaassaan. Samalla olen selvittänyt, minkälaisen vastaanoton Renvallin tutkimat kansainväliset aatteet saivat Suomen poliittisessa ja kulttuurisessa kontekstissa. Tutkimukseni osoittaa käytännön tasolla Renvallin perehtyneen oman aikansa sosiaalisiin ja kulttuurisiin aatevirtauksiin ja pyrkineen välittämään eurooppalaisia oppejaan kotimaassaan. Käytännössä kansalliset rajat ylittäneet aatevirtaukset ja uudistukset, myös ne, jossa Renvall on ollut osallisena, todentuivat asteittain ja hioutuivat vähitellen laajojen joukkojen hyväksynnän avulla ja sulautuivat Suomessa osaksi kansallisia aatteita. Siirtojen vaikutusten seuraaminen oli tutkimuksen haaste, koska niiden perusteellinen dokumentointi olisi laajentanut tutkimuksen kattamaan vuosikymmeniä 1900-luvun alusta eteenpäin.

Kun autonomisessa Suomessa helmikuun manifestin seurauksena tiivistyi ja vahvistui ajatus kansakunnan yhtenäisyydestä ja rakentumisesta, siihen liittyi vahvasti mukaan myös ajatus kuulumisesta Eurooppaan. Tuon esille tässä tutkimuksessa, miten perustuslaillisen nuorsuomalaisen Heikki Renvallin toimet 1900-luvun alussa ilmensivät tätä suuntausta. J. V. Snellmanin käynnistämä ja edistämä kansakunnan rakentaminen ja hänen kansallishenkeen perustuva valtiokäsittensä sai myöhemmin rinnalleen kansalaisyhteiskunnan uusiin tarpeisiin ja toimin-

569 Espagne 2013, 51.

nan edellytyksiin soveltuvan rakenteen. Kun vuoden 1869 valtiopäiväjärjestyksessä säätyjen todettiin edustavan Suomen kansaa, kansan käsite politisoitui. Syntyi säätyjen ylläpitämä poliittinen kansa ja toisaalta hajanainen ja ristiriitainen sosiaalinen kansa. Kun Renvall 1900-luvun alussa pyrki toteuttamaan omia näkemyksiään edellä esitetyssä ristiriitaisessa poliittisessä ympäristössä, hän linkittyi kehitysvaiheeseen, jossa Suomessa kansakuntaa rakennettiin yhteiskunnallisen ja valtiollisen kysymyksen äärellä. Luokkaristiriidat ja suhde Venäjään olivat avainkysymyksiä, joita Heikki Renvall pohti kotimaassaan.

Kansantaloustieteilijänä ja myöhemmin valtiopäivämiehenä Renvall oli kiinnostunut seuraamaan ja vaikuttamaan ajankohtaisten työväenasian ja agrariikysymyksen kehitykseen Suomessa. Hänen sukupolvensa yliopistosivistykseen liittyivät luentomatkat muun Euroopan yliopistoihin. Renvallin ajatuksena oli, että ongelmia piti osata ennakoida ja niiden ratkaisuja hahmottaa hankkimalla tietoa teollistuneempien maiden kokemuksista ja ratkaisuista. Hänen pyrkimyksensä oli tarkastella mahdollisimman pitkälle kehittyneiden maiden etenkin työväenky-symykseen kehittämiä ratkaisuja.

Yliopistouravaiheita käsittelevässä luvussa tulee esille Renvallin suosio yliopistossa opiskelijoiden keskuudessa, hänen vastustajansa ja ennen kaikkea hänen valitsemansa tieteenalan, kansantaloustieteen merkitys hänen uralleen. Kansantalouden tieteenä innosti ja kyky ottaa vastaan uusia aatteita kehittyi. Tämä myös velvoitti häntä tarkastelemaan edistyneimpien teollisuuskeskusten ratkaisuja ja perustelevaan niiden mahdollista toteutusta Suomessa. Ajoittain liian edistyksellisten, radikaalien uudistusten käsittelyyn painottuneet Renvallin tieteelliset julkaisut ja luennot ovat olleet esillä yliopistolla ja jarruttaneet hänen yliopistouransa kehitystä. Unelmauran esteeksi kertyivät myös yhteydet venäläistämistoimia vastustavaan salaseuratoimintaan ja aktiivinen sekä julkinen politikointi venäläisen hallitsijan näkökannalta väärässä puolueessa kotimaassa.

Teollistumisen sosiaaliin haasteisiin Renvall haki vastauksia kansanvaltaiset ajatukset taustalla. Hän tarkasteli laajasti ja perusteellisesti työväestön liikehdintään liittyneen aatesuunnan, sosialismin kehitystä Euroopassa ja perusteli tältä pohjalta kannatustaan työväestön yhdistymiselle. Seuraamalla taloustieteilijä Lujo Brentanon jalanjälkiä kannattamalla vahvan ja itsenäisen työväenliikkeen luomista, Renvallin pyrki välittämään hyväksi havaitsemansa ratkaisun myös kotimaahansa. Yleistä poliittista liikehdintää hallitsevan ja kasvavan työväestön tarpeisiin suunnattu ratkaisumalli toteutui vasta vuosikymmenten kuluttua.

Vallankumouksellinen, marxilaiseen suuntaukseen perustuva työväenliike ei Renvallin mielestä ollut suomalaista kansakuntaa rakentava ratkaisu. Myöskään liian valtiokeskeisen ja ohjatun talouden malli ei innostanut Renvallia. Renvall profiloitui myös liian liberaalin talouden vastustajaksi ja kääntyi uusliberaalin talouden suosijaksi. Renvall ei luopunut sosialismin aatteesta kokonaan, vaan jäi

seuraamaan ranskalaisten sosialistien riitaisaa taivalta, jonka dokumentoi 1914 merkittävän sosialistin Jean Jaurèsin muistokirjoituksessa. Renvall siis puolsi kapitalistista markkinataloutta tietyin ehdoin – ensinnäkin tyrmäten ääriliikkeiden kuten ääri liberaalin ja toisaalta marxilaisen sosialismin mahdollisuudet menestyä. Kansantaloustieteilijänä hän asettui tukemaan kokonaistaloudellista hyötynäkökulmaa, painottamalla ammattiyhdistysliikkeiden tärkeää roolia vallankumouksellisten aatteiden vaikutusten hillitsijänä.

Renvallin rooli yhtenä työlainsäädännön laatijana oli merkittävä erityisesti hänen laajan taustatutkimuksensa perusteella. Hänen innostuksensa laajeni tarkastelemaan 1900-luvun alussa työlainsäädännön kannalta tuolloin maailman edistyksellisimpien maiden Australian ja Uuden-Seelannin ratkaisuja. Renvallin tekstejä lukiessa voi havaita kuinka paljon tietoisempi ja edellä omaa aikaansa hän oli pohtiessaan kotimaansa työlainsäädännön tulevaisuuden ratkaisuja. Renvall puolsi ja osallistui säätyjen alasajoon sekä osallistui eduskuntauudistuksen läpivientiin kannattaen yleistä äänioikeutta, joka oli hieman aiemmin toteutunut Uudessa-Seelannissa. Työlainsäädännön eteen tehty ajatustyö ja muun uudistustyön realisoituminen jäi odottamaan vuosiksi – ne olivat liian edellä aikaansa.

Renvall pohti teksteissään sosialismin aatteen sisällön vivahteita ja havainnoi kulttuuristen merkitysten vaikutuksia aatteen merkityssisältöön, kun se asettui lähtökohdastaan uuteen kulttuuriseen kontekstiin. Ranskassa sosialisteista muodostuneen erityisen intellektuelliryhmän toiminta kiinnitti Renvallin huomion. Hän innostui ranskalaisen vasemmistointellektuellien ylläpitämän lehdistön välittämästä solidaarisesta ilmapiiristä. Émile Zolan kannanotot Dreyfusin puolesta saivat Renvallin seuraamaan paitsi Dreyfusin tapauksen käännteitä niin myös juttun yhteyteen liittyneitä kannanottoja sorrettujen kansojen puolesta. *L'Europeen*-lehden ympärille kerääntynyt monesta Euroopan maasta koottu verkosto seurasi ranskalaisen lehdistön toimintatapoja ja osaksi myös verkostoitui siihen. Renvall osallistui myös varhaisen rauhanliikkeen kokoontumiseen Pontignyssa yhdessä suomalaisten saman verkoston piirissä toimivien kanssa. Yhteydenpito ranskalaisiin intellektuelleihin jatkui vaikka *L'Europeen*-lehden toimittaminen päättyi.

Tutkimukseni osoittaa Renvallin kuuluneen senaattori Leo Mechelinin lähipiiriin ja osallistuneen propagandatoimiin ulkomaisen lehdistön välityksellä. Ranskalaisten intellektuellien kannanotot Dreyfusin asian puolesta vertautuivat Mechelinin Suomen asiaa ajaneen ryhmän agendaan. Salaseura kagaalin ulkomaantoiminnot olivat pitkälti Mechelinin verkoston käsialaa ja Renvallin osuuden osoittaminen varsin uhkarohkeassa toiminnassa on ollut tutkimuksellisesti hankalaa, koska toiminta oli erittäin salaista. Mechelinin luoman kansainvälisen verkoston rakenne ja sen merkitys tulee esille kulttuuriadressin nopeasti edenneen, vaikutusvaltaisten kulttuurivaikuttajien nimien keruun yhteydessä. Adressin keruun merkitys Suomen asian edistämiseksi heijastui kotimaassa kansallisen

yhtenäisyyden vahvistumiseen ja tietysti myös ulkomailla ainakin adressin allekirjoittajat ja heidän lähipiirinsä tulivat Suomen tilanteesta tietoisiksi. Renvall ja Acté olivat mukana vahvistamassa kotimaisen kulttuurin edistämistä, usein pieniltä näyttävissä rooleissa, mutta lopulta kuitenkin selkeästi eturintamassa kotimaansa kulttuurin ja maakuvan välittäjän tehtävissä. Tässä yhteydessä Renvall toimi kulttuurivälittäjänä kahteen suuntaan; toisaalta edistäen Suomen asiaa ulkomailla ja toisaalta välittäen vaikutteita kotimaansa suuntaan.

Tutkimukseni perusteella Renvall etsi tietoisesti julkista roolia poliittisena vaikuttajana. Hänen tehtävänsä *Helsingin Sanomien* päätoimittajana liittyi vahvasti taustalla vaikuttaneiden perustuslaillisten nuorsuomalaisten ryhmäjohtajuuteen. Ilman sitä Renvallia ei olisi valittu päätoimittajan tehtävään. Puolueyhymän toiseksi johtajaksi nousi Eero Erkko pian palattuaan v. 1905 karkotusmatkaltaan Amerikasta, mutta lehden päätoimittajaksi hän ryhtyi vasta v. 1909. Renvall oli jo ennen *Helsingin Sanomien* perustamista syksyllä 1904 ollut muun muassa *Uuden Suomettaren* ja *Päivälehd*en avustajana. Renvall seurasi lehdistön toimintaa ja sen roolia ulkomailla, erityisesti Ranskassa. Verrattuna ranskalaisen lehdistön vaikutusvalttaan ja monipuolisuuteen, 1900-luvun alun Suomen lehdistön sensuurin vaihtamisen roolin on täytynyt olla vaikuttava tekijä Renvallin lehtimiesuran motiiveille. Kotimainen lehdistö politisoituikin pian eduskuntauudistuksen yhteydessä ja julkisen roolin hyödyt ja haitat tulivat tutuiksi Renvallille erityisesti *Suomalaisen Kansan* perustamisen ja lehden melko lyhyen elinkaaren käänneissä.

Tutkimuksessani esiintyy usein yhteyksiä perustuslaillisen nuorsuomalaisen puolueen toimintaan, koska Renvall toimi ja vaikutti puolueen ytimessä. Nuorsuomalaisten irtaantuminen omaksi ryhmäkseen eroon suomalaisen puolueen venäläistämistoimiin myötäilevästi suuntautuneesta politiikasta heijastui Renvallin yliopistouraan hyvin varhain. Jo opiskeluvaiheessa sisäistetty vahva ote politikointiin viittasi tulevaan aktiiviseen toimintaan yhtenä kansakunnan vaikuttajana. Perustuslaillisena nuorsuomalaisena poliitikkona ja valtiopäivämiehenä Renvall saattoi tuoda esille omia näkemyksiään erilaisissa poliittisissa käänneissä. Tämä oli tieteellisen kirjoittamisen ja luennoinnin lisäksi varsin merkittävä väylä yllirajaisen kulttuurisen ja poliittisen tiedon välitykselle. Suurin osa nuorsuomalaisista toimi myös aktiivisesti salaseura kagaalin piirissä ja useimmat maasta karkotetut olivat nuorsuomalaisia tai samanmielisten joukkoon kiinnittyneitä nuorrootsalaisia. Renvallia ei karkotettu maasta, vaan hän kulki ja verkostoitui sujuvasti Euroopassa joko yksin tai puolisonsa kanssa.

Aino Actén puolisona Renvall oli mukana kotimaan kulttuurivaikuttajana. Euroopan konsertti- ja oopperalavoilla ahkerasti kiertäneellä ja menestyneellä Actélla oli vahva näkemys kotimaassa toimivan oopperan kukoistavasta tulevaisuudesta. Renvall oli mukana käynnistämässä tonttivarauksella oopperarakennukselle, joka toteutui vasta 90 vuoden kuluttua. Actén kotimainen oopperahanke

koettiin liian kansainväliseen suuntaan taipuvaksi. Pitkään hankkeeseen kiinnitettiin yläluokkaisuuden leima ja toisen maailmansodan seurauksena heikko taloudellinen tilanne poisti asian listoilta pitkäksi aikaa. Pariskunta sai sentään nähdä Olavinlinnan oopperajuhlien käynnistymisen, mutta niiden toteutumiseen käytettiinkin pääosin omia muualta Euroopasta hankittuja taitoja ja omalla työllä ansaittua varallisuutta.

Näkemykseni on, että Renvallin johdantoluvun alussa olleessa kirjeessä mainitsema kunnianhimo ja vaikuttamisen tarve, liittyi hänen toiveeseensa päästä osallistumaan suomalaisen yhteiskunnan vähittäiseen rakentumiseen. Tutkimuksestani päätellen Renvall halusi ennakoida tulevaa ja etsiä toimivia ratkaisuja monenlaisen epävarmuuden keskellä rakentuvan kansakunnan yhteiseksi eduksi. Tässä tutkimuksessa tuon esille teollistuvan Euroopan keskuksissa kehiteltyjä ja muovautuneita aatteita ja toimintatapoja, joiden avulla Renvall pyrki integroimaan toimintamalleja osaksi rakentuvan kansakunnan perustaa. Hän ei toiminut yksin vaan osana laajempia verkostoja, joiden olemassaolosta ja toiminnasta on jäänyt tunnistettavia jälkiä. Kansainvälisen verkoston jäsenten linkittyminen toisiinsa yhteisen asian tiimoilta on edesauttanut aatteiden ja ilmiöiden limittäistä siirtymistä ja asettumista Renvallin kotimaahan. Kansainvälisiä yhteyksiä solmittua Renvallia voi syystä kutsua kosmopoliittiseksi intellektuelliksi omana aikanaan.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Aalto-yliopiston arkisto

Teknisen korkeakoulun opettajaneuvoston pöytäkirjat 1908–1911.

Kansallisarkisto (KA)

Jonas Castrenin arkisto 602:2.

Leo Mechelinin arkisto 602:37.

Heikki Renvallin arkisto 602:27.

Suomenmaalaisen santarmihallinnon arkisto. 567 Suomenlinnan sotasataman arkisto. /Venäläiset sotilasasiakirjat.

Kansalliskirjasto (KK)

Aino Ackté-Jalanderin kirjekokoelma. Käsikirjoituskokoelma. Signum Coll. 4.

Länsisuomalaisen osakunnan pöytäkirjat, Yhteisöjen arkistot. Signum LSO.

Länsisuomalaisen osakunnan historiikki 1722–1827, signum LO:GI ja 1828–1868 käsikirj. Rufus Saikku, signum LO: Ga2.

Länsisuomalaisen osakunnan nimikirja, signum LO:A.8.

Turun maakunta-arkisto

Torsten Thure Renvallin arkisto.

Thorsten Renvallin arkisto.

Helsingin yliopiston keskusarkisto (HYKA)

Ylioppilaskunnan arkisto (HYY).

Suomalainen Nuija pk.

Kotimaiset sanoma- ja aikakauslehdet (yksittäisiä numeroita)

Helsingin Sanomat (HS)

Juridiska föreningens Tidskrift

Lakimies

Länsi-Suomen Kansanlehti
Päivä
Päivälehti
Suomalainen Kansa
Suomen Kansa
Uusi Suomi
Uusi Suometar (US)
Valvoja

Ulkomaiset sanoma- ja aikakauslehdet (Gallica – Bibliothèque nationale de France. www.gallica.bnf.fr), (yksittäisiä numeroita)

Journal des débats politiques et littéraires
La Nouvelle Revue
La Revue des revues
L'Européen
Le Gaulois Dimanche
Le Journal de Débats
Le Temps
L'Humanité
Revue d'économie politique XIV
Revue de synthèse historique
Revue politique et parlementaire
Revue générale de droit international public

Painetut lähteet

Agraarikomitean mietintö I. Maanvuokralakiehdotus. Helsinki 1907.
Agraarikomitean mietintö II. Ehdotus laiksi maanhankinnasta tilattomalle maalaisväestölle. Liite I. Helsinki 1907.
Agraarikomitean mietintö II. Eräitä maanvuokrausta, maanhankintaa tilattomille ja yhteismetsätaloutta koskevia toimenpiteitä ulkomailla. Liite II. Helsinki 1907.
Agraarikomitean mietintö II. Ulkomaisia lakia ja asetuksia maanhankinnasta tilattomalle maalaisväestölle y.m. Liite III. Turku 1907.
Bloch, Marc: ”Pour une histoire comparée des Sociétés européennes”. *Revue de synthèse historique* 46. Paris 1928.
Denis, Hector: *Histoire des systèmes économiques et socialistes*. Bibliothèque internationale d'économie politique, publiée sous la direction de Alfred Bonnet. Paris 1904.

- Forsman, Jaakko: ”Sosialismosta erittäin Saksassa.” artikkelisarja *Uusi Suometar* 1879.
- Koskinen, Yrjö (Y.K.): Työväen-seikka I–III. *Kirjallinen Kuukauslehti* 8/187.
- Luttes pour le droit*. Finlande – Alsace – Pologne. Compte rendu des Entretiens de Pontigny. Union pour la vérité. Paris 1910.
- Renvall, Heikki: *Fysiokratian vaikutus Ruotsi-Suomen Kansantaloudelliseen kirjallisuuteen XVIII vuosisadan loppupuoliskolla*. Helsinki 1899.
- Renvall, Heikki: *Tulojenjaosta Suomen suurimmissa kaupungeissa 1875–1899*. Kansantaloudellisen yhdistyksen esitelmää. Sarja 3;9. Helsinki 1900.
- Renvall, Heikki: *Några ord om Fysiokrati och fysiokrater af Heikki Renvall*. J. Simelii arfvingsars boktryckeri aktiebolag, Helsingfors 1901a. Eripainoksia/Signum obscura. KK.
- Renvall, Heikki: *Työvälipuheen vapaus ja Elinkeinolaki-komitean työlakiköykälä*. Yhteiskunnallisia kysymyksiä 15. Päivälehden kirjapaino. Otava. Helsinki 1901b. KK.
- Renvall, Heikki: *Le développement de l'assurance sur la vie en Finlande*. Bureaux du Moniteur des assurances. Paris 1901c. Eripainoksia/ Signum obscura. KK.
- Renvall, Heikki: ”Työväen yhteenliittymisen taloudellinen merkitys”. *Uusi Suometar* 17.3.1901d.
- Renvall, Heikki: Nykyinen ja tulevaisuuden yhteiskunta Emile Zolan kuvaamana. *Valvoja* 22 1902a, 11.
- Renvall, Heikki: Työväenkysymyksen luonteesta ja ohjelmista sen ratkaisemiseksi. *Valvoja* 22 1902b, 334.
- Renvall, Heikki: Vastaus Ernst Neoviuksen kritiikkiin ”Työväenkysymyksen luonteesta” -artikkeliin. *Valvoja* 22 1902c, 632.
- Renvall, Heikki: *Austraalian työväenlainsäädäntö*. Kansantaloudellisen yhdistyksen esitelmää. Sarja III. Otava. Helsinki 1902d.
- Renvall, Heikki: ”Ranskan sanomalehdistö. (Kirje Pariisista ”Päivälehdelle”)”. *Päivälehti* 6.1.1903.
- Renvall, Heikki: ”Maksettava Welka”. *Helsingin Sanomat* 24.9.1904.
- Renvall, Heikki: ”Mihinkä raukesivat sovinnonhieromiset Voikasta”. *Helsingin Sanomat* 17.11.1904.
- Renvall, Heikki: ”Kysymys lakit.toht. Renwallille. Vastaus anon. kysyjälle”. *Helsingin Sanomat* 1.12. 1904.
- Renvall, Heikki: Kansanvaltaisen työväenlainsäädännön johtavasta aatteesta. *Valvoja* 1906, 10–19.
- Renvall, Heikki: *Preussin nykyinen asutuspolitiikka*. Agraarikomitean mietintö n:o 2. Liite II. Eräitä maanvuokrausta, maanhankintaa tilattomille ja yhteismetsätaloutta koskevia toimenpiteitä ulkomailta. Weilin & Göös. Helsinki 1907.

- Renvall, Heikki: *Mitä voidaan lainsäädäntötoimin tehdä turvatun maansaannin hankkimiseksi tilattomille?* Tidskrift, utgifven af Juridiska föreningen i Finland 1907. Helsingfors 1908a, 340–360.
- Renvall, Heikki: Salliiko Suomen laki mooseksen-uskolaisen päästä Suomen kansalaiseksi? *Lakimies* 6, 1908.
- Renvall, Heikki: *Suomen metsäntuotteiden vienti kansantaloudelliselta kannalta*. Yhteisk. tal. Aikak. 6, (myös Kansantalous 3) 1910.
- Renvall, Heikki: *Teollisuuden ja maatalouden välinen taistelu Suomen metsistä*. Metsäpoliittinen tutkimus. Metsänhoito 3. Helsinki 1914a.
- Renvall, Heikki: Juutalaisten kansallinen tulevaisuus. *Valvoja* 1914.
- Renvall, Heikki: Jean Jaurès. *Valvoja* 1915, 10–24.
- Renvall, Heikki: Henkivakuutustyö ja aatteellisuus. *Kalevan kirjasia* n:o 13. Raitiuskansan kirjapaino osakeyhtiö. Helsinki 1916. Teoksessa *Kalevan kirjasia* 1–20. Signum Vakuutus 5. KK.
- Renvall, Heikki: ”Eheä elämänkaari”. *Uusi Suomi* 2.10.1948. Mf KK.
- Renvall, Heikki: ”Kagaali, sen synty, toimintamuodot ja saavutukset”. *Uusi Suomi* 25.11.1951. Mf KK.

Aikalaiskirjallisuus, muistelmat

- Aho, Juhani: *Kootut lastut. 1/Juhani Aho*. WSOY, 1921.
- Ackté, Aino: *Muistojeni kirja I*. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki 1925.
- Ackté, Aino: *Taiteeni taipaleelta*. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki 1935.
- Friberg, Maikki: *Tieni varrella tapaamia*. Kustannusosakeyhtiö Rosma. Helsinki 1922.
- Frederiksen, Niels Christian: *Finland. Its Public and Private economy*. London 1902. Alkup. Finland. Dets private og offentlige økonomi. Signum. Turun yliopiston kirjasto. Uusintapainos Ulan Press. University of California, San Bernardino 2013.
- Gide, Charles: *Principes d'Économie politique*, 1902 Suom. J. Forsman: Taloustieteen pääpiirteet. Otava. Helsinki 1904.
- Harmaja, Leo: *Kansantaloudellinen yhdistys 1884–1934*. Otava. Helsinki 1934.
- Heikel, Ivar A.: *Helsingin yliopisto 1640–1940*. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki 1940.
- Heikinheimo, Seppo: *Oskar Merikanto ja hänen aikansa*. Otava. Helsinki 1995.
- Herkner, Heinrich: Työväenkysymys. Suom. Erkki Reijonen; suomennoksen tark. ja toimitustyöstä pitänyt huolta O. E. Tudeer. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1902.
- Heurgon-Desjardins, Anne: *Paul Desjardins et les Décades de Pontigny*. Études, témoignages et documents inédits présentés par Anne Heurgon-Desjardins. Presses universitaires de France. Paris 1964.

- Hultin, Tekla: *Päiväkirjani kertoo 1899–1914*. Helsinki 1935.
- Jones, Glyn W.: *Johannes Jørgensen*. Twayne Publishers TWAS 70. New York 1969.
- Jutikkala, Eino: *Suomen Talonpojan historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden seura. Helsinki 1942.
- Juva, Einar W.: *Suomen kansan aikakirjat 9. osa 1899–1917*. Otava. Helsinki 1937.
- Jørgensen, Johannes: *Livsløgn og livssandhed*. Nordiske, Kjöbenhavn 1896. Suom. Saimi Järnefelt. *Elämänvalhe ja elämäntotuus*. Suomalaisen Kirjallisuuden seura. Helsinki 1896.
- Leppänen, Glory: *Arkkipiispan perhe ja Aino Ackté*. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki 1966.
- Leppänen, Glory: *Tulesta tuhkaksi. Emmy Achté ja hänen maailmansa*. Otava. Helsinki 1962.
- Leroy-Beaulieu, Paul: ”Précis d’Economie politique”, suom. Tekla Hultin: *Yleisen Kansantalouden Pääpiirteet*. Werner Söderström Kirjapaino. Porvoo 1891.
- Maurois, André: *Paul Desjardins et les Décades de Pontigny*. Études, témoignages et documents inédits présentés par Anne Heurgon-Desjardins. Préface par Maurois. Presses universitaires de France. Paris 1964.
- Métin, Albert: *Le socialisme sans doctrines: la question agraire et la question ouvrière en Australie et Nouvelle-Zélande* 1901. <http://gallica.bnf.fr>. Métin, Albert. (11.5.2009).
- A. Pillet et J. Delpech: ”La question finlandaise. Le Manifeste du tsar examiné au point de vue du droit international”. *Revue générale de droit international public*, VII/1900. www.gallica.bnf.fr.
- Paunu, Eira: *Torsten Thure Renvall. Elämä ja toiminta*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 53. Suomen kirkkohistoriallinen seura. Helsinki 1952.
- Rein, Theodor: *Leo Mechelinin elämä*. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki 1915.
- Routavaara, Akseli: *Suomen Sanomalehdistö 1771–1932 bibliografinen esitys*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 1935.
- Rytkönen, Alli: *Päivälehdien historia 1–2*. Sanoma. Helsinki 1946.
- Soikkeli, Kaarle: *Suomen Sanomalehdistö vv. 1771–1900*. Karjalan Kirjapaino Osakeyhtiön Kirjapaino. Viipuri 1910.
- Törngren, Adolf: *Med ryska samhällsbyggare och statsmän åren 1904–1905*. Söderström. Helsingfors 1929.
- Törngren, Adolf: *På utländska botten. Från Finlands författningskamp åren 1899–1914*. Tammerfors 1930.
- Törngren, Adolf: *Från Finlands strid för rätt och frihet. Personliga upplevelser åren 1901–1914*. Svenska Litteratursällskapet i Finland. Helsingfors 1942.
- Wennervirta, Ludwig: *Aino Ackté – Albert Edelfelt. Eräs taiteemme episodi*. WSOY. Helsinki 1944.

Tutkimuskirjallisuus

- Aalto, Sari (toim.): *Sivistisyhteisö? Puheenvuoro yliopiston kasvatustehtävästä. Akademiska gemenskap? Tankar kring universitetets bildningsuppdrag*. Helsingin yliopiston osakunnat 370 vuotta. Osakuntien yhteisvaltuuskunta. Helsinki 2013.
- Aatsinki, Ulla: *Tukkuliikkeestä kommunismiin. Lapin työväenliikkeen radikalisoituminen ennen ja jälkeen 1918*. Tampere University Press. Tampere 2008.
- Albert, Pierre: *La vie des journaux. La Presse française de 1871 à 1940. Histoire générale de la Presse française III*. Publiée sous la direction de Claude Bellanger, Jacques Godechot, Pierre Guiral et Fernand Terrou. Presses universitaires de France. Paris 1972.
- Alapuro, Risto: *Suomen älymystö Venäjän varjossa*. Tammi. Helsinki 1997.
- Alapuro, Risto ja Alestalo, Matti: *Kansantaloudellinen Yhdistys. Suomalaisen sosiologian historia*. Toim. Risto Alapuro, Matti Alestalo, Elina Haavio-Mannila. WSOY. Helsinki 1992.
- Alapuro, Risto ja Stenius, Henrik: *Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Kansa liikkeessä*. Toim. Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds, Henrik Stenius. Kirjayhtymä. Helsinki 1987.
- Alestalo, Matti: *Työväenluokan maailmankuva ja työväenliike. Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena*. Toim. Matti Kuusi, Risto Alapuro, Matti Klinge. Otava. Helsinki 1977.
- Begley, Louis: *Why the Dreyfus Affair matters*. Yale university press. New York 2009.
- Bezbakh, Pierre: *Histoire du socialisme français*. Bibliothèque historique. Larousse. Paris 2005.
- Björkqvist, Heimer: *Den nationalekonomiska vetenskapens utveckling i Finland intill år 1918*. Publications of the research of the Åbo Akademi foundation. Åbo 1986.
- Blom, Philipp: *The Vertigo years. Europe 1900–1914*. Basic books. New York 2008.
- Blomstedt, Yrjö: *K.J. Ståhlberg valtiomieselämäkerta*. Otava. Helsinki 1969.
- Blåfield, Antti: *Loistavat Erkot. Patruunat ja heidän päätoimittajansa*. Otava. Helsinki 2014.
- Burke, Peter: *What is Cultural History?* Polity Press UK. Cambridge 2005.
- Carr, David: *Time, Narrative, and History*. Indiana University Press US. Bloomington/Indianapolis 1986.
- Catani, Marina: *Pariisi, kevään ja elämän tuoksu. Albert Edelfeltin elämäkerta*. Ajatus kirjat. Jyväskylä 2004.
- Clerc, Louis: *Rauhallinen, sivistynyt, taloudellisesti kehittynyt ja autonominen taistelu Suomen kuvasta ranskalaisissa mielipiteissä 1899–1905. Taistelu autonomiasta*. Toim. Timo Soikkanen. Edita. Helsinki 2009.
- Clerc, Louis: *Leo Mechelin ja Suomi-kuva Ranskassa. Teoksessa Pro Finlandia. Näkökulma: Ranska ja Italia. Suomen tie itsenäisyyteen 1*. Toim. Jussi Nuorteva ja

- Pertti Hakala. Arkistolaitoksen toimituksia 18:1. Arkistolaitos. Kansallisarkisto. Edita. Helsinki 2014.
- Downs, Laura Lee: *Writing Gender History*. Hodder Arnold. London 2004.
- Englund, Peter: *Stridens skönhet och sorg. Första världskriget i 212 korta kapitel*. Atlantis. Stockholm 2008.
- Encyclopedia Britannica 2014. www.global.britannica.com. (9.5.2015).
- Eskola, Katarina; Varhain kuolleen äitien verhottu muisto. Teoksessa *Aina uusi muisto*. Toim. Katarina Eskola ja Eeva Peltonen. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54. Jyväskylän yliopisto. Gummerus. Jyväskylä 1997.
- Espagne, Michel: Comparison and Transfer: A Question of Method. *Transnational Challenges to National History Writing*. Eds. Matthias Middell and Lluís Roura. Writing the nation series. European science foundation. Palgrave Macmillan NY. London 2013.
- Eyerman, Ron: Intellectual and the state: a framework for analysis, with special reference to the United States and Sweden. *Vanguars of modernity. Society, intellectuals and the University*. Ed. By Niilo Kauppi and Pekka Sulkunen. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 32. Jyväskylä 1992.
- Finlex. Laki elinkeinon harjoittamisen oikeudesta 122/19. Oikeusministeriö. Edita publishing. www.finlex.fi. (9.5.2015).
- Forsgård, Nils Erik: Juutalaiset Suomessa. *Keisarin Suomi*. Toim. Matti Klinge. Schildts. Helsinki 1997.
- Gadamer, Hans-Georg: *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofassa*. Valikoinut ja suomentanut Ismo Nikander. Vastapaino. Tampere 2004.
- Garritzen, Elise: *Lähteiden lumoamat. Henri Biaudet, Liisi Karttunen ja suomalainen historiantutkimus Roomassa 1900-luvun alussa*. Bibliotheca Historica 130. SKS. Helsinki 2010.
- Charle, Christophe: *Les Intellectuels en Europe au XIXe siècle*. Essai d'histoire comparée, Le Seuil. Paris 1996. www.persee.fr (9.5.2015).
- Ginzburg, Carlo: *Johdankokoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Alkup. teksteistä suom. Aulikki Vuola. Esipuhe Matti Peltonen. Gaudeamus. Tampere 1996.
- Gluschkoff, Jaana: *Murtuva säätyvalta, kestävä eliitti. Senaattori Lennart Gripenbergin sukupiiri ja sääty-yhteiskunnan muodonmuutos*. Bibliotheca Historica 112. SKS. Helsinki 2008.
- Gould, Stephen: *Ihmeellinen elämä. Burgessin esiintymä ja historian kulku*. Art House. Jyväskylä 1991.
- Haapala, Pertti: *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Historiallisia tutkimuksia 133. Vammala 1986.
- Haapala, Pertti: Suomalainen rakennemuutos. *Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen*. Juho Saari (toim.). Gaudeamus. Helsinki 2006.

- Halila, Aimo: *Suomen kansakoululaitoksen historia III*. (s. 42–44). Porvoo 1949.
- Heikinheimo, Seppo: *Oskar Merikanto ja hänen aikansa*. Kusannusosakeyhtiö Ota-va. Helsinki 1995.
- Heikkinen, Sakari: Teollistuva maatalousmaa. *Suomen kulttuurihistoria 3*. Toim. Anja Kervanto Nevanlinna ja Laura Kolbe. Tammi. Helsinki 2003.
- Heikkinen, Sakari: Aineen voitot – 1800-luvun elintaso. *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. Toim. Pentti Haapala. Vastapaino. Tampere 1995.
- Hobsbawm, Eric: *Nationalismi*. Nations and Nationalism since 1780 Cambridge University Press 1992. Suom. Jari Sedergren, Jussi Träskilä ja Risto Kunnari. Sivilisaatiohistoria-sarja. Vastapaino. Tampere 1994.
- Honneth, Axel: *The Pathologies of individual freedom. Hegel's social theory*. Transl. by Ladislaus Löb. Princeton University Press. Oxford, UK. 2010.
- Huxley, Steven Duncan: *Constitutionalist Insurgency in Finland. Finnish "Passive Resistance" against Russification as a Case of Nonmilitary Struggle in the European Resistance Tradition*. *Studia Historica* 38. Helsinki 1991.
- Hyvärinen, Matti et al. toim.: *Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Vastapaino. Tampere 2003.
- Häkkinen, Kaisa: *Nyky-suomen etymologinen sanakirja*. Toim. Kalevi Koukkunen ja Vuokko Hosia. WSOY. Juva 2004.
- Immonen, Kari: Älymystön sitoutumisen monet kasvot. *Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta siivestyneistöstä ja älymystöstä*. Toim. Pertti Karkama & Hanne Koivisto. Tietolipas 151. SKS. Helsinki 1997.
- Inkinen, Kari: Charles Giden solidarismi kansantaloudellisenä oppisuuntana. *Sanastosta sanomaan. Osuustoiminnan ideologiasta ja arvoista*. Toim. Sauli Puhakka. Helsingin yliopisto osuustoimintainstituutti julkaisuja 16. Helsinki 1997. www.pellervo.fi/otlehti. (9.5.2015).
- Iso tietosanakirja 2. WSOY 1997.
- Jalava, Marja: *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*. *Bibliotheca Historica* 98. SKS. Helsinki 2005.
- Jennings, Jeremy and Kemp-Welch, Anthony: *Intellectuals in politics: from the Dreyfus affair to the Rushdie affair*. Routledge. London; New York 1997.
- Jussila, Osmo: Kansakunnan synty. Teoksessa *Suomen poliittinen historia 1809–2003*. Toim. Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi. WSOY. Helsinki 2004.
- Jussila, Osmo: Suurlakko 1905. Teoksessa *Suomen poliittinen historia 1809–2003*. Toim. Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi. WSOY. Helsinki 2004.
- Kajanne, Ville: Kulttuuriadressin taustat, tavoitteet ja laatiminen. Teoksessa *Pro Finlandia. Näkökulma: Ranska ja Italia. Suomen tie itsenäisyyteen 1*. Toim. Jussi Nuorteva ja Pertti Hakala. Arkistolaitoksen toimituksia 18:1. Arkistolaitos. Kansallisarkisto. Edita. Helsinki 2014.

- Kajanne, Ville: Edvard Westermarck ja kulttuuriadressin kokoaminen Italiassa. Teoksessa *Pro Finlandia. Näkökulma: Ranska ja Italia. Suomen tie itseäisyyteen 1*. Toim. Jussi Nuorteva ja Pertti Hakala. Arkistolaitoksen toimituksia 18:1. Arkistolaitos. Kansallisarkisto. Edita. Helsinki 2014.
- Kajanne, Ville: Emilio Brusa: kulttuuriadressidelegaation jäsen ja Suomen ystävä. Teoksessa *Pro Finlandia. Näkökulma: Ranska ja Italia. Suomen tie itsenäisyyteen 1*. Toim. Jussi Nuorteva ja Pertti Hakala. Arkistolaitoksen toimituksia 18:1. Arkistolaitos. Kansallisarkisto. Edita. Helsinki 2014.
- Kalela, Jorma: *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus. Helsinki 2000.
- Karkama, Pertti & Koivisto, Hanne toim.: Johdanto. Sivistyneistö ja älymystö Suomessa. *Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä*. Tietolipas 151. SKS. Helsinki 1997.
- Kemppinen, Kullervo: *Uusi oopperatalo – toiveet todeksi*. Oopperatalohankkeen historiikki. Ooppera- ja näyttelykeskussäätiö r.s. WSOY. Helsinki 1993.
- Ketomäki, Hannele: *Oskar Merikannon kansalliset aatteet*. Studia Musica 48. Sibelius Akatemia. Unigrafia. Helsinki 2012.
- Kettunen, Pauli: Missä mielessä vanha työväenliike on poliittinen liike? *Kansa liikkeessä*. Toim. Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius. Kirjayhtymä. Helsinki 1987.
- Kettunen, Pauli: *Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki*. Vastapaino. Tampere 2008.
- Kettunen, Pauli: Yhteiskunta. *Käsitteet liikkeessä*. Toim. Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen ja Henrik Stenius. Vastapaino. Tampere 2003.
- Kiiski, Venla: *Tekla Hultin, poliitikko*. Studia historica. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 1978.
- Klinge, Matti: *Ylioppilaskunnan historia. 3. 1872–1917*. Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan historia; 3. WSOY. Porvoo 1968.
- Klinge, Matti: *Ylioppilaskunnan historia III 1872–1917. K.P.T.:stä jääkäreihin*. Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunta ja Oy Gaudeamus Ab. Vaasa 1978.
- Klinge, Matti ja Kolbe, Laura: *Suomen ylioppilas*. Otava. Helsinki 1991.
- Klinge, Matti: *Keisarin Suomi*. Suom. Marketta Klinge. Schildts. Espoo 1997a.
- Klinge, Matti: *Kaukana ja kotona*. Suom. Marketta Klinge. Schildts. Espoo 1997b.
- Klinge, Matti: *Kaksi Suomea*. Otava. Helsinki 1982.
- Klinge, Matti: *Suomalainen ja eurooppalainen menneisyys*. SKS. Helsinki 2010.
- Koivisto, Hanne: ”Vaaksan verran ennen muuta ihmiskuntaa” – vasemmistointellektuellien käsityksiä tehtävästään ja asemastaan suomalaisella 1930-luvulla. *Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä*. Toim. Pertti Karkama ja Hanne Koivisto. Tietolipas 151. SKS. Helsinki 1997.
- Koivisto, Hanne: Intellektuellit diskurssien verkossa. *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. Toim. Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki. Tietolipas 175. SKS. Helsinki 2001.

- Koivisto, Hanne: Intellektuelli modernina yksilönä – vasemmistoälymystön omakuva 1930-luvun Suomessa. *Hetkiä historiassa*. Kulttuurihistoria 2. Toim. Henri Terho. Turun yliopisto. Turku 2002.
- Koivisto, Hanne: *Politiikkaa, erotiikkaa ja kulttuuritaistelua. Kirjoituksia suomalaisesta vasemmistoälymystöstä 1930-luvulla*. Työväenhistorian ja perinteen tutkimuksen seura. Unigrafia. Helsinki 2011.
- Kolbe, Laura: *Yliopisto, ylioppilaat ja kansallinen omakuva*. Suomen kulttuurihistoria 3. Toim. Anja Kervanto Nevanlinna, Laura Kolbe. Tammi. Helsinki 2003.
- Korpisaari, Harri: *Itsenäisen Suomen puolesta. Sotilaskomitea 1915–1918*. Bibliotheca Historica 124. SKS. Helsinki 2009.
- Kortelainen, Anna: *Albert Edelfeltin fantasmagoria: Nainen, ”Japani”, tavaratalo*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 886. SKS. Helsinki 2002.
- Kortelainen, Anna: *Piukkoja paikkoja ja taitelijanaamiaisia: Edelfeltin valepuvut. Edelfelt. Matkoja, maisemia ja naamiaisia*. WSOY. WS Bookwell Oy. Helsinki 2004.
- Kuisma, Markku: *Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920*. SKS. Helsinki 2006.
- Kuisma, Markku: *Suomen poliittinen taloushistoria 1000–2000*. 2. painos. Siltala. Norhaven 2013.
- Kujala, Antti: Suomen työväenliike 1899–1944. *Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*. Toim. Anja Kervanto Nevanlinna ja Laura Kolbe. Tammi. Helsinki 2003.
- Kunnas, Tarmo: *Fasismien lumous. Eurooppalainen älymystö Mussolinin ja Hitlerin politiikan takana*. Atena Kustannus Oy. Jyväskylä 2013.
- Kuusterä, Antti: *Kivitalot tieteen tukena*. Yrjö Jahnssonin säätiön juhlakirja. Helsinki 2004.
- Kälble, Hartmut und Schriewer, Jürgen ed.: *Vergleich und Transfer, Komparatistik in den Sozial-, Geschichts- und Kulturwissenschaften*. Campus. Frankfurt/M. 2003.
- Landgren, Lars: Kieli ja aate – politisoitua sanomalehdistö 1860–1896. *Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Suomen lehdistön historia 1*. Päätoim. Päiviö Tommila, kirj. Lars Landgren ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Sanomalehtien Liitto ry. Kustannuskiila Oy. Kuopio 1988.
- Larmola, Yrjö: *Poliittinen Eino Leino: nuorsuomalaisuus ja poliittinen pettymys Eino Leinon tuotannossa 1904–08*. Otava. Helsinki 1990.
- Lehtonen, Eeva-Liisa: *Säätyläishuveista kansanhuveiksi, kansanhuveista kansalais-huveiksi. Maaseudun yleishyödyllinen huvitoiminta 1800-luvun alusta 1870-luvun loppuun*. Historiallisia tutkimuksia 184. Vammala 1994.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko: Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa 1890–1905. *Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Suomen lehdistön historia 1*. Päätoim. Päiviö Tommila, kirj. Lars Landgren ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Sanomalehtien Liitto ry. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä 1988.

- Leino-Kaukiainen, Pirkko: Monipuolistuva aikakauslehdistö 1880–1917. *Suomen lehdistön historia 8*. Aikakauslehdistön kehityslinjat. Päätoim. Päiviö Tommila, kirj. Päiviö Tommila, Ari Uino, Pirkko Leino-Kaukiainen ja Veikko Kallio. Aikakauslehtien Liitto r.y. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä 1991.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko: Monipuolistuva aikakauslehdistö 1880–1917. *Suomen lehdistön historia 10*. Aikakauslehdistön kehityslinjat. Päätoim. Päiviö Tommila, kirj. Päiviö Tommila, Ari Uino, Pirkko Leino-Kaukiainen ja Veikko Kallio. Aikakauslehtien Liitto r.y. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä 1992.
- Leskelä-Kärki, Maarit: *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. SKS 1085. Helsinki 2006.
- Leskelä-Kärki, Maarit, Lahtinen, Anu ja Vainio-Korhonen, Kirsi, toim. *Kirjeet ja historiantutkimus*. Historiallinen arkisto 134. SKS. Helsinki 2011.
- Leskinen, Tatu & Moilanen, Laura-Kristiina: Ihanteena sisvitynyt suomalainen. Identiteettin rakennusaineeksi 1880-luvun sanomalehdessä ja romaanissa. Teoksessa *Aika ja identiteetti*. Katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskiajalta 2000-luvulle. Toim. Laura-Kristiina Moilanen ja Susanna Sulkunen. SKS. Helsinki 2006.
- Lesure, F.: *Dictionnaire de Biographie française*. Paris 1982.
- Liesto, Martti: *Teknillinen korkeakoulu 1908–1988*. Espoo 1988.
- Liikanen, Ilkka: *Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty*. SHS Historiallisia Tutkimuksia 191. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä 1995.
- Löytty, Olli: Valittu kansa. *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuviutus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Toim. Anu-Hanna Anttila, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Mikko Pollari, Pekka Rantanen ja Petri Ruska. Vastapaino. Tampere 2009.
- Lähteenmäki, Marja: *Väinö Voionmaa. Puolue- ja geopolitiikko*. SKS. Hansaprint Oy. Helsinki 2014.
- Manevy, Raymond: *La presse de la IIIe république*. J. Foret éditeur. Paris 1955.
- Mannheim, Karl: *Man and society. In an age of reconstruction. Studies in modern social structure*. Alkup. Mensch und Gesellschaft im Zeitalter im des Umbaus (1935) Transl. Edward Shils. London 1940.
- Mannheim, Karl: The problem of generations. *The new pilgrims. Youth protest in transition*. Toim. Philip G. Altbach & Robert S. Laufer. New York 1972.
- Mazzarella, Meret: Oman elämän kirjoittamisesta – ja muiden. *Aina uusi muisto*. Toim. Katarina Eskola ja Eeva Peltonen. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54. Gummerus. Jyväskylän yliopisto 1997.
- McNeill, John Robert ja McNeill, William H.: *Verkottunut ihmiskunta Yleiskatsaus maailmanhistoriaan*. Alkup. The human web: a bird's-eye view of world history. Suom. Natasha Vilokkinen. Vastapaino. Tampere 2005.

- Meinander, Henrik: *Suomen historia. Linjat, rakenteet, käännekohtat*. Alkup. Finlands historia – Linjer, strukturer, vändpunkter. Suom. Paula Autio. WSOY. Helsinki 2006.
- Melgin, Elina: *Propagandaa vai julkisuusdiplomatiaa? Taide ja kulttuuri Suomen maakuvan viestinnässä 1937–52*. Unigrafia. Helsinki 2014.
- Métin, Albert: *The workers's paradise (1901). The words that made Australia. How a nation came to know itself*. Toim. Robert Manne and Chris Feik. Collingwood 2012.
- Mikkeli, Heikki: *Euroopan idea. Eurooppa-aatteen ja eurooppalaisuuden pitkä historia*. Suomen historiallinen seura. Helsinki 1994.
- Mylly, Juhani: *Miten Suomi sai oman historian? Suomalaisen identiteetin murros*. Teoksessa *Taistelu autonomiasta. Perustuslait vai itsevaltiut*? Timo Soikkanen toim. Edita. Helsinki 2009.
- Norrback, Märtha: *Viiniä ja suurpolitiikkaa á la française. Keisarin Suomi*. Toim. Matti Klinge. Schildts Förlags Ab. Espoo 1997.
- Nuorteva, Jussi: *Ville Vallgren ja Syrakin ritarikunta – Pariisin taiteilijayhteisön elämää. Pro Finlandia. Näkökulma: Ranska ja Italia. Suomen tie itsenäisyyteen 1*. Toim. Jussi Nuorteva ja Pertti Hakala. Arkistolaitoksen toimituksia 18:1. Arkistolaitos. Kansallisarkisto. Edita. Helsinki 2014.
- Nurmi, Esko: ”Riskikeskittymä kesti – onneksi kansantaloustieteelle”. HS 16.12.2004.
- Nygård, Toivo: *Lehtien ja puoluehallinnon suhde. Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdistössä. Suomen lehdistön historia 2*. Päätoim. Päiviö Tommila. *Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan*. Kirj. Toivo Nygård ja Raimo Salokangas. Kustannuskiila Oy. Kuopio 1987.
- Nygård, Toivo: *Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä*. Studia historica Jyväskylensia 25. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 1982.
- Nyström, Samu: *Poikkeusajan kaupunkielämäkerta. Helsinki ja helsinkiläiset maailmansodassa 1914–1918*. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistossa XXIX. Unigrafia. Helsinki 2013.
- Nykysuomen sanakirja 1. Osat I ja II. SKS. WSOY. Helsinki 1980.
- Paasivirta, Juhani: *Suomi ja Eurooppa. Autonomiakausi ja kansainväliset kriisit (1808–1914)*. Kirjayhtymä. Helsinki 1978.
- Paaskoski, Jyrki: *Tavoitteena kansallinen yhtenäisyys. Nuorsuomalaisen ja Kansallisen edistyspuolueen sosiaalipolitiikan synty*. Historiallinen arkisto 109. SHS. Helsinki 1997.
- Paavolainen, Pentti: *Two Operas or One – or None. Crucial Moments in the Competition for Operatic Audiences in Helsinki in the 1870's. Opera on the Move in the Nordic Countries during the Long 19'th Century*. Eds. Anne Sivuoja, Owe Anders, Ulla-Britta Broman-Kananen and Jens Hesselager DocMus-tohtorikoulun julkaisuja 4. Unigrafia. Helsinki 2012.

- Pakkanen, Outi: *Pariisin primadonna Aino Ackté*. Werner Söderström Osakeyhtiö. Helsinki 1988.
- Palonen, Kari: Eurooppalaiset poliittiset käsitteet suomalaisissa pelitiloissa. *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Toim. Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen ja Henrik Stenius. Vastapaino. Tampere 2003.
- Pekkarinen, Jukka: Kansantaloudellinen Yhdistys ja taloudellinen keskustelu Suomessa. *Sata vuotta suomalaista kansantalioustiedettä. Kansantaloudellinen Yhdistys 1884–1984*. Toim. Heikki Koskenkylä, Jukka Pekkarinen, Antti Räikkönen ja Pentti Vartia. Helsinki 1984.
- Pekonen, Osmo: Pro Finlandia. Ketkä ranskalaiset allekirjoittivat? *Pro Finlandia. Näkökulma: Ranska ja Italia. Suomen tie itsenäisyyteen 1*. Toim. Jussi Nuorteva ja Pertti Hakala. Arkistolaitoksen toimituksia 18:1. Arkistolaitos. Kansallisarkisto. Edita. Helsinki 2014.
- Peltonen, Matti: *Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa*. SHS. Helsinki 1992.
- Peltonen, Matti: Carlo Ginzburg ja mikrohistorian ajatus. Carlo Ginzburg: *Johdantolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Tampere 1996.
- Peltonen, Matti: *Mikrohistoriasta*. Gaudeamus. Helsinki 1999.
- Pihkala, Erkki: Oikeustieteen varjosta omaan oppituoliin. *Suomen Tieteen historia 2. Humanistiset ja yhteiskuntatieteet*. Toim. Päiviö Tommila ja Allan Tiitta. WSOY. Helsinki 2000.
- Polvinen, Tuomo, Heikkilä, Hannu ja Immonen, Hannu toim.: *J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö I 1870–1918*. WSOY. Helsinki 1989.
- Pulma, Panu: Köyhästäkö kansalainen? Köyhyys 1800-luvun poliittisena ongelmana. *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. Toim. Pentti Haapala. Vastapaino. Helsinki 1995.
- Rahkonen, Keijo and Roos, J.P.: The field of intellectuals: The case of Finland. *Vanguards of modernity. Society, intellectuals, and the university*. Edited by Niilo Kauppi and Pekka Sulkunen. Nykyculttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 32. Jyväskylä 1992.
- Ranki, Kristina: *Isänmaa ja Ranska. Suomalainen frankofilia 1880–1914*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 169. Suomen Tiedeseura. Helsinki 2007.
- Ranki, Kristina: Werner Söderhjelm, frankofilian keskushahmo. *Pro Finlandia. Näkökulma: Ranska ja Italia. Suomen tie itsenäisyyteen 1*. Toim. Jussi Nuorteva ja Pertti Hakala. Arkistolaitoksen toimituksia 18:1. Arkistolaitos. Kansallisarkisto. Edita. Helsinki 2014.
- Rasila, Viljo: Suomen poliittisen historian vuodet 1905–1919. *Suomen poliittinen historia 1809–1975*. 2. Osa vuodet 1905–1975. Toim. Viljo Rasila, Eino Jutikala, Keijo K. Kulha. WSOY. Helsinki 1976.

- Rask, Henry: Torpparilaitos ja torpparikysymys. *Keisarin Suomi*. Toim. Matti Klinge. Suom. Marketta Klinge. Schildts Förslag. Espoo 1997.
- Reenkola, Kaarina: ”Helsingin Sanomien ensimmäinen päätoimittaja ei ollut Erkon mies”. *Kanava* 6/2014.
- Rommi, Pirkko: *Puolueet ja valtiopäivätoiminta*. – Suomen kansanedustuslaitoksen historia. IV. Helsinki 1974.
- Rommi, Pirkko: *Yrjö-Koskisen linja. Myöntövyysuunan hahmottuminen suomalaisen puolueen toimintalinjaksi*. Kusannusosakeyhtiö Aalto. Lahti 1964.
- Routavaara, Akseli: Suomen sanomalehdistö 1771–1932 Bibliografinen esitys. SKS. Helsinki 1935.
- Saarenheimo, Mikko: ”Länsisuomalaisen osakunnan inspektorit”. Satakunta; kotiseutututkimuksia IX. julk. Satakuntasarja. Satakuntalainen osakunta. Vammala 1931. www.satakuntalainenosakunta.fi. (8.05.2015).
- Savolainen, Pentti: *Rakkautta Pariisiin taivaan alla. Aino Ackté ja Albert Edelfeltin tarina*. Ajatus. Helsinki 2002.
- Pentti Savolainen ja Matti Vainio toim.: *Aino Ackté. Elämänkaari kirjeiden valossa*. WSOY. Helsinki 2002.
- Seppälä, Elina: *Ranskalainen Eurooppa ja suomalainen Suomi. Jean-Louis Perret kulttuurivälittäjänä ja verkostoitujana 1919–1945*. Helsingin yliopisto. Unigrafia. Helsinki 2014.
- Sheehan, James J.: *The career of Lujo Brentano. A Study of Liberalism and Social Reform in Imperial Germany*. The University of Chicago. University Press. Chicago 1966.
- Sihvola, Juha: Anakronismi ja sen välttäminen. *Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista*. Osa 1. Toim. Pauli Kettunen, Auli Kultanen ja Timo Soikkanen. Turun yliopisto. Kirja-Aurora. Turku 2000.
- Siltala, Juha: *Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa*. Otava. Helsinki 1999.
- Sivuoja-Kauppala, Anne: Salome’s slow dance with Lord Chamberlain, London 1909–1910. *Performing Salome, Revealing Stories*. Toim. Clair Rowden. Farnham: Ashgate 2013.
- Smeds, Kerstin: *Helsingfors–Paris. Finlands utveckling till nation på världsutställningarna 1851–1900*. Svenska litteratursällskapet i Finland. Finska Historiska Samfundet. Vammalan Kirjapaino Oy. Helsingfors 1996.
- Smeds, Kerstin: Suomi maailmannäyttelyissä: vaikuttajat ja verkostot. Teoksessa *Pro Finlandia. Näkökulma: Ranska ja Italia. Suomen tie itsenäisyyteen 1*. Toim. Jussi Nuorteva ja Pertti Hakala. Arkistolaitoksen toimituksia 18:1. Arkistolaitos. Kansallisarkisto. Edita. Helsinki 2014.
- Soikkanen, Hannu: *Sosialismin tulo Suomeen*. WSOY. Helsinki 1961.
- Soikkanen, Timo: ”...lakiensa suojeluksessa”. Kahden tulkintamallin loukussa. *Taistelu autonomiasta. Perustuslait vai itsevaltiut?* Toim. Timo Soikkanen. Edita. Helsinki 2009.

- Soikkanen, Timo ja Vares, Vesa: *Sukupuolvi selittäjänä Suomen historiassa*. Historiallinen aikakauskirja 96. Vuosikerta julk. Historian ystävien liitto 1. SHS. Helsinki 1998.
- Stenius Henrik: *Järjestö-Suomen kehityspiirteitä*. Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena. Toim. Matti Kuusi, Risto Alapuro, Matti Klinge. Otava. Helsinki 1977.
- Stubb, Elisabeth: *Rätt som argument. Leo Mechelin och finska frågan 1886–1912*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 189. Finska Vetenskaps Societeten. Vammalan kirjapaino Oy. Helsingfors 2012.
- Sulkunen, Irma: *Raittiusliike kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin*. Historiallisia tutkimuksia 134. SHS. Helsinki 1986.
- Sulkunen, Irma ja Alapuro, Risto: *Raittiusliike ja työväestön järjestäytyminen. Kansa Liikkeessä*. Kirjayhtymä. Helsinki 1987.
- Sulkunen, Pekka: *The formation of intellectuals as a social group. Vanguard of modernity. Society, intellectuals, and the university*. Ed. Niilo Kauppi and Pekka Sulkunen. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 32. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 1992.
- Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Toim. Päiviö Tommila. Kustannuskiila. Kuopio 1988.
- Suvanto, Pekka: *Konservatismi. Ranskan vallankumouksesta 1990-luvulle*. SHS. Tammer-Paino Oy. Helsinki 1994.
- Tepora, Tuomas: *Sinun puolesta elää ja kuolla. Suomen liput, nationalismi ja veriuhuri 1917–1945*. WSOY. Helsinki 2011.
- Teräs, Kari: *Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituviiin työelämän suhteisiin*. SKS. Helsinki 2001.
- Tilly, Charles: *As Sociology Meets History*. New York 1981.
- Tilly, Charles and Wood, Lesley J.: *Social movements 1768–2012*. Boulder. Paradigm Publishers. US 2009.
- Tommila, Päiviö: *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia*. WSOY. Helsinki 1989.
- Tommila, Päiviö: *Suuri adressi*. WSOY. Helsinki 1999.
- Tuohela, Kirsi: *Huhtikuun tekstit. Kolmen naisen koettu ja kirjoitettu melankolia 1870–1900*. SKS. Helsinki 2008.
- Tuominen, Marja: *Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia*. Keuruu 1991.
- Turunen, Ilkka; Ammattiyhdistysutopia. *Kansa liikkeessä*. Toim. Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds, Henrik Stenius. Kirjayhtymä. Vaasa 1987.
- Vainio, Matti: *”Nouskaa aatteet!” Robert Kajanus. Elämä ja taide*. WSOY. Helsinki 2002.
- Vainio, Matti ja Savolainen Pentti toim.: *Aino Akté. Elämänkaari kirjeiden valossa*. WSOY. Helsinki 2002.

- Valkonen, Markku: *The Golden Age. Finnish Art 1850–1907*. WSOY. Helsinki 2001.
- Vares, Vesa: *Varpuset ja pääskysel. Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918*. Historiallisia tutkimuksia 206. SKS. Helsinki 2000.
- Werner, Michael ja Zimmermann, Bénédicte: ”Beyond comparison: *Histoire croisée*. And the challenge of reflexivity”. *History and Theory* 45. Wesleyan University 2006.
- Virtanen, Matti: *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolven dynamiikka*. SKS. Hämeenlinna 2002.
- Wiio, Osmo A.: Sortokautta ulkomaiden lehdistössä. *Venäläinen sortokausi Suomessa*. Toim. Päiviö Tommila. Historian aitta. Historian ystävien liitto XIV. WSOY. Helsinki 1960.
- Zetterberg, Seppo: *Eero Erkkö*. Otava. Helsinki 2001.

Opinnäytteet

- Norrback, Märtha: ”La question finlandaise”. *Finlands autonoma ställning i Fransk utrikesrapportering 1890–1914*. Pro gradu Helsingfors universitet 1988.
- Helin, Pertti: ”Suomalainen Kansa 1907–1911. Nuorsuomalaisen puolueen erimielisyydet. Turun yliopisto Suomen historian laudaturtyö. Helmikuu 1981.
- Mäkitalo, Mirja: ”Nuorsuomalaiset päätoimittajat vuosina 1889–1917”. Suomen historian laudaturtutkielma Turun yliopisto syksy 1974.
- Miettinen, Ahti: ”Radikaalisuus ja konservatiivisuus Jonas Castrénin sisäpolitiikassa”. Suomen historian laudaturtyö. Turun yliopisto toukokuu 1981.
- Reenkola, Kaarina: ”Ranskan yhteyksien vaikutukset Heikki Renvallin ajatteluun ja toimintaan 1896–1904”. Pro gradu –tutkielma. Kulttuurihistoria. Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Turun yliopisto tammikuu 2010.
- Rekola, Tuula: ”Oikeuteen, vapauteen, rauhaan. Leo Mechelinin rauhanajattelun yhteys perustuslailliseen ideologiaan ja eurooppalaiseen rauhanliikkeeseen”. Pro gradu Helsingin yliopisto 2005.
- Turunen, Ilkka: ”Patriarkalismin ja sosialismin välissä”. Poliittisen historian pro gradu –tutkielma. Valtiotieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto 1982.

Verkkojulkaisut

- Kalleinen, Kristiina: *Constantin Linder*. Kansallisbiografia verkkojulkaisu. SKS. 12.11.2009.
- Lappalainen, Seija: *Lorentz, Nikolai Ahté*. Kansallisbiografia verkkojulkaisu. SKS. 11.10.2000.
- Lappalainen, Seija: *Emmy Ahté*. Kansallisbiografia verkkojulkaisu. SKS. 11.10.2000.
- Modéen, Tore: *Robert Hermanson*. Kansallisbiografia verkkojulkaisu. SKS. 14.6.2002.
- Sainio, Venla: *Daniel Voldemar Åkerman*. Kansallisbiografia verkkojulkaisu SKS. 6.9.2001.
- Sainio, Venla: *Heikki Renvall*. Kansallisbiografia verkkojulkaisu. SKS. 21.1.2009.
- Suhonen, Pekka: *Aino Ahté*. Kansallisbiografia verkkojulkaisu. SKS. 31.3.2009.
- Yrjänä, Jouni: *Edvard Hjelt*. Kansallisbiografia verkkojulkaisu. SKS. 31.10.2004.

Kuvalähteet

Valokuvat. Kaarina Reenkolan kotiarkisto.

ENGLISH SUMMARY

"I WANT TO ACT FOR MY COUNTRY"

Heikki Renvall as a mediator of transnational cultural phenomena and ideas in early 20th century Europe

This dissertation focuses on Heikki Renvall's (1872–1955) role as a mediator of transnational cultural and political phenomena in early 20th-century Europe. As a national economist, he was paying attention to the factors of social reform. As one of the leaders of the political group called the Young Finns, he was able to carry out his political as well as his cultural ambitions. The aim of the dissertation is to explore which nation-building social and cultural elements Renvall was involved in and influenced by in terms of the more advanced cultures he was connected with. By examining the similarity of the ideologically based functions in Europe and in Renvall's home country Finland, his activity as a mediator shows, as well as the reception of his apparently too modern ideas.

The framework for this study draws from history of ideologies and more specifically from the research on cultural transfer focused on the comparison between apparently parallel concepts. In this study, a microhistorical approach is used in examining Renvall's letters to his spouse, the opera singer Aino Ackté, as a biographical source material. As a scientist Renvall published up-to-date articles and lectures covering his field, discussing the studies at universities abroad, mainly in Berlin, Munich, Paris and London. His world of ideas appears in this material.

Despite his propagandist activity, which did not go unnoticed in Finland and where the Russian government was forcing its national tendencies, he was nominated as the first managing editor-in-chief of the daily newspaper *Helsingin Sanomat* in 1904. He was selected for this role because of his leading position among the Young Finns. He grounded yet another newspaper *Suomalainen Kansa* in 1907 to support his constitutional political mission. Renvall was fascinated by the publicity that French newspapers offered as a role model for the Finnish situation defending its threatened autonomy in 1903. He was elected as a member of the new parliament and was then able to carry through his political ambitions, as well as attend a committee that suggested labour legislation that was eventually adopted forty years later in Finland.

In this study I bring out cultural phenomena, ideas and mode of action that

were developed and modified in forcefully industrializing centrals of early 20th century Europe which Renvall seek to intergrate for the benefit of his own national building country. The main argument of this study is that, as a mediator, Renvall suggested reforms that were way ahead of his time in Finland. He could be called as an intellectual cosmopolitan because he managed to create an international network while studying and travelling in Europe.

HENKILÖHAKEMISTO

- Achté (os. Strömer), Emmy (1850–1924) oopperalaulaja, laulunopettaja, 29, 30, 120, 132, 133, 134, 195, 196.
- Achté, Lorentz Nikolai (1835–1900) oopperalaulaja, kanttori-urkurikoulun perustaja, 30, 71.
- Ackté, Aino (1876–1944) oopperalaulaja, mainitaan lähes joka sivulla.
- Aho (Johannes Brofeldt), Juhani (1861–1921) kirjailija, lehtimies, 57, 115, 116, 117, 120, 121, 134, 146, 156, 165, 190, 197.
- Ailio, Julius (1872–1933) opetusministeri, arkeologi, 157, 165.
- Albanel M. ja Mme, lakimies ja puolisonsa, 198.
- Aleksanteri III (1845–1894) Venäjän keisari (1881–1894), 28.
- Alhanen, V.I. talollinen, 103, 104.
- Alliod, konserttimanageri, 191, 192.
- Anckarcrona, Victor (1823–1912) kuninkaallisen hovin suurmestari, 205.
- Andersen, (Hans Christian) H. C. (1805–1875) tanskalainen kirjailija ja runoilija, 90.
- Ansas, Ossian (1823–1912) päätoimittaja, Pohjalainen, Pohjan Poika, valtiopäivämies, 174.
- Arajärvi (v:teen 1906 Alin), Juhani (1867–1941) pankinjohtaja, valtiovarainministeri, 29, 111.
- Arokallio (v:teen 1906 Petterson), Gustaf (1854–1939) rovasti, valtiopäivä- ja kansanedustaja, 103, 104.
- Aschehoug, T.H., norjalainen professori, poliitikko, 66.
- Aulin (v:sta 1906 Ahmavaara), Pekka (1862–1929) talonpoikaissäädyn pj, pankinjohtaja, perustuslaillinen, 103, 104, 142.
- Babeuf, Françoise-Noël (1760–1797) ranskalainen vallankumousmies, 81.
- Bar, Ludovig von (1836–1913) professori, 122.
- Berendts, Edvard (1860–1930) hallintovirkamies, valtio- ja hallinto-oikeuden professori, 49, 51.
- Bergbom, Kaarlo (1843–1906) Suomalaisen Teatterin perustaja, teatterinjohtaja, ohjaaja, 30, 199.
- Bergenheim, Edvard (1798–1884) arkkipiispa (1850–1884), 28.
- Bergensträhle, Emilia (1814–1863) arkkipiispa T.T. Renvallin 1. puoliso, 28.
- Berndtson, Axel (1858–1937) toimittaja, 122, 187, 190, 191, 192.
- Bernstein, Eduard (1850–1932) sosiaalidemokratiateoreetikko, 60, 95, 182.
- Biaudet, Henry (1869–1915) FT, historiantutkija, aktivisti, 24, 37, 175.
- Bismarck, Otto von (1815–1898) Preussin pääministeri, yhdisti Saksan, 1. kansleri, 27, 76.
- Björkenheim, Edvard (1856–1934) maanviljelysneuvos, Orisbergin kartanon omistaja, 103, 203.
- Björnvik, Anton Ivar (1867–1932) Porvoon tuomiokunnan tuomari, 103, 104, 105.
- Blanqui vanh., Jean-Dominique (1757–1832) ranskalainen poliitikko, 94.

- Blériot, Louis (1872–1936) insinööri, moottoriliikennepioneeri, 26.
- Blomqvist, Robert, koulunjohtaja, 157.
- Bobrikov, Nikolaj Ivanovitš (1839–1904) Suomen kenraalikuvernööri, 64, 128, 129, 138, 155, 156, 162, 163, 197.
- Born, Ernst von (1885–1956) ministeri, RKP:n pj, kartanonomistaja Sarvilahti, 141, 169.
- Bourdieu, Pierre (1895–1969) filosofi, 15, 145.
- Bourgeois, Léon (1851–1925) ranskalainen sosialisti, Nobelin rauhanpalkinto 1920, 65.
- Brecht, Bertolt (1898–1956) näytelmäkirjailija, runoilija, teatteriohjaaja, 145.
- Brentano, Lujó (1844–1931) kansantaloustieteen professori, sosiaalipoliitikko, 21, 24, 53, 59, 62, 63, 81, 97, 98, 101, 182, 206.
- Briand, Aristide (1862–1932) Ranskan pääministeri, L’Humanité, sosialistipuolueen johtaja, 96, 125.
- Brofeldt (Aho), Pekka (1864–1945) toimittaja, hengellinen johtaja, kirjailija, 142.
- Brofeldt (Aho), Kaarlo (1865–1936) Hallan sahan tj., Kauppalehden perustaja, 142.
- Brousse, Paul (1844–1912) ranskalainen sosialisti, possibilistipuolueen johtaja, 96.
- Brunou, Karin, Acktén seuraneiti ja Renvallien perheystävä, 194.
- Brusa, Emilio (1843–1908) rikosoikeuden professori Torinon yliopisto, 187, 188.
- Brøgger, Waldemar Christofer (1851–1940) norjalainen professori, mineralogi, 188.
- Böök, Einar (1874–1957) sosiaaliministeriön osastopäällikkö, sosiaaliministeri, 58.
- Cajander, Lennart, pormestari, 174.
- Canth, Minna (1844–1897) kirjailija, tasa-arvon puolustaja, 87.
- Castrén, Jalmar (1873–1946) itsenäisyysenaattori, Teknillisen korkeakoulun rakennusopin professori, 29, 111.
- Castrén, Jonas (1850–1922) kansanedustaja, asianajaja, perustuslainen, 29, 103, 104, 110, 140, 142, 155, 168, 169, 170, 172, 173, 175, 176.
- Castrén, Zachris (1868–1938) FT, professori, 41, 157, 165, 180.
- Cederberg, Axel (1863–1940) Vaasan hovioikeuden presidentti, kansanedustaja, 103, 104, 105.
- Chydenius, Anders (1729–1803) pappi, poliitikko, taloustieteilijä, 58, 59, 60.
- Chydenius, Jakob Wilhelm (1863–1926) siviilioikeuden professori, kagaali, RKP, 53, 57, 58, 62, 63, 64, 89, 101.
- Clemenceau, Georges (1841–1929) pääministeri, sosialisti, L’Aurore, La Justice, 148.
- Coupland, Gertrud (1828–1902) Suomen asian aktivisti Lontoo, 187.
- Cygnæus, Johannes (1858–1914) maanviljelysneuvos, 174.
- Danielson-Kalmari, (Johan Richard) J.R. (1853–1933) yleisen historian professori, 68, 180.

- Dante, Aligheri (1265–1321) kirjailija, runoilija, 27.
- Delcassé, Théophile (1852–1923) poliitikko, Ranskan ulkoministeri, 126.
- Delort, M. ja Mme pariskunta Pariisista, 143.
- Delpech, Joseph, lakimies, 132.
- Denis, Hector (1842–1913) professori, taloustieteilijä, sosialisti, 21.
- Desjardins, Arthur (1835–1901) professori, lakitieteilijä, 126.
- Desjardins, Paul (1859–1940) professori, lehtimies, *Décades de Pontigny*, 151.
- Diderot, Denis (1713–1784) filosofi, taidearvostelija, tietosanakirja *Encyclopédie* (1751–1772), 81.
- Donner, Otto (1835–1909) kielitieteilijä professori, senaattori, 165, 169, 175, 200.
- Dreyfus, Alfred (1859–1935) tykistökapteeni, 5, 16, 25, 95, 96, 122, 125, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 185, 186, 188, 197, 207.
- Drumont, Édouard (1844–1917) toimittaja, poliitikko, *La France juive*, *La Libre Parole*, 117.
- Edelfelt, Albert (1854–1905) taidemaalari, 6, 57, 122, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197.
- Ehrnrooth, Leo (1877–1951) MOT, kansantaloustiede., ministeri, *Euterpe*, *Finskt Tidskrift*, ”Plejo”, 36, 58, 103.
- Ehrström, Erik (1869–1947) OTK, *Mechelinin luottomies*, ”*Judex*”, 122, 126, 127.
- Ekman, Ida Pauliina (1875–1942) laulaja, 192.
- Elving, Rudolf (1849–1927) vuorineuvos, Voikkaan tehtaan pääomistaja, 159.
- Emeleus, E. V. (1857–1917) toimitusjohtaja, Suomen Yleisen Työnantajaliiton asiamies, 175.
- Engels, Friedrich (1820–1895) filosofi, kommunistinen manifesti 1848, 96.
- Erkko, Eero (1860–1927) ylioppilas, *Päivälehd*en ja *Helsingin Sanomien* päätoimittaja, ministeri, 116, 138, 140, 141, 146, 156, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 208.
- Estlander, Ernst (1870–1949) oikeushistorian professori, kansanedustaja, 155.
- Etter von, Paul (1861–1938) kenraalimajuri, 179.
- Eucken, Rudolf (1846–1926) professori, filosofi, kirjallisuuden Nobel 1908, 187.
- Eugen (1865–1947) Ruotsin prinssi, Närken herttua, maisemamaalari, 134, 196, 197.
- Fabritius, Almar (1874–1953) eduskunnan pikakirjoituskanslian päällikkö, aktivisti, jääkärikapteeni, 142.
- Faure, Félix (1841–1899) Ranskan presidentti, konservatiivi, 143, 144, 186.
- Fazer, Edvard (1861–1943) Suomalaisen Oopperan johtaja, konserttipianisti, 30, 199, 200, 201, 203.
- Fichte, Johann Gottlieb (1762–1814) professori, filosofi, Kant-tutkija, 95.
- Flodin, Fanny (1868–1954) pianisti, 122.
- Fohström-Rode von, Alma (1856–1936) oopperalaulaja, oopperalaulaja, 121.
- Forsman, Anna (1869–1931) opettaja, J.K. Paasikiven ensimmäinen puoliso, 41.

- Forsman, Jaakko (1839–1899) rikoslainopin ja oikeushistorian professori, valtiopäiväedustaja, 28, 41, 93, 183.
- Fourier, Charles (1772–1837) filosofi, sosialisti, 65.
- France (Thibault), Anatole (1844–1924) kirjailija, kirjallisuuden Nobel 1921, 145.
- Frederiksen, Niels Christian (1840–1905) kansantaloustieteen professori, Kööpenhamina, 127, 128, 129, 131.
- Frey, Alexander (1877–1945) varatuomari, itsenäisyysenaattori, 29.
- Frisk, Kaarlo Edvard (1860–1921) toimittaja, Päivälehti, Helsingin Sanomat, 165, 166.
- Gallen-Kallela, Axel (1865–1931) taidemaalari, 197.
- Gebhard, Hannes (1864–1933) professori, agrariipoliitikko, Suomen osuustoimintaliikkeen isä, 66, 103, 108.
- Gheusi, Pierre-Barthélemy (1865–1943) teatterinjohtaja, La Nouvelle Revue, Le Figaro, Le Gaulois, Opéra Comique'in johtaja, 50, 120, 121, 133, 134, 135.
- Gide, André (1869–1951) kirjailija, kirjallisuuden Nobel 1947, 25, 145.
- Gide, Charles (1847–1932) kansantaloustieteen professori, Revue d'économie politique, osuusliikkeen käynnistäjä, 56, 65, 66, 134, 150.
- Gournay, Vincent de (1712–1759) taloustieteilijä, fysiokraatti, "laissez-faire, laissez-passer", 182.
- Granfelt, Otto Hjalmar (1874–1957), 58, 103.
- Gripberg, Lennart (1852–1933) senaattori, teollisuusmies, everstiluutnantti, 24, 62, 63, 64, 101, 142, 169.
- Grotenfelt, Gösta (1855–1922) maanviljelysopin professori, 103, 173, 179.
- Grotenfelt, Kustavi (1861–1928) historian professori, kirjailija, 165.
- Groundstroem, Ivar (1868–1944) varatuomari, protokollasihteeri, kanslianeuvos, kagaali, 175.
- Groundstroem, Oskar Maximilian (1868–1940) FM, tilastotieteilijä, 103.
- Guesde, Jules (1845–1922) sosialisti, lehtimies, poliitikko, Égalité, 95, 96.
- Gylling, Edvard (1881–1938) Neuvosto-Karjalan pääministeri, kansanedustaja, tilastotieteilijä, 20.
- Göös, (Karl Gustav) K. G. (1837–1917) valtiopäivämies, Weilin+Göös perustaja, 137.
- Haataja, Kyösti (1881–1956) talousoikeuden professori, kansanedustaja, Maanmittaushallituksen pääjohtaja, 21.
- Hagelstam, Wentzel (1863–1932) toimittaja, kustantaja, kirjailija, 141.
- Halila, Aimo (1912–1998) Suomen ja Skandinavian historian professori, 88.
- Hammarén, John, agronomi, 104, 105.
- Hannula, Edvard (1859–1931) tuomiorovasti, Pohjolan Sanomat päätoim., 175.
- Harmaja, Leo (1880–1940) kansantaloustieteen professori, kanslianeuvos, 12, 43, 67.

- Heikel, T.A., metsänhoitaja, 103, 104.
- Heine, Heinrich (1797–1856) saksalainen runoilija, journalisti, 91.
- Herkner, Heinrich (1863–1932) professori, taloustieteilijä, 21, 84, 181, 182.
- Hermanson, Robert (1846–1928) valtio-oikeuden professori, 17, 53, 54, 57, 58, 130.
- Hjelt, August (1862–1919) senaatin oikeustoimituskunnan aktuaari, Tilastollisen päätoimiston johtaja, 69.
- Hjelt, Edvard (1855–1921) kemian professori, senaattori, varakansleri, 46, 48, 49, 51, 52, 53.
- Hobson, J. A. (1858–1940) taloustieteilijä, kirjailija, imperialismin kriitikko, 27.
- Homén, Theodor (1858–1923) professori, kansanedustaja, johtaja Kaleva, 47, 48, 155, 156, 168, 169, 172, 174, 175, 176.
- Hoving, tohtori, 189.
- Hugo, Victor (1802–1885) ranskalainen kirjailija ja runoilija, 27.
- Hultin, Tekla (1864–1943) FT, kansanedustaja, perustuslaillinen, toimittaja, 59, 123, 124, 142, 176.
- Humboldt, Wilhelm von (1767–1835) saksalainen filosofi, 101.
- Hummelin (myöh. Havulinna), Johan Verner (1865–1925) FK, ylioppilaskunnan taloudenhoitaja, johtaja Talouskauppa Oy, 40.
- Hällström, Gustaf Emil af (1860–1924) FM, maanviljelysneuvos, 175.
- Ibsen, Henrik (1823–1906) norjalainen näytelmäkirjailija ja runoilija, 87, 92, 145.
- Idman, Gustaf Rudolf (1857–1927) LT, lääkintöneuvos, 174.
- Ignatius, Hannes (1871–1941) kenraaliluutnantti, 179.
- Ignatius, Kaarlo ”Igge” (1869–1942) MOT, presidentti Vaasan hovioikeus, diplomaatti, Ignatius&Renvall, 82, 137, 164, 194, 198.
- Ignatius, Karl Ferdinand (K.F.) (1837–1909) FT, senaattori, suomalainen puolue, Tilastollisen päätoimiston johtaja, 169, 173, 175, 200.
- Ilmarinen (v:een 1906 Fabritius), Aimo (1870–) Päivälehti, HS toimittaja, toimitussihteeri, Suomalainen Kansa, 175.
- Ingman (Ivalo), Santeri (1866–1937) FT, päätoimittaja Päivälehti, Helsingin Sanomat, professori, 116, 121, 137, 156, 157, 165, 168, 170.
- Jahnsson, Yrjö (1877–1936) professori, kansantaloustiede Tekn. Korkeakoulu, Tilastollisen päätoimiston aktuaari, 12, 35, 36, 37, 43, 45, 46, 68, 108.
- Jalander, Bruno (1872–1966) kenraalimajuri, maaherra Acktén 2. puoliso, 30.
- Jaurès, Jean (1859–1914) Ranskan sosialistisen puolueen joht., L’Humanité, 22, 95, 96, 97, 125, 183, 207.
- Johnsson, Fennian johtaja, 203.
- Järnefelt (os Swan), Saimi (1867–1944) näyttelijä, kääntäjä, 90.
- Järnefelt–Palmgren, Maikki (1871–1929) laulaja, laulunopettaja, 121, 192.

- Järnefelt, Arvid (1861–1932) kirjailija, tolstoilainen, KPT-ryhmä, Päivälehdien perustajia, 116, 146.
- Jørgensen, Johannes (1866–1956) tanskalainen runoilija, pyhimys-kirjallisuus, sosialisti, 90, 91, 92.
- Kaasalainen, Antti FT, päätoimittaja Suomalainen Kansa, 174, 175.
- Kajanus, Robert (1856–1933) säveltäjä, yliopiston musiikinopettaja, orkesterinjohtaja, 192, 193, 202.
- Kallio, Kyösti (1873–1940) tasavallan presidentti (1937–1940), 111.
- Kant, Immanuel (1724–1804) preussilainen valistusfilosofi, 95.
- Karsten, Petter Adolf (?) (1834–1917) professori, kasvi- ja eläinopin lehtori, 70.
- Karttunen, Liisi (1880–1957) FT, historiantutkija, diplomaatti, 24, 37.
- Karvonen, A. H. toimittaja, Työmies, 165.
- Kautsky, Karl (1854–1938) marxilaisen sosialismin teoreetikko, journalisti, 27, 85, 102.
- Kilpi, O.K. (1878–1937) kansantaloustieteilijä, 17.
- Kivekäs, Lauri (1852–1893) LaK, K.P.T:n perustaja, Päivälehti, valtiopäiväedustaja, asianajaja, 146, 147.
- Koivisto, J. G., torppari, 103.
- Kokovtsov, Vladimir (1853–1943) Venäjän pääministeri, Pariisiin 1917 asettunut emigrantti, 136.
- Kollontay, Aleksandra (1872–1952) kommunistisen naisjaoston perustaja, NL:n suurlähettiläs Ruotsissa, 76.
- Kovero, Kaarlo Ilmari (1877–1963) finanssiopin professori Helsingin yliopisto, 36.
- Lagerborg, Rolf (1874–1959) filosofian professori Åbo Academi, FT Ranskassa, 24.
- Lang, Joel Napoleon (1874–1905) MOT, talousoikeuden ja kansantaloustieteen professori, 42, 50, 53, 54, 56, 68, 71.
- Langhoff, August (1856–1929) ministerivaltiosihteeri, jalkaväenkenraali, vapaaherra, 179.
- Larsson, Carl (1853–1919) ruotsalainen kuvataiteilija, 197.
- Lavonius, Wilhelm Alexander ”Wille” (1874–1932) ylioppilas, toim.joht. Suomi yhtiö, kagaali, edistyspuolue, 40.
- Leclercq, Julien (1865–1901) ranskalainen taidekriitikko, kirjailija, runoilija, 122, 123, 124.
- Leino, Eino (1878–1926) kirjailija, lehtimies, 146.
- Leino, Kasimir (1866–1919) kirjailija, toimittaja, näytelmäkirjailija, 116, 146.
- Lenin, Vladimir (1870–1924) lakimies, NL:n kansankomissaarien neuvoston johtaja, 27.
- Leppänen (os. Renvall), Glory (1902–1979) teatterinjohtaja, ohjaaja, näyttelijä, 20, 23, 29.
- Leroy-Beaulieu, Anatole (1842–1912) professori, historiatieteet, 122, 150, 151.
- Leroy-Beaulieu, Pierre Paul (1843–1916) professori, taloustieteilijä, 59, 61, 94, 95, 98, 99.
- Lilius, Hugo (1860–1936) Turun hovioikeuden presidentti, senaattori, Kalevan johtokunta, 103, 169.
- Lille, Axel (1848–1921) FT, kansantaloustieteilijä, kansanedustaja, perustuslaillinen, Nya Pressen, 60, 68.

- Linder, Constantin (1836–1908) ministerivaltiosihtööri, senaatin talousosaston puheenjohtaja, 50.
- Lindfors, Julius af (1831–1903) kenraalimajuri, liikemies, lahjoittaja, 140.
- Lindgren, Armas (1874–1929) professori, arkkitehti, 203.
- Longuet, Jean (1876–1938) sosialisti, L'Humanité, internationalisti, 125.
- Loubet, Émile (1838–1929) Ranskan presidentti 1899–1906, Dreyfus-neutraali, vasemmistosiipi, 65, 134, 135.
- Louis, Georges, Ranskan lähettiläs Pietarissa, 136.
- Luther, Martin (1483–1546) Wittenbergin yliopiston professori, reformaattori, 95.
- Lyly (v:teen 1883 Bergh), Julius (1856–1903) toimittaja Viipurin Sanomat, opettaja, poliitikko, 138.
- Lähti, M. A., palstatilallinen, 103.
- Löfgren, C. R. A., kapteeni, 175.
- Löytty, Manu, torppari, 103.
- Mandelin, K. J., faktori, Velikulka-lehden päätoimittaja, 157, 165.
- Mannerheim (os. Ehrnrooth), Aina (1869–1964) laulaja, puoliso Carl-Erik Johan Mannerheim, 145, 202.
- Mannerheim, Carl Erik Johan, ”Calle”(1865–1915) pankinjohtaja, puoliso Aina Ehrnrooth, kagaali, 140, 141.
- Mannerheim, Gustaf (1867–1951) tavallan presidentti (1944–1946), Suomen marsalkka, 145.
- Marx, Karl (1818–1883) yhteiskuntafilosofi, Kommunistisen puolueen manifesti, Pääoma, 94, 97, 102, 145.
- Mechelin, Leo (1839–1914) lainopin ja valtio-oikeuden professori, senaatin talousos. varapuheenjohtaja, 17, 24, 56, 68, 87, 116, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 135, 136, 139, 140, 141, 148, 149, 152, 169, 186, 187, 194, 198, 199, 200, 207.
- Merikanto, Oskar (1868–1924) professori, säveltäjä, urkuri, kapellimestari, 164, 203.
- Métin, Albert (1871–1918) ranskalainen poliitikko, työministeri, ”La socialisme sans doctrine”, 99.
- Mikkola, Antti (1869–1918) kansanedustaja, asianajaja Turusta, 141.
- Millerand, Alexandre (1859–1943) Ranskan presidentti 1920–24, radikaali sosialisti, siirtyi oikealle, 83, 84, 95, 96, 102, 183.
- Murén, Emil (1854–1912) pastori, 175.
- Mörne, Arvid (1876–1946) kotimaisen kirjallisuuden dosentti, runoilija, kansanvalistaja, 48.
- Neovius (Nevanlinna 1906), Ernst (1873–1932) finanssiopin professori, senaattori, Uusi Suometar, suomalainen puolue pj., 68, 84, 183.
- Neovius, Arvid (1861–1916) FT, Fria Ord, kansanedustaja, monarkisti, 127, 182.
- Nervander, Johan Jakob (1805–1848) matematiikan ja fysiikan apulaisprofessori Helsingin yliopisto, 40.
- Nikolai I (1796–1855) Venäjän keisari 1825–1855, 116.
- Nikolai II (1868–1918) Venäjän keisari 1894–1917, 127, 130.
- Nissinen, Alli (1866–1926) Helsingin suomalaisen yhteiskoulun johtaja, kirjailija, 174.
- Nordenskiöld, Adolf Erik (1832–1901) professori, tutkimusmatkailija, vapaaherra, 188.
- Norman-Hansen, Carl Martin (1861–1949), lääkäri, tanskalainen kirjailija, 188.

- Nyberg, C. F., ravintoloitsija, 174.
- Nybergh, August (1851–1920) korkeimman oikeuden presidentti, senaattori, 142.
- Obolenski, Ivan (1853–1910) Suomen kenraalikuvernööri, kenraaliadjutantti, 157, 163.
- Ojansuu, Heikki (1873–1923) suomen ja sen sukukielten professori, yliopilaskunnan pj., 37, 48.
- Oker-Blom, Hjalmar (1870–1937) varatuomari, agronomi, 175.
- Oker-Blom, Max (1863–1917) LKT, hygienian professori, Helsingin kaup. ensimmäinen koululääkäri, 174.
- Oppenheim, Heinrich Bernard (1819–1880) kustantaja, filosofi, liberaalismi, 61.
- Oppenheim, Jaques (1849–1924) hollantilainen lainopin professori, 122.
- Oskar II (1829–1907) Ruotsin ja Norjan kuningas, 4, 195, 196, 197.
- Paasikivi, (Juho Kusti) J. K. (1870–1956) MOL, senaattori, pääministeri, tasavallan presidentti (1946–1956), 41, 44, 69, 70.
- Palmén, E.G. (1849–1919) historian professori, toimittaja, kansanedustaja, valtioneuvos, 36, 37, 50, 52, 68, 146, 180.
- Palmgren, Selim (1878–1951) säveltäjä, professori, 164.
- Palmqvist, Elli Sofia (1888–1957) Heikki Renvallin 2. puoliso, 29.
- Parviainen, Walter (1869–1925) LKT, toimitusjohtaja Säynätsalon tehtaata, 174.
- Pehkonen, Eero Yrjö (1882–1949) agronomi, itsenäisyysenaattori, maalaisliittolainen poliitikko, 29.
- Perret, Jean-Louis (1895–1968) FM, ranskankielen lehtori, 24.
- Perrot, Harold, lakimies, 187.
- Pesonen, Matti (1868–1957?) FM, 174, 175.
- Pfaler, Leonard von (1856–1931) varatuomari, pankinjohtaja Pohjoismaiden Yhdyspankki, valtiopäiväedustaja, 127.
- Pillet, Antoine (1857–1926) professori, lakimies, 132.
- Pitkäniemi, Mikko (1878–1948) FT, Valion toimitusjohtaja, 36.
- Plehwe, Vjatscheslav Konstantinovitsh von (1846–1904) Suomen ministerivaltiosihteeri 1899–1904, Aleksanterin yliopiston kansleri, 49, 50, 51, 128, 136.
- Poirot, Jean (1873–1924) Helsingin yliopiston lehtori, 150.
- Polón, Edv. (1861–1930) varatuomari, Suomen Gummitehdas tj., kansanedustaja, kagaalin jäsen, 165.
- Pressensé, Francis de (1853–1914) rauhanaktivisti, diplomaatti, päätoimittaja L'Aurore, L'Humanité, 125.
- Procopé, Ossian (1871–1942) varatuomari, 140.
- Proust, Marcel (1871–1922) kirjailija, 145.
- Puaux, René (1878–1936) toimittaja, Le Temps, Le Journal des Débats, 132.
- Pykälä, M. A., työnjohtaja, 174.
- Quesnay, François (1694–1774) lääkäri, taloustieteilijä, fysiokraatti, 59.
- Ramsay, August (1859–1943) valtiovainministeri, toim.joht. Suomen Yhdyspankki, 36, 45, 203.

- Reijonen, Erkki (1869–1940) lähettiläs, liikemies, Päivälehdien toimittaja, 182.
- Rein, Thiodolf (1838–1919) filosofian professori, yliopiston rehtori, sijaiskansleri, 47, 48, 175.
- Relander, H. M. J. (1865–1947) FT, opettaja, vakuutusjohtaja, valtiovainministeri, 174.
- Renault, Louis (1843–1918) professori, lakitieteilijä, Nobelin rauhanpalkinto 1907, 126.
- Renvall (os. Limnell), Amanda (1837–1916) arkkipiispa T. T. Renvallin puoliso, 27, 28.
- Renvall (vsta 1939 Reenkola), Mies (1908–1988) LT, gynekologi, 29.
- Renvall, Thorsten (1868–1927) FT, lehtori, Turun eläinsuojeluyhdistyksen ja Turun Sanomien perustajajäsen, 39, 40, 142.
- Renvall, Torsten Thure (1817–1898) historian dosentti, arkkipiispa, 27, 28, 59, 90.
- Reuter, Julio Nathanael (1863–1937) kielentutkimuksen professori, kagaali, 54, 104, 105, 126, 127, 187.
- Rindell, Gustaf Magnus (1826–1858) kruununvouti, Amanda Limnellin 1. puoliso, 28.
- Rochefort, Henri (1831–1913) toimittaja, L'Intransigeant, La Marseillaise, näytelmäkirjailija, 117.
- Roiha, Matti (1863–1917) kauppias, paperitehtaan ja Itä-Suomen telefonyhtiön perustaja, 178.
- Rosendahl, Lauri, päätoimittaja, Turun Sanomat 1908–1910, 175.
- Rosendal, Mauno (1848–1917) Oulun lyseon rehtori, herännäisjohtaja, 138, 141.
- Rouanet, Gustave (1855–1927) toimittaja, poliitikko, La Revue socialiste, L'Humanité, 125.
- Rousseau, Jean-Jacques (1712–1778) valistusajan filosofi, kirjailija, yhteiskuntateoreetikko, 145.
- Runeberg, Johan Ludvig (1804–1877) professori, runoilija, opettaja, toimittaja, 40, 150.
- Russell, Bertrand (1872–1970) filosofi, poliitikko, kirjallisuuden Nobel 1950, 145.
- Ryti, Risto (1889–1956) MOT, tasavallan presidentti (1940–1944), 70.
- Sario, Samuli (1874–1957) senaattori, aktivisti, ulkoasiainministeriön kansliapäällikkö, 111.
- Sartre, Jean-Paul (1905–1980) kirjailija, filosofi, yhteiskuntakriitikko, 145.
- Schauman, August (1826–1896) HBL:n perustaja, toimittaja, kirjailija, 77.
- Schauman, Eugen (1875–1904) apukamreeri, N.I. Bobrikovin surmaaja, 156.
- Schauman, Georg (1870–1930) FT, historiantutkija, poliitikko, 55, 56, 57.
- Schmidt, salimestari Voikkaan paperitehtaalla, 160, 161.
- Schmoller, Gustav von (1838–1917) professori, taloustieteilijä, sosiaalipoliitikko, Verein für Socialpolitik, 21, 60, 61, 182.
- Schulze-Gävernitz, Gerhart von (1864–1943) professori, taloustieteilijä, 182.
- Schwartzkoppen, Maximilian von (1850–1917) saksalainen tykistökenraali, 144.

- Schwindt, Theodor (1851–1917) FT, kagaalin puheenjohtaja, 140.
- Schybergson, Emil (1856–1920) varatuomari, Hypoteekkiyhdistys tj., kansanedustaja, 103, 142.
- Sembar, Marcel (1862–1922) sosialisti, lakimies, L’Humanité, National Assembly of France –jäsen, 96.
- Serenius, Uno, Imatran Turistihotellin johtaja, ravintoloitsija, suojeluskuntalainen, 141.
- Serlachius, Julian (1854–1925) LT, korkeimman oikeuden jäsen, oikeusneuvos, senaattori, 103.
- Setälä, (Emil Nestor) E.N. (1864–1935) professori, nuorsuomalainen, opetusministeri, ”Spectator”, 43, 47, 48, 68, 111, 118, 127, 165, 168, 180.
- Seyn, Frans Albert (1862–1918) Suomen kenraalikuvernööri vuosina 1909–1917, 35, 47.
- Sibelius, Jean (1865–1957) säveltäjä, 192.
- Siegfried, André (1875–1959) professori, sosiologi, vaalikäytäntöjen uranuurtaja, 98, 99.
- Siklo, pankinjohtaja, 142.
- Simelius (Simojoki), Aukusti, (1882–1959) professori, kirjailija, päätoimittaja Suomalainen Kansa 1910–1911, 175.
- Simmel, Georg (1858–1918) saksalainen sosiologi, filosofi, kansantaloustieteilijä, 182.
- Sinebrychoff, Paul (1859–1917) kauppaneuvos, toim. joht. Ab P. Sinebrychoff, 82.
- Sirelius, Uno Taavi (1872–1929) suomalais-ugrilaisen kansatieteen professori, 157, 165.
- Sismondi, Jean Charles Léonard de (1773–1842) sveitsiläinen taloustieteilijä, historioitsija, 94.
- Sjöberg, E.O. (1861–), 116.
- Smith, Adam (1723–1790) filosofi, modernin taloustieteen perusteet, 59, 182.
- Snellman (v:sta 1906 Virkkunen), A.H., (1864–1924) Turun yliopiston rehtori, päätoim. Uusi Suomi, kansanedustaja, 68.
- Snellman, Johan Vilhelm (1806–1881) professori, senaattori, kirjailija, filosofi, 17, 40, 101, 205.
- Snellman, Juho (1866–1926) talollinen, 103, 104.
- Sofia (1836–1913) Ruotsin kuningatar, Oskar II puoliso, 197.
- Sola, Wäinö (1883–1961) oopperalaulaja, professori, 203.
- Sombart, Werner (1863–1941) professori, taloustieteilijä, Wagnerin ja Schmollerin oppilas, 182.
- Stenroth, Otto (1861–1939) lakimies, senaattori, KOP, Suomen Pankin pääjohtaja, 45.
- Stigell, Robert (1852–1907) kuvanveistäjä, 57.
- Stolypin, Pjotr (1862–1911) Nikolai II:n pääministeri, 35.
- Strauss, Richard (1864–1949) saksalainen säveltäjä, kapellimestari, 30.
- Strindberg, August (1849–1912) kirjailija, taidemaalari, toimittaja, 197.
- Ståhlberg, (Kaarlo Juho) K. J. (1865–1952) MOT, professori, senaattori, tasavallan presidentti (1919–1925), 46, 56, 70, 89, 131, 167, 168, 169, 172, 173, 174, 201.
- Suolahti (v:teen 1906 Palander), Gunnar (1876–1933) FT, historiantutkija, 43.

- Svinhufvud, (Pehr Evind) P. E. (1861–1944) mol.oik.kand., tasavallan presidentti (1931–1937), eduskunnan I puhemies, 29, 70, 103, 109, 111, 131, 151, 156, 169, 170, 176, 204.
- Swan, Carl Gustaf (1839–1916) lyseon opettaja, lehtimies, 165.
- Szinnyei, József (1830–1913) kielitieteilijä, Unkarin kielen oppikirja, 188.
- Söderhjelm, Werner (1859–1931) professori, ”Kaukomieli”, Tukholman lähettiläs, 124, 126, 127, 150, 168, 172, 187.
- Talas, Onni (1877–1958) hallinto-oikeuden professori, kansanedustaja, lähettiläs, 165.
- Tervani (os. Achté), Irma (1887–1936) oopperalaulaja, 203.
- Thesleff, (Rolf) R. (1878–1938) FT, agrariipolitiikan ylim. opettaja 1912–, lähettiläs, 36, 192.
- Tolstoi, Leo (1828–1910) kirjailija, filosofi, 145.
- Trarieux, (Jean-Louis) Ludovic (1840–1904) Ranskan oikeusministeri, 123, 185, 188, 189, 190.
- Tšehov, Anton (1860–1904) kirjailija, 145.
- Tudeer, Oskar Emil (1850–1930) kreikan kielen ja kirjallisuuden professori, 146, 182.
- Tujunen, Armas, torppari, 103.
- Turgot, Jacques (1727–1781) kansantaloustieteilijä, Sousmountin markiisi, 59.
- Tönnies, Ferdinand (1855–1936) saksalainen sosiologi, filosofi, ”Gemeinschaft und Gesellschaft” (1887), 182.
- Törngren, Adolf (1860–1943) LT, synnytysopin dosentti, kansanedustaja, diplomaatti, kagaali, 124, 126, 131, 150, 151, 175, 188.
- Vaillant, Édouard (1840–1915) LT, sosialistipoliitikko, 96, 125.
- Vainio (s. Lang v:sta 1876 Wainio, 1919 Vainio), Edvard ? (1853–1929) jäkälientutkija, lehtori, 165.
- Valette, Alfred (1858–1935) kustantaja, Revue Mercure de France, 122.
- Vallgren, Ville (1855–1940) kuvanveistäjä, kirjailija, professori, 197.
- Vasenius, Valfrid (1848–1928) kirjallisuushistorian professori, 146.
- Vennola, Juho Heikki (1872–1938) FT, pääministeri, kansantaloustieteen professori, 68.
- Vigoureux, Louis, 99.
- Villermé, Louis René (1782–1863) työterveyslain kehittäjä, 94.
- Viviani, René (1863–1925) Ranskan pääministeri, sosialisti, 96, 125.
- Vladimir Alexandrovitsh (1847–1909) Venäjän suurruhtinas, Nikolai II:n veli, 191, 192.
- Vlugt, Willem van der (1853–1928) oikeusfilosofian professori, Hollanti, 122, 123, 124, 188, 190.
- Voionmaa (vuoteen 1906 Wallin), Väinö (1869–1947) ministeri, kansanedustaja SDP, Pohjoismaiden historian professori, 43.
- Voltaire (François-Marie Arouet) (1694–1778) ranskalainen kirjailija, valistusfilosofi, 27.
- Vossion, Louis-Pierre (1847–1906) diplomaatti, Ranskan konsuli Kapkaupunki 1905–06, 99.

- Wagner, Adolph (1835–1917) saksalainen kansantaloustieteilijä, Verein für Socialpolitik, valtiotalousministeri, 60, 61, 182, 183.
- Waldeck-Rousseau, Pierre (1846–1904) ay-liikkeiden laillistaminen, Ranskan pääministeri 1899–1902, 96.
- Walldén, E. W., varatuomari, 165.
- Walsin-Esterhazy, Ferdinand (1847–1923) majuri, Dreyfusin jutussa syyte maanpetoksesta, 144.
- Warén, Axel (1869–1999) FM, yhteiskuntatutkija, sosiaali-psykologi, Tutkimus torpparioloista Suomessa (1898), 69.
- Warén, Paavo (1872–1933) FM, päätoimittaja Helsingin Sanomat, kieltenopettaja, 157, 159, 164, 165.
- Weber, Max (1864–1920) sosiologi, filosofi, kansantaloustieteilijä, 182.
- Westermarck, Edvard (1862–1939) filosofian professori, Åbo akatemian rehtori, sosiologian professori London School of Economics, 54, 187.
- Westlake, John (1828–1913) professori, Kansainvälisen lainsäädäntöinstituutin kunniapresidentti, 122, 188.
- Wichman, Yrjö (1868–1932) kielentutkimuksen professori, 127, 165.
- Wikman, K. O. (1877–1925) FT, nuorsuomalainen kansanedustaja, 175.
- Willebrand, Reinhold Felix von (1858–1935) varatuomari, vapaaherra, Finsk Tidskrift, Olympiakomitea pj., 127.
- Willgren, K.S. (1865–1947) hallinto-oikeuden professori, 45, 53, 54.
- Wirenius, Anders (1850–1919) varamiraali, senaatin talousosaston varapj., 35, 43.
- Wolf, Julius (1862–1937) saksalainen professori, 60, 94, 145.
- Wolff, Eugen (1851–1937) Tornator Oy:n toimitusjohtaja, diplomaatti, valtiopäiväedustaja, 141.
- Wolff, Reguel (1862–1917) liikemies, 141.
- Wrede, Rabbe Axel (1851–1938) professori, senaattori, kansanedustaja, Åbo Akatemian kansleri, 155.
- Wright, Viktor Julius von (1856–1934) työväenyhdistyksen perustaja, valtiopäiväedustaja, kunnallisneuvos, 88, 203.
- Wuolijoki, Wäinö (1872–1947) FM, ministeri, kansanedustaja, 43.
- Yrjö-Koskinen, Georg Zacharias (1830–1903) historian professori, senaattori, toimittaja, vapaaherra, 10, 11, 28, 59, 67, 93, 151.
- Zilliacus, Victor Konrad (Konni) (1855–1924) nuorsuomalainen aktivisti, lehtimies, 139, 140, 147, 155, 186, 188.
- Zola, Émile (1840–1902) kirjailija, kirjallisuuden Nobel 1901 ja 1902, 143, 145, 147, 181, 186, 188, 207.
- Zorn, Anders (1860–1920) taidemaalari, 197.
- Åkerman, Daniel Woldemar (1843–1919) senaattori, Turun hovioikeuden presidentti, valtiopäiväedustaja, 134, 197.